

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VII

1 NOEMVRIE 1940

Nr. 11

LIVIU REBREANU	Mărturisiri	243
RADU GYR	Legionarul	262
T. ARGHEZI	Flautul descântat	264
OTILIA CAZIMIR	A murit Luchi...	274
EMIL BOTTA	Elegii	285
MIRCEA STREINUL	Cum a plecat Filip Timoteu	293
D. IOV	Cărți postale	313
AL. POPESCU-TELEGA	Toledo	315
ANDREI BUCSAN	Ducelui Mussolini	322
ERASTIA PERETZ	Tândărică	324
FR. SCHILLER	Cântecul clopotului (Traducere de L. Daus)	333
LADMISS ANDREESCU	Note pentru sbor și sburători	346

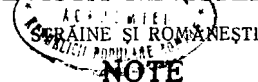
COMENTARIU CRITIC

T. AL. STOIANOVICI	Originile privilegiilor boierești	368
NICOLAE ROȘU	Heredități spirituale	397
ANTON BALOTA	Poporul românesc s'a născut în sate	411
POMPILIU CONSTANTINESCU	O catedră Eminescu	418

CRONICI

ESTETICA TEOLOGICĂ A D-LUI NICHIFOR CRAINIC de *Al. Dima*;
SEMNIFICAȚIA NAȚIONALĂ ȘI CULTURALĂ A TERITORIILOR CEDATE
UNGARIEI de *Victor Iancu*; CÂTEVA CĂRȚI ALE LUI N. MILESCU,
PUȚIN CUNOSCUTE de *I. G. Dimitriu*; O PIEȘĂ FRANCEZĂ ȘI UN TITLU
GERMAN TRADUSE IN ROMĂNEȘTE de *I. Horia Rădulescu*

REVISTA REVISTELOR

Ion Inuleț — Părintele Ion Moța — Vasile Radu și Teodor Botiș — Gutenberg și cartea germană — „Ierarii de pe Argeș” de Ion Luca — Actorul D. Grigoriu — Ramiro Ortiz despre cultura română — Descoperirea unui poem din timpul lui Brâncoveanu: Sfârșitul Postelnicului Constantin Cantacuzino — Salonul Oficial de Toamnă — Expozițiile Zlotescu, Ghiga - Bulbuc și I. Mirea — „Gravura în lemn la Mănăstirea Neamțului” de G. Racoveanu — Traducerile din Baudelaire ale d-lui Șerban Bascovici — Scrisoarea d-lui Andrei Bucsan — Problematika și atmosfera din ultimul roman al d-lui Ionel Teodoreanu — Cărți noi.

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACOVITĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

CAMIL PETRESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCĂR CATARGI, 39
T E L E F O N 2 - 4 0 - 7 0

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
20, S T R A D A L I P S C A N I, 20
T E L E F O N 4 - 9 2 - 5 7

ABONAMENTUL ANUAL LEI 360
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.500
EXEMPLARUL 30 LEI

CONT CEC POSTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VII, Nr. 11, NOEMVRIE 1940

BUCUREȘTI
UNIUNEA FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1940

MĂRTURISIRI

Nu e vorba de vre-o spovedanie picantă și nici senzațională. N'am să pomenesc despre pățaniile sau aventurile sau întâmplările vieții mele decât întrucât acestea au avut vre-o legătură cu opera, care trebuie să intereseze mai presus de toate. Viața particulară a scriitorului îi aparține ca ori cui, cel puțin cât trăiește. Mă voi mărgini să pomenesc câte ceva mai ales despre cartea mea cea mai cunoscută, despre *Ion*. Se cuvine să încep cu *Ion*, și fiindcă e cel dintâi roman al meu, și fiindcă și-a stabilit, dacă nu mă înșel, un loc mai precis în istoria romanului românesc și o reputație mai mare, ca să zic așa, în conștiința publică.

Ei bine, *Ion* își trage originea dintr'o scenă pe care am văzut-o acum vre-o trei decenii. Era o zi de început de primăvară. Pământul jilav, lipicios. Ieșisem cu o pușcă la porumbei sălbateci. Hoinărind pe coastele dimprejurul satului, am zărit un țăran, îmbrăcat în straie de sărbătoare. El nu mă vedea... Deodată s'a plecat și a sărutat pământul. L-a sărutat ca pe o ibovnică... Scena m'a uimit și mi s'a întipărit în minte, dar fără vre-un scop deosebit, ci numai ca o simplă observație. Nici măcar n'am fost curios să aflu pentru ce a sărutat omul glia. El însuși m'a observat pe urmă și, prefăcându-se că e grăbit, a luat-o repede spre sat. Cu toate că nu-i văzusem fața și deci nu-l recunoscusem, aș fi putut afla cine a fost și ce l-a îndemnat să facă un gest atât de neobișnuit. Dar, repet, m'a interesat numai ca o bizarerie, ca o ciudățenie țărănească.

Scena aceasta s'a petrecut pe hotarul satului Prislop, de lângă Năsăud, unde stăteau părinții mei de vre-o zece ani și unde tatăl meu era învățător. Eu însumi mă găseam la o cotitură hotărâtoare a vieții mele. După multe șovăiri și lupte cu mine însumi, părăsisem o carieră, spre dezolarea părinților mei, care, tocmai când socoteau că măcar cel dintâi din cei nouă copii s'a așezat și a ajuns om cu pâinea în mână, s'au pomenit deodată cu mine rămas fără căpătâi. Când le-am spus emfatic că vreau să mă dedic scrisului, parcă aud și azi exclamarea tatii:

— Atunci de ce nu ți-ai ales teologia? Ca preot puteai să scrii cât vrei și să fii și om în lume, cu carieră sigură!

Intr'adevăr, după terminarea liceului, fiindcă nu puteam urma medicina, care mi-a fost dragă, a trebuit să aleg între singurele două cariere pe care le puteam urma fără nici un fel de spijin material de-acasă: preoția și armata. Am ales pe a doua pentrucă mi s'a părut atunci mai compatibilă cu pasiunea scrisului, care mă ispitesea de mult. Firește, a trebuit să-mi dau seama curând cât de greșit am chibzuit. Dar mai cu seamă a trebuit să înțeleg că scriitor român nu voi putea fi cât timp voi fi obligat să trăiesc într'un mediu străin, să vorbesc și să mă gândesc în limbi străine... Peste două treimi din anii de studii i-am petrecut în școli străine. Lecturile mele obișnuite le făceam în limbi străine. Cărți românești îmi cădeau în mână numai întâmplător și mai totdeauna de calitate inferioară. Incercările literare, deși cu suflet românesc, le meditam în limbă străină, fie nemțește, fie ungurește, înainte de a le scrie românește. În sfârșit, am ajuns să-mi dau seama că, dacă vreau să realizez ceva, trebuie să nimicesc în prealabil, în sufletul meu și în mintea mea, tot ce mi-au imprimat atâția ani de mediu străin tocmai la vârsta cea mai accesibilă tuturor influențelor și că aceasta nu se poate împlini cu adevărat decât acolo unde voi respira o atmosferă românească absolut pură și ferită de miazmele de până eri, adică în Țară și mai ales în București.

Trebuie să stăruesc atâta asupra acestui moment din viața mea, fiindcă anii de formație ai scriitorului sunt cruciali

pentru viitorul lui și al operei sale. Scriitorii română născuți în Ardeal au avut toți să se lupte greu cu apăsarea unei culturi străine care își înfigea nesimțit, fatal și irezistibil, înrăurirea în toate fibrele sufletului lor, împotriva căreia orice apărare era zadarnică, atâta vreme cât te găseai în puterea ei cotropitoare. Nu era la mijloc numai decît vre-o silnicie exterioară, nici mijloace artificiale. Cultura străină o respirai fără să vrei, împreună cu aerul, răspândită pretutindeni. Impotriva ei nu există decît o singură posibilitate de salvare : fuga în alt mediu, cu alt aer, stăpânit de altă cultură.

Ca să pot însă veni la București, mi-ar fi trebuit un mic capital de rezistență cel puțin pentru o lună sau două. Am pierdut aproape doi ani de viață, în diverse funcții mărunte, până să-mi încherbălesc o sumă cu care să mă pot aventura într-o țară și o lume nouă. Totuși cei doi ani n'au fost tocmai pierduți ; în acest răstimp, am avut un contact mai apropiat cu țărănimia, a cărei limbă era mai curată decît a „intelenței“, și tot în acei doi ani am putut citi aproape metodic principalele opere literare românești, dela cele mai vechi până la cele mai actuale.

La vre-o săptămână după întâmplarea cu țăranul care sărutase pământul, iată alt „eveniment“ în satul nostru : un țăran văduv, dintre cei mai bogați, și-a bătut unica fată într'un hal îngrozitor. Au trebuit să sară vecinii s'o scape din mâinile lui. altfel se zicea c'ar fi și omorât-o. Pe fată o chema Rodovica. Biata Rodovica de altfel mânca destul de des bătaie în ultimul timp, fiindcă i se întâmplase să greșească și să rămâie însărcinată. Greșeli de acestea erau foarte rare pe vremea aceea pe la noi. Una singură am mai pomenit, o sărăcie, și urâtă și bosumflată, care parcă nici nu mai avea nume, fiindcă tot satul îi zicea „fata cu șpuriu“. Rodovica însă, după ce păcătuisese, se încăpățâna să nu spuie, nici chiar tatălui ei, cu cine i s'a întâmpat rușinea... În sfârșt, în ziua cu bătaia cea groaznică, țăranul nu știu dela cine se zice că ar fi aflat că Rodovica lui și-a dăruit fecioria celui mai becisnic flăcău din tot satul. Dacă ar fi greșit fata cu vre-un băiat înstărit, țăranul ar fi găsit mijlocul

să împace lucrurile cu o nuntă atot-reparatoare. Așa însă rușinea lui era mai amară : afară de greșeala fetei, trebuia să se încruscrească, el, fruntaș, cu pleava satului și să dea o zestre bună unui prăpădit de flăcău, care nu iubea pământul și nici nu știa să-l muncească cum se cuvine.

Pățania Rodovicăi mi-a reținut mai mult interesul. Eram foarte tânăr și plin de un romantism care face parte organică din toate sufletele la o anumită vârstă. Întâmplarea, așa caldă cum am primit-o, m'am apucat s'o transform într'o nuvelă, în care Rodovica devenea negreșit o victimă a iubirii. Nuvela o mai am și azi, printre hârtiile mele. O întitulasem *Rusinea*. Și a rămas nepublicată.

Tot în zilele acelea, am stat mai mult de vorbă cu un flăcău din vecini, voinic, harnic, muncitor și foarte sărac. Il chema Ion Pop al Glanetașului. Mi se plângea flăcăul de diversele necazuri, a căror pricină mare, grozavă, unică, el o vede în faptul că n'are pământ. Din toate vorbele lui se simțea o dragoste pentru pământ aproape bolnăvicioasă. Pronunța de altfel cuvântul „pământ“ cu atâta sete, cu atâta lăcomie și pasiune, parc'ar fi fost vorba despre o ființă vie și adorată... Ascultându-i jelania, mi-am adus deodată aminte de omul care a sărutat deunăzi pământul, afară, pe hotar, într'ascuns. Și mi-am zis că flăcăul acesta, Ion al Glanetașului, dacă ar ajunge să dobândească o bucată de pământ, ar fi în stare să-l îmbrățișeze și el, ca și cel pe care l-am surprins eu, poate chiar cu mai mare ardoare.

Și atunci, după ce m'am despărțit de flăcăul meu, impresionat de jelania lui, m'am pomenit făcând o legătură între cele trei momente : Ion al Glanetașului, cel însetat de pământ, el trebuie să fi sucit capul bieteii Radovica, înadins și numai ca să silească pe tatăl ei să i-o dea de nevastă, împreună cu pământul de zestre ce se cuvine unei fete de om bogat. Bătrânul va trebui să cedeze până la urmă și atunci flăcăul, devenit în sfârșit stăpânul pământului, îl va săruta drept simbol al posesiunii.

— Uite un schelet de roman! mi-am zis atunci. Și în zilele următoare, obsedat mereu de gândul romanului, mi-am făcut

un caiet anume, în care am notat subiectul pe câteva pagini, desvoltând unele părți. Pe copertă am scris un titlu : *Zestrea*. Pe urmă aproape zilnic, vre-o două luni, am însemnat mici scene, gesturi, crâmpie de convorbiri, nume de oameni și de locuri ce mi se păreau caracteristice, în sfârșit lucruri care să-mi înlesnească elaborarea romanului.

După această primă furie amoroasă pentru viitorul roman, au venit îndoielile. Subiectul mi se păru mărunț, banal, fără importanța pe care trebuie s'o aibă un adevărat roman. Apoi mai era și viața mea, cu grijile ei cotidiene. Totuși, peste toate îndoelile și grijile, povestea continua să mă preocupe, deși fără stăruința dintâi.

Dacă aş izbuti să fac pe Ion al Glanetașului să reprezinte, să simbolizeze pasiunea organică a țaranului român pentru pământul pe care s'a născut, pe care trăiește și moare, atunci da, ar putea deveni un tip reprezentativ. Dar așa cum mi se înfățișa, eroul meu nu avea calități reprezentative. Era un flăcău isteț și mai ales șiret care, printr'o înșelăciune vulgară, ajungea ginerele unui țaran înstărit. Nu se justifica a avea nici măcar sărutarea pământului, fără a mai spune că însăși logica estetică nu putea admite înșelăciunea lui nepedepsită, oricât asemenea cazuri sunt frecvente în viața reală.

Peste câteva luni, tot frământând în gând scheletul inițial, am ajuns să găsesc o complicație care să dea un dinamism mai deosebit subiectului. Rodovica era în realitate o fată frumoasă. S'o facem în roman urâtă. Pe Ion să-l punem că a fost în dragoste cu altă fată, săracă și frumoasă. Ca să scape de sărăcie și mai ales să-și astâmpere patima lui cea mare pentru pământ, îl voi face să-și sdrobească dragostea, să părăsească pe iubita inimii lui și să se ție după Radovica urâtă, dar cu pământuri. Mai târziu, când va fi dobândit, cu aprige lupte, pământul râvnit, i se va redeștepta în inimă dragostea adevărată, care totuși e mai puternică în sufletul omului decât toate celelalte dorințe. Intre timp însă, iubita lui s'a măritat. Atât mai bine: bărbatul ei îl va surprinde dând târcoale nevestei și-l va ucide. Astfel Ion își va ispăși toate păcatele...

Dar, cum spuneam, în vremea aceea preocuparea de căpetenie a vieții mele era să plec la București, iar plecarea mi-o pregăteam, din punct de vedere spiritual, adâncindu-mă în lecturi exclusiv românești. Era curând după răscoalele țărănești dela 1907, care sguiseră grav statul român și răspândiseră multă îngrijorare și în Ardeal. Mi-au căzut în mână diferite volume și broșuri, în care se discutau cauzele răscoalelor și soluțiile care le-ar putea evita în viitor. Tot cam în același timp am dat și peste alte cărțuții despre stările din Basarabia și mai ales despre colonizările pe care le făceau Rușii, destul de metodic, în provincia românească de peste Prut.

Lecturile acestea au deschis pentru romanul meu în embrion orizonturi mai largi. Problema pământului mi se arăta mai vastă, mai variată și mai trainică decât o privisem schițând povestea lui Ion Glanetașu. Problema pământului mi-a apărut atunci ca însăși problema vieții românești, a existenței poporului românesc, o problemă menită să fie veșnic de actualitate, indiferent de eventualele soluții ce i s'ar da în anume conjuncturi. E inutil să adaog că am rămas până azi de aceeași părere.

De aici apoi a ieșit un plan de roman cu totul alte proporții și dimensiuni decât cel schițat în caietul meu. Mă gândeam acum la un roman care să cuprindă întreaga problemă a pământului. Fiindcă problema se înfățișa deosebit în cele trei mari ținuturi românești, pe-atunci sub stăpâniri deosebite, întrezăream un roman colosal, în multe volume, cel puțin însă o trilogie de romane. Părându-mi-se mai comodă pentru cititor trilogia, am făcut trei schițe, pentru fiecare provincie câte una, care aveau mai târziu să se amplifice și să devie cele trei romane ale vieții românești unice. Toate trei urmau să fie legate între ele prin fire destul de solide, încât să le țină laolaltă, și în același timp destul de elastice, ca fiecare parte să poată exista independent de celelalte. În rezumat, proiectul cuprindea : Pentru Ardeal, povestea lui Ion Glanetașu, firește lărgită până să ofere o frescă a vieții românești din provincia aceasta ; pentru Vechiul Regat, pământul fiind o problemă socială, deci o luptă între cei puțini, care posedă pământul, și cei mulți, care-l muncesc, — romanul va fi o răscoală țărănea-

scă, evident prezentată așa încât să ofere un tablou cât mai vast al contrastului dintre țară și orașe ; pentru Basarabia, deposedarea Românilor de pământ prin colonizarea aici de neamuri străine și mutarea Românilor băștinași în alte părți ale marelui imperiu rusesc.

Deocamdată însă nu putea fi vorba decât de elaborarea părții întâi, cea ardeleană, singura unde mă simțeam acasă. Restul rămânea muzica viitorului.

Dar curând chiar și preocuparea pentru romanul lui Ion Glanetașu mi-a fost interzisă aproape complet, cel puțin un răstimp. A venit momentul să-mi pot realiza visul de-a merge la București. Aici, nevoile cele mici și multe nu mi-au mai permis să-mi cheltuesc gândurile cu planuri de construcții vaste, ci m'au silit să mă sbucium din greu pentru a mă putea menține în vârtejul vieții de toate zilele. Numai rareori îmi reapăreau în suflet personajele încă nelămurite deplin, pe care le născocisem acasă, într-o atmosferă mai liniștită, cu posibilități de meditații și contemplare. De abia târziu, după ce mi-am găsit de bine de rău un rost oarecare în lumea nouă în care intrasem, în mijlocul tuturor vicisitudinilor, am reînceput să-mi notez, din când în când, noi crâmpie în caietul cu scheletul romanului. În anii aceștia s'a născut și ideea de-a completa simpla ceartă între țărani pentru pământ, care ar fi fost prea monotona, cu o acțiune secundară, când paralelă și când împletită cu cea principală, o acțiune care să privească pătura intelectuală din Ardeal și, în primul rând, familia învățătoarească și preotească.

○ Întâmplare din propria mea familie mi-a oferit îndemnul inițial în privința aceasta. O soră de-a mea fusese pe cale să se mărite cu un tânăr preot din împrejurimile Sătmarului. Preliminariile se petrecuseră încă de pe când eram și eu pe-acasă. Curând după plecarea mea la București, s'a făcut și logodna oficială. Știam că soră-mea nu prea iubea pe candidatul ei foarte insistent și-l tolera numai ca să facă plăcere părinților noștri, care ar fi dorit s'o vadă la casa ei cât mai repede, să scape de o mare grijă, mai ales că după ea urma, cu o deo-

scbire numai de câțiva ani, altă soră, mâine-poimâine gata și ea de măritiș. Totuși, la puține săptămâni după știrea logodnei, m'am pomenit cu o scrisoare în care mama mă vestește, cu amărăciune, că soră-mea a înapoiat băiatului verigheta ; într-un post-scriptum, soră-mea însăși adăoga scurt : „Mi-a fost peste putință. Prefer să rămână fată bătrână, decât să-l iau pe el.“ Firește, n'a rămas fată bătrână. Peste doi ani s'a măritat cu un profesor de liceu, cu care se înțelegea mai bine.

Am făcut această digresiune matrimonială prea intimă, fiindcă ea m'a îndemnat să dau familiei Herdelea în roman înfățișarea pe care o are. În roman însă, am inversat întâmplările: am măritat pe Laura cu tânărul candidat de preot, deși ea nu-l iubea. Căsătoria mi-a fost necesară, pentru că prin ea am putut urzi niște fire, care să-mi servească mai târziu, în celelalte două părți ale trilogiei. Pe soțul Laurei l-am făcut odrasla unui preot bătrân, cu o familie foarte mare, împrăștiată în toate provinciile românești. Bătrânul cuscu al lui Herdelea are un fecior și o fată stabiliți în Vechiul Regat, alt fecior la Cernăuți, altă fată măritată în Basarabia. Astfel, când va veni rândul pentru romanul problemei pământului în Vechiul Regat, cititorii vor găsi câțiva oameni pe care i-au întâlnit în *Ion* ; așisderea și pentru romanul care urmează să se desfășoare în Basarabia.

Tot în vederea aceasta a căpătat un rol mai mare în *Ion* fiul învățătorului Herdelea, Titu. L-am făcut poet, ca să poată circula mai ușor în toate trei romanele.

Acum mi se părea că, în sfârșit, posed toate elementele pentru a putea porni la scrisul romanului. În afară de un plan, încă nebulos puțin, aveam un mare număr de personaje, de asemenea cam nebuloase, apoi multe note, precum și câteva caiete cu nume de oameni, de localități, de animale, de râuri și munți.

Prin Martie 1913, m'am așezat întâia oară serios la scris. A mers greu. Am început la întâmplare, — după inspirație. mi-am zis eu atunci — fără a stabili măcar o împărțire pe capitole a acțiunii. În vre-o trei luni, am așternut pe hârtie vre-o

trei sute de pagini. Romanul se numea *Zestrea*, așa cum îl botezasem din primul moment.

N'am avut curajul să recitesc ce-am scris decât peste mai multe săptămâni. Am fost crunt decepționat. Ieșise ceva cu desăvârșire neorganic. Doar ici-colo unele momente realizate. Prea multele personaje și episoade, nelegate între ele și cu acțiunile conducătoare, erau un balast supărător și ucigător de viață.

Mi-am zis atunci că materialul încă nu era suficient frământat și în același timp că un roman nu se poate scrie fără o organizare prealabilă a materialului. Organizarea aceasta nu poate fi lăsată la voia întâmplării, ci trebuie obținută prin muncă sistematică la masa de scris. În cursul elaborării vor veni amănunte neprevăzute, poate chiar modificări radicale, dar modificări nu se pot face decât pe ceva ce există.

Multe nopți de-a rândul am stat deci pe urmă chibzuind fără a prea scrie, asupra distribuției materialului ce-l aveam. Coordonarca acțiunilor trebuia stabilită în toate amănuntele. Indată ce liniile acestea vor fi trase, voi avea o osatură, pe care se vor așeza și în care se vor încadra, în mod firesc, toate părțilele organismului viu și unitar ce trebuie să fie un roman.

Timp de aproape trei ani au trecut, fără să mai fi reluat textul așternut pe hârtie întâia oară. În acest interval, s'a limpezit însă în sufletul meu ceea ce fusese cetos. Vedeam acum în fiecare moment mersul romanului. Incepuse a mi se sintetiza în minte ca o figură grafică : o tulpină se desparte în două ramuri viguroase care, la rândul lor, își încolăcesc brațele, din ce în ce mai fine, în toate părțile ; cele două ramuri se împreună apoi iarăși, închegând aceeași tulpină regenerată cu sevă nouă.

Din punct de vedere constructiv tehnic am împărțit materialul în capitole. Nici lucrarea aceasta nu e așa de ușoară cum s'ar părea. Am vrut întâi să fac capitole mai multe și mai mici, numerotate pur și simplu. Mi-au ieșit vre-o treziececi de astfel de capitole, cam arbitrare. Un capitol însă trebuie să fie o grupare firească, rotundă, cel puțin ca un act la o piesă de

teatru. Atunci am încercat un aranjament după trebuințele evoluției acțiunilor și după respirația naturală a întâmplărilor. Materialul s'a grupat aproape dela sine în treisprezece capitole mari... Eu, spre rușinea mea, sunt foarte superstițios: mi-e frică de ziua de Marți, nu încep niciodată nimic Sâmbăta, îmi merge rău toată ziua când primul om întâlnit e un popă, precum îmi ies toate în plin dacă-mi iese mai întâi în cale un țigăn sau un coșar, și alte asemenea lucruri. Numărul 13 însă mi-e aducător de noroc și deci nu m'am speriat că întâiul meu roman avea să apară cu 13 capitole. Pentru a le fixa mai bine, le-am însemnat pe fiecare cu câte-un cuvânt ce rezuma întrucâtva cuprinsul sau cel puțin indica un moment din capitolul respectiv. Afară de întâiul capitol, care s'a numit inițial „Vesellie“, celelalte au rămas definitiv botezate dinainte de-a fi scrise.

În sfârșit, curând după intrarea României în război, în August 1916, când în mai fiece noapte bătea într'o dungă clopotul Mitropoliei, vestind aeroplane sau Zeppeline dușmane, într'o asemenea noapte, am reluat *Zestrea*, s'o scriu din nou. „Am reluat“ e un fel de a vorbi; de fapt, nici nu m'am mai uitat în prima versiune. Am început să scriu din nou, ca și când nici n'ar mai fi existat textul cel dintâi... Primul capitol, după plan, trebuia să cuprindă prezentarea personajelor principale în cadrul unei hore duminicale... Noaptea aceea cu primejdii de alarmă a fost poate cea mai fecundă din viața mea. Dela ora nouă seara până la șase și ceva dimineața, am stat la birou neclintit și am lucrat fără întrerupere. În noaptea aceea, am scris întreg capitolul întâi, cel mai lung din roman, și începutul celui de-al doilea. Evident, când am transcris din nou mai târziu romanul, am făcut multe schimbări, dar numai de stilizare și de concentrare. Incolo, atmosfera, personajele, amănuntele chiar, au rămas. Mai mult: ritmul și tonul întregului roman, în noaptea aceea s'au creat.

O explicație a acestei rodnicii excepționale cred că aş putea oferi acum, după consumarea lucrurilor: aproape toată desfășurarea din primul capitol este, de fapt, evocarea primelor a-

mintiri din copilăria mea. Trebuie să adaog însă imediat că nici prin gând nu mi-a trecut, când am scris capitolul acesta, să-mi scriu amintirile copilăriei ; și cred că nimeni nu ar putea descoperi, în zugrăvirea obiectivă a tuturor celor ce se petrec acolo, note subiective. Și totuși !

Acțiunea se petrece în satul Prislop, de lângă Năsăud; în roman, Pripas. Pentru a situa locurile, pornesc cu cititorul pe șoseaua națională, mă abat, din sus de Armadia, pe o șosea laterală care trece Someșul; apoi, prin satul Jidovița, ajungem la Pripas. Armadia e numele găsit orășelului Năsăud, precum și Jidovița indică satul, ce se numea înainte Tradam, dintre Năsăud și Prislop. Comisiunea oficială care, după Unire, a revizuit și verificat numele tuturor localităților din România, a adaptat în loc de Tradam numele Jidovița pe care i l-am dat eu în roman și care exprimă într'un fel și o realitate, Jidovița fiind un sat pur jidovesc în regiunea noastră pur românească, de altfel unicul sat jidovesc din Ardeal, afară, bineînțeles, de Maramureș.

Descrierea drumului până la Pripas și chiar a satului și a împrejurimilor corespund în mare parte realității. De când romanul *Ion* a devenit prea cunoscut, și satul Prislop a dobândit o faimă, pe care n'a nădăjduit-o niciodată de marcă îi se arată de șefii autorităților din Bistrița sau din Năsăud casa în care ar fi stat învățătorul Herdelea, crucea dela intrarea în sat, casa lui Ion Glanetașu, cârciuma lui Avrum, pe care azi o ține un nepot de-al lui, și diverse alte lucruri din roman. Inutil să spun că elevii din Năsăud se plimbă deseori până la Pripas. urmând pașii lui Titu Herdelea și ai surorilor lui, căutând să fixeze cu precizie locul unde s'a întâlnit Titu cu d-na Roza Lang și altele, și altele...

Și totuși, petrecerea dela horă, scandalul, cheful dela cârciumă, bătaia dintre flăcăi și toate amănuntele celelalte, deși plasate în Pripas, în sufletul meu trăiau ca întâmplare în alt sat, în satul primei mele copilării.

Tatăl meu fiind, cum spuneam, învățător, a trebuit să cutureere multe sate, până să se fixeze undeva. Așa era obiceiul. Când nu-l muta din oficiu autoritatea, cerea el să fie mu-

tat într'alt loc, sperând să găsească aiurea condiții de viață mai bune. Astfel se face că eu m'am născut într'un sat, anume Târlășiu, pe care nici pe hartă nu l-am descoperit niciodată și care totuși există, de vreme ce tatăl meu a dăscălit acolo un an de zile, iar eu însuși tot acolo mi-am petrecut primele luni de viață.

Prin care alte sate a mai vagabondat tata, n'aș putea spune, pînă ce a ajuns în comuna Maieru, pe valea Someșului, lângă Rodna Veche, unde s'a stabilit pentru mulți ani. De Maieru deci se leagă toată copilăria mea și toate amintirile asupra primului contact cu lumea exterioară. Eram de vre-o doi ani și jumătate când ne-am mutat în Maieru. Cea dintâi amintire a existenței mele e chiar dela sosirea noastră aici. Amintirea nu e precis conturată și e de ordin auditiv. Cred că am ajuns neaptea târziu în sat, cu o căruță pe care erau încărcate diferite mobile și bagaje și în care, undeva, mă găseam și eu. Nu în brațele mamei, căci mama trebuie să fi ținut, cu destulă greutate, pe fratele meu al doilea, care sosise pe lume la un an după mine și pe urma căruia, chiar atunci, era pe drum al treilea. Amintirea aceasta dintâi e ca o deșteptare din somn prin întunec, când urechea înlocuște toate celelalte simțuri.

Părea că se oprise căruța ; încetase sgomotul roților, un sgomot în care intra scârțâitul ușor al osiilor și hârâitul monoton al obezilor brăzdând adânc trupul pietros al șoselei. Poate că tocmai încetarea bruscă a acestui sgomot adormitor prin insistența lui mi-a deșteptat și mi-a deschis conștiința. După o tăcere de câteva clipe, am auzit deodată un sgomot nou, ciudat, sgomotul pe care-l face, când se sparge, o tablă de sticlă acoperită cu ștofă. Imediat apoi glasul tatii, cunoscut : „Na, că s'a spart ceva !“ Și după el glasul mamei, mai liniștitor pentru mine, deși atunci glasul părea speriat : „Vai de mine, numai să nu se fi prăpădit oglinda cea mare !“ Amândurora le-a răspuns nepăsător, mormăind somnoros, un glas necunoscut : „Apoi că prea multe catrafuse...“ Glasul acesta străin a fost întrerupt și acoperit de un sunet metalic, clar și dulce, de clopoțel, scuturat nervos ; calul, extenuat, încerca de sigur să-și scuture osteneala din oase .

Câteva clipe fu iarăși tăcere. Doar cineva umbla pe lângă căruță cu pași moi care parcă se topeau în beznă. Pe urmă, brusc, alt sgomot straniu, niște aripi, care se svârcoleau undeva chiar lângă mine, urmate de un „cucurigu“ prelung și foarte pătrunzător.

— Tii, trăzni-te-ar, că m'ai și speriat, cocoș nebun ce ești ! făcu glasul mamei, căutând să-și ascundă spaima sub o închiuire de glumă.

— Apoi el își face datoria cum i-a poruncit Dumnezeu — murmură glasul necunoscut, cu pauze icnitoare, ca și când ar fi deslegat cu greutate ceva în vreme ce vorbea.

Atâta e amintirea. Intr'un continuu de întunec, glasuri distincte, cuvinte rămase în ureche (când aud și azi mai ales cuvântul „catrafuse“, îmi răsună în suflet culoarea și tonalitatea glasului de atunci), sunetul de clopoțel și cântecul cocoșului.

De câte ori călătoresc noaptea cu trăsura și opresc undeva pe șosea, prima clipă de liniște deplină face să mi se trezească îndată în toată ființa mea simțămintele aceluia întâi moment de viață conștientă. De câte ori aud noaptea o căruță trecând pe șosea și sunetul clopoțelilor, inima mea vibrează întocmai ca în cea dintâi deșteptare a conștiinței, vibrează fără voia mea, ca și când s'ar fi atins coarda cea mai trainică a existenței mele sau poate însăși axa imaterială, enigmatică și eternă a sufletului. Cântecul cocoșului îmi inspiră și azi totdeauna spaimă amestecată cu plăcere...

De satul Maieru se leagă pe urmă primele impresii care au lăsat urme ce nu se pot șterge în toate domeniile percepției și ale conștiinței. De acolo mi-a rămas imaginea jocului românesc, așa cum l-am scris în capitolul întâi din *Ion*, cu învărtita, cu fetele care așteaptă să fie poftite, cu nevestele și bătrânele în grup separat de privitoare, cu bărbații care palavresc cu gravitate. Acolo au trăit aievea lăutarii din *Ion*, și Briceag, și Holbea, și Găvan. De-acolo am luat pe dracii de copii care fac fel de fel de nebunii, fură buchetele de flori din mâinile fetelor emoționate, se adună lângă cei ce joacă, se pleacă pe vine și privesc cu înfrigurare la picioarele fetelor, așteptând

ca, în toiul învârtitei, să se ridice mai sus poalele și să zărească poate ceva. Am fost și eu, negreșit, printre dracii aceia plini de curiozități, în care se manifestă, fără seama lor, instincte și dorinți încă embrionare.

În Maieru mi s'a deșteptat în inimă întâia oară chiar simțământul iubirii. Era o fată de vre-o douăzeci de ani, fată de măritat. Nu știu cum o chema. În casa noastră, când o pome-nea cineva, îi zicea fata pădurarului. Eu aveam vre-o cinci ani și iubeam pe fata pădurarului. Iubirea era o dorință dureroasă de-a o vedea și de-a mă apropia de ea. Firește, nu aș fi mărturisit cuiva pasiunea această pentru nimic în lume. O socoteam o mare rușine, mai ales că toți băieții de vârsta mea aveau un dispreț suveran pentru tot ce era feminin. Cu atât mai puțin aș fi îndrăznit să-i spun ceva ei, iubitei mele. Totuși fata, deși numai fata pădurarului, avea aceleași priviri scrutătoare și înțelegătoare pe care le au în genere fetele și femcile când e vorba să descopere pe cineva care le iubește și nu îndrăznește. Și deci fata pădurarului, cum-necum, a băgat de seamă că mi-e dragă, îmi râdea și ea cu drag când mă vedea, iar odată, întorcându-se dela horă și dând peste mine pe uliță, m'a luat în brațe și m'a înnăbușit în sărutări. În brațele iubitei mele însă numai plăcere n'am simțit. Eram profund ofensat că m'a ridicat în brațe ca pe un copil și mai ales îmi era rușine de moarte că și alți copii au văzut cum m'a sărutat fata pădurarului, adică o ființă feminină vrednică numai de dispreț... Cu sărutările acestea s'a isprăvit de altfel prima idilă a mea amoroasă. Din sufletul meu a dispărut încetul cu încetul până și imaginea trupească a iubitei, încât nu mi-aș mai putea reconstitui nici ochii ei, nici părul, necum figura ei. Și cu toate astea, evocarea fetei pădurarului îmi face totdeauna inima să fie alintată parcă de o mângâiere eterică, deși toate eforturile amintirii nu pot redeștepta și filtra azi din subconștientul, în care se înneacă încetișor tot trecutul omului, decât un foarte vag surâs cald de fecioară și două șiraguri de dinți foarte albi... Fata pădurarului mi-a rămas o imagine atât de scumpă, că în a doua povestire pe care am publicat-o la începutul carierei mele de scriitor, pe ea am făcut-o

eroină. Din nenorocire povestirea e mediocră și a rămas înmormântată în revista de pe vremuri.

Cele dintâi plăceri ale slovei tipărite și ale științei de carte tot în Maieru le-am avut, în forma primelor lecturi care m'au pasionat, *Poveștile ardelenesti* ale lui Ion Pop Reteganul, vre-o cinci volume, pe care le-am recitat cu o dragoste înfiorată de vechi amintiri chiar și acum câțiva ani. Smeii și zânele și balaurii și câinii năzdrăvani și toate minunile cuprinse în basmele pe care le citeam, căutam să le găsim, în zilele următoare, însoțit de numeroși tovarăși voinicioși ca și mine, pe dealurile și râpele de pe malurile Someșului, pe măgurile înalte, pe tot cuprinsul hotarului comunal.

În Maieru am văzut întâia oară, la crâșmarul Tupcil, o petrecere țărănească cu lăutari, sfârșindu-se cu o păruială generală pe urma căreia cârciumarul ovrei a plătit toate oalele sparte...

În Maieru am trăit cele mai frumoase și mai fericite zile ale vieții mele. Până ce, când să împlinesc zece ani, a trebuit să merg la Năsăud, la liceu. Dela Maieru până la Năsăud, cale de cinci ore cu trăsura, am plâns amarnic, parcă instinctul mi-ar fi spus că nu voi mai avea niciodată bucuria de viață ce am simțit-o în comuna mare, bogată, dela poalele Ineului, cel cu zăpada eternă.

Fecunditatea primei nopți de scris n'a mai revenit. Am căutat în schimb, cât îmi permiteau grijile vieții, să lucrez în fiecare zi câte ceva, cât de puțin ar fi, pentru a mă putea menține în ritmul și atmosfera lumii ce o zugrăveam. Au fost totuși săptămâni întregi când n'am avut răgazul să mă apropiu deloc de manuscris. Cu toate acestea, în doi ani, am izbutit să isprăvesc această a doua versiune, care în realitate era prima realizare serioasă a romanului de atâta timp frământat. În cursul acestei adevărate elaborări, am dat la o parte și titlul inițial, *Zestrea*, înscris pe caietul cel dintâi ; găsisem un titlu nou, care deși anodin, mi s'a părut expresiv : *Ion*.

După o pauză numai de câteva luni, m'am hotărît să mai transcriu odată textul, pentru tipar. O transcriere atentă va fi

binevenită, căci va frământa din nou textul întreg, va fixa definitiv toate detaliile și mai ales numele personajelor.

Chestia numelor pare multora fără importanță pentru opera de artă. Eu însă cred că, și în viața reală, numele are o însemnătate deseori hotărâtoare asupra soartei celui ce îl poartă. În roman, numele oamenilor le definește dintru început fizionomia morală. În *Ion*, am lucrat într'un fel și până la un punct, după modele vii. În orice caz, fiecare persoană din roman pornea cel puțin dela o însușire a unui om real, luându-i, pentru orice siguranță, și numele adevărat.

Astfel Ion Pop al Glanetașului, eroul însuși, a existat aieva și se numea aproape așa ; mai mult, el trăiește și azi, necăjit și amar, copleșit de copii, vre-o șapte... Cel ce poartă numele eroului meu a rămas un biet țăran ca vai de capul lui, pe când cel din roman se știe câte pozne și tofusi ce carieră face înainte de-a muri asasinat.

Am mai păstrat numele câtorva persoane care mi s'au părut potrivite și care în roman nu apar într-o micșorate sau coborâte. Așa preotul Ion Belciug a fost într'adevăr preot în Prislop până când am trecut eu în România. Cel din roman însă mi se pare că merită mai mult numele, fiind mai dintr'o bucată și putând servi ca model oricărui preot în multe privințe. Nu știu dacă mai trăește; în Prislop însă nu mai e... De asemenea am păstrat numele notarului Soessel. Omul mi-a făcut mai târziu la București o vizită și mi-a mulțumit pentru felul cum l-am „feștit“, adică cum l-au zugrăvit în roman. Fiindcă îi convenea, se recunoaște pe sine în cel din carte, deși nu e nici o asemănare între ei afară de nume.

Aproape toate celelalte personaje au numele cu care le-am botezat eu. Unii cititori s'au apucat să identifice pe oamenii din roman. Cred că e de prisos să arăt ce greșală ar face cine ar afirma că niște creații artistice sunt identice cu fapte din viața de toate zilele. Artistul nu copiază realitatea niciodată. Realitatea pentru mine a fost numai un pretext pentru a-mi putea crea o altă lume, nouă, cu legile ei, cu întâmplările ei... Un personaj al meu, chiar cel mai neînsemnat, are trăsături din cine știe câte persoane văzute sau observate de

mine, plus altele pe care a trebuit să i le adaog, pentru a motiva anume gesturi sau fapte ale sale.

Ar trebui să plictisesc prea mult pe cititori dacă aş încerca să lămuresc chiar numai un subcapitol în toate amănuntele, spre a demonstra trăsăturile luate de mine direct din viaţă şi pe cele adăogate pentru trebuinţa momentului. De sigur că sunt des-tule lucruri din propria mea viaţă şi a familiei mele, precum sunt din ale atâtor nenumăraţi cunoscuţi sau străini, observaţi de aproape sau zăriţi întâmplător, poate din fereastra unui tren în mers. Poate că azi nici eu însumi n'aş mai fi în stare să explic atâtea scene cum s'au înlănţuit, de unde au apărut. Creaţia artistică e un proces sufletesc de esenţă divină. Ea nu se poate experimenta, nici reconstitui ca un proces fizic oare-care. Opera de artă nu e niciodată emanaţia directă a unor experienţe anume făcute. Emoţia nu intră în artă în stare brută, luată gata din natură, ci totdeauna transformată complet prin misterioase şi insesizabile metamorfoze, care constituie însăşi taina creaţiei artistice. Creatorul poate explica numai ceea ce face conştient; partea cea mai importantă a creaţiei însă se petrece în subconştientul lui şi deci îi rămâne şi lui însuşi inexplicabilă.

G. Bogdan-Duică, regretatul profesor de literatură dela Universitatea clujană, a învitat odinioară, după cum am aflat, pe studenţii săi de pe Valea Someşului să încerce a identifica toate personajele şi localităţile romanului *Ion*. Câteva sute de studenţi harnici au cercetat toate satele şi poate pe toţi locuitorii. Rezultatul n'a putut fi decât cel firesc: pentru fiecare personaj din roman s'au descoperit o sumedenie de părinţi, prea puţin asemănători între ei.

Ion a apărut în două volume numai din necesităţi editoriale. Am dat fiecărui volum câte un subtitlu (*Glasul Pământului*, *Glasul Iubirii*) din aceleaşi motive. Totuşi au fost critici care au găsit cu cale să comenteze savant fiecare volum în parte, să găsească superior pe unul celuilalt sau să explice prin subtitlurile volumelor anume lucruri din roman.

Puterea creatoare este totdeauna un dar special, un dar divin. Manifestarea acestui dar însă reclamă şi voinţa mare a

celui înzestrat. Când în sufletul tău s'a dospit suficient aluatul viitoare opere de artă, luni sau ani de zile, parte conștient, mare parte cu totul inconștient și în afară de puterea voinței tale, când fermentația aceasta tainică s'a terminat, atunci trebuie să intervii voința ta hotărâtă, stăruitoare, încăpățânată, adică munca creației, cu bucuriile și ostenelele ei, programatică, asiduă. Fără de muncă, opera ar rămâne în stare embrionară în sufletul creatorului.

Firește, vorbesc mereu *pro domo*. Nu mi-aș permite să generalizez, deși sunt convins că o operă de artă de dimensiunile unui roman nu se poate realiza fără muncă încordată, fără nenumărate ceasuri la masa de scris, cu hârtia albă dinainte.

Greutatea cea mai mare pentru scriitor este stabilirea și executarea unui plan de lucru bine precizat. Trebuie să-ți faci singur o educație anume a voinței, să te silești a-ți executa propriile-ți proiecte de muncă. Când e vorba de muncă pentru sufletul tău, ești veșnic ispitit să o amâi pentru a doua zi. Ți se pare normal să te duci la o slujbă străină la oră fixă, să te așezi la birou și să muncești, dar nu te poți lesne obișnui să te așezi la masa ta de scris, acasă, la anumite ore și să lucrezi atâtea ceasuri.

Pentru mine, în cariera mea de scriitor, lupta cea mai dârză a fost, multă vreme, neputința de-a mă conforma unei munci sistematice. Mă înșelam pe mine însumi, codindu-mă a mă așeza la birou. Imi propuneam că din ziua cutare am să lucrez negreșit cel puțin atâtea ceasuri. Și-mi călcam legământul față de mine însumi. Ani de zile am căutat să mă îndemn singur cu ecritouri, făcute tot de mine, puse pe masa de scris, ostentativ : „Scrie la roman !“

Numai cu multă stăruință am ajuns să-mi devie biroul meu, cu hârtia albă, o necesitate de viață. Obiceiul mi l-am făcut tocmai lucrând la *Ion*. Obiceiul a devenit pe urmă o pasiune. O zi în care n'aș sta la masa de scris câteva ore mi s'ar părea azi o zi pierdută.

Firește, a sta la birou nu înseamnă negreșit a și scrie. Scrisul cere o concentrare, o încordare a atenției, pe care n'o poți obține totdeauna. Inspirația însă nu vine decât chemată. Inspi-

rația e în bună parte concentrarea atenției asupra unui anume lucru. De obicei, stând la birou, dacă ai destulă liniște sufletească, izbutești să îți aduni gândurile în jurul unui anume moment, să te transpui în atmosfera dorită. Pe urmă, scrisul vine aproape dela sine. Din străfundul sufletului, se ridică în conștiința ta imagini, gesturi, locuri, cuvinte neașteptate. Atunci scrisul e o plăcere.

Spuneam cum am ajuns, frământând planul romanului, să-l sintetizez într'o imagine grafică. În cursul elaborării, am căutat să realizez concret imaginea aceasta. De-aci a rezultat împărțirea fiecărui capitol în mici diviziuni care cuprind câte o scenă, câte un moment, în sfârșit un fir liber din țesătura generală. Toate acestea apoi au trebuit înnodate în anume fel, ca să se poată întoarce în cuprinsul acțiunilor principale care și ele, la sfârșit, trebuiau să se unească, să se rotunjească, să ofere înfățișarea unei lumi unde începutul se confundă cu sfârșitul. De aceea romanul, un corp sferoid, se termină precum a început. Cititorul care s'a dus în satul Pripas pe șoseaua laterală, trecând peste Someș și prin Jidovița, se întoarce la sfârșit pe același drum înapoi, până ce iese din lumea ficțiunii și reintră în lumea lui reală. Lumea romanului rămâne astfel în sufletul cititorului ca o amintire vie, care apoi se amestecă cu propriile-i amintiri din viața-i proprie...

LIVIU REBREANU

LEGINOARUL

Se svârcoleau în gropniți voevozii,
Gemeau vlădicii, în cripte, și panduri.
Ciolanele moțești trozneau sub bozii,
Zarea murea, vântul cobeza, oftau păduri..

Prindeau din temelie să se miște
Parânguri și rărăuri de granit.
Bejenii lungi și bice de restriște
Izbeau din nou în Neamul oropsit.

Și mi-am lipit urechea de morminte
Și-am auzit cum auie și plâng.
Și-am ascultat, în băltăreț fierbinte,
Ce greu oftează codrii când se frâng.

Și-am izbucnit atunci ca o vâltoare,
Invârtejit din cremene și fier...
În coastă am o pajură de soare,
Pe umeri vifor duc, pe frunte cer.

Mă'nchin spre Feldioare și Rovine,
Mă plec pe oseminte de rumâni.
Țărâna cnejilor o port cu mine
Și beau trecutul Țării din fântâni..:

Când brațu-mi cade aprig ca o spadă,
Pedepsitor de mișelie și trădări,
Senin rămân cu fruntea pe baladă
Și pe obraz aprind lumini și zări.

Biserici noi cu creștetul ca luna
Din mâna mea răsar ca niște crini.
Cu târnăcopul meu despici furtuna
Și cu mistria mea zidesc Destin.

Zâmbind, primesc și temniță și roată.
Mucenicia o aștept și-o cer.
În temniță Iisus mi se arată
Și-mi oblojește rănilile cu cer.

Iar sângele de-mi picură pe Țară,
Din fiecare strop crește-un altar...

Ler, Lerui, Ler, din jertfa legionară
Înalță, Doamne, — o Țară ca un har !

RADU GYR

FLAUTUL DESCANTAT

Argatul, auzind că-l chiamă,
S'a turburat, de bună seamă,
Și ce mira mai mult oierul
E că-l chema la curte chiar boierul.
Stăpânul, trândăvind în slava lui,
Nanicând nu se-arătase și nicicui
Și, simbriaș la staule de-o viață,
El nu-l știa măcar cum îi la față.

Gospodăria lui de prin Amiazamare
Se cârmuia de sus, din depărtare,
Cu mori, cu turme și bucate.
Doar pe la câștiuri, din cetate,
Trăgeau în sate, într'a coace,
Incăpătoarele cerdace,
Carele 'nalte (putini, boloboace,
Coșuri și papuri), încărcând cu plin
Caș, miere, grâu, porumb și vin.
Sămânța brazdei grase, muncită strâns și crunt,
Din spicul ca mustața, zbârlit, cu miez de unt,
Și sacii grei cu aur de mălai —
Plecau în coviltirele cu cai.
Portocalii, știuleții 'mplețiți cu boaba mare
Ca niște faguri de mărgăritare,
Culeși cu patru fote curate, de pănuși,
Ieșeau din subsuoara cocenilor, păpuși.

Și toate, vii, ogoare și prisacă,
Urneau din bățătura uscată și săracă,
Și se ducea puhoiul plăvanilor, agale,
Ca satele, de vale.

Ba oamenii puteau să creadă
Că sunt purtați ca o cireadă,
Nu-mi mai aduc aminte și am uitat, cu câte
Gârbace și ce feluri de joarde și de bâte.
Căci între oameni și stăpâni
Era un gol zidit ca la fântâni,
In care apa suie 'n gol de-a-gata,
Târîtă sus cu lanțul și găleata.
Izvorul nu se poate nici uita
In ochii celuia ce-l bea,
Nerăbdător țâșnirea să i-o soarbă
Cu gura lacomă și oarbă.

Din pricină de ziduri și de gol
Și pasărea lua calea de ocol.
Poruncile peste moșie
Veneau pe la isprăvnicie.
Ispravnicii, pe lângă ei
Aveau alți mulți isprăvniciei
Și-aceștia calfe, ucenici
Mai mari, mai mijlocii, mai mici ;
Dar fiecare se'mputernicise
Cu un crâmpei din pravilile scrise
Și fiecare-și ascundea la sân
Fărâma lui de petec de stăpân.
Trimise, spuse și umblate,
Poruncile-ajungeau schimbate
Și tot mergând din ins în ins
Veneau pe dos, parcă 'ntradins.

Stăpânul n'aveai voie, ca pe moaște,
Nici de-a-l zări, necum de-a-l mai cunoaște.

In dreptul buzelor și-al feții
 Făceau de streajă logofeții
 Și dintre ei, spătari, scutari,
 Păzeau frunțașii cărturari.
 Stăpânul de ogoare și de ape
 Era un bun al slugilor de-aproape,
 Și când voiai să-ți vezi cărmacii
 Ți-ieșeau nainte psalții și tâlmacii.
 I-ai fi privit :
 I-ai fi mânjit.
 Ia-i fi rugat :
 Ia-i fi spurcat.
 Când lacrima nu știe de zăbavă,
 Oftatul nu e de ispravă,
 Necazul însă nu tihnește
 Și nu-i pe boierește.
 Te-apucă, taci ! — și taci dacă te doare
 Că se deoache pofta de mâncare.
 Și nu știai, ca vai de capul tău,
 Dacă-ți era mai bine când era mai rău,
 Nedumirit, ca vai de tine,
 De nu era mai rău când îți era mai bine.

Porni cam pe la toacă...
 Mai mult decât să-l bată, ce putea să-i facă?
 O să-l omoare: o să moară.
 Nu moare doar' un rob întâia oară.
 Ajunse, după ornic, pe la șase,
 Când soarele se uită printre case
 Și cată înapoi.
 Cu chivăre, la ușe, și suliți, erau doi.
 Porunca e poruncă. L-au lăsat.
 Ciobanul a intrat,
 Murdar de nădușeală și de praf.
 L-a dus din spate un vătaf,
 Trăgându-și prin belșuguri de odoare
 Ca vai de lume, bieteze picioare.

Și nu putea să-și vie 'n fire.
Era ca o biserică și ca o mănăstire
Clădită parcă de Satana.
Parcă-i simțeau duhoarea și pulpana
Foșnite prin unghere.
O altfel de 'ntocmire și putere
Decât la stână și la plug,
Altfel de meșteșug
I se vădeau argatului la curte.
L-au mirosit câini scunzi cu labe scurte
L-au miorlăit pisicile, cu blană
Molatică și nazuri de cocoană,
Trântite 'n perini cât sofaua
De-o lene tremurată ca damblaua.
Umblând în colivii să se atârne
L-au râs și papagalii cu pliscurile carne.
Un mamuțoi dădea 'n căruță
Un alt soi de maimuță
Și un vultur cât omul, sub zăvor,
Zmuncea de o cătușe bătută pe picior.
Săli mari, în care timpul tânjea și adormise,
Și cimitire 'nchise.
In lustrul pardoselii de lespezi reci de ceață
Zăcea o licărire de cremene și ghiață.
Păreții, dela podină la grinzi,
Unii dădeau într'alții cu oglinzi
Și împătrit de zece ori, în coadă,
Veneai, în loc de unul o grămadă.
Și te sfiiai de sine-ți ca de niște
Străini iviți în priveliște
Din ape sure, lungi, ca niște stane.
Și-avea și glasul umbră 'ntre icoane,
Dând zvonuri pe șoptite din tăcere,
Din încăpere 'n încăpere.
Ion văzându-se o sută
A dat să strige „Doamne-ajută“
Și glasul lui, ca 'ntr'o pustie

Stârnită, s'a făcut o mie.
 Se răzgândeă și șovăia să calce
 Pe scoarțe și covoare de o falce :
 Nu mai văzuse de când e, Ion,
 Odăi cât o pășune și-un preș de un pogon.
 In străni, cu papuri la spinare și șezut
 I se părea că vede ce nu s'a mai văzut,
 Și ca o capră șchioapă, pe trei căi,
 Se 'mpiedica de praguri și odăi.
 — „Bine-ô trăi boierul — își zise — și nu-i chip să
 „Nu-l jinduiască omul. Dar mai bine lipsă.
 „Doamne! ofta ciobanul abătut,
 „Mai rău tu nu m'ai fi bătut“.
 Și se sucea tiptil prin casă,
 Infrișat că spaima îl apasă.
 Și îi venea să 'mpungă 'n zid, să mugă,
 Cătând cu ochii ușe, ca să fugă.
 Că-și aducea mâhnit aminte
 De tihna lui de mai nainte
 Și încerca dintre comori să scape
 Ca din răspărul unei ape.
 — „Nici n'ai venit și vrei să pleci?“ îi zise
 Stăpânul, care-l auzise.
 — „Ce faci la curte?“ l-a 'ntrebat.
 — „Cioban sunt, sărut mâna, și argat“.
 — „Și cum ești poreclit?“
 — „Ion“, răspunse prea smerit.
 — „Și ce simbrie ai?“
 — „Ițari, obiele și o chilă de mălai,
 — „Și-un miel, de Paște, când îs mulți cucoane,
 — „Șezi colea, lângă mine, jos, Ioane“
 Zise boierul, hotărît și tare.
 „Mai am o întrebare.
 „De unde-ai învățat să cânți din flaut?
 „Că de-aia te-am chemat, ca să te laud.
 „Ba te-am chemat și pentru altceva...

„Vezi casa asta? E a ta.
„Nu poți rămâne fără parte,
„Argat și slugă pân' la moarte.
„Te-am auzit cum cânti și-mi place.
„Apropie-te, vino mai încoace,
„Și șezi aci, pe jilțul meu.
„E-al tău, ți-am spus, fă ce zic eu.
„Stăi bine, ce te ghemuiești?
„Tu nici nu știi ce meșter ești
„Și ce cinstire ți se mai cuvine
„Față de unul ne'nsemnat, ca mine.
„Nu am o fată, că ți-aș da-o ție.
„Ca'n basme, o Domniță cu Impărăție.
„De-aci 'nainte, vreme nouă,
„Vom face viața pe din două,
„Deși prea bine înțeleg
„Că ți se cade totul pe de-a'ntreg.
„C'ar trebui, cu-adevărat,
„Tu să fii Domn și eu argat.
„Flautul tău e flaut descântat.
„Văzuși acum de ce te-am fost chemat ?
„Ghiersul ți-e dulce, griaul ți-e ales
„Și are tâlcuri bune, cu'nțeleș.
„Tu trebuie de-aci 'nainte
„Să faci numai atât : ghiersuri și cuvinte.
„Deocamdată-ți dau din toate
„O legiuită sfântă jumătate.
„Intinde mâna, ia-le
„Nu-s ale mele, s'ale tale.
„Ți-ajunge? Nu mășor cu cotul
„Și dacă vrei îți dau, zisei, și totul.“

Ion își zise : „Doamne cel din cer,
„De spaimă-mi vine iar să zbier.
„Nu e aevea, ăsta-i vis
„Și numai Duhul rău mi l-a trimis“,
Că 'ntr'adevăr, Ion argatul

Il deslușea 'n boier pe Necuratul.

— „Stăpâne, zise. Nu mai știi

„Sunt sănătos, sunt mort, sunt viu?

„Un lucru știi, că sunt năuc.

„Cânt și eu ca o cioară, ca un cuc,

„Și niciodată nu m'aș fi gândit

„Că fac ceva deosebit.

„Eu am crezut, să fie zicala mea iertată,

„Că flautul nu-mi face o ceapă degerată.

„Il cerc și eu, așa 'ntr'o doară,

„Și suflu 'n el și-acum ca 'ntâia oară.

„Berbecilor tăi, poate, le plăcuse

„Și babelor cu caiere și fuse,

„Și asculta, la flaut, și un ied.

„De-mi spui și Dumneata, încep să cred.

„Ia seama însă, Doamne, voia bună

„Să nu ne dea de gol și de minciună.

„Am auzit odată că Maimarii

„Se sărutau la chef cu lăutarii

„Și că treziți, a doua zi — de greață,

„Ii trimiteau la ștreanguri cu dis-de-
dimineață.

„Ori poate, neavând boier în loc,

„Umbli cumva să-ți bați de mine joc?

„Că n'are rost să pui pe mine preț

„Și să mă faci din slugă cântăreț.

„Lasă-mă slugă, nu mă vreau stăpân,

„Ca să mă țiu de Domni și să-i îngân,

„Să-mi fie frică de voi zice ba,

„De voi tăcea, când mă vor întreba.

„Că mă cam sperii de'ntrebare

„Și nu prea intru 'n voia lui cu fiecare

„Și n'am la toată vorba nici răspuns.

„Am un stăpân : nu-mi este de ajuns?

„Cu ceialalți, mai mici ca Dumneata,

„Imi e mai lesne de-a mă descurca.

„Câștigul bacilor desculți

„E că nu vor stăpâni prea mulți.
 „Dacă mă fac boier, poate că-i bine :
 „Nu te mai ții de rău, în gând, pe tine.
 „Ca să-ți ferești, Ioane, tu gătița de ștreang
 „Dator ești tuturor metanie și hang.
 „Și poate că, dintr'una, într'alta, niciodată,
 „Așa e boieria, nu scapi față curată.
 „Și facem, mi se pare, și târla de ocară.
 „Stând pe la ușe, ploconit la scară,
 „Rânjit în silă, până la urechi,
 „La musafirii tăi, și noi și vechi.
 „Să casc de cască ei și, la sudalme,
 „Să mă ridic și să le bat în palme
 „Și să mă strâmb și să mă 'nchin,
 „Să zic la toate : bine și : amin.
 „E greu să mai mă țuguie, să m'ascut,
 „Că niciodată nu m'am prefăcut.
 „Orice-aș mai fi, o să rămâi ce-am fost,
 „Ion ciobanul, dela oi, cel prost.'

— „A da 'ndărăț nu se mai poate.
 „Ți-am așezat și drepturile toate.
 „Uite și chicile de la palat,
 „L-am pregătit și-așteaptă încuiat.
 „Are odăi cu arme și podoabe,
 „Fecioare dintre roabe
 „Uleiuri, mirodenii te mângâie
 „Cu bun miros de rodii și tămâie.
 „Desprinse pletele, mai jos de șale,
 „Așteaptă pipăitul degetelor tale.
 „Leapădă strajele frumos,
 „Dă chica și căciula jos,
 „Și lasă-te în voia lor, la fete,
 „Alt chip să-ți faci, palid, măi băiete.
 „E un palat, cum ai să-l vezi,
 „Pe dinlăuntru cu grădini și cu livezi.
 „Poteci de sticlă, ca atlazul,

„Leagă amurgul brazilor cu iazul
 „Și apa de mătase
 „A mir și trandafir, și ea, miroase.
 „Ioane, nu ești om de rând
 „Și vreau de-acolo să te-aud cântând“.

— „Bine, jupâne, zise, mă voi duce“
 Și din opinci la creștet el și-a făcut o cruce.
 „Vezi, Doamne“ s'a 'nchinat, „încalte,
 „Nu m'ai ferit de treptele înalte“
 Și zise 'n sine : „Ai s'ajungi ciocoi“.
 „Cum ne mai înțelegem amândoi?
 „Intre boieri și 'ntre vădane
 „Mai pot să-ți zic, eu, ție : mă, Ioane ?
 „Când te'ndrăgesc Maimarii nu-i semn bun.
 „Mai bine-mi da o pungă cu tutun
 „Și un amnar ori un chibrit,
 „Și-aș fi și eu mai mulțumit.
 „Că Domnii eștia sau te duc în poală
 „Sau te alungă 'n pielea goală“.

Când a intrat, aidoma s'a și 'ntâmplat.
 Era o țară, nu era palat.
 „Prințul“ Ion era de mult dorit.
 Dar straietele nu și le-a primenit.
 Femeilor ce l-au cuprins cu grabă
 Le-a spus: „Duceți-vă, vedeți-vă de treabă “
 E robii 'ncovoiți în temenele,
 I-a slobozit de munci și cazne grele
 Iar bucătarilor, care 'ncepeau să frigă
 Le zise : „Mie dați-mi mămăligă.
 „Voi să mâncați bucatele, vânatul
 „Și tot ce are prea gustos palatul.
 „Eu cu atât mă mulțumesc.
 „De felul meu sunt pustnic și postesc.
 „Deschideți mare poarta mea
 „Să intre și să iasă cine vrea.

„Toți oamenii 'n cămașe albă
„Au dreptul la dreptate și la jalbă“.
El nu se-atinse nici de pat
Și s'a culcat încins și îmbrăcat,
Zgârcit pe bătă, frânt,
Lipit, ca rădăcina, de pământ.
Și zise : „Spune gândul să-l ascult
„Că asta n'o să ție mult“.
Și mai străin, decând trecu hotarul,
Și-aduse într'o seară și măgarul
Și câinii, în palatul mohorît,
Și oile, să-i ție de urît.

A stat ce-a stat, acolo, cu hrisov
Intre răchiți și trestii pe ostrov.
Un timp de vreme soarele
A luminat și 'ntunecat izvoarele
Și luna-și lua lin drumul prin zăvoaie,
Culcată pe un nor, ca pe o oaie.

Chiar într'o noapte de furtună mare
Veni vătaful Domnului, călare.
— „Ai să te muți, Ioane, din conac,
„Că flautele nu-i mai plac.
„Are auzuri și urechi mai multe
„Și alte scule vrea s'asculte.
„Dar lasă-ți flautul în cui,
„Cu suflu 'n el, că suflul e al lui“.

T. ARGHEZI

A MURIT LUCHI...

„BASTONACHI“

Umblu prin odaie, ametită, aplecată peste oglinda din poșeta mamei. Acolo, în fundul ei, se clatină întors abisul tavanului. Fiecare pas mă poate prăvăli în adânc. Mi-e inima aninată de-un firişor de ață care tremură : mi-e frică...

Nu mă pot opri. Țin o oglinjoară cu amândouă mâinile și merg, așa, pe marginea prăpastiei. Incă un pas — și gata ! Prăpastia însă merge cu mine. Dar dacă, în clipa asta, se oprește 'n loc ?... Așa-i de bine !

— Ascultă, Fasolică...

Cobor în goană treptele bucuriei, cu sufletul la gură. Știu ce mă așteaptă : când îmi spune „Fasolică“, Icuță îmi cere ceva. Știe că la mângâierea asta a lui eu mă pot împotrivi.

Icuță învață la liceu. Liceul lui e cea mai mare școală din lume. O școală cu atâtea trepte la intrare, că nimeni nu le știe numărul. Am încercat să le număr, dar nu mi-au ajuns numerele. Am întrebat și pe tata. Nici el nu știe. Numai Margareta zice că-s douăzeci și trei, dar ea spune așa ca să ne facă 'n ciudă, lui Icuță și mie.

Nici o fată, din câte vin să se joace cu mine, n'are frate ca al meu. Poartă uniformă, — parcă-i un general mititel. Și are niște ochi albaștri... În fiecare Duminecă, mă scol înaintea lui și-i lustruesc bumbii de la tunică, — cu totul și cu totul de aur. Am dosit unul, din cei mici de la mânecă. La primăvară am să mi-l fac mărtișor...

Icuță mă așteaptă sub scările cerdacului.

— Fasolică dragă, du-te fuga la conu' Neculai și spune-i să-mi facă traducerea asta la germană, că-i a dracului de grea.

Știam eu că asta-i. Iar să mă duc !... Mă și văd în ușă, cu cartea sub pestelcuță, cu capul plecat... Incepe să mă furnice în gât, a plâns.

— Ți dau un bastonachi, Fasolică.

— Intreg ?

— Intreg.

— De cel verde ?

— De care vrei tu.

Inhăț cartea și pornesc voinicește către primejdie. Conu' Neculai e vesel. O să fie ușor.

— Da' ce, Luchi, vin Turcii ?

— Nu...

— Mda... văd. Adă cartea încoace. Iar i-i lene ghinărarului ? Ori face un șodron în ograda bisericii cu diavolul de soră-ta ? Iacă, îi fac traducerea. Da' să știi că plata o iau eu. Ce-ți dă ?

— Un bastonachi... verde...

— Bun, îmi place, mai ales că-i verde. Ai să mi-l aduci mie. Așa-i și drept. Eu muncesc, eu primesc plata...

Aștept, ghemuită pe prag. Mă simt, așa, de parcă-s o păpușă de petică. Bătrânul mormăie cuvinte păgânești și scrie, scrie... Gata. Pornesc fără nici un chef, târându-mi picioarele.

Icuță, ghinărarul, mă așteaptă în cărare.

— Gata ? Să trăești, Fasolică !

Am în mână un bastonachi de zahăr, verde, răsucit frumos ca o lumânărică de pom de Crăciun. Inchid ochii : e așa de ușor, de parcă n'aș avea nimic în palmă. Mai bine n'aș avea nimic !

O iau încetișor, pe lângă zid, spre casa de la poartă. O fi parfumat, oare ? Miroase a mintă, și parcă-i mai lung ca de obicei. Adică s'ar cunoaște dac'aș mușca o bucățică ?...

Mi s'a umplut gura cu așchii de sticlă, dulci și răcoroase. Când răsufli, bate vântul printre dinți. E cel mai proaspăt și mai sfărămicios bastonachi de pe lume. Ce i-o fi venit lui conu' Neculai, tocmai azi ?

Mă gândesc la vorbele Margaretei :

— Moșneag țicnit !

Nu-i frumos să spun așa. Și nici măcar nu-i adevărat. Da' ce i-o fi venit azi ? Parcă dumnealui n'are cu ce-și cumpăra un bastonachi ?

Bețișorul verde a scăzut la jumătate. Topesc capătul în gură, să nu se cunoască de unde-am mușcat. Deschid ușa încetisor, cu mâna încleiată.

— Cine-i ?

— Eu... am adus bastonachele.

— Așa ? L-ai adus ? Ei, bravo matale. Dă-l încoace. Așa ciugulit cum e, tot am să-l rod eu... când mî-or crește dinții ! Da' pân'atunci, mănâncă-i mata pe iștilalți...

Și conu' Neculai îmi oferă, ca pe-un buchet, o testea întreagă de bastonachi legată cu un fir de ață roșie.

PLOUĂ CU GHIAȚĂ...

Imi iau cireșele în pumn și mă duc să le mănânc pe cerdă-çuțul casei de la poartă.

Cireșe hultoane, albe și țari. Pocnesc în dinți și stropesc dulce. Dar ce fac cu sâmburii ?

Conu' Neculai doarme. De-acasă, nu mă vede nimeni : am să scuipe sâmburii în drum, ca băeții. Cel dintâi sare mărunțel pe trotuar, — tare-i vesel ! Al doilea ajunge tocmai în stradă. Dacă merge așa, am s'ajung ca Haralamb, care scuipe printre dinți până pe gardul de peste drum, în ciuda lui Icuță, care nu poate decât până'n mijlocul străzii...

Cea din urmă cireșă, cea mai bună... Imi umflu pieptul voi-nicește : acu-i acu ! Dar sâmburele cald și luciu îmi scapă din gură înainte de a-i face vânt. Unde s'o fi dus ?

În spatele meu ușa se deschide în rate și papucii de casă fâșâie domol. Vine conu' Neculai. Și sâmburele, — pe unde-o fi ?...

— Aici îmi erai, Luchi ?

Dar zâmbetul prevestitor de-o cafeluță ori de-o concină prădată pe zece bani, se șterge dintr'o dată, — cum împrăștie

Tasia, dintr'o singură ștersătură cu petica, desenele mele de pe colbul mesuții din sală... Sâmburele ! Eu îl caut de-atâta vreme, și conu' Neculai l-a zărit de cum a deschis ușa ! Rupe o bucățică de jurnal, culege vinovatul de jos, coboară rar și tipărit scările și aruncă mototolul în drum. Nu spune nimic, dar fiecare pas, fiecare gest al lui, e o amarnică dojană.

A intrat în casă, fără să se uite măcar la mine. Mă razim de ușă și aștept. Poate-i trece...

Uite Marin, olteanul cu cireșe. Am să aștept până nu s'o mai vedea după colț... Dar conu' Neculai tot nu se arată. Aud în casă foșnet de jurnal. Cetește, singur.

Să mă duc să-i cer iertare ? Da' parcă ce-am făcut ? Mare lucru, un sâmbure ! Acasă, am răsturnat pe fața de masă o farfurioară întreagă cu sâmburi, și încă de cireșe amare, și nu mi-a zis nimeni nimic. Și el...

Cobor bocănind treptele cerdăcuțului și mă duc de-a-dreptul la Margareta, s'o poftesc la o partidă de șodron în ograda bisericii, fiindcă știu că asta nu-i place *dumnealui*...

Vine întunericul pe sus, zburătăcit de vânt.

Cu fruntea lipită de geam, mă uit cum se îndoie copacii în colbul roșcat, stârnit de toate măturoaiele furtunii. Imi scrâșnește nisip între dinți.

— Are ce șterge mâne conu' Neculai !...

Tună, hurducat. S'a făcut vânăț în odaie. Dar conu' Neculai își face înainte, liniștit, „pasiansul“. Poate să și trăznească, din partea lui !

Dârdâie fereastră. Imi desprind fruntea de pe geam. Se lipise. În locul ei, a rămas o pată. Scot repede batista. Dar în loc să se șteargă, pata se întinde mai tare. Tot năcazuri, azi !

A fulgerat roș... Pe urmă albastru, pe urmă iar roș.

Ceva mic și alb a pleznit în geam și s'a rostogolit pe cerdăcuț. Piatră !

Încă o bobită, — parcă-i un sâmbure de cireșă hultoană... Alt sâmbure, doi, mulți, tot mai mulți... Cerdăcuțul e alb.

Râd încetișor, pe urmă mai tare.

— De ce râzi mata, Luchi ?

‘ Cum să-î spun lui conu’ Neculai, acum, când abia i-a trecut supărarea, de ce râd ? Și nici nu pot să râd înainte așa, singură - numai proștii și nebunii râd singuri.

Trec alături, la baba Ana. Cârpește ciorapi, ca totdeauna, cu toate că-î întuneric. Oare și noaptea, în loc să doarmă, cârpește ciorapi ?...

— Piatră ! zic. Și râd înainte.

Baba mă cercetează pe deasupra ochelarilor.

— Piatră, de !... Da’ ce râzi așa ?

— Râd... că mănâncă îngerii cireșe hultoane și scuiță sâmburii pe cerdac la conu’ Neculai !

POVEȘTI

Cerdăcuțul casei de la poartă e cu fața la stradă. De o parte și de alta e închis cu doi drugi de mesteacăn încrucișați ca semnul înmulțirii.

Când e frumos afară și soarele trece de colțul casei, conu’ Neculai iese pe cerdac. Dar cerdacul e așa de mic, încât abia încap în el cele patru picioare ale scaunului. Picioarele bătrânului, în ghetuțe cu gumă oleacă mai mari decât ale mele, nu mai au loc decât sub scaun. Eu stau pe treaptă, pe-un covoraș bine scuturat de colb și măturat cu mătușica cea curată din cui.

Pe cerdac se spun, pe înserat, poveștile. Rar trece câte cineva pe stradă. Miroase dulce și greu a floare de salcâm. Și-i cald...

— „și iar s’a luat Făt-frumos la trântă cu Zmăul... Și calul cel năzdrăvan, după ce a înghițit o tavă cu jăratec, l-a ridicat pe Făt-frumos până’n slava cerului. Și când s’a repezit de-acolo peste zmău, zmăul a făcut numai atâta: Hâc !... Și iar a mai pierdut o leacă din putere...

În fund, pe lumina potolită a cerului, scena mi se desenează în umbre străvezii deasupra Cetățuii.

Zmăul luptă singur, fără arme și fără cal, cu Făt-frumos și cu toate puterile cerului și ale pământului. Corbul solomonit îi ciugulește ochii. Fântâna cu apă vie, care-l adapă pe Făt-

frumos, își ascunde răcoarea în adâncul verde al pietrelor cu mușchi și nu-i dă zăului decât broaște râioase, mâl și chiftirițe. Ghinda și nucile fermecate sar de pe copaci și-l pocnesc în cap. Albințele îl înțepă otrăvit, și toate lighioanele Sfintei Dumineci îi arată din umbră colții amenințători. E flămând și gol, e ars de soare și bătut de vânt. Nimeni nu-i ține partea, nimeni nu-l ajută. Și n'are altă vină decât să i-a fost și lui dragă, — lui, urâtului și săracului, — o față frumoasă de împărat.

Nu mai pot. Mă ridic și mă așez la loc, de câteva ori în șir, îndesat, pe covorașul meu. Mi-e ciudă. Sunt rea. Am gust de sfadă.

— Nu pot să-l sufăr !

— Pe cine nu poți mata să-l suferi ? întrebă încetișor conu' Neculai cu glasul de poveste.

— Pe Făt-frumos. Că-i prost.

Bătrânul coboară ochii în creștetul meu și-și ia glasul cel de toate zilele. Povestea s'a risipit peste dealuri.

— Cum asta, — prost ?

— Da... Că tot alții fac treabă în locul lui, și el numai se umflă 'n pene. Da' ia să se puie la trântă dreaptă cu zăul, fără Sfântă Duminecă, fără paloș descântat, fără cal năzdrăvan și fără fântână cu apă vie !

— Doar el a curățit fântâna de frunze și de gunoaie...

— A curățit-o... că-i era sete.

— Și când s'a prefăcut Sfânta Duminecă în săracă, ca să-i încerce inima, el i-a dat de pomană, nu zăul.

— I-a dat, că era fecior de împărat ș'avea galbeni cu căușul. Da' zăul, de unde era să deie, dacă-i calic ?...

Nici eu nu dau nimic la săraci când îmi cer, pe drum : dacă n'am... Și pentru asta să-mi scoată cioarele ochii și să mă 'nșepe toate viespile de pe lume ?

— Așa spui mata acuma, Luchi... Dar când ai să crești mare ș'are să vie Făt-frumos...

— Nu-i adevărat. Eu cu zăul am să mă mărit.

— Dar e urât foc ! stăruie bătrânul.

Mă uit la el peste cap. Bărbuța-i tremură de răs și ochii i

s'au făcut mici, mici ca două linioare. Imi simt obrazii calzi de fericire.

— Da' parcă mata ești frumos?...

DESCANTECUL.

Conu' Neculai cetește tare, din cartea cea cu polcială pe margini. Cetește nemțește.

— Înțelege ceva, Luchi?

Strâng din umeri și plec ochii, umilită:

— Nimica...

— Păcat, că tare-i frumos! Eu când îs suparat, cetesc. Și parcă-mi mai trece...

Descântecul păgân se deșiră, monoton și aspru. Am o îndoială: oare conu' Neculai înțelege ceva, ori numai se face?

Dintre toate cuvintele desprind unul, — unul singur, cuvântul meu : *Morgen*. Imi place. Il aștept de cum se deschide cartea. Uneori, descântecul se isprăvește fără ca bătrânul să fi rostit cuvântul meu. Alteori îl spune de câte două și trei ori. Atunci sunt bucuroasă. Când îl aud am o ușoară emoție, parcă mă înțepă în piept un ac subțire încălzit în foc, — așa de subțire că nici nu doare.

Ce putere o fi având cuvântul acesta ?

Am s'o întreb pe Nuța. Ea trebuie să știe. Nuța e mare, e domnișoară. Poartă rochii lungi și-și răsucește în fiecare sară părul blond, șuviță cu șuviță, pe niște bucățele de gumă. Are să se facă doctoreasă.

O găsesc în odăița din fund. Invață pe niște cărți mari de te-apucă groaza, cu poze urâte care arată oameni întorși pe dos.

— Nuță... *Morgen*...

Nici nu-și ridică din carte năsucul ascuțit:

— Lasă-mă 'n pace boț cu ochi, că mâne am examen !

Când îmi spun seara rugăciunea, mă poticnesc de-un cuvânt pe care nu-l înțeleg.

„Tatăl nostru *careleștin* ceruri...”

Ce-o fi însemnând *careleștin* ?

Nu-mi vine s'o întreb pe mama. Are să râdă :

— Vai, ce fată proastă am!

Dar vorba asta nu-mi dă pace. Imi vine s'o spun într'una, îmi vine s'o cânt pe toate cântecele: *careleştin!*

Poate că ştie Icuţă?

Il caut. Nu-i prin casă. Stă sub nucul din fundul grădinii, numai în cămaşă, cu mâinile sub cap. Şi cântă obraznic, ca să-mi facă 'n ciudă:

*La revedere
Copilă dragă,
Ţara mă chiamă, —
Da' nu mă duc!*

. Să-l audă tata!...

— Icuţă!

— Ce-i?

— Icuţă, ce 'nseamnă *careleştin?*

— Moft! Nu 'nseamnă nimica. Eşti o proastă...

Când învaţă Margareta, mă fac mititică într'un colţ şi ascult. Dacă mă prinde, mă dă afară.

Fetiţa bodogăneşte tare, când subţire, când gros. Face cucoane pe caete, ridică scaunul în două picioare şi mototoleşte covorul sub masă. Din când în când scoate limba vărgată cu creion chimic şi se uită la ea cruciş, cu ochii ei prea albaştri.

Azi am auzit un cuvânt nou. Un cuvânt grozav de greu. Il spun într'una, bucuroasă că-l pot rosti fără să mă 'ncurc şi de frică să nu-l uit: *paralelipiped*.

Paralelipiped... straşnic cuvânt! Țsta trebuie să fi având putere, nu glumă! Nu mai pot sta în loc.

— Ce 'nseamnă *paralelipiped*, Margaretă?

S'a 'ntors furioasă, cu scaun cu tot, şi se răsteşte la mine:

— Ce cauţi aici, mă rog? Ce poftesti?

— Vreau să-mi spui ce 'nseamnă *paralelipiped*...

— Pe dracu 'nseamnă! Lasă-mă 'n pace. Eşti o proastă...

Nimeresc în bucătărie. Tasia nu-i acolo. Se uită peste gard în ulița de dindos și râde. Mă sui pe cușca puilor și mă uit și eu

Se sfădește o țigancă cu țiganul ei. Ea, goală sub polcuța roșie, scurtă și creată, își zvârle brațele în sus, ocărăște ascuțit pe limba ei și se trage de cozile împletite cu bani de argint. El, zdravăn, înfipt adânc în ciubote, cu o căldare uriașă în spate, înjură gros și îndesat, — pe românește.

Imi place. Nu mai am răbdare:

— 'Tasio, ce 'nseamnă...

Femeia râde cu ochii ei albaștri, de lipovancă.

— Nu 'nseamnă *ninica*, duduia... da 'mata să nu zici așa să te audă și alții, că-i rușine.

Țiganii s'au depărtat. Tasia a intrat în bucătărie. Am rămas singură 'n soare, cocoțată pe cușcă. Repet cuvintele nouă-nouțe. Sună frumos.

Cum e rușine, dacă nu 'nseamnă nimic?...

Din toate vorbele fără înțeles, cu putere ascunsă și vicleană, a căror taină nimeni nu vrea să mi-o deslege, mi-am făcut singură un descântec. Un descântec ca acela pe care l-a spus de trei ori Sfânta Vineri când a lipit capul lui Făt-frumos de trunchiul căzut în țărână, de-a deschis feciorul ochii, și s'a întins la soare și-a zis : „Brc, da' greu am mai dormit !“

Un descântec ca acela pe care-l mormăie Tasia când îmi pune pe frunte un benghi cald de cenușă muiată în apa în care-a strâns trei cărbuni. Nu 'nseamnă nimic descântecul Tasei, — dar are putere: îndată-mi trece durerea de cap.

Descântecul meu are și el putere. L-am încercat.

Eram pe stradă, cu Nuța. Tramvaiul venea fuga de la deal. Iși luase vânt.

Dintr'o ogradă, fugărit de-un dulău urât, a zbughit în drum un cățel cu coada întoarsă pe spate.

— Uite-un câne cu toartă!...

Zăpăcit, a luat-o de-a-lungul șinelor. Lumea a început să strige. Unii îl chemau, alții îl alungau. Și din urmă tramvaiul venea în goană, sunând amarnic din clopot. Il calcă !

Nu mai era timp de pierdut. Am închis ochii și am spus

repede descântecul. O hurducătură grea, zornăit de geamuri, o clipă de liniște... Am deschis ochii. Tramvaiul se oprise la o palmă de câine.

„Albă ca pălăria ei de olandă, c'o mână încleștată în dantela crăvății, Nuța a țipat scurt :

— Doamne!

Mă umflam în pene, pe tăcute. Numai eu știam de ce s'a oprit tramvaiul. Dacă n'aș fi fost eu...

Dar nu spun nimăruî nimic. Mi-e frică singură de puterea descântecului meu...

Tasia a ieșit cu puiul în drum: un puișor alb cu gâtul gol. Sub pestelcă, ține cuțitul.

— N'o să treacă nimeni să i-l taie... n'o să treacă nimeni să...

Ba trece!

Marin olteanul vine legănându-se, parcă dansează. Iși lea-pădă coșurile cu cireșe și întinde mâna spre pui.

Acu-i-acu !

Spun repede descântecul, în gând.

Marin ascute cuțitul de marginea trotuarului. Și cuțitul țipă, strepezit și dureros, sub fruntea mea.

Spun descântecul cu glas, odată încet, odată mai tare.

Marin înșfacă puiul de aripi și-l proptește sub talpă. I-a întins gâtul : gâtul gol, gâtul subțire, gâtul roș, gâtul cald...

Incep să țip, bătând pământul pe loc cu papuceii, frământându-mi trupul, strângându-mi în palme tâmplele astupate. Vreau să fug și nu pot. Vreau să închid ochii și nu pot. Vreau să tac și nu pot. Imi urlu în gura mare descântecul meu tainic, descântecul meu păgân — îl împrăștii de-a-lungul străzii, îl arunc, ca pe-un blestem, cerului nepășător.

Marin se uită la mine nedumerit. I-a căzut cuțitul din mână. Puiul i-a scăpat de sub talpă și, zburlit, își caută loc să intre'n ogradă, la adăpost.

Nu mai e nevoie de descântec. Vreau să mă opresc, dar e prea târziu. Imi aud strigătul ca pe ceva străin și înfricoșat de care mă apăr cu mâinile, cu tot trupul, desnădăduită.

Mă simt luată pe sus.

— I-o venit rău din pricina puiului... lămurește Tasia vinovată.

Nu mi-e rău. Nu mi-e nimic. Dar nu pot să tac.

Conu' Neculai a ieșit și el în ușă. Și-a pus mâna scoică după ureche și ascultă atent, ascultă tot mai nedumerit descântecul meu pe care nimeni nu trebuia să-l audă niciodată, din care nimeni nu putea să înțeleagă nimic.

Și'n răstimpul unei respirații dureroase, din învălmășeala de glasuri speriate din jurul meu, îl deslușesc pe cel mai domol, pe cel mai trist :

— Fetița asta e cam nebună...

OTILIA CAZIMIR

ELEGII

Ulpiei

O Simplitate, un fum,
că durerile trec îmi tot spune...
O Simplitate, un fum,
în valea frumoasă unde șezum,
iubito ești umbră îmi spune.
O Conștiință, o stea,
că-i veșnicie durerea îmi spune...
O Conștiință, o stea,
că ești durere iubito îmi spune,
că veșnicia ești, pururea.
Și îngerii o, tu adormită,
pe luth de ivoriu recită
și-i nesfârșit ecoul nebun...
Că ești durere, îngerii spun.

*

Ca firul trandafirului te pleci
tinerețe în soartă,
ca umbra unei umbre te pleci
tinerețe moartă.
Mi-e gura încă fierbinte
de sărutul tău, Suvenir;
de nebune văpăi, de mari jurăminte,
mi-e gura încă fierbinte.
E clarul de lună ce văd,
dănțuind în al nopților teatru,
e clarul de moarte ce văd...

Ah, îngrozitorule ochi idolatru,
 ah, tinerețe de-a pururea moartă,
 lunateca moarte ce-mi cere la poartă?
 Ca firul trandafirului te pleci
 tinerețe în soartă.

*

Un farmec îmi spune: Vin' să murim,
 adâncă pădure mă cheamă,
 măi Umbră, măi frate vin' să murim,
 pădurea fantomă, iată, mă cheamă.
 Vino la sânu-mi, tim, tim, tim,
 e o pasăre ce-și cheamă puiul așa,
 o tulburare ce mă cheamă la ea.
 Ah, cimitir al primăverii mele,
 pajură-pădure cu amarnică față,
 ah. lasă-mă, las! Dureroasele-ți glasuri,
 mă cuprind, mă lovesc, mă înghiață.
 Vino la sânu-mi, tim, tim, tim,
 blestemata pădure mă cheamă,
 parfumată moarte 'n pădure mă cheamă;
 ci vin' odată, vin'să murim.

*

Nebun, nebun de durere,
 de ce întrebi cerul? Septembrie cel veșnic
 nimica nu spune.
 Și pentru ce oare
 noaptea 'n rugăciune,
 a stelelor, a boerițelor, a jupâneselor noapte,
 o tot întrebi? Pentru ce oare?
 — Oh, acolo sus, acolo arzând am văzut
 a lui Doja cunună încinsă de flăcări
 Și mi s'a părut că aud,
 în surghiunul cerurilor gemând,
 gură de om...
 — Nu copilul meu, nu.
 E luna flămânzilor, e luna câinilor,

e boerița ce împarte colaci de cenușă
românilor,
e boerița ce împarte românilor
colaci din aluatul de spuză și lacrimi.
A lui Doja cunună în cer n'o căta;
ea e pe creștetul unchiașului munte,
ea e pe fiecă frunte,
mistuind, pedepsind, strălucind.
Tu ce plângi în Septembre,
tu ce prefaci piatra în jale și bocet,
nebun, nebun de durere,
pădurar și poet cu stelele'n traistă,
a lui Doja fierbinte cunună o porți pe frunte
muștrătoare.

— Oh, acolo sus, acolo am văzut
a roții umbră, în cer, tot mai mare,
a roții umbră cutremurătoare.

— Nu copilul meu, nu,
în cenușa cerului nu căta.
Roata e aici și te frânge sub ea,
roata e visul, visele amare,
roata e perna în lacrimi scăldată,
în lacrimi amare.

Zadarnic, zadarnic spui morții

Vino! Sunt gata!

Ea nu te aude, nu. Roata
nu te dă morții.

*

Suferința mi-a pus
pe frunte cununa,
la ceruri să urc
odată cu luna.

Suferința mi-a dat
sărutarea-i nebună,
la ceruri să urc
pe trepte de lună.

Dar sufletul biet
 tot mai doare-l rana.
 Unde's juzii răi
 Caiafa și Ana?

Doamne, judecă-l
 după legea florilor
 și carceră fă-i
 pe aripa norilor,

în grădina cerească
 unde îngeri trăiesc,
 de stele aproape...
 Oh, cât le iubesc !

*

Maică jale, măicuță cumplită,
 mă înconjori de câte trei ori
 și a patra oară mă dai gata, fiară!
 Maică jale, măicuță cumplită,
 a nopților mele regină cumplită,
 de ce pier tinerețele, clare cântărețele,
 când, în cesarice văluri, în haina cernită,
 de fruntea-mi senină te-apropii ?
 Ah, simt răcoarea mutei, a măicuței, a gropii!
 Părăsitu-m'au visul, voioșia, pădurile,
 uitatu-m'au ceruri și ape sihastre
 și tremuratele prietine astre...
 Părăsitu-m'au visul, voioșia, pădurile.
 Ah, maică sicriu pregătește,
 așterne de moarte măsurile,
 făclieri și stegari și alaiuri tocmește.
 Ah, totu-i tăcere
 și zidul uitării tot crește și crește...
 Nu-i nimeni în jur, nu e nime,
 nici unda nu bate, nici undele știne.

*

Ingeri se rotesc
pe deasupra văilor.
Ah, ceresc anotimp!
Dă-mi liniștea, liniștea,
cât încă am timp.

Ingerii aprind
părul dragei mele.
Ah, cerească pădure!
Vor să mi-te piardă,
îngeri să te fure.

Singur am să fiu,
în moartea mea, singur.
Ah, cerescul drum !
Unde-or să mă poarte
năvile de fum?

Pe pleoape îmi cad
penițele corbului.
Ah, neagră menire !
Pe pleoape-mi așterni
umbra ta subțire.

*

Deschide-te mormânt arzător!
Făt-Frumos Isus peste ape
te uită cum trece. Ape suspină.
Domniță Trestie te înclină
când trece Domnul.
Frumoase ceruri, nobile ape,
atât de nobile că setea mi-o mint!
Cu imaginea eretică a lunii aproape,
viețuesc, rătăcesc.
Oh, singurătate de argint,
oh, spânzurato de cumpăna fântânelor,

lună, lună, zână a zânelor,
nu mă vrăji.
Încă mai am o brumă de cer,
o fâșie de noapte,
o stea dacă pier,
încă mai am.

*

Am cules doar tristețe, doar tremurare,
m'am ales doar cu visul,
am cules tristețile cele mai rare,
am cules paradisul.

Școlarul Durerii mi se spunea
în orașul acela mort,
Școlarul Durerii mi se spunea
și mă priveau ca pe un astru mort.

Nu-mi pasă dacă uneori,
în orașul acela mort,
Școlarul Durerii e beat mort, se spunea...
Oh, un înger îmi dădea să beau uneori.

Uneori un copil mă striga,
Salve, striga, Școlarul Durerii!
Și orașul acela mort
ardea pentru mine în cerul primăverii.

*

Pe movila ce aprinsă-i de lună,
în sfințenie învăluita movilă,
acolo ne-am rugat, ne rugăm.
Până ce Domnul, ca unor umili epigoni,
ca unor scribi umili din cancelariile sale,
ne-a poruncit să plecăm,
ne-a isgonit aproape.
Lucrarea ta moarte se numește confuzie;
că de când mă știu,

n'am văzut atâtea stele amestecate
 în aceeași alvie, în tomnatec sicriu ;
 capricorni și zei atâția,
 prin iarba ce asemenea codrilor sună,
 laolaltă, laolaltă,
 pe movila ce aprinsă-i de lună.
 Și Surorile și Gemenele ce ne îmbiau
 cu olimpica lor eternitate,
 cu strălucirea lor necruțătoare,
 aruncând asupra-ne
 mrejele unei teribile atracțiuni.
 Lucrarea ta moarte se numește confuzie;
 Fost-a luna oare ? Poate că nu.
 Ci însuși Messia
 când aprindea cu îngerii lui movila,
 ori tu iubito din ceruri, poate că tu.

*

Setea mea un înger a luat-o...
 Stă acum în limpedele veșnic,
 în ceruri stă și mă cheamă...
 Setea mea, Crucea mea
 stă în ceruri și mă cheamă la ea.
 Îngerii mult se mirau,
 când umbre fine ca florile raiului,
 rupte și supte de așteptarea fără dorinți,
 ne-au văzut la poarta raiului.
 Îngerii ce osândiți
 zadarnicelor chinuri ale dragostei ne știau,
 acum, iată, recunoșteau
 privirea iubitei, ochii migdale,
 așteptând însetată la porțile Tale.
 Oh, vă spun îngeri îngeraișilor, vă spun,
 am sdrobit fruntea șerpilor, Satan...
 Dar cuvintele mele păreau ale unui simo-
 niac ori șarlatan,

cuvintele mele se târau în lanțul ocașilor.
Oh, drept spun îngeri îngerășilor, drept spun,
am sdrobit fruntea șerpilor, Satan...
Și Mihail, cu temutele cete,
Mihail m'a luat cu binișorul,
în mizerabila noapte surpându-mă.
Oh, nesocotitul înger de minuni făcătorul,
singur m'a lăsat, singur, fără Sete,
căci ea e sus, în limpedele veșnic.

EMIL BOTTA

CUM A PLECAT FILIP TIMOTEU

—DESPRE FELUL IN CARE POATE MURI UN OM—

Maftciu adunase o mulțime de date asupra Lalei. Angajase pentru lucrul acesta un detectiv particular, care culesese atât de discret toate datele, încât nici chiar Lalea nu prinsese de veste. Raportul detectivului era amănunțit, scris îndesat pe vre-o zece pagini de coală, așa că, după ce-l citi, bătrânul Timoteu putu s'o cunoască perfect pe Lalea. Aflând că ea îl înșeală cu oricine pe Gheorghe, Maftciu își spuse că nu va fi greu s'o mlădieze. Câte iepe nărăvașe nu îmblânzise dânsul.

Filip n'a știut cum s'o ia... — îi spuse lui Anton.

— Femecea asta e o ticăloasă ordinară. Mă duc la dânsul, să-i arăt raportul. Totul se va termina în curând! Imi dau cuvântul!

— Mă mir că nu ți-e scârbă să te ocupi cu astfel de lucruri, — îi răspunse Anton, dând din umeri.

Maftciu vru să-i arunce câteva cuvinte grele în față, însă se răzgândi și plecă grăbit la Filip, pe care-l găsi acasă. Dându-i raportul primit dela detectiv, aștepta ca nepotul său să aibe o izbucnire de mânie împotriva femeii, dar Filip îi înapoie liniștit hârtiile, spunându-i :

— Astea nu prezintă nimic nou pentru mine. Le cunosc de mult. O iubesc, totuși. Înțelegi, bunicule?

— Cum? Tu știi că... și... știi că ea...

— Da! Da! Știu... Patimă, bunicule. Unii au patima ba-

nului, alții patina beției, iar eu patina acestei femei. Știu că se târâie cu toată lumea și, totuși, o iubesc.

— Asta-i îngrozitor, Filipe.

— Da, e îngrozitor.

Mafteiu se gândi câțva timp ; apoi luă brusc hotărârea să vorbească el însuși cu Lalea, așa că plecă imediat dela Filip. Avu norocul s'o găsească singură. Femeea îl primi liniștită, ca și cum i-ar fi așteptat venirea. Întâi, bătrânul Timoteu îi vorbi precis, negustorește. Oferindu-i o sumă enormă de bani, se așteptă ca ea să primească târgul, dar Lalea îi răsă în nas, spunându-i că pentru nimic în lume n'ar accepta să ajungă amanta lui Filip.

— Dar tu ești o femeie ordinară, te 'ntinzi cu toți haidamacii ! Ce, poate-ai vrea ca nepotul meu să te ia de nevestă ? Știu că orice golan te arș dacă vreo. Bați trotuarul, muiere ticăloasă ce ești ! L-ai înnebunit pe băiat. Ce mai vrei ?

— Nu vreau nimic dela Filip. El m'ar lua și de nevestă, însă nu vreau ! Nu mi-e drag. Și numai că nu mi-e drag, dar mi-e groză să mă gândesc că nepotul dumneavoastră mă iubește. Așa să știți !

Lui Mafteiu i se făcu rușine de rolul său, însă fața chinuită a lui Filip îi reveni în minte și începu s'o roage, apoi chiar s'o implore pe Lalea. Femeea nu voi să cedeze și Mafteiu se simți exasperat.

— Bine, dar măcar spune-mi de ce nu primești. Dacă l-ai iubi pe bărbatul tău și i-ai fi credincioasă, aș înțelege.

— N'aș putea spune de ce nu pot dormi. Pe Gheorghe, îl iubesc, cu toate că's o ticăloasă și mă târâi cu alții. Poate că-i un fel de blestem purtarea mea. Un blestem pentru mine și pentru alții. Is ca un scaiu din cei otrăviți.

— Ascultă, femeie, eu îs țăran și tu ești țărancă. De ce să nu ne putem înțelege ? Tu-mi faci un bine, iar eu ți-l plătesc... Și ți-l plătesc împărătește !

— Oricum mi l-ai plăti, eu nu-l pot face.

Mafteiu se 'nfruc și 'ncepu s'o înjure în tot felul, aruncându-i ca niște pietre cele mai grele cuvinte, însă femeea își înălțase capul, primindu-le fără să clipească măcar.

— Ești mai tare ca mine, haită afurisită ! spuse la sfârșit Mașteiu, cu un fel de admirație.

În loc s'o jignească prin forma ei aspră, afirmația bătrânului îi făcu plăcere femeii, care exclamă cu un zâmbet :

— Păcat că nu ești cu patruzeci de ani mai tânăr... Dacă dumneata ai fi Filip, mi-ai fi drag...

— Bine... Văd că n'o scot la capăt cu tine, Lalea... Te rog, totuși, să te mai gândești... Bani pe care ți i-aș oferi ar răsplăti cu vârf și 'ndesat osteneala...

— Să vorbim despre altceva, domnule Timoteu...

Bătrânul renunță la toată mândria sa și iarăși începu s'o roage, însă Lalea sfârșea prin a clătina negativ din cap și dânsul o lua iarăși dela început. Apoi, la refuzul mereu repetat al femeii, Mașteiu se 'nfuriă din nou și strigă :

— Odată, muiere afurisită, numai odată, ce dracu ! Filip nu se va gândi atunci atâta la tine și nu-i vei mai sta ca o boală în suflet ! Trebuie să primești ! Mă 'nțelegi ? Trebuie ! Nu știi ce naiba mă 'mpedică să teucid, haită blestemată ! Tu nu ești femeie, ci o scornitură a iadului ! Spune câte parale vrei... Hai, vorbește !

Furia îngroșase vinele dela tâmplele bătrânului și pumnii i se strânseseră. Pumnii lui parcă fulgerau. Când se înfuria, Mașteiu era în stare să doboare un taur cu pumnul între coarne, însă femeia aceasta îl sfida prin zâmbetul ei și bătrânul, umilit și înfrânt, plânse cum nu plânse niciodată în viața sa. Femeia veni la el și-i luă mâinile.

— Zădarnic, domnule Timoteu, — spuse dânsa. — Nici astfel n'ai să mă faci să-mi schimb gândurile. Vrei să plâng și eu ? Voi toți împotriva unei singure femei !

— O femeie cât un iad întreg !

— Ai vrea să fiu slabă, nu ? Ca voi toți să puteți face ce vreți cu mine ! Știu că ți-ar plăcea... — însă femeia se înduioșă de slăbiciunea bătrânului și nu continuă.

Mașteiu simțea pentru întâia oară că nu mai e tânăr. Până acum, dânsul își bătuse totdeauna joc de vârsta sa înaintată. În afară de părul alb și de trăsăturile adâncite, anii nu lăsa-seră nici o altă urmă asupra lui. Și iată că, deodată, o prăpastie

fără fund se deschidea în fața sa și, pentru întâia oară, se 'n-grozi de zecile sale de ani, care își înfipseră ghiarele în umerii lui. Liniștindu-se, o privi cu o nesfârșită ură pe Lalea, Femeea asta blestemată îl făcuse să-și simtă neputința.

— Tu ești o primejdie pentru oameni — îi spuse dânsul. Ai trebui să fii ucisă

— De ce nu mă ucizi ? — îl întrebă ea încet.

— Fiindcă mi-e scârbă săucid șerpi.

— Cât de drag mi-ar fi să-mi fii dumneata socru...

— Lalea, spune-mi de ce nu poți face nimic pentru Filip ? Trebuie să fie o pricină. Dacă o voi cunoaște, o voi putea înlătura.

— Nu știu care e pricina.

— Atunci, într'adevăr că totul nu mai are nici un rost...

— Imi pare foarte rău...

Bătrânul se uită lung la ea și văzu că e sinceră.

— Lalea... Păcat că nu ești nora mea... Intâi, ți-aș trage o mamă de bătaie și, pe urmă, te-aș săruta. Așa, însă, te urăsc. Tu-mi pierzi neamul, femeie ! Dacă nu erai tu, Filip nu se 'n-funda în mocirlă... Ai un omor pe suflet, femeie ! Ai ucis un om din neamul Timoteilor. Știi tu ce 'nseamnă asta ?

— Neamul Timoteilor e un neam puternic. De ce se lasă ucis de-o biată femeie ? Filip ar trebui să lupte împotriva mea. O femeie se cucerește prin luptă, nu prin văicăreli.

— Poate că ai dreptate. Totuși, Filip nu-i un becisnic, ci un bărbat întreg ! Vina lui e că te iubește prea mult. Filip ți s'a robit. Lalea, ești o ticăloasă. Intâi, mi-ai nenorocit nepotul. Apoi, mi-ai arătat că's bătrân și neputincios.

— Fiecare om e ceea ce se simte.

— Muierea naibeii, hrănită cu laptele mamei lui Veliar ! de 'ntorci ca și cum ai fi năzdrăvană... Nepotul, mi l-am pierdut. Dar să știi un lucru... Toate își au răsplata ! Tu ți-ai bătut de două ori joc de viață. Odată prin Iuridovi, a doua oară prin Filip. Dacă te-aș ucide, răsbunarea ar fi prea mică. Eu te las să trăiești. Odată și-odată are să-ți pară rău că nu te-am ucis astăzi, muierea dracului ! Eu te-aș ierta, însă nu mă lasă neamul și neamul mi-e mai scump ca orice.

Lalea se-așezase lângă Mafteiu și-și plecase capul. Amenințările lui o lăsau rece, dar faptul că el se sbuciuma și suferea, îi însângera inima. Ar fi vrut să-l ajute, însă Filip se înălța ca o negură între dânsa și Mafteiu.

Se și lăsase scara.

Odaia se 'ntunecase și Mafteiu își spuse că e timpul să plece. Bojbăind, dădu de mâinile femeii și le strâse încet ; apoi, se ridică și oftă încet, numai pentru sine. Lalca simți o nesfârșită milă pentru dânsul. Ar fi vrut să-i spună o vorbă de 'mbărbătare, însă — știind că ar fi inutil — renunță. Aprinzând lampa, femeea se uită lung la Mafteiu ; împinsă de-un imbold subit, îi luă mâna și i-o sărută.

Bătrânul zâmbi ca de dincolo de moarte și plecă fără s'o mai privească.

— Am fost la femeea aceea, Filip, — îi spuse Mafteiu. — Viu de-a-dreptul dela ea. Nu e nimic de făcut cu dânsa, măi băiete. Am încercat în fel și chip.

— Prevedeam că va fi așa.

— Prevedei ! Prevedei ! Pe oricare altă femeie aș fi putut s'o mlădiez. Sau o cunoști într'adevăr foarte bine. Acum, ce ai de gând ? Filipe, n'are nici un rost să te chiniești așa, — dar citi pe fața tânărului o tristeță și-o nepăsare atât de mari, încât reveni : — Ascultă, să încercăm altfel... Sunt destul de bătrân, ca să am experiență... Caută-ți altă femeie și trăiește lângă ea, chiar dacă n'o vei iubi niciodată. Asta va slăbi dragostea pentru Lalea. Viața pur sensuală, pe care-o vei duce, îți va da alte păreri despre iubire. Orice iubire scade prin abuz.

— Bunicule, Lalea nu mai e dragoste pentru mine. Nici patimă nu mai e, ci o boală îngrozitoare, un cancer la suflet. Înțelegi că nu este o clipă în care să nu mă gândesc la dânsa ? Mi-a intrat definitiv în sânge. Știu că, în fond, e o femeie ordinară, dar eu îi îmbrac în cele mai strălucite calități sufletul. Văd zilnic pe stradă cele mai frumoase femei, adevărate capodopere ale naturii, însă inima îmi rămâne rece. Cu mine s'a sfârșit, bunicule. Nu voi putea scăpa decât într'un singur fel de obsesia aceasta.

— Filipe, — strigă Mafteiu, izbind cu pumnul în masă, — crezi că am luptat de-a-lungul întregii mele vieți ca să văd că tu dai cu piciorul în tot ce-am clădit eu? Nu, nu se poate, Filipe. Înțeleg grozăvia situației tale, însă cred că trebuie să existe o salvare. Ce dracu! Femeea asta trebuie și poate fi învinsă. Ascultă... Ceea ce vreau să-ți spun, e odios, dar necesar. Dacă ai avea o legătură intimă cu ea, ai scăpa de obsesie. Sunt sigur de asta. Atrage-o într'o cursă. ☺
cinstește pe toate ulițele căsnicia, merită așa ceva.

— Nu, bunicule. Asta ar fi un viol ordinar.

— Ce-are aface? Dacă ar fi avut un suflet cinsit, nu venea la întâlnire. Muierea e conștientă că te stăpânește și-și bate joc de tine.

— Asta nu schimbă deloc situația.

— Filipe, soluția pe care ți-am dat-o e singura posibilă.

— Nu, pot, bunicule.

— Doamne! Filipe, în ce mocirlă ai intrat! Vrei să te scu-funzi cu totul în ea? La urma-urinei, viața nu stă numai în dra-goste!

— Viața ta a stat în bani, bunicule. Ai putut renunța vre-odată la ei? Tot ce-ai făcut până astăzi, a fost pentru altceva decât pentru gloria familiei Timoteiu, pe care-ai realizat-o prin averea ta imensă? Boala mea nu e banul, ci femeea asta. Im-potriva acestei boli nu poți lupta.

— Atunci?

— Atunci? — și Filip făcu un vag gest către cer.

Mafteiu plecă posomorît și repede, ca și cum ar fi plecat din casa unui mort.

Filip își desfăcu gulerul; simțea că se sufocă.

Intr'o după amiază, Filip îl întâlnește pe Anton. Era prima lui întâlnire cu tatăl său de când fugise de-acasă. Anton se oprise emoționat și-și deschise brațele, ca să-și cuprindă fiul. Era atât de covârșit de această întâlnire, încât numai cu greu reuși să articuleze:

— Filipe... Nu degeaba am visat un foc mare ast' noapte... Foc de vei visa, bucurie vei avea... Cel puțin așa susținea Ve-

ronica ! Lasă-mă să te strâng bine în brațe. Sau te stingheresc idiotii care s'au oprit să holbeze ochii ?

— Nu, tată ! Lasă-i să creadă ce vor.

— Când revii acasă, Filipe?

— Niciodată... Crede-mă că e mai bine așa, tată. Eu sunt creanga cea uscată, care trebuie tăiată... Nu pot adăoga nici o frunză la coroana de lauri a casei Timoteu... Am trădat interesele casei noastre, tată... Nu mai sunt decât un biet bastard...

— Nu vorbi așa, Filipe!

— E purul adevăr, tată... Bietul bunic! Cât de amărit trebuie să fie... I-am răsturnat toate planurile.

— Ascultă, Filipe... Toate acestea nu mai contează... Te iubesc așa cum ești... Nu mai am nici o ambiție cu tine. Nu mă mai interesează catedra de arheologie, pe care urma s'o obții. Vreau să te am aproape. Atâta tot. Vreau să-ți aud pașii când te 'ntorci noaptea acasă, vreau să te văd, vreau să te simt. Hai-de, Filipe, chiar acum.

— Și vei tăia vițelul cel mai gras... Nu, tată, Nu mai pot. Sunt iremediabil pierdut pentru bunicul și pentru tine. Singurul lucru pe care mi-l mai poți pretinde, e să mor onorabil. Te asigur că voi face tot posibilul să nu mor ca o lichea.

Anton zâmbi ca la o glumă bună. Mai spera că totul nu e decât o glumă macabră, o toană de tinerețe a lui Filip. Avu chiar curajul să râdă în cele din urmă. Cum naiba putea vorbi Filip despre moarte, când seara era atât de frumoasă?

„Intr'o seară ca asta trăiești, nu mori“, — își spuse Anton și-l bătu prietenește peste spate pe Filip, care surâdea — stelelor minunat de clare sau tatălui său, nici el nu mai știa cui.

Filip se despărți brusc de Anton și dispăru în strada Romană, ca să intre într'o cârciumă, unde seara pătrunsese turbure și cu iz de lucruri vechi. După ce bău câteva coniacuri, tânărul își sprijini capul de mâini și încercă să nu se gândească la nimic. Evident, lucrul îi fu imposibil. Lalea, Iuridovici, Mafteiu, Anton și Andrii îi reveneau mereu în minte, prinzându-se într'un fel de dans macabru, care nu se mai sfârșea.

Inebunit de iureșul acesta, Filip plăti ceea ce consumase și plecă în grabă, însă umbrelele se țineau sălbatic de dânsul. A-

vând senzația că se va prăbuși în stradă, începu să alerge, ajungând extenuat și plin de sudoare acasă. Când se'ntoarse, Andrii îl găsi într'un fel de leșin.

— Ce-i, măi băiete? — zâmbi dânsul. — Deschide ochii și minunează-te. Da, eu sunt acesta. Eu, Filip Timoteu, fost tânăr de viitor și actualmente sdreanță. Poți să ștergi parchetul cu mine, Andrii.

— Nu vorbești așa, domnule Timoteu...

— Dar cum vrei să vorbesc? Vrei să mă bucur, să râd? Spune, Andrii... Asta ai vrea?

— Domnule Timoteu...

— Da, ar fi mai bine să mor, măi băiete. Dragostea asta mi-a adus numai umilință, numai durere, durere urită, de animal rănit... Ar trebui să fie uciși oamenii ca mine, Andrii. Asemenea suferință te face să uiți că ești om. Cum vrei să mă ridic din mocirla asta, măi băiete, când am intrat până în gât în ea? Mânile mele sunt pline de mângă și noroiul mi-a pătruns în ochi și'n ureche. Ce-aș putea face? Hai, Andrii, pune-mi biblia în mâni și s'o terminăm. Din nenorocire, Shakespeare nu e numai o înjurătură românească.

— Înțeleg că suferiți foarte mult.

— Tot sufletul mi-e numai rană. Dacăm avea ochi de văzut sufletul, ai vedea cum curg valuri de sânge dintr'al meu. Am ajuns acolo, de unde nu mai este întoarcere, ci numai jale, nenchunie și moarte. Să nu treci niciodată un anumit prag din viață. Deprinde-te cu această mare 'nțelepciune. M'auzi, Andrii? Glasul meu se mai aude pe lumea voastră? Răspunde, măi băiete!

Filip se trezi abia pela orele 11; aruncându-și afară privirea, văzu un cer nouros, plumburiu. Ploaia și începuse subțire, făgăduind să țină zile și nopți de-a-rândul. În odaie era cald, căci Andrii făcuse foc în sobă înainte de-a pleca la lucru. Filip se simțea bine — cum se simte un bolnav dimineața, imediat după trezire, uitând pentru câteva minute de boala sa. Tânărul coborî din pat și deschise larg geamurile. O mână de bură fină îi trecu peste față, înviorându-i-o. Departe, peste dealuri,

o perdea alburie acoperea câmpiile și pădurile gălbui. În zile ca aceasta, îi plăcea să citească și să lenevească. Astăzi, încercă să facă la fel, însă, după câteva pagini, gândurile prinseră să-i alerge și chinul reîncepu, așa că aruncă pe noptieră cartea, care-și risipi foile. N'avu răbdare să aștepte acasă venirea băiatului, ci-i ieși înainte, luând-o încet spre Prut — astfel ca să-l întâlnească în dreptul gării.

De'ndată ce-l văzu, Filip își dădu seama că Andrii n'aduce un rezultat favorabil : băiatul se-apropia cu pași nesiguri, bălăbănindu-și mâinile și încercând să-i evite privirea.

Când Andrii vru să vorbească, Filip îl opri repede :

— Nu! Nu-mi spune nimic. Lasă-mă să cred că Lalea primește propunerea mea.

Merseră amândoi un timp.

Palid, Filip se-agăța nebunește de gândul că Lalea a primit să se mărite cu el. Apoi, nu mai putu răbda nesiguranța și se opri brusc, strângându-l de mână pe băiat.

— Acum, spune-mi. Dintr'odată!

— Nu primește. Zice că nu poate. Nici pentru bani, nici din milă, în nici un fel.

„N'a primit... n'a primit... Ce vei face acum, bietule Filip? Doamne! Indură-te de mine... Mântuicște-mă din nebunia aceasta... — și-aruncă vehement țigara; nervii i se încordară, dându-i iluzia că poate rezista refuzului; — „N'am să mă mai gândesc la dânsa!“ — și se hotărî să se reîntoarcă vindecată la casa tatălui său. — Voi ucide orice urmă din femeea aceea în mine, mă voi așterne serios pe studiu și voi căuta să mi placă altă femeie. Ce dracu! Cernăuții is plini de fete frumoase!“

Despărțindu-se de Andri, intră într'un restaurant și, după ce bău un coniac, telefonă lui Mafteiu.

— Bunicule, bucură-te!

— Infârșit ! Ai ajuns la o înțelegere cu ea?

— Nu. Nu mă mai interesează... M'am vindecat, bunicule ! Mă reîntorc la voi...

— Vin să te iau cu mașina.

— Nu. Nu vreau să mă reîntorc ziua. Voi veni la noapte,

„căci n'am poftă să se observe... Am o mulțime de fleacuri, pe care trebuie să le iau cu mine. La revedere, bunicule. Tatii, încă să nu-i spui. Vreau s'apar deodată...”

— Bine, Filipe. Te-aștept cu toate luminile aprinse.

Tânărul ieși cu pași puternici, milităroși, în stradă. Era vesel și se mira că a trecut atât de ușor peste criză. „A fost o adevărată criză, ca'n medicină. Ori te vindeci, ori te ia dracul. Eu, m'am vindecat!” Ajungând acasă, dădu peste Andrii, care moțăia în antreu.

— Mă băiete, ne mutăm de-aici. Te iau cu mine la tata. Ai să locuiești într'o odăiță cumsecade. O dăm naibei pe Lalea! M'am vindecat, măi băiete! Am să-l rog pe tata să-ți găsească un post în birourile lui.

Andrii zâmbi fericit.

— Tare mă bucur, domnule Timoteu, că femeea aceea nu vă mai chinuiește.

În odaia sa, Filip se trânti pe pat și întinse mâna după o carte, la întâmplare; nimeri peste versurile lui Trakl și privirea îi căzu peste poemul „In den Nachmittag geflüstert“. „Stirne Gottes Farben träumt, spürt des Wahnsinns sanfte Flügel...” Dulce, suavă nebulie... Nu voi putea depăși ziua aceasta... — și, deodată, întreaga iluzie de tărie și de rezistare la pasiune se prăbuși. Lalea îl sfida iarăși din depărtările ei inaccesibile.

Din antreu se auzi o ușă; Andrii pleca la lucru. Pașii se pierdură în coridor; un pocnet: ușa de jos; apoi, o năvală grea de tăcere, de tăcere aproape materială, opacă.

Filip se ridică de pe pat și năvăli cu capul gol în stradă. Băiatul tocmai dispărea după colț. Filip alergă și-l ajunse. Andrii se-opri mirat și-l privi întrebător pe Timoteu, pe creștetul căruia șiroia apa.

— Andrii, spune Lalei c'o aștept deseară la locul nostru cel vechi, de sub răchite. Să vină chiar dacă ploaia nu va înceta. Dacă nu vine, mă omor. Spune-i așa, că mă omor. Nu-i o vorbă goală, Andrii. Dacă nu vine, mă omor. Spune-i că m'am jurat. Trebuc s'o văd. Du-te, Andrii, du-te repede și spune-i că nu mai pot îndura.

Băiatul îl privi cu o nesfârșită tristeță, dădu din cap și porni

mai departe prin bura alburie, care arunca văluri turburi peste copacii îngălbeniți. Filip rămase singur, cu capul gol, în ploaie. Uneori, câte-o glumă de vânt îi flutura părul și-i înfiora ușor obrazul. Un tren trecu pe sub podul din strada Romană. Tușind și chiuind, locomotiva se târa cu greu pe pantă.

„O zi ca asta...” — însă Filip nu-și putu termina gândul; îi era somn și se simțea obosit.

Un potop de frunze își murdări în noroi aurul.

Filip ridică o frunză; parcă ținea întreaga toamnă în mână și frigul anotimpului i se prelingea până 'n inimă. Cu tot timpul nefavorabil, se plimba multă lume pe străzi. Orașul avea tainice frumuseți, care răscumpărau dezolarea semănată de ploaie în sufletul oamenilor. Negurile Prutului se 'nsângerău în copacii Dominicului și ploaia parcă se cobora în roșu. Cerul care se lăsase până aproape de-acoperișurile caselor, făcea ca orașul să pară deodată mic, foarte mic, ca un oraș de copii.

Oamenii se mișcau ca pe-un ecran; gesturile lor își pierduseră naturalețea. La rândul lor, casele se strâmbau și clipeau a glumă din ochi, iar copacii de pe la porți se-așezaseră la taclale și vântul le ducea departe vorbele.

— Tăceți odată, că nu putem dormi de răul vostru! — se stropșeau, însă fără folos, vrăbiile.

„Asta-i o vreme minunată pentru visat”, — își spuse Filip, mergând prin ploaia care-i lovea cu săbii mici obrații. — „Cât de plăcut ar fi să stau la fereastra odăii mele și să privesc dealurile înnegurate de burniță. Lalea ar dormi, șiroaiele de apă ar cânta în burlane, iar eu aș mângâia genunchii femeii. Ce păcat că lucrurile frumoase îs tocmai acelea pe care nu le putem avea. Seara, m'aș duce la Lalea la cinematograf. Aș vrea să văd un film cu zăpezi. În curând o să ningă”, — se gândea el, apropiindu-se de seară. — „Unde să mă duc? De-ar veni mai repede întunericul!”

Peste miriștea uniformă a nourilor apărură umbre. Lupii nopții se apropiau cu pași repezi și mieii zilei fugeau buluc spre apus, unde dispăreau după dealul Teținului. Peste puțin, lupii se năpustiră și într'acolo și oamenii trebură s'aprindă luminile 'n oraș.

Filip o luă încet către locul cu răchite. Când ajunse acolo, era întuneric mare. Așezându-se pe buturugă, începu s'aștepte. Nervozitatea îi dispăruse cu totul. Filip era sigur că Lalea va veni la întâlnire.

„Doamne, am ajuns la capătul puterilor!“ — se tângui el.

Ca și când i-ar fi auzit și înțeles gândul, vântul îi răspunse cu un vaier prelung, care se pierdu încet în tufișurile dinspre Prut, de unde se curse în valurile râului, sperind o pasăre de noapte cu glas jalnic și prevestitor.

„Andrii? Să fie Andrii?“ — și Filip se ridică. I se păruse că aude pași, dar nu era decât vântul; aprinzându-și o nouă țigare, începu să se plimbe prin ploaie. Oprindu-se, își închise ochii și-avu impresia că se află într'o gară, în așteptarea unui tren care să-l ducă departe, foarte departe. Unde? Filip își deschise ochii. Ploaia se ntețise. Intre cer și pământ, firele de apă urzeau o ciudată țesătură, pe care nici un fulger nu venea s'o înflorească sau s'o rupă, căci toamna era acum prea târzie. Filip ar fi avut poftă să facă o lungă plimbare prin ploaie, dar gândul că, astfel, va pierde, poate, întâlnirea cu Lalea, îl determină să renunțe la cutreerarea miriștilor întinse între cartierul industrial și Prut.

„Trebuie să mor în noaptea asta. Dacă nu mor, mâne dimineață o pândesc pe Lalea și-o ucid, și nu vreau aceasta. Doamne, dă-mi putere să mor, dă-mi puterea să mor... Doamne, dă-mi puterea să mor...“ — se ruga el, înfrigurat.

Prin ploaie, deosebi o luminiță la o casă foarte depărtată. Văzând-o cum pâlpâie în beznă, tânărul simți o nouă speranță în piept. De ce n'ar veni Lalea? Desigur că va veni! Vor merge amândoi la vre-un restaurant cu puțină lume, se vor așeza la o masă și vor sta așa, privind-se ceasuri întregi în ochi.

„Bunicul îmi va da bani și mă voi putea expatria cu Lalea. Indiferent unde. Sunt în stare să-mi câștig singur viața...“ — și ochii i se pierdură peste valurile liniștite ale unui ocean.

Trecu o oră și tot nu venea nimeni.

Abia pela 9.30 se-arată o mogâldeță.

Filip îi alergă înainte.

Era Andrii.

— Vine?

— Nu, — răspunse obosit băiatul. — Până acum am tot rugat-o. Nu vrea. Mi-a spus că vă puteți sinucide. Nu-i pasă. M'am aruncat în genunchi în fața ei. Zădarnic. A început să plângă și să geamă..

— A început să plângă?

— Da. Și gema mereu: „Nu vreau, nu vreau, nu pot... Să moară... Poate să moară, dar nu pot veni...” Să mergem, domnule Filip, hai să mergem... Abia vă puteți ținea pe picioare... — și-l luă ca pe-un orb de mână. — Să mergem. E o ploaie rea... Să mergem, domnule Filip...

— Dacă nu mă voi sinucide în cursul acestei nopți, o voi omorî pe Lalea, o voi omorî... Lasă-mă, Andrii! Incă nu mă ȳntorc în oraș. Vreau să mai stau aici.

— Lalea nu va veni. O aștepti zadarnic. De altfel, ea va pleca mâne dimineață din Cernăuți. Se duce înapoi la Vijnița.

— Așa ți-a spus dânsa?

— Da. A spus că pleacă la Vijnița și că, de-acolo, se'nfundă în munți.

— De ce fuge? De cine fuge? Doamne, păcatele cui le ispășesc oare? Du-te, Andrii! Du-te...

— Domnule Filip, mă tem să vă las singur...

— Pleacă! — porunci aspru Timoteu.

— Rămân, — se îndârji băiatul.

— Te voi bate.

-- Băteți-mă.

Filip îl palmui de câteva ori la șir. Andrii se lăsă pe pământ și începu să plângă înnăbușit. Plecându-se asupra lui, Filip îl mângâie pe obraji și-l ridică la sine.

— Iartă-mă, Andrii. E o nebunie ceea ce am făcut.

— Lăsați, nu e nimic. Dumneavoastră nu m'ați bătut din răutate. Mă puteți bate în fiecare zi, cât vă place, dar, acum veniți cu mine, domnule Filip.

— Andrii, du-te liniștit. Nu voi face nimic rău. Dă mâna încoace, să ți-o strâng. Ești un băiat bun, Andrii. Iți fâgăduiesc că nu-mi voi face nici un rău.

— Atunci de ce vi-e așa de trist glasul?

— Cum să nu-mi fie trist, Andrii, când totul a fost atât de zădarnic ? Dar du-te liniștit, băiete. Pe la miezul-noptii voi fi acasă.

— Am să fac foc în sobă, că-i destul de frig.

— Bine, Andrii. Du-te sănătos...

Băiatul dispăru în beznă.

Filip zâmbi depărtat.

O locomotivă șuicra lung aproape de gară.

Filip Timoteu își strânse pumnii și porni spre Prut. Ajungând la casa unde locuise odinioară Andrii, se-opri și privi îndelung șura, care se înălța ca o namilă din basme. Apoi, se-a-propie de râu ; apele se revărsaseră ; Filip aruncă o fășie de lumină asupra valurilor verzui, turburi, pe care ploaia le pișca furioasă. Filip își închipui cum se va purta Lalea când va auzi.

„Va plânge. Sunt sigur că va plânge. Nimeni n'o va iubi cum am iubit-o eu. Nimeni, niciodată. Și Lalea se va convinge de asta !” — dar, imediat, se posomorî și-o durere cumplită îi sfâșie pieptul : „Mă va uita ! Morții rămân prea puțin în amintirea celor vii”. Îi venea să urle. Simțea o durere aproape fizică. Gemu. Un moment, fu ispitit să fugă de-aici, să fugă cât mai repede, să trăiască, însă se gândi iarăși că nu-și va putea înnăbuși disperarea și că, inevitabil, o va ucide pe Lalea.

„Oare nu e posibil ca, totuși, să se întâmple o minune ?” — și Filip privi lung întinderea de ape, care, parcă, îl chema ; se gândi la Martin Eden ; o voluptate rece, ca o beție de alcool pur. — „E o seară de sărbătoare...” — se gândi el, fără nici o legătură. — „Liniștitul mers al unei fuge de Bach...” — și lumină iarăși valurile. — „Ce efecte sumbre ar putea scoate un Holbein dintr'un asemenea tablou...”

Era gata să 'ngenunchieze, prăbușindu-se, în valuri, dar o mână îl scutură cu putere.

— Domnule Filip, ce faceți ?

— De ce te-ai luat după mine, Andrii ?

— Cum să nu mă iau, când îmi puneți în buzunar portofelul dumneavoastră ? Ce 'nseamnă asta, domnule Filip ? De ce vreți să muriți ? Dacă vă aruncați în valuri, m'arunc și eu, și vă

voi chinui cumplit pe lumea cealaltă. Domnule Filip, să mergem acasă... Cui mă lăsați? Să mergem acasă... Hai acasă... E-așa de plăcut de stat în casă pe-o vreme ca asta... Voi face un ceai cum vă place dumneavoastră, fierbinte și tare... Hai, zău, să mergem! Hai, domnule Filip... Nu mă chinuiți așa, domnule Phillip... Dece vă purtați așa cu mine?

— Du-te, Andrii. Ține portofelul cu tot ce e înăuntru, să-l ai ca amintire dela mine.

— Eu vreau să trăiți. Doamne! Dacă nu duceam mâna la buzunar, ca să găsesc portofelul, erați mort acum... Am fugit ca un nebun... Dacă n'ați fi luminat cu lampa electrică de buzunar, nu știu cum v'aș fi găsit... Să mergem, domnule Filip! Ploaia v'a pătruns până la piele și vântul e foarte rece.

Andrii îl luă din nou de mână. Mergeau pe malul apei în sus, spre podul căii ferate. Prutul mugea furios, bătându-și de țârm valurile care amenințau să cuprindă întreaga lume, ca apoi, să urce împotriva zărilor plumburii, fărâmițate în bura înceată și ucigător de uniformă.

„Să mă 'ntorc la tata... Să mă 'ntorc... Dar la ce? Ploaia asta, Doamne!“ — și, oprindu-se pentru o clipă, își ridică pălăria, ca bura să-i bată creștetul.

Un tren de mară trecut greoi, scuipând foc pe nări.

— Aceștia ajung la capătul călătoriei, Andrii... — și-arată spre mecanicul locomotivei, care zâmbea luminos în noapte. — Să mergem pe marginea liniei.

Urcară pe terasament. Șinele luceau roșu în urma fanarelor dela ultimul vagon al trenului de marfă, peste care burnița așternca acum o perdea subțire de apă. Când ajunseră la semafoare, Andrii vru s'o ia în dreapta, ca să urce pe stradă, însă Filip se-opuse, așa că-și continuară pe linie drumul. La pod, Filip se opri din nou, ca să privească lung în strada Covăliei.

— Desigur că Lalea s'a culcat acum.

— Să mergem mai departe, domnule Filip. S'o luăm în sus, la tramvai. Pe linii nu-i voie de mers. Hai, domnule Filip, că iarăși mă tem... Zău, haide, domnule Filip...

— Să stăm aici oleacă, Andrii. Imi place cum plouă. Noap-

tea asta e o noapte mare, măi băiete. S'ascultăm ploaia ! Auz cum lovește frunzele ?

Andrii scâncii a plâns, însă se supuse.

Maftciu alergase până spre seară prin oraș. Făcuse o mulțime de cumpărături pentru Filip și le-ascunsese în dulapul din odaia nepotului său. Până pela 10 seara, așteptase liniștit, pe urmă, însă, începu să se plimbe tot mai nervos prin hall, uitându-se mereu la ceas. De câte ori huruia câte-o trăsură în stradă, alerga la fereastră. Cu cât ceasul înainta, cu atâta ochii lui Maftciu deveneau mai turburi. Lumina parcă se întuneca și pereții se-acopereau cu cenușă, iar tăcerea din camere era atât de mare, încât tic-tacul ceasornicului din salon se-auzea lămurit până'n hall.

— De ce nu vine? De ce nu vine? — vorbea singur bătrânul, de astădată convins că lui Filip i s'a întâmplat ceva.—„La ora asta ar fi trebuit să fie acum. Haita naibei!“ — o batjocori din nou pe Lalea.

Extenuat, se înfundă într'un fotoliu, dar se-auzi o trăsură și Maftciu se repezi iarăși la fereastră.

— Mi se pare că, de astădată, e Filip ! se veseli bătrânul. — Nu... Nu e el... — și oftă decepționat.

Când trecu din nou o trăsură, Maftciu nu se mai duse la geam.

— Filip nu va veni, — își spuse.

Intr'un târziu, își făcu deodată cruce.

Din salon nu se mai auzea tic-tacul ceasornicului. În hall începu să vină o mulțime de umbre : Gora, Trifon, Zanchira, Varvara, Vasâli, Hedi, Bob...

Trifon parcă spune :

— Mai lipsește unul...

Zanchira se-agită mâniaoasă — Maftciu zâmbește : „Nu s'a schimbat de fel Zanchiria...“ — și spune :

— Aibi oleacă de răbdare, omule ! Indată are să vie și el...

Cu toții se uitară la ușă.

Maftciu știe : ușa se va deschide încet și Filip va veni să-și ia locul între umbre.

— Mi se pare că vreți să faceți judecată cu mine, — spune bătrânul, dar nu-i răspunde nimeni.

Plimbându-se pe peron, Filip dădu de tablele cu plecările și sosirile trenurilor. Oprindu-se în fața lor, începu să le studieze. Cadranul luminos al ceasului de lângă debitul de tutun arăta orele 11.45. Primul tren care avea să intre în gară era, deci, acceleratul de București, cu sosirea la 0.12. Filip se bucură că nu mai are mult de așteptat. Așa cum se plimba, indiferent, cu mâinile la spate, părea un călător oarecare, plictisit de ploaia asta fără sfârșit. Andrii se ținea la câțiva pași de dânsul, fericit că a reușit să-l aducă până aici, unde era sgomot, forfotă de oameni — viață. Filip părea, într'adevăr, foarte calm și vindecat de boala ideii de-a muri. Schimbă câteva cuvinte cu un fost coleg al său și chiar zâmbi. Apoi, se-apropie de băiat.

— Măi Andrii, așteaptă puțin aici. Vreau să beau o turcească la restaurant. Peste câteva minute sunt înapoi și-o ștergem acasă.

— Să vă dau portofelul...

— Nu-i nici o grabă. Am mărunțiș la mine... — și se uită la cadranul ceasului.

11.50.

Intrând în restaurant, bău repede două coniacuri mari, plăti și ieși, prin partea opusă, în stradă, ca să facă în goană înconjurul clădirii, ajungând la pasajul pentru poștă. Găsi deschise porțile și se pomeni iarăși pe linie. Înainte de-a merge mai departe, privi peronul. Andrii se uita, fără să bănuiască nimic, la afișele ziarelor de seară sau se plimba până în dreptul biroului de mișcare și înapoi, până la ușa sălii de-așteptare de clasa a III-a.

„Bietul Andrii...” i se strânse inima lui Filip.

Privi din nou ceasul.

11.53.

„Bunicul m'așteaptă desigur...” — și-l văzu ca aveau.

Mașteiu se plimbă tot mai nerăbdător prin odaia lui și-alergă mereu la geam de câte ori aude un sgomot de trăsură. Anton

s'a culcat, ca de obicei, la orele 10. Oare ce-o fi făcând Veronica? Și cum s'o fi împăcând cu noua ei locuință, la Combra?

Filip privește iarăși peronul.

Andrii pare neliniștit. A venit până în dreptul restaurantului și, înălțându-se pe vârful picioarelor, se uită înlăuntru. Deodată, se-agită, își aruncă ochii de-a-lungul peronului; apoi, deschise hotărît ușa și intră în restaurant. După o clipă, revine pe peron și începe să caute grăbit printre oameni.

Filip trece peste câteva linii și se-ascunde între niște vagoane de marfă ale unui tren rapid de coletărie. Aici nu-l poate descoperi nimănui, căci e întuneric des ca 'ntr'o fântână. Pe Andrii îl mai vede. Băiatul se plimbă nervos, uitându-se mereu la intrări și tresărind când vre-o ușă se deschide pentru ca să se arate câte un necunoscut.

„Bietul băiat ! Ce trebuie să fie în inima lui acum...“

El, Filip, e cu totul liniștit. Se simte bine și ploaia îi face plăcere. Ferind cu grijă flacăra chibritului, își aprinde o țigară și soarbe cu voluptate fumul tare.

Dela mitropolie s'aud, bătând rar, ghiulele orologiului.

12.

Le mnul vagoanelor parcă are iz de pădure ; trebuie, să fie pe undeva o scândură putredă. O locomotivă manevrează spre Prut și-o ploaie de scântei iese din coș. Un liliac dă târcoale mute vagoanelor și face cercuri tot mai mici în jurul lui Filip.

„Mai am unsprezece minute...“

Cu ce să-și umple aceste 11 minute de viață ? Se gândește la Maftciu și la Anton, dar asta durează numai câteva secunde; apoi, încearcă să se gândească la Lalea. E curios că nu mai știe cum arată la față femeea. În schimb, re trăiește cu toată intensitatea sărutul pe care dânsa i-l dăduse când o vizitase pentru întâia oară și revcde în toate amănuntele odăița de lângă covălie.

— Atențiune ! Peste cinci minute sosește acceleratul 504 cu destinația Grigore-Ghica-Vodă, Lwow, Varșovia, Berlin Ostende... -- sună un glas strident din haut-parleurul peronului, un glas care dă o ciudată impresie de răutate și ironie.

Filip e enervat că nu isbutește s'o revadă în mînte pe Lalea.

Aburii amintirii forfotesc, însă chipul femeii refuză să se reconstruiască. Transpirat de sfortărea concentrării, Filip renunță în cele din urmă să se mai gândească la ea. Mai sunt două minute până la sosirea acceleratului.

„Aceste două minute contează cât o viață întreagă“, — își spune Filip, ștergându-și fruntea, pe care burnița s'a amestecat cu sudoarea.

Ochii îi aleargă de-a-lungul peronului.

„Unde-i Andrii ?“

— Seama la treecen...

Filip e cu totul liniștit când o lumină se-arată de după cotitură. Farul locomotivei strălucește orbitor, prefăcând liniile ude din gară în niște șerpi imenși de-argint. Ploaia cade din-ce-în-ce mai repede pe-acoperișul vagoanelor de marfă. Filip compară grăbit cadranul ceasului său de mână cu acela al ceasornicului de pe peron. Amândouă se potrivesc perfect.

0.12.

0.12.

Acceleratul sosește fix după orariu.

Trenul se-apropie lunecând elegant și 'ndată intră sub viaduct. Hamalii s'au înșiruit de-a-lungul peronului și cărucioarele cu poștă și bagaje sunt trase la capătul clădirii. Un tramvai trece hodorogind spre Prut și luminile lui dispar repede în spațele magaziei. Filip trage câteva fumuri de țigară. Apoi, îl caută cu privirea pe Andrii și-l descoperă într'un grup de ceferiști. Cineva agită un fanar și lumina pâlpâie desnădăjduit prin burniță. Filip își șterge fruntea îmbrobonată de sudoare :
Un strop de ploaic i-a stins țigara.

Acceleratul fulgeră pe lângă cabina acarului.

Lumina verde a unui semafor se schimbă în roșu.

—Seama la treecen !

Strângându-și pumnii, Filip se rupe din loc și-aleargă către linia pe care sosește acceleratul. Se împiedică de-o șină, însă nu cade. O durere ascuțită îi înghimpă genunchiul, însă Filip nu mai are timp să se gândească la asta. Ajunge pe linia acceleratului. Ar putea să se mai ferească. Gata ! Prea târziu ! „La-

lca... Lalea... Bietul Andrii... Lalea..." — și, deodată, i se face
întuneric, așa că nu mai aude cum cineva îi strigă sălbatic :
— La-o-partă !

Minutarele dela ceasul de mână al lui Filip arată

0.13.

Minutarele dela ceasornicul de pe peron arată

0.14.

MIRCEA STREINUL

CARȚI POȘTALE

I

— *Septembrie* —

Pe-aripi de rândunici coboară toamna
Aur s'ascundă 'n gluga de porumb ;
In spre școala primară trece Doamna
Prin liniștea ce-o plânge-un cer de plumb.

Rețele de argint și de matasă
Pentru eleve funigiei țes;
Mușcate ard la fiecare casă
Cu soarele de unde le-a cules.

Le urmăresc cu mintea în trecut
Cum sfarmă răs, cum cern mărgăritare
Și-mi pun la fiecare întrebare :
In care școlăriță te sărut?

II

— *Inserare* —

Se toarce înserarea, ca un fir,
Din liniștea de moarte și de taină;
Infrigurată toamna 'mbracă haină
Din aurite zdrenți de patrafir.

Și fire de beteață 'n scul se strâng
 Ca'n alte lumi se țese o maramă.
 Prin fânul proaspăt greerii se cheamă
 Buchete de betunii 'n straturi plâng.

Bondarii vineți fug și cern cenușă;
 Un serafim aprinde 'ntâia stea
 Să privigheze 'n noapte liniștea
 Când dorul meu îți străjue la ușă..

III

— *Amintire* —

Mi-s pașii grei de ani și de dureri
 Când dorurile iarăși fac popas...
 Doar amintiri acolo au rămas
 Din tot ce sufletul a 'nflorit eri...

Și simt, în mersul lung, că-s urmări.
 De cineva ce poartă greu o cruce...
 Un alt Hristos cu mine parc'o duce,
 Spre locul veșniciei liniștit.

Și nu-s: nici vorbe, nici visări, nici gând,
 Această împlinire ca s'o curme...
 Dar știu c'am mai trecut pe-aceste urme,
 Când am ritmat iubirea ta, plângând...

D. IOV

TOLEDO

Ce înfățișare va fi având azi Toledo, vestitul oraș spaniol, după ce a cunoscut a nu știu câta oară pustiirile războiului, n'aș putea spune. Ce și cât va fi rămas din *Alcázarul* unde colonelul Moscardó și cadetii lui au reînviat vitejia spaniolă în strigătul din luptele împotriva Africanilor : „*Cierra, España !*“, iarăși mi-ar fi greu de statornicit. Noi l-am văzut ultima dată în vremea expozițiilor din Barcelona și Sevilla, în 1929, când era ce e de mult și va fi totdeauna chivotul mărețiilor spaniole.

Nu mi se vor șterge niciodată din minte impresiile pe care le-am avut atunci la vederea milenarului *Toledoth* sau *Pto-liatron*, așa cum a fost numit pe rând de Greci și de Evrei actualul Toledo. Pe acestea încercăm să le înseilăm aci.

Era într'o dimineață de Mai. Urcasem coasta, pe uliți întortochiate și înguste, la *Pena del Moro* (Stânca Maurului), locul cel mai potrivit de unde se poate cuprinde dintr'o privire toate frumusețile fantasticului oraș. La dreapta, pe *vega* înverzită, printre faimoasele *cigarrales*, se înșirau până sub poala colnicului sur din față, viile cochete cu acoperișul de țiglă roasă de vreme. Piersicii, caișii și măslinii își scuturaseră floarea... Adierea îmbălsămată a văii venea să răcorească fruntea drumetului obosit de suiș. În stânga, Tahul măreț își rostogolea neconținut undele închipuind depănarea zilelor omului. Aidoma fluviului, omul, născut într'un colț necștiut, trece o clipă prin viață, și apoi, târît de o forță pe care n'o poate stăvili, alcargă să se piardă în prăpastia adâncă a neantului.

Ca un Ahasverus nemuritor, gonește fără răgaz, mânat de glasul ce-i poruncește : Înainte! Tot înainte! acum și în veci vecilor.

Când și când o barcă tăia valurile plumburii, iar vocea lo-pătarului mai adăoga o notă la huetul apelor ce se spârgeau de stânci.

Invăluită încă în pâcla Sierrei, cetatea se desprindea încet, încet din cețuri aevea unei apariții magice, așezată pe șapte coline, după chipul și asemănarea vechei Rome. Sute de turnuri și turnulețe scânteiau în soare. Clădiri posomorîte sau răzătoare în care veacurile și-au întipărit pecetea, mărturii ale tuturor arhitecturilor, amintiri lăsate de atâtea civilizații, turnuri gotice, ferestruici (*agimeces*) arabe, punți romane, bolți bizantine, totul răsărea într'o lumină de vis ca vesmântul unei paiate cusut din pânze de cele mai felurite colori. Dominând priveliștea, se înalță turla sprintenă și săgeata ascuțită a Catedralei înăuntrul căreia stă săpată în marmoră, în fildeş și în aur întreaga istorie a Spaniei. Doamne, va fi risipit urgia războiului, bogăția fabuloasă a dantelărilor sculpturale ce alcătuiește *Altar Mayor*? Va fi respectat capela Santiago, unde-și doarme somnul de veci ambițiosul *condestabil* Don Alvaro de Luna? După ce a fost tăiat în Valladolid pe eșafod unde capul i-a rămas șapte zile, atârnat, spre batjocură de o creangă, cu talerul pentru obolul îngropăciunii dedesupt, a fost adus să fie înmormântat în cel mai somptuos monument funerar al bisericii. Călătorul se oprește uimit dinaintea lui să cugete la zădărnicia măririlor lumești. Razele soarelui ce se cerna din belșug prin vitralii, îl desvăluiesc în întregime privirilor îngândurate; rătăcesc o clipă pe scudurile neamurilor de Luna și Pimentel; poposesc în arcadele mlădioase, pe capitele, pe ornamentații; înveslesc capetele de piatră ale călugărilor care veghează în genunchi somnul etern al doinei Juana, soția Condestabilului și poleesc mantiile cavalerilor din ordinul Santiago ce străjuesc mormântul lui Don Alvaro. Lasă în umbră personajele ce sprijinesc scundurile cât și perinile pe care hodinesc statuile culcate, ducându-se, în sfârșit, să mângâe buclele pajului așezat la picioarele stăpânului; e pajul

care a primit ultimul dar și a cules cuvintele de pe urmă ale osânditului. Duhul marelui ambițios, aur și noroi ale veacului său, parcă plutește încă pe sub oraniscurile capelei.

De altfel frumusețea impunătoarei Catedrale nu stă nici în *Altar Mayor*, nici în bolțile goale și reci, nici în corul tăcut și mort. Frumusețea se găsește tocmai în aceste morminte bogate, în aceste uimitoare mausoleuri, în aceste statui culcate ale mândrilor cavaleri ce-și dorm somnul de veci alături de nobilelor lor soții.

Iși merită în de ajuns pacea câștigată acești *Maestri* și *Adelantados*. Spadele, la lucirea cărora se împărțea Europa, nu sunt acum decât cioturi de piatră. Măinele generoase, neînduplicate în război, mângâioase în iubire și smerite în fața credinței, nu sunt decât bulgări de țărână. Și tot pumni de pulbere sunt și inimile obișnuite să biruiască. Moartea a trecut și a mistuit aceste holde, prefăcând în cenușe frunțile falnice, ce adăposteau, poate, o sărmană zăzanie spirituală.

Acoperite de armuri sau de zadarnice podoabe, toate statuile se roagă în străni de marmoră. Iată pe López de Ayala și pe don Diego Hurtado de Mendoza ; pe dona Ana de la Cerda și pe dona Guiomar. Poetul Garcilaso de la Vega parcă recită versurile :

Căci cine moare tăcând
are cine să grăiască pentru el...

*Parque quien muere callando
tiene quien hable por si...*

Strânse în jurul Catedralei, alte temple și palate păstrează între ziduri tradiții și legende, preamăresc gloria trecutului. Eleganta *San Juan de los Reyes* amintește de înțeleapta regină numită Isabela I ; *Alcázarul*, cu mătăhala-i de granit, poartă gândul la domnia lui Filip al II-lea, monarhul taciturn și evlavios ; *San Roman* glăsuște de cutezanța lui Esteban Illan la înscăunarea lui Alfonso al VIII-lea, iar *Santó Tomé* este racla comorii de artă chemată *Inmormântarea Contelui de Orgaz*.

Din loc în loc, străjuind intrările, se deslușesc porțile : *Bi-*

sagra, Alcántara, San Martin... Dincolo de 'Tajo, se pierd în zare : *San Servando*, cu meterezele și parapetele dărâmate ; palatul *Galianei*, ascuns printre verdeața copacilor, *Hospital de Afuera*, etc.

Pe deasupra întregii priveliști se întinde cerul ca o boltă uriașă vopsită în albastru, într'un albastru spălăcit, pe care se sue, roșu ca o cireasă, globul dogoritor al soarelui de miază-zi.

Și Ulițele Toledului, strâmte de abia încape măgărușul cu coșurile cu pâine sau târând butoiașul cu apă, au toate o înfățișare stranie, de vrăjitorie. Parcă zărești ivindu-se de după colțuri, în tăcere ce le învăluie, chipuri din alte timpuri, asemuitoare celor țesute pe covoarele dela *Ayuntamiento* (Primărie), ori pe vitraliile bisericilor ; trec hidalgi îmbrăcați în zale, cu privirea scânteetoare, călărind pe armăsari focoși sau furișându-se grăbiți pe jos, pe lespezile lustruite, ascunși în mantii și cu pălăria trasă pe ochi ; doi au și încrucișat spadele spre a hotărî cui se cuvine panglica aruncată de o mână de crin. S'ar zice că au înviat morții din Catedrală, umplând iar de viață războinică sau galantă pietele și palatele orașului. Un *comunero* pitit în umbră cere cu glas răsunător drepturi la libertate ; Don Pedro, *alcaldele*, însoțit de sutașii *Hermandadei*, iese din cetățuie, la miez de noapte, pentru a veghea somnul ocârmuiților. La o răspântie s'a aprins rugul Inchiziției întru săvârșirea unui *auto de fe*. Ercicii sosesc legați de ștreanguri, cu tichia pe cap și cu făclii de ceară în mâini, printre șiruri de călugări desculți. Focul pârâe, scânteele sar, carnea arsă sfârâe, un fum negru taie respirația, clopotele dăngănesc, jertfa adusă ortodoxiei catolicismului s'a împlinit. Luna plutește neturburată în tărie ; pe poarta unui *patio înflorit*, în mijlocul căruia murmură fântâna, se strecoară în foșnet de mătase o domniță ce aleargă la o întâlnire de dragoste. Din adâncul unei temnițe se aud vaete și zăngănit de lanțuri. Arabi măslinii înfășurați în *jaiques* fâlfâitoare zoresc spre ospățul de la *Alcázar* unde vor avea să fie măcelăriți, în noaptea de pomină a cărei amintire se păstrează și azi în zicerea „noapte toledană“. Evrei răpănoși, întorcând în toate părțile priviri temătoare, se îndreaptă spre sinagogă, iar în atelierul de alături,

pictorul Domenico Teotocopulos, supranumit *El Greco*, se tocmeste negustorește cu prinți și vlădici, pentru zugrăvirea cavalerilor cu mâna pe piept și cu capetele țuguiate pe care-i pictează mai artistic sau mai puțin artistic, după cum era mai ieftin ori mai scump plătit.

Deodată se deschide o fereastră și teama de cuvintele: „agua va“, „vine apa“ sau „păzește-te de apă“, ce premergeau odinioară aruncarea spălăturilor intime în capul trecătorilor, cum a pățit-o și nefericitul don Carlos, te deșteaptă din visare, aducându-te la realitate.

Străzile Toledului par scena unui teatru uriaș ; decorurile nu s'au schimbat câtuși de puțin ; lipsesc doar actorii. Imaginația izbutește însă repede să reconstitue lucrurile. Și fiecare cu legenda ei ; ulița *Pozo Amargo* (Puțul Amar), numită așa pentrucă în puțul de la capătul ei s'a înecat tânăra și frumoasa evreică, înnebunită de groază, fiindcă tată-său îi înjunghiasc iubitul ; *Arco de la Sangre*, cu *Mesón del Sevillano* (Hanul sevilanului), unde s'a desfășurat acțiunea din *Ilustre Fregona*, nușela lui Cervantes ; *Bano de la Cava*, cu povestea Florindei, din pricina căreia Spania a căzut în slăpânirea Arabilor...

Nici tablourile lui Greco : *Uista y plano de Toledo* și *Paisaje de Toledo*, nici romanul *Greco ou le secret de Tolède* care a făcut faima lui Barrès nu izbutesc să redea farmecul și să tălmăcească, taina acestui oraș fără pereche.

Zugrăvind chipurile acelea întunecoase, sufletele roase de remușcări, frunțile uscate ca niște frunze veștejite, cavalerii costelivi cu capetele ascuțite, sfinții scofâlciți și macerați, Greco a vrut parcă să lase posterității icoana unei Castilii decăzute, în care batalioanele de ostași erau înlocuite de procesiuni de călugări, iar spadele prin boabe de mătânie. Iși răzbuna astfel — credea el — și moșii, goniți odinioară de Isabela Catolica și suferințele lui.

Nimeni nu tăgăduiește că toledanul este mistic, însetat de dumnezeire, pățimaș, voluptos, gata să verse sânge, dar alte genii contemporane cu pictorul ni-l zugrăvește și astfel, spre pildă, Lope de Vega, cel mai tipic reprezentant al neamului,

În vinele căruia n'a curs nici o picătură de sânge amestecat. În teatrul lui găsim și figuri de ale lui Greco, dar găsim și chipuri rotunde, înflorite de sănătate și voce bună ; găsim zâmbet, duioșie, generozitate, avânt, doar de trai bun aci pe pământ și afecțiuni lumești, și încă multe...

Barrès n'a izbutit, pentru că tălmăcește Toledo și pe toledani prin Greco.

Bine, bine, veți zice, au fost cum au fost totdeauna de atunci, însă am vrea să știm cum sunt și azi, ce viață duc. Cum să fie?... Uite, diminețile în vechea piață a *Zocodoverului*, ce ar însemna cu o vorbă arabă și două latine, *loc de privity*, preocupetele, așezate turcește pe jos, vând zarzavaturi și fructe. La tejghele, toptangii își desfac marfa în strigăte și reclame ca la noi, vânzând la un loc : oale, cusături naționale, cașcavaluri, cărți vechi, dresuri și apă de Colonia. Prin mijloc se plimbă domnișoare romantice în căutarea cadetilor care au făcut minuni de vitejie în ultimul război imitându-și străbunii ; la intrare, grupuri prăjindu-se la soare și împiedicând trecerea, discută *corrida* ; pe terasa cafenelei *Elveția*, boerii beau limonadă și bere ; poeții visează, iar meșteșugarii bat pe nicovală, în armurărie, aceleași vestite săbii.

Duminică, la sosirea trenului de 11, piața capătă o și mai mare însuflețire. Turiști indigeni și străini încep să coboare din autobuze hodorigite. Studenți și studente dela *Residencia de Estudiantes* ; englezoaice cu ochi cenușii și păr de coloarea mierei ; Gretchen solide în haine bărbătești și bocanci cu talpa țintuită ; franțuzoaice subțirele, cu buzele neverosimil aprinse. Accasta, firește, în 1929 ; acum misele, frăuleinele și demoiselele, vor fi având altceva de făcut prin țările lor. Frumusețile nu sunt prea numeroase. Domnii cu *Kodakul* pe umăr și *Baedekerul* în proțap, corecți, eleganți, par personaje din vre-o comedie a lui Shaw. Tot acest norod exotic și gălăgios dispăre repede de pe piața *Zocodoverului*, înghițit de *Catedrală* și *Museo del Greco*. În locul lui se revarsă elita toledană din biserica Magdalenei, unde, până atunci, a fost reținută la slujbă. Și încep plimbarea pe sub coloanele strâmte ale cafenelei. Acest du-te vino al protipendadei ține cam până la unu..

ceasul prânzului. Pela patru după amiază *Zocodoverul* se democratizează pe de-a'ntregul. E rândul lucrătorilor, meseriașilor, servitoarelor și modistelor. Servitoarele se plimbă grupate după satele de unde au venit. În miez de Iulie poartă pe conciliul tradițional un fel de potcap de păr de capră. Țărancele noastre dela Piatra-Olt poartă și ele așa ccva.

Încet, încet se împrăștie și cetele democratice. Amurgește. Luminile palide din *Cristo de la Sangre* sporește tristețea clipelor înserării cu pâlپările lor funebre. Ceasul din turlă a bătut zece. De prin toate colțurile pieței amuțite, țâșnesc luminițe gălbui, ce aleargă să se unească într'un colț al colonadelor. Sunt felinarele gardienilor de noapte, care trec spre cazarmă. Cu ultimul felinar ce dispare, *Zocodoverul* adoarme, își recapătă prestigiul romantic de țintirim spiritual. Și poate, la ceasuri târzii din noapte, să viseze la acei vagabonzi nocturni care au fost Garcilaso, Cervantes, Lope, Tirso, Zorilla...

AL. POPESCU-TELEGA

DUCELUI MUSSOLINI

Povestea din vechime, povestea ne'ndurată,
Mă turbură și astăzi cu rostul ei ciudat...
Povestea mă'nfioară... Doi frați au fost odată
Hrăniți de-o fiară 'n codru, doi fii de împărat.

Au smuls avânt din cântul pădurilor tăcute,
Cu sânge-au scris un nume pe zidul de bazalt...
Dar zidul, pus ca strajă de geamănă virtute,
Văzu pierind pe unul ucis de celălalt.

Povestea e 'ngropată, dar tâlcul ei viază :
Doi frați am fost ; o mamă ne-a 'mbrățișat la sân,
La amândoi un soare ne-a dat lumina trează,
Ce ne-a 'nfrățit odată pe paloșul bătrân.

De-atunci, puteri ascunse au prins să ne resfire ;
Tu ai rămas acasă, eu am plecat, nebun...
Pe căi întortochiate, pe căi de rătăcire,
Mă 'ndepărtai de-atuncea de leagănul străbun.

Cetatea noastră veche ardea din temelie ;
Tu singur, într'un scrâșnet, ai plâns și te-ai luptat.
Ți-ai așteptat frățânul și l-ai chemat să vie,
Eu am fugit departe și nu te-am ascultat.

Atunci, de ură, pieptul ți-a clocotit sălbatic,
Blestemul tău năprasnic a răsunat a mort,
Ți-ai repezit copiii pe lupul singuratic,
Și mi-ai făcut o rană, și rana mea o port!

Acum, cu mintea plină de urme 'nsângerate,
Ascult un glas lăuntric și freamătu-i l-ascult,
Eu frate, mă cutremur la ura ta de frate,
Aștept să sune iarăși chemarea de demult.

Aștept... Măreață ziua când iar vom fi 'mpreună,
Să stăm cu fața dreaptă spre cer, sau să pierim,
Doi brazi pe-același munte, semeți, către furtună,
Sau două frunze moarte pe-același țintirim.

S'ar stinge-atunci blestemul cu umbra lui haină,
Doi frați vor fi pe lume în cugetul curat,
Și-o rază dela soare va 'nveșmânta 'n lumină
Povestea fermecată cu fii de 'mpărat...

ANDREI BUCȘAN

ȚĂNDĂRICĂ

Țăndărică apăruse în viața monotonă a domnișoarei Cleo într'o seară, târzie de Noemvrie rece și atât de umedă, încât părea că negura îi pătrunde prin haine și piele, până la măduva oaselor. În târg nu se mai auzea nici o larmă. Nimeni nu mai trecea pe stradă. Ceața cădea în falduri dese, împâclind totul în vălurile ei.

Domnișoara Cleo puse iglița și împletitura pe masă, se înfășură în șalul de lână neagră și ieși în tindă să aducă un braț de lemne. În sobă, tăciunii se stingeau și frigul se prelungea pe sub ușă.

Abia se puteau desluși, în beznă de afară, trupurile caselor, strâmbate, mărite de aburul ceței, pomii deșirați ai grădinii. Felinarul de la poartă pâlpâia slab. Domnișoara Cleo se aplecă să apuce lemnele, dar degetele ei atinseră ceva care o făcu să se înfioare din creștet până în tălpi. Șoarece ? Șobolan ? Viu ? Mort ?

Se repezi în casă scuișând în sân și îngrămădind cruci peste cruci. Apucă lampa cu gaz de pe masă și ieși din nou, răscolind cu teamă și desgust țândărilor de lemn, cercetă mult timp până descoperi în ungherul cel mai dosnic, ghemuit sub o buturugă, mieunând jalnic, un pisoie mic, ud learcă, jigărit și slab de-i numărăi coastele. Dădu să-l apuce. El se trase înapoi cu ochii cășcați de spaimă.

— Dacă e negru, înseamnă noroc mare, gândi domnișoara Cleo.

Îl duse repede în casă, îi așternu lângă sobă un ziar apoi se apropiu de el cu lampa să-l vadă mai bine. N'ar fi putut spune

ce culoare avea. Părul era, tot, plin de noroi lipit de blană. Niciodată nu s'ar fi putut curăța singur. PISOIUL se uita tremurând, zgârcit lângă sobă, cu ochii rugători.

În noaptea aceea, domnișoara Cleo nu avu timp de somn.

Incălzi apă, aduse ligheanul, cana, săpunul și un prosop vechi. După bae, descoperi că motanul e galben ca aurul. Îi puse numele Țăndărică, fiindcă îl găsisese între țandări și așchii. Bine săpunit, limpezit, uscat cu prosopul încălzit, pISOIUL umbla de colo până colo prin odaie, scuturând-și labele și încercând să-și netezească părul cu limba. Iar Domnișoara Cleo, cu o mână bandajată, căci nu scăpase nezgâriată, se ținea cu farfuriuara cu lapte după el.

Odată sătul, cu blana uscată și curățată, pISOIUL dornic de odihnă se agăță de ciucurii cuverturii și se cațără singur în pat. Domnișoara Cleo micșoră fitilul și suflă în lampă. Afară se crăpă de ziuă. Adormiră amândoi odată și, înainte de a porni în țara visului, Cleo îl auzi torcând fericit în căldura plapumei.

De când intrase Țăndărică în casă, toate tablourile domnișoarei Cleo se schimbaseră cu desăvârșire. Într'o lună pISOIUL se făcuse rotofei ca un pepene și acum era în casă mai mare peste toate. Stăpâna lui, de sufletul căreia nu se lipise nimeni toată viața, prînsese slăbiciune de Țăndărică.

Se făcuse mare și frumos. Părul îi lucea, avea privirea ageră și ghiare noi pe care le ascuțea ba de macatul de lână roșie de pe pat, ba de fotoliul cu ciucuri. În joaca lui deslănțuită, încurca ghebele de lână ale domnișoarei Cleo și spârgea deseori sticlele ochelarilor.

De când intrase pISOIUL în viața pașnică și monotonă a fetei bătrâne, parcă adusese cu el un iureș de furtună. Aproape zilnic se cățara pe paravanul de mătase cărămizie în care domnișoara Cleo așezase fotografiile de familie. Îl dărâma și împrăstia pozele pe dușumele. Iar cele câteva „bibelouri“ de pe măsută erau toate schiloade: cățelul de faianță rămăsese schiop, rața era decapitată. Capul ajunsese sub pat tocmai în fund. Iar cu chinezul care clătina din cap și mișca ochii, își pierduse o zi în-

treagă domnișoara Cleo, cu ochelarii pe nas și cutia de clei alături.

Al lui Țândărică era mijlocul moale al patului. Stăpâna trebuia să doarmă înghesuită la peretele rece ori pe marginea patului, cu spinarea desgolită. La masă, întâi Țândărică gusta cele mai bune bucăți. Iar dacă, sătul, pisioul dormea întins cât era de lung la gura sobei, domnișoara Cleo închidea ușița de fier, păzindu-se să nu facă șgomot.

Astfel viața bătrânei domnișoare începuse să aibe un rost și un țel: fericirea pământească a lui Țândărică.

Pentru împlinirea acestui ideal, avu mult de furcă domnișoara Cleo. Fiindcă Țândărică, fost copil al nimănui, pierdut sau lepădat de cine știe cine pe pragul fetei bătrâne, pășise în casa ei murdar și plin de pureci. Nici apa, nici săpunul nu-l putea curăța de lighioane. Domnișoarei Cleo îi era teamă să-l pudreze la rădăcina părului cu „praf contra insectelor“ cumpărat de la farmacie. Făcându-și toaleta, Țândărică s'ar fi putut otrăvi.

Se sfătui cu medicul veterinar, care prescrie o fricție cu terebentină. Dar Țândărică, cu labele legate strâns, când simți usturimea, răcni și se sbătu atât de puternic, încât răsturnă ligheanul și sticla și scăpă în grădină șchiopătând.

Domnișoara Cleo îl găsi la rădăcina cireșului, urlând, tremurând, cu ochii rătăciți, cu spume la bot. Se lăsă prins și scăldat în apa caldă care-i alina usturimile. În schimb, de atunci înainte blana i-a fost curată. Când domnișoara Cleo își punea ochelarii și se așeza cu el în poală la fereastră să-l caute, nu mai găsea nimic.

Altă dată pisioului începu să-i cadă părul dela urechi și mereu se așeza să se scarpine. În câteva zile, Domnișoara Cleo îl tămădui cu o alifie cenușie și rău mirositoare. Cu rădăcină de ferigă și un sever regim alimentar, îl vindecă de limbricii pe care-i făcuse alegând de ici-colo, din gunoaie, cine știe ce lucruri care i se păreau mai gustoase decât cea mai bună bucătică de la masă.

Dar domnișoara avea mai mult de furcă în anumite timpuri ale anului, când motanul dispărea zile întregi. Iar din gras cum

plecase, se întorcea înapoi ogârjit, scofâlcit, pocăit, zgâriat, cu urechile zdrențuite, cu botul mușcat, stâlcit, șchiopătând, dar purtând în ochi lumina biruinței.

Domnișoara Cleo îl primea cu nesfârșite muștrări pe care cotoiul le asculta spișit. Apoi începea să-l hrănească și să-l îngrijească. În mai puțin de o săptămână, Țăndărică sta la fereastră în văzut tuturor, mai gras ca înainte, mai galben la păr, mai leneș decât tot neamul pisicesc.

Iar domnișoara Cleo, mândră de el, dădea din cap zâmbind și împletea pe scaun, alături.

Prietenele începuseră s'o bârfească, ba chiar s'o părăsească pe domnișoara cea nemăritată. Când o întâlneau la piață sau la biserică, unele se făceau că n'o văd, altele treceau pe cealaltă parte a drumului. Dar ei nu-i părea rău. Când se întorcea acasă, deschidea ușa și îl striga pe Țăndărică. Motanul îi ieșea înainte, alintându-e și miorlăind, adulmecând pachetele, cerșind ceva bun de mâncare. Apoi i se suia în poală torcând, iar ea nu se mișca ceasuri întregi, ca să nu-i strice somnul.

Când, într'o zi domnișoara Cleo prinse servitoarea lovind pe Țăndărică, jură că niciodată, cât va mai trăi, nu va mai aduce în casa ei, „o străină, o păgână fără milă și suflet“.

Vecinul domnișoarei Cleo, un pensionar, singurul care avea stupi de albine în târg, ținea și un cățel ca paznic împotriva hoților de faguri. Era o corcitură cu picioarele strâmbe și mici, care susțineau un trup prea mare și un cap bleg.

Purta un nume de mag: Baltazar. Dușman neîmpăcat al lui Țăndărică, sărea la el cu colții rânjiți, lătrând mânios ori de câte ori îl vedea cocoțat pe zidul grădini. Cotoiul se speriasse la început, se umflase ca un arici, îl scuipase. Dar cu timpul, văzând că Baltazar nu-l putea ajunge, parcă făcea înadins: sta zile întregi lungit pe zid, la soare, pe când câinele, de jos, îl pândea mârâind, iar cei doi bătrâni, domnișoara și pensionarul, își strigau unul altuia din casă, cele mai urâte cuvinte.

Treceau lunile ca săptămânile și anii ca lunile. Țăndărică îmbătrânise lângă domnișoara Cleo care-și târa reumatismele

din odaie în odaie sprijinită în baston. Slăbise, se sfarogise, se uscaseră ca o broască moartă. În schimb motanul era din ce în ce mai gras.

Nu se mai juca, se făcuse leneș și dormea într'una. Numai când auzea tacăturile sau o aromă de bucătărie venea pe sub ușă să-i gâdile nările, începea să deschidă câte un ochi, să se întindă și să caște așteptându-și tainul. Trântorul uitase de sbenguială și nimic nu-l putea trezi din veșnicul lui somn.

Domnișoara Cleo care îngrijea singură de casă, se pomeni într'o cu proviziile din cămară cercetate de șoareci. Inchise motanul o zi și o noapte acolo, crezând că-l va găsi învingător în mijlocul cadavrelor de șoareci. Nici vorbă însă de așa ceva! Țândărică se îndestulase din slănină și brânză, apoi se culcase pe un raft. Domnișoara Cleo îl găsi a doua zi dormind, făcut colac, pe poliță. Șoarecii însă, care pe semne îl simțiseră, nu ieșiseră în noaptea aceea din vizuinile lor.

Domnișoara Cleo cumpără capcane. Cel dintâi se prinse un șoricel plăpând care chițăia desnădăjduit, însângerându-și botul de gratiile cuștii. Bătrâna îl luă și-l așeză așa cum se afla la capul lui Țândărică. Dar cotoiul se sperie atât de tare de vieteata care se zbugiuma în cursă, că începu să alerge năuc prin casă, sărind în geamuri și trăgând cu ghiarele de ușă, ca să poată eși. Domnișoara Clea râdea cu lacrimi.

Se apropia Crăciunul. Toată lumea făcea pregătiri de sărbători. Pensionarul înșirase pe o frânghie, la svântat, un șir de trandafiri moldovenești, parfumați cum se cuvine cu usturoi pisat. Culcat în cușca lui, Baltazar, scotea numai capul și privea cu jind cum se clătinau ușor de vânt, sus pe ceardac. Nu putea cu nici un chip să ajungă atât de sus.

Din toate simțurile, numai mirosul îi rămăsese ager lui Țândărică. Adulmecase din curtea lui ce se petrecea dincolo. Se strecură binișor în ograda vecinului, de acolo pe ceardac și se pregătea să se cațere tocmai sus unde îl chema lăcomia.

Dar Baltazar, care de atâtea zile nu dormea decât cu un ochi, pândindu-i cu aceeași poftă, se repezi. Cotoiul greoi și dolofan nu avu timp să sară. Câinele îl apucase de picior. Mo-

tanul îl lăbui sdravăn de câteva ori, până scăpă. Se întoarse acasă șchiopătând și miorlăind de durere. Iar Baltazar își linge rănile mârâind.

Rana lui Țăndărică se vindcase, dar uia din inima domnișoarei Cleo abia începuse să crească. Trebuia să răzbune suferința pisoiului. Intr-o dimineață, plecă la farmacie și se întoarse cu ochii sticlind de bucurie. Motanul se întinse spre ea, miroșindu-i mâinile.

— Nu e pentru tine, șopti domnișoara Cleo. E pentru vecinul nostru.

Se închise în bucătărie și pregăti în mare taină două chiftele frumoase și rumene din cea mai fragedă carne găsită la măcc-lar. Seara, târziu, când luminile din casa de alături se stinseseră, bătrâna făcu lampa mică și se pregăti să iasă. Motanul se freca de gleznele ei torcând. Pachețelul de sub șalul stăpânei mirosea bine.

Pe întuneric, în ceardac, domnișoara Cleo se împiedică și se prăbuși la pământ. Se ridică greu, gemând.

— Semn rău să fie? se întrebă ea în gând.

Bastonul îi sărise cât colo și nu rămăsese în mână decât cu hârtia. Incepu să pipăie în zăpada bătătorită a potecii. Găsi rămășițe de carne pe care le adună cu grijă. Porni din nou spre gardul vecinului.

— Ssst ! Am scăpat de el !

Orbăcănid în beznă, domnișoara Cleo căuta cu vârful bastonului treptele ceardacului, dar se împiedică din nou, gata să cadă. Călcase pe ceva moale.

Se aplecă și îngrozită, recunoscu trupul neînsufletit al lui Țăndărică. Alergă în casă, mări fititul atât de repede, încât sticla plesni. Pisoiul horcăia, cu spume la gură. Fumul lămpii începea să umple odaia.

— Lapte, repede, strigă domnișoara Cleo alergând fără rost cu motanul în brațe dintr-o odaie în alta.

Năvăli în cămară, spărgând în zor borcanele cu magiun așezate la rând pe poliță.

Găsi cratița și împinse botul pisicii în lapte. Dar era prea târziu.

— Otrăvit ! Cu mâna mea ! se văita bătrâna plângând.

Și ca în noaptea când îi întrase pisoiul în casă, au apucat-o zorile lângă trupul țeapăn al motanului care începea să se umfle.

Domnișoara Cleo n'a vrut să-l îngroape. Un meșter priceput, din orașul cel mai apropiat, făcuse din Țândărică o operă de artă. Impăiat, cu ochi de sticlă, cu coada țeapănă, așezat pe un soclu de lemn de nuc șlefuit, sta pe măsută, lângă patul în care zăcea bătrâna.

A bolit așa toată iarna, cercetată uneori de vre-o prietenă din cele de demult, care-și mai aducea aminte de ea.

Iar când a dat colțul ierbii, a început și domnișoara Cleo să umble binișor prin casă, sprijinită în baston. Ziua, când soarele începea să ardă, ieșea pe pridvor să scoată la aer pe Țândărică, fiindcă în timpul iernii îl cam roseseră moliile și-i cădeau smocuri din blană.

Pensionarul se învârtea și el prin ogradă, își curăță stupii și rămânea adesea gânditor, rezemat de salcâmul sub care putrezea, îngropat, Baltazar. Amândoi se priveau urît prin ulucile gardului, dar nu-și vorbeau niciodată. Dar cu cât trecea timpul, își simțeau singurătatea mai grea, mai apăsătoare. În timpul zilei, își mai făceau ei de lucru pe afară, prin grădină, dar îndată ce se lăsa negura nopții, veneau și spaimile întunericii care le chinuiau ceasurile lipsite de somn.

Așa se pomeniră odată, într'o noapte de sfârșit de vară, umblând amândoi besmetici prin curte și poticnindu-se de toți bolovani.

S'au speriat unul de altul, au râs și apoi s'au apropiat de gard și au început să vorbească.

Roua începea să cadă, pământul era rece. Pensionarul tușea, domnișoara Cleo tremura. Ar fi trebuit să-și ureze „noapte bună”, dar zorile mișeau și în casă îi așteapta urîtul. Atunci domnișoara și-a călcat pe inimă și l-a chemat la ea.

Vecinul a venit cu doi faguri frumoși de mierc, plocon, iar gazda l-a pregătit ceai fierbinte.

Deși tot timpul vorbiseră de lucruri fără însemnătate, îi rodea nevoia de a povesti minunatele fapte ale neuitaților Baltazar și Țăndărică. Intorcându-și ochii spre pisoiful împăiat, pensionarul începu :

— Știți, domnișoară, e mai frumos așa decât viu.

— Așa e ?

— Nici nu pot să-ți spun ce rău îmi pare că nu l-am păstrat și eu pe Baltazar al meu... Le dădură lacrimile. Apoi începură amândoi să-și spue toată jalea pentru neuitații lor tovarăși.

Era târziu când vecinul plecă dela domnișoara Cleo. Dar de atunci se adunau zilnic la o cafeluță după masă, când soarele le mai încălzea oasele, și stăteau la taifas. Se simțeau bine amândoi. Cu ceilalți oameni, nici n'aveau ce vorbi. Obiceiul deveni o nevoie și curând li se păru că sunt prea puțină vreme împreună. Ca să nu mai ocolească prin stradă, pensionarul făcuse o portiță în gard, pe unde intra mai lesne.

Iar domnișoara Cleo parcă mai întinerise și ea. Iși cumpărase ochelari noi și împletea câte o flanelă pentru vecinul ei. Lumea începuse iar să bârfească.

Era într'o scară de Noembrie cetoasă, umedă ca aceea în care domnișoara Cleo îl găsisese pe Țăndărică. Pensionarul, învelit în palton și înfolfolit cu un șal de lână la gât, ieșise din casă să se ducă la prietena lui. Frigul îl cuprinse dintr'o dată. Bâjbâi prin întuneric și papucii de pâslă îi alunecară pe pietrele lunecoase ale potecii. Se împiedică, se lovi cu fruntea de trunchiul unui copac. Ajunse la ușa domnișoarei Cleo, tremurând, însângerat și cu gura plină de blesteme. Dar domnișoara Cleo îi ieși veselă în întâmpinare, iar căldura și masa pregătită lângă sobă îi muiară necazul. Oblojit, hrănit, încălzit, vecinului îi venea să și doarmă. Moțai de câteva ori în fotoliul cu ciucuri, pe când domnișoara vorbea de Țăndărică, mângâindu-i trupul împăiat. Până la urmă, adormi de-a-binelea, iar somnul o cuprinse și pe domnișoara Cleo.

Se treziră odată ce se stinse focul și frigul intra pe sub ușă.

Pensionarul își puse haina și dădu să plece. Dar în prag, aducându-și aminte ce urit e afară, ce întuneric și frig trebuie să

fie la el acasă, ce pustie i se va părea viața fără vecina lui, se întoars către ea și i spuse : „Ascultă domnișoară Cleo, ce-ai zice dacă te-aș cere în căsătorie ?“

Domnișoara Cleo tresări, roși, zâmbi, îi întinse mâna și spuse „Da !“.

Apoi se întoarse către Țândărică, îl luă în brațe și șopti plângând : „Vezi, mititelul ? N'a fost negru și tot mi-a purtat noroc“ !..

Apoi îl sărută pe frunte, acolo unde nu se luase încă tot păru.

Și așa, în amintirea tovarășilor cu patru picioare, au trăit în bună înțelegere și cei doi bătrâni, până când aripa mării s a lăsat odihitoare, întâi peste unul, apoi peste celălalt. Iar târgul care bârfise la cununia lor, îi lăsase în sfârșit în pace. Căci se vede că intraseră amândoi în rai, pensionarul cu amintirea lui Baltazar, și domnișoara Cleo cu Țândărică strâns la piept, fiindcă ceruse cu limbă de moarte ca nici în mormânt să nu fie despărțită de sufletul care-i adușese norocul și partea ei de fericire pe pământ.

ERASTIA PERETZ

FRIEDRICH VON SCHILLER

CANTECUL CLOPOTULUI

Făcută din lut ars, stă forma
Zidită zdravăn în pământ.
Vrem clopotul să fie gata !
Hai, puneți mâna cu avânt.
 Curgă-vă sudori
 Pe frunți muncitori,
 Maistrul lăudat să fie,
 Cel de sus voinic ni-l ție.

Acum că noi ne-am pus pe muncă
Se cade vorbă de'nțelept, —
Că vorba dacă-i sănătoasă
Și lucrul merge'n plin și drept.
Să împlinim voioși și harnici
Ce încă nu'mplinirăm ieri;
Rușine cui prin muncă dârză
Nu-și crește slabele puteri.
A te gândi, e o podoabă
De ceruri dată ori și cui,
Și scris e omul să iubească
Ce făurește mâna lui.

 Haideți, lemn de brad aduceți,
 Lemn de brad de tot uscat,
 Focu'n țevi să izbucnească
 Tot mai viu, mai necurmat, —

Puneți repede'n cuptor
 Peste-aramă, cositor :
 Bronzul în tipar pornească
 După pilda bătrânească.

Ce împlinim cu munca noastră,
 Prin foc și trudă sub pământ,
 Dintr'o clopotniță grăi-va
 De noi, dând bronzului cuvânt ;
 Și va trăi'ndelung prin vreme,
 Și va cânta urechilor,
 Cu toți dezmoșteniți vieții,
 Și câți mai cred în ruga lor, —
 Și câte'mprăstie sub soare
 Destinul pururi nestatornic,
 Lovi-vor buza-i de aramă,
 În dangăt molcom ori vitornic.

Iată, ies bășici și joacă,
 Fierbe-amestecul zburlit;
 Hai, să punem cele săruri
 Ce ajută la topit.
 Să ne grăbim,
 Spuma să o curățim,
 Ca, prin grija ce vom pune,
 Bronzul cât mai viu să sune.

Că el, cu glas de sărbătoare
 Primește pruncu-abia născut,
 În drumu' lui dintâi, pe care
 La braț cu somnul l-a făcut.
 De-i este soarta înflorită
 Sau rea, — e totuși zăvorită; —
 Dar mama-l apără fricoasă
 În dimineața luminoasă, —
 Și anii fug scăpărător.
 Prin stolul fetelor, flăcăul

Trufaș dă busna, — și haihui
 În lung și lat străbăte viața, —
 Iar când se 'ntorce printre-ai lui
 E ca străin! Dar, minunată,
 Cu chip în basme zămislit,
 Și strălucind de tinereță
 O fată'n fața-i s'a ivit.
 O dragoste mistuitoare
 Il prinde, nu-și mai află loc,
 De toți ai lui vrea să s'ascundă,
 Și plânge... gândul îi ia foc.
 Sfios aleargă'n preajma fetei
 O sărutare-l fericește,
 Cu toate florile câmpiei
 Voios iubirea și-o 'nflorește.
 Oh! sufletul de vălvătaia
 Întâiului amor încins,
 Speranțele nasc sclipitoare
 Pe-un cer de fericire nins.
 Dar, vai! sortită e pierii
 Zăiasca vrajă a iubirii!

Fiindcă țevile-s încinse
 O crenguță să băgăm,
 Dacă va ieși sticloasă
 Asta 'nscamnă să turnăm.
 Haideți, frați,
 Incercați,
 Cositorul, în căldare,
 S'a unit cu-arama tare !

Ce este slab, de se 'nfrățește
 Cu ce-i mai tare, — se'mplinește
 O armonie.. Dar, ce-ajung
 Iubiții, când urmându-și firea,
 Nu-și cântăresc întâi simțirea ?
 Oh! visu-i scurt, regretu-i lung...

Peste bucele miresei
 E beteală și sunt flori
 Clopotul, din turn când chiamă
 Pe nuntașii zâmbitori.
 Ah! frumoasa sărbătoare!...
 Dar cu vâl și cingătoare
 Câte vise n'or pieri !

Focul de-i sfârșit
 Iubirea rămână, --
 Când floarea 'nflorit
 Spre roade ne mână.
 Cuprins e bărbatul
 De griji cu duimul,
 Și-i frate cu drumul; --
 Încearcă, se zbate,
 În ce uși nu bate,
 Prin crivăț, prin ploaie
 Ursita să'nmoaie,
 Vânându-și norocul?!

Și viața, supusă, îi face'n plin jocul
 Belșugul îi umple cămări și hambare,
 Și totu'nflorește în casa mai mare.

Intr'ânsa veghează
 Nevasta lui, — mama
 Copiilor, trează
 La muncă, la masă
 La tot ce e'n casă.
 Și'nvață fetița,
 Strunește băiatul,
 Adună, stăpână
 Pe harnica-i mână,
 Cu grijă muncind
 Și-averea sporind.
 Comori prin dulapuri și'n sipete'ncue ;

Iar fusul ei toarce, coboară și suș,
 Și lâna, în ghemuri cu fire de nea,
 S'adună mânoasă în ladă la ea;
 Și totul lucește și nu vrea sub trudă
 De-odihnă s'audă.

Din casă, tatăl fericit
 Se bucură și socotește
 Averea cum i-a mai sporit:
 Ce pomi și ce livadă mare,
 Ce de-a mai pâine în hambare
 Inchisă de un meșter faur, —
 Ce lan de grâu, numai de aur!
 Cuvinte de trufie-i vin:
 — „În toate-am izbutit din plin,
 Cu câte am nu mă'ngrijesc;
 Eu viitoru-l stăpânesc!“
 Dar cum să razămi gândul tău
 De soarta pururi schimbătoare? ..
 Ce grabnic vine ceasul rău!

Hai! E vremea să dăm drumu'
 La amestecul topit;
 Dar întâi o mulțumire
 Domnului ce ne-a 'mboldit:
 Cruță, Doamne Sfânt,
 Forma din pământ,
 Munca și-a ajuns sorocul:
 Viu se'nghesue 'n țevi focul!

Oh! focu-i binefăcător
 Veghiat și stăpânit de om, —
 Că omu'n tot ce împlinește
 Se slujește
 De foc, ca de un dar din cer...
 Dar când nu poți să-l stăpânești
 Și lanțurile și le sfarmă

Și-i liber, oh! e'ngrozito.
 In mersu' lui pustiitor.
 Ce vajnic vine,
 Crescând și fără nici un frâu,
 Și năvălește pe străzi pline
 Și'nșfacă toate ca'ntru'un brâu.
 Ascunsele puteri urăsc
 Ce oamenii înfăptuesc:
 Din nori
 Ploaia vine
 Cu mâini pline, —
 Norii îns'au bubuit
 Și-a trăsnit.
 In turn clopotu-acum sună;
 E furtună.
 Cerul, vai,
 Roș e, — dar
 Nu e roș de zi, bălai!
 Oameni îngroziți răsar
 Și-și fac drum
 Printre flăcări, și prin fum.
 Focu'n mari coloane roșii,
 Prinde casă după casă.
 Fuge vajnic, se întinde
 Stradă după strad'aprinde,
 Ziduri și clădiri doboară,
 Bârne cad, tăciunii zboară,
 Printre flăcări oameni cară,
 Căinii urlă, mame zbiară,
 Toate par că n'ar mai fi,
 Și-i umină, parcă-i zi...
 Ah! destoinii băeți:
 Inșirați, își trec găleți, —
 Și, din țompe,
 Binefac e obștească,
 Apa'ncepe să țășnească;
 Vântul, însă, hăulind,

Sare să se năpustească
 Jar și flăcări răscolind.
 Focul întetît înșfacă
 Lacom bârnela bătrâne
 In hambarele cu grâne,
 Și, de parc'ar vrea să ia
 Și pământul după el,
 Ca turbat se năpustește
 In văduh, în sus, și crește
 Uriaș...
 Bietul om se simte laș. —
 Speriat, înmărmurit
 Vede cum se mistuește
 Bunu'lui agonisit.

Prins de jale,
 Inc'odată
 Dânsul cată
 La mormântu-averii sale.

Pornește-apoi întins la drum.
 Nu-i pasă că a sărăcit:
 Soția și copiii toți
 Sunt lângă el... și-i mulțumit!

Bronzul clocotit scăzut-a,
 Forma, iată, s'a umplut,
 Dar avea-vom noi norocul
 Să ne iasă cum am vrut?...
 Oare-om nimeri?
 Forma n'o plezni?...
 Ah, pe când nădejdea crește
 Răul poate se'mplinește.

Spre sânul sfânt și negru-al glicii
 Tot omu'ndreaptă grija sa,
 Plugarul zvârle'n el sãmânța
 Sperând că cerul rod i-o da.

Dar o sămânță și mai scumpă
Zdrobiți închidem în pământ,
Nădăjduind că din cosciuguri
Ea va 'nflori peste mormânt.

Dintr'o turlă
Lung și rar
Vine-un dangăt
Funerar; —
E clopotul, ce pe-un drumet petrece
Pe cel din urmă drum pe care trece.

Ea-i !... soția lui prea scumpă !
Ea e! credincioasa mamă!
Negrul prinț al umbrelor
O răpește tuturor:
Soțului și zilelor,
Ingerilor mititei
Ce-i creștea la sânul ei,
Tânăra, cu suflet plin
De iubire și senin.
Ah! frumoasa căsnicie
Nu mai are nici un rost:
Intre patru scânduri doarme
Mama care'n cas'a fost;
Dragostea-i nemărginită
Nu va mai veghia'n cămin
O străin'o să-i ia locul,
Aspră, și cu gând hain.

Până clopotu'o fi rece
Să'nctăm cu munca grea,
Ca și pasărea'n frunzișu-i
Faceți ce veți vrea.

Stelele când ies
Nu e de cules,
Truda zilei încetează,
Numai meșterul veghează !

Omul, în pădurea deasă
 Pasul cum și-l mai grăbește
 Să se vadă iar acasă.

Behăind

Oile se 'ntorc la stână,
 Iară boii, lați în frunte
 Și cu părul lucitor,
 Vin' la pas spre țarcul lor.

Incărcat

Carul scârție grăbind
 În spre sat ;
 Iar în vârful-i
 Lume veselă, nebună,
 Pare-o stranie cunună
 Numai în colori de foc :
 Sunt secerătorii
 Care merg la joc.

Târg și străzi au amuțit.
 La lumina cald'a lămpii
 Toți ai casei se strâng roată.
 Poarta târgului s'a'nchis
 Huruind;
 Și-ale nopții umbre cresc
 Intunericul smolind;
 Dar el nu'nspăimântă pe-omul
 Bun la fire și curat;
 Rod al beznei de-i păcatul
 El de lege-i sugrumat.
 Ca un har ceresc domnește
 Rânduiala... Ea unește
 Omenirea'n fapte bune;
 Liniștea'n orașe pune,
 Pe sălbateci îi îmbie
 Sub un coperiș să vie, —
 Cu blândețe'n ei ea țese
 Doar' pornirile alese,

Și credința cea mai rară:
 Sfânta dragoste de țară!
 Intr'o harnică 'ncordare
 Mii de mâini muncesc de zor,
 Se ajută între ele
 Ca să aibă mai mult spor;
 Meșter și-ucenic, de-a-valma
 Gâfâie clădind din plin,
 Și-s voioși și se simt liberi,
 Leneșul le e străin.
 Munca-i pentru om podoabă
 Și belșug aduce'n dar,
 Munca ne înobilează
 Ca pe regi, regescul har!

Pace, tu,
 Frăției sol,
 Ocrotește
 Cât mai mult acest pământ
 Să nu mai sosească ziua
 Când războiul,
 Revărsat ca un puhoi,
 Ne-o ajunge și pe noi,
 Când chiar cerul,
 Numa'n aur poleit,
 In al zilei asfințit
 Va încinge brâul roșu
 Al pârjolului pornit.

Hai, distrugeți clădăria
 Scopul și l-a împlinit, —
 Crească'n inimi bucuria
 De-a privi ce-am năzuit.
 Hai, loviți vârtos
 Coaja cadă jos,
 Clopotul ca să răsară
 Forma în bucăți să sară.

Tiparul meşterul îl sparge
 La vreme şi cu meşteşug,
 Dar vai şi vai, când bronzu'n clocof
 Tâşneşte'n flăcări ca un rug.
 Cu'n bubuit cumplit de trăsnet
 Spărgând în ţandări cuşca lui
 Pustiitor, zbucneşte'n lătur
 De pare focul iadului.
 Oriunde's forţe răzvrătite
 Nimic nu se alege bun, —
 Când un popor nu-şi rabdă cârma
 Se dă pieirii şi-i nebun:
 Că-i vai, şi vai, când peste-oraşe
 Răscoala roşie-şi ia zbor,
 Când gloatele, scăpând din la
 Dau busna după capul lor;
 Când de-ale clopotului funii
 Trag urile'n sălbatec zel,
 Şi'n loc de sunete de pace
 Dau doar îndemnuri la măcel.

Libertate-egalitate!
 Prin văzduh atât străbate...

Burghezul paşnic îşi ia puşca,
 Mulţimea năvăleşte'n străzi,
 Iar haita de-ucigaşi aleargă
 Inflămânzită să ia prăzi;
 Femei schimbate în hiene,
 Robite oarbilor mâinii,
 În inimi îşi împlântă dinţii —
 Şi rup din trupuri încă vii.
 E groznic leul în mânia
 Mai groznic ai panterii dinţi,
 Dar fiara cea mai crudă-i omul
 Când furia l-a scos din minţi.

Vai, celui ce'mprumută torța
Luminei, unui orb-născut, —
N'o vede, — dar cu ea e'n stare
S'aprind-al nostru 'ntreg ținut.

Dumnezeu mă răsplătește!...
Iată, mândru și-aurit,
Din găoacea lui de humă
Clopotul s'a dezvălit.
De sus, până jos
Inflorit frumos
Și cu pajura-i sculptată
Mâna maistrului arată!

Veniți ! Veniți !
Tovărăși nu e timp să stăm, —
Vreau clopotul să-l botezăm.
Unire... da ! așa să-i spunem.
Un tâlc de pace să ne fie,
De învoială și frăție!
Că meșterul ce năzuî
Când clopotu' îl zămisli?...
Mult mai presus de-a lumii zloată,
In luminoase zări 'nălțat,
Vecin cu tunetul, și'n slavă
De sori și stele 'ncununat,
Să fie-un glas de sus, un cântec
Ce cu-al aramei dangăt plin,
Pe Dumnezeu îl preamărește
De-a-lungul anilor ce vin.
Indemnuri veșnice și sfinte
Răsune buza-i de metal,
De câte-ori izbește 'n limba-i
Necruțătorul vieții val.
Când tace, el ne prevestește
Că soarta s'a oprit în loc,
Gălăgios, — știm că vestește
Înșelătorul vieții joc.

Precum puternicul lui dangăt
Lovind urechia'ndată moare,
La fel cântarea lui înseamnă
Că'n viață toate's pieritoare.

Trageți clopotul de funii,
Ridicați-l din pământ
Pentru-o lume'n care toate
Sgomotele prind cuvânt,
Trageți, nu vă dați,
Grabnic l-înnălțați...
Loc în turn când îi vom face
Primu-i dangăt fie : pace !

Traducere de LUDOVIC DAUȘ

NOTE PENTRU SBOR ȘI SBURĂTORI

DESPRE MAȘINĂ

*Le génie est de voir et puis de
faire voir. .*

Francis Jammes

I

Faptele care ies din comun sunt privite fie cu justificată curiozitate, fie cu teamă, fie — mai ales — ironic. Faptele care, prin adâncime, cuprind în împlinirea lor o sfântă nebunie, cu atât mai mult. De obicei gesturile eroice nu sunt apreciate în întregul lor aspect serafic. Semenii află mai totdeauna deficiențe acolo unde ar trebui să rețină pentru purpura sufletului, înaltul, minunea faptei, elementul transfigurativ. Poate și de aceea cei ce poartă în sânge mitul „faptelor mari“ au tins către o *spiritualizare a eroismului*. Numai încercuit de o cât mai majestoasă lumină, plinul eroismului cu înfățișare rațională, subconștient și instructiv, poate fi scos în evidență, impus chiar acelora ce sunt înclinați mai mult spre firescul și zilnicul sbucium existențial infiltrat adânc, din motive biologice, în structura sentimentală a celor mulți, a masei.

Cei mulți sunt și cei neîncrezători. Oamenii, dacă nu au cu prisosință elementele materialității, nu pot zâmbi. Și oamenii sunt prea preocupați de orânduile imediate și concrete ale destinului. Frumusețea gândului înalt are de luptat, conco-

mitent cu ignoranța ades voită a oamenilor, cu însăși firea lor. Chiar genialitatea — adică cel mai select aspect al gândirii — are de suferit de pe urma acestei prea omenești realități. Numai prin o asemenea strămoare a orizontului ne explicăm atitudinea lipsită de elan a omului, atunci când se pune problema sborului cu aripi *făcute*.

Sborul este în mare măsură de natură abstractă. Cu siguranță putem spune că se poate încadra în seria *saptelor psihofizice*. Pentrucă este o creație Dumnezească, sborul va crea, la rândul-i, iluminați. Dela volutele libelulei-efemeride până la fâlfăitul regal al vulturilor-condori, sborul este numai esență. Insuși faptul că este identic desprinderii de lut, că realizează învingerea nediscutată a până mai ieri neînvinsului bolovan gravitațional, însuși acest măreț fapt ne îndreptățește să socotim sborul ca cel mai vorbitor omagiu pe care iluminații creației l-au adus și îl aduc Nemărginirii.

II

Aspectul spiritual al sburătorului are ceva din tumultul motorului exteriorizat de fenomenul chimic al exploziunii. Există în omul obișnuit să sboare o fierbere, o energie prinsă în chingile bunelor judecăți, o potență care, în orice clipă, poate să devină utilă. Tăria în *credița misiunii sale* la omul-pasăre este un finalism, un scop-total, o apoteozare a elanului izbucnit în irizări divine de azur, sau în reușite fapte prezente dincolo de orice critică. Marile și epocalele sboruri ale omului (Blériot, Lindbergh, Rossi, Picard, etc...) din punct de vedere critic par utopii, chiar atunci când au devenit realități, dar în ceea ce privește eroismul cu care au fost desăvârșite, nimeni, nicicând nu va putea să spună cuvânt de osândă.

Ridicând zăgazarile critice care-i încercuiau viața interioară, scriitorul aviator *Anthelme de Gibergues*, cu aproape un sfert de veac în urmă, spunea :

„*S les ailes brisées, un jour, dans le ciel, je retombe sur la terre en retournant à Dieu, que ces lignes apportent à ma mère,*

à mon père, les pensées dernières, les desirs, rêves suprêmes de leur fils tant aimé.

Dès que l'avion mortellement blessé refusera tout travail, dès que l'accomplissement de la mission sera impossible et ma tâche sur la terre terminée, dès que la chute se précipitera, à quelques mètres à peine au-dessus du vacarme de la bataille, une paix infinie depuis longtemps attendue m'envahira et je la chanterai de toute mon âme : GLORIA IN EXCELSIS DEO !... Oh !... Ces quelques secondes devant la souffrance et la mort, dont le monde a une telle horreur qu'il esseyra de vous les cacher comme abominables, vous les bénissez avec moi; elles sont une faveur du juge souverain.

A mesure que mon corps frissonnant s'approchera du sol, mon âme remontera plus légère à des hauteurs inconnues, la séparation se fera victorieuse..."

Recitind această confesiune, unică, în frumusețea sincerității ei, vom înțelege cât mai evident dela ce sursă se adapă țaria sburătorilor în credința înălțătoarei lor misiuni. Să nu ni se pară nefirească și excentrică ușoara aroganță caracteristică aviatorilor. Nici excesivitatea lor de diverse forme în viața de toate zilele. Pentru că aceste, pentru noi, incomodități sunt dovezile că sburătorii sunt într'adevăr conștienți de temerarul lor rol în viață. Conștiința propriei valori este marele îndemn care îl face pe omul-pasăre să sară peste considerațiuni de logică autoconservare și, odată eliberat de acest aspect specific omenească al ființei lui, să realizeze minunile sborului. În însăși această conștiință stă propria împlinire a scopului către care mintea omenească a tins, atunci când s'a încumetat să închege elementele sborului, apoi însuși acest sbor.

Mareșalul *Ronsier* care, pe la 1800, credea în posibilitățile de sbor ale omului, cu fanatism oriental, poate fi socotit ca părinte al tăriei de conștiință sburătorească. Experiențele acestui adevărat ostaș al lui Napoleon, care își închipuia cucerirea Angliei pe căile neîncercate ale văzduhului (să nu uităm: suntem la 1800), sunt edificatoare. Ce preț a avut la el un braț atunci când și l-a sdrobot într'un salt înaripat de pe crenelurile roase de ani ale meterezurilor dela Angoulême ! Ce, sfârți-

carea trupului — în care totuși viața a persistat — atunci când a repetat experiența? Credința în reușita finală i-a dat unica tărie, marea tărie, de a nu-și frânge gândul, definit de el în crearea de oameni-păsări care să îngenunche tăria Albionului. Un nebun, ziceau contemporanii. Un fanatic al credinței, a decretat Napoleon. Un mare conștiincios, spunem noi azi, la aproape un secol și jumătate, când armatele noi contemporane ne dovedesc că se pot coborî în dosul liniilor vrășmașe sute de oameni echipați de luptă, în mai puțin de o oră. Ce înseamnă câteva sute de focuri de armă bine organizate care să surprindă dușmanul pe la spate, când el și-a concentrat toate forțele luptând într'o anumită direcție, lăsam cititorului să aprecieze și tăria de conștiință a mareșalului lui Napoleon, pionier al sborului omenesc.

Am făcut ocolișul de mai sus pentru ca, exemplificând, să lămurim că eleganta aroganță și conștiința valorii în sine, unite cu o mare putere de sacrificiu personal care poate merge până la renunțarea la viață, departe de a fi scăderi sau absurdități sburătoarești, sunt suportii unei idei care persistă peste oameni, peste locuri și timpuri. Și apoi sunt acestea, „scăderi frumoase“; și sunt „absurdități sublime“, chiar dacă nu le admitem noțional. Căci ce valoare are Viața; ce, spațiul; ce, clipa; când se aruncă în cumpănă tendința de a crea, de a înălța pe om pe culmile tot mai însoarite ale biruinții?

III

Ne place să ascultăm ore întregi tumultul wagnerian al motorului acționând în plin regim. Simfonia aceasta a mașinii realizată desăvârșit în toate complicațiile și amănuntele ei prin biruința geniului constructiv, tehnic, ne dă impresia că noi înșine am emana ceva din vuetul atât de ordonat înlănțuit, de uimitor... La început—*au relenti*—se disting clar aproape omește gemete ale fiecărei supape, scrâșnetele emoționante ale angrenajelor, pocnetele specifice ale bielelor, loviturilor scurte și repezi ale pistoanelor respinse brusc spre pântecul mașinii în clipa exploziei, fâșiitul mătăsos al elicei, sbuciumul dantesc

al axului motor, țiuiturile pompelor, ciocotele radiatoarelor, tensiunea aprigă a magnetourilor, scânteile stelare ale bujiilor... Mai apoi, când pulsul avionului care se sbate în ebonita manetei de gaze se îndreaptă ușor către punctul de maximă și voinică desfășurare a elanului mecanic, toate sunctele, toate chiotele, mugetele, urletele, încercuite neiertător în carapacele de oțel și aluminium, — toate freneziile germinate, crescute împluternicite, în cuprinsul trupului metalic : laborator de precisă și delicată transformare dinamică, prind întâi mai încet, apoi tot mai tare, tot mai magnific, să se lipească, să se încolăcească, într'o înlănțuire fantastică, într'o minunată și greu de descris apologie a forței.

Atunci simfonia este realizată.

Atunci, la 1800 de învârtituri ale elicei în fărâma de timp care este minutul; la două mii, două mii cinci sute de învârtituri, când dansul acesta încătușat, dacă ar isbuti o eliberare, ar nimici însăși concepția omului despre ordonarea forțelor potențiale, vibrațiile motorului sunt atât de repezi, se întrepătrund atât de unificat, încât fac bloc comun cu mașina care nu mai scoate decât un cutremurător răcnet de fiară înlănțuită; iar trepidația spasmului este atât de suprapusă, încât, aparent, devine statică, dispăre aproape; ochiul, obosit, refuzând să mai perceapă realitatea.

Dar acesta este geniul, împlinirea geniului omenesc.

Atunci când materia se pare că este pe punctul de a face marele salt al trecerii peste limitele fizicului pentru a se pulveriza în cosmos, când în locul elicei se află un compact și totuși ireal cerc alcătuit din mii și mii de elice aparent suprapuse în clipă, când cozile cromate ale supapelor au aspect de cozi de comete, iar extensiunea forței potențiale, vastă în posibilitățile ei, este închisă în cilindrele reduse ale motoarelor, ca un preludiu al delănțuirii imediate într'u apoteozarea forței mecanice, nu ne putem opri dela o elementară și neprecupețită admirație. Oricât de obișnuit ne-ar deveni acest tablou unic în măreție și concepție, nu ne vom sătura nicicând să-l contemplăm. Chiar dacă nu vom putea să înțelegem năstrușnicia rea-

lizării omenești, ne vom extazia totdeauna în fața puterilor latente ale adâncurilor de peruzeă, concretizate quasi material în sbuciumul inimitabil al motorului. *Arta de a dinamiza materia inertă pe căi mecanice, de a-i da duh de viață, este pilastriul pe care se sprijină un nou clasicism cu migală conturat în pas cu și în spiritul vremii.*

Fără a patetiza fraza, fără a da o formă de excesiv avânt cuvântului, trebuie să subliniem senzația de desăvârșită desfătare ce avem atunci când suntem puși în fața realizării. Raportate la motorul mânat spre maxima-i desfășurare de energie, admirația, desfătarea, devin cu atât mai logice cu cât, trecând peste puntea de legătură dintre palpabil și închipuire care este explozia, complexul acesta precis de șuruburi, segmenti, supape, pistoane, axe, rulmenți, suportți, rondule, cuzineți, cupluri mecanice, celule cu cele mai diferite forme și rosturi... înlănțuite cu o logică impecabilă într'o tot atât de impecabilă transmisie și transformare a mișcărilor, — este suportul coborât din vechiul clasicism al *punctului* pe care omul veacului nostru își sprijină Universul. Este, adică, legătura, catalizatorul chiar, prin care *animalul politic* creat de Dumnezeu realizează sborul mecanic merit să împlinească lipsa celuiilalt sbor, născut, nu făcut, cu care sunt înzestrate pasările cerului și, așisderea, merit să șteargă dorul de azur al celor ce, porniți din grotle erei cuaternare, au ajuns stăpâni necontestati ai pământului.

IV

Un om cu unele simțuri atrofiate : un surd, un orb, un om care și-a pierdut indispensabila facultate a gustului sau a mirosului, sunt ființe pe jumătate moarte. Și aproape morți sunt și acei care trăesc cu defecte fiziologice, fie ele și accidentale.

Un avion cu „aparatele de bord“ sdruncinate este pe jumătate pierdut, dacă nu definitiv, cum ades se întâmplă.

Ne îngrijim cu atenție organele sensoriale ; cu atenția cuvenită și de absolută nevoie în dezvoltarea normală a organismului nostru, pentrucă nu voim să păstrăm în noi cadavrele unor părți de trup care au avut cândva rost funcțional.

Revine sburătorilor sarcina de a îngriji organele sensoriale ale aripelor lor cu același respect cu care și le îngrijesc pe ale trupului lor, dacă vor ca pasărea-om să nu se încline primejduită în plutirea ei dintre pământ și soare.

Aparatele de bord...

Despre aceste organe ale avionului — compuse din cele mai sensibile mecanisme născocite de minte și realizate de mână de mână de om—am voi să scriem cu cifre. Pentru că aceste mașinării de percepere fără viață sunt, mai mult ca în altă parte, ficele netăgăduite ale calculului, ale cifrelor. Și pentru că ele reprezintă, oarecum aspectul matematic al zborului. Ar fi aici o temă demnă de exploatat de gânditorii supra-realiști, dacă frica de acest robot care este mașina sburătoare nu ar înțepeni avântul multor suflete, nu ar opri multe mâini în înfrigurarea creației artistice, nu ar anchiloza multe creiere care cred că între spirit și materie este săpată o prăpastie de netrecut. Dar „spirit și materie formează un tot armonios, spiritul și materia sunt complementare“ (N. I. Herescu). Ori acești esteți ai liniei drepte, ai cubului și ai prăpastiei care sunt în mare măsură suprarealiștii, au voit să mecanizeze spiritul fără a ține socoteală de materie, deși noțiunea „mecanică“ implică noțiunea „materie“. Și au căzut în neputință sau, ceea ce e mai grav, în facilism, pentru că, în toate străduințele lor, a fost fie nepricepere, fie neînțelegerea minunatei valori a fenomenului creator. Dacă, formulând reciproca tendințelor suprarealiste din Artă, în știință s'ar fi neglijat sensul emoțional și valoarea estetică ale disciplinelor exacte — căci orice s'ar zice, aceste discipline, deși oarecum rigide prin însăși natura lor, au o estetică a lor — ar fi fost puțini sorți într-o isbândită închegare a pasărei de metal, lemn și carburant și nici aparatele sensoriale ale avionului nu ar fi fost azi realități. Cei ce robotesc la realizarea lor au isbutit, din simpli meșteșugari, să devină într'adevăr artiști. Cercetate cu atenție, o busolă-compas, sau un altimetru, sau un măsurător de viteză, sau un înclinător, sau o pompă, au atâta finețe în concepție și realizare și atâta precizie în funcționare, încât nu ne putem opri admirația atât pentru ele ca opere, cât și pentru cei ce le-au creat.

Fără „finețe“ și fără „precizie“ sborul omenesc ar fi fost și acum o iluzie. Pentru că asemeni a tot ce este „făcut“ de spiritul efervescent al omului, cere o desăvârșită exactitate, o coeziune între mișcări și linii, o încheștare organică între operă și artist. Este aici, același traect care se desfășoară deplin în crearea oricărei opere de valoare. În sculptură, în pictură, în muzică, în literatură sau în arhitectură, desăvârșirea nu este posibilă decât numai atânci când sufletul creator înflăcărat se contopește cu creația sa, când se identifică acest suflet în opera creată. Dar luat fiind, fie în parte, fie în întregul lui, un avion este altceva decât un moment al tehnicei ridicată la rangul de Artă? Pasta, culoarea sau bronzul, materia care dă formă fervoarei artistice pe linia vechiului și strălucitului clasicism, sunt înlocuite de elementele compoziționale noi în ceea ce privește materia de prelucrat: fier, aluminium, oțeluri de felurite structuri, metale speciale (crom, nikel, tungsten, etc...), lemn, lubrefiant și materie carburantă, — lucrarea în sine fiind „de artă“ în măsura în care artistul s'a sbuciumat și a visat mai înfierbântat și mai valabil. Acest monument, expresie a noului clasicism, care este avionul așa cum noi îl vedem și îl folosim, spre deosebire de monumentele nemuritorilor creatori, venite de peste secole, are un corolar deopotrivă emotiv și util: *dinamismul*, mișcarea dionisiacă în cele mai nebănuite și mai îndrăznețe forme ale ei, și nu *staticismul* vechilor și valoroaselor tipare. Neoclasicismul cere ca monumentul de Artă, paralele cu sensurile lui estetice, să aibe și sensuri utilitare pentru a fi într'adevăr valabil.

A trăi Arta cu toate coardele sensibilității întinse, trebuie să fie tăria, merituoaasa tărie a omului. Dar Arta, în cadrul noului clasicism constructiv și utilitar, are două prezențe distincte, și omul care crează, ca și în cel care degustă, care-și îmbracă sufletul în haina roză a admirației.

Prima prezență poate fi desprinsă din permanența estetică a clasicelor realizări artistice. Cea de a doua este de aflat în realismul mecanic-expresionist, înomenită odată cu pozitivismul cultivat încă dela începutul veacului trecut. Ambele prezențe sunt datorate, în întregime, spiritului. De aceea să cre-

dem în spirit ca în cea mai strălucită valoare a ființei noastre, pentrucă fără acest tonic intelectual, omul ar fi trebuit să fie numai suflet, numai fum, vis, — sau numai materie brută, mașinarie comandată, dacă ar fi fost. De altfel aici stă marele merit al spiritului : prin cultură a modelat instinctele elementare, a subțiat și a netezit asperitățile materiei din noi, evidențiind, când a fost lipsă dând formă, aspectelor pur emotive, vapoaroase, ale ființei noastre. Și astfel ajungem la concluzia : „Cultura a creat spiritului mari forțe ca să poată să le cumpănească pe cele fizice“.

Sborul nu trebuie socotit ca o simplă invenție pozitivistă, pentrucă făcând astfel neglijăm aspectul serafic al faptei. Sborul, și ca un corolar, mașina care ne pune în rândul pasărilor, este nu numai șurubărie mecanică, ci și altfel de șurubărie: emotivă, creatoare de valori de sine stătătoare în și peste timp. Mașina sburătoare—acest dedalic avis—trebuie socotită ca „un fapt de cultură“, ca o producție de artă a celui mai select spirit. O producție care are o înaltă valoare, tocmai pentrucă unește esteticul Artei cu utilitarismul realist. Dar mașina, pentru a fi în întregime realizată concepția, pentru a i se acorda toată valoarea în sine, a trebuit să fie înzestrată cu sisteme de percepere, fie a vieții ei interioare, fie a mediului ambiant. Să nu uităm : opera de Artă care este pasărea purtătoare a omului pe căile azurului nu are sens static, ci dinamic. În dinamism stă utilitarismul ei. Și tot în dinamism forțele-i inepuizabile emotive și estetice. Ori noul clasicism creat de progresul „Artelor mecanice“ nu era desăvârșit, fără amănuntele antenelor și ochilor mecanici ai aparatelor de bord.

Sus, în plină desfășurare a înălțării, îmbinarea dintre mașinismul conceput de chip pământean și atotcuprinzătoarea și dornica fărămițare a sufletului — și el o părțică a aceluiași pământean chip — îmbinarea dintre real și spiritual este înțeleasă prin puterea de sensibilitate fizică, a fibrelor inerte a „aparatelor de bord“. Este drept, aflăm aici o „înțelegere mecanică“ în cadrul unei vieți comandată de spiritul omenesc. Dar preciziunea comenzii și a execuției trebuie să ne convingă de un lucru : spiritul omului, viața, energia și impulsivitatea lui, sunt

transmise mașinii întru împlinirea unei contopiri desăvârșite între faptă și făptaș. Tot sbuciumul motoarelor, întreaga gamă oricât de sus gândită a înălțării sburătoarești, cele mai slabe nuanțe ale temperaturii, a umidității, a vitezei, sunt prinse și fixate sigur și prompt în cifrele cadranelor, de sensibilitatea acestor de indicație. Și de aici, trec în sensibilitatea sburătorului care-și mănuește destinele în raport cu indicațiunile „aparaturilor de bord“. Când totul este în ordine, arătătoarele acestor aparate oscilează ordonat, — și ordonate, neturburate sunt și gândurile și mișcările omului-pasăre. Când turburări smucesc din mersu-i pasărea de metal ca s'o svârle pe coborîșurile de dincolo de viață, aceleași arătătoare se sbat, se frământă, aleargă disperate pe circumferențele cadranelor, semnaleză anomalia acolo unde este și transmit totdeauna omului cârmaci toate lipsurile, sau durerile, sau apăsările pasării de metal. Văzul aparatelor de bord, auzul lor, antenele lor, dau imbolduri, arată calea cea bună, insuflează curaj sburătorului, atunci când puterile lor — și ele limitate ca orice puteri pământene — spun că mai este încă ceva de cucerit în văzduh, că încă un saft în sus se mai poate face, că o descoperire nouă pe cerul tuturor îngerilor, pasărilor și surprizelor, încă este pe aproape de desăvârșire. Fără aceste binecuvântate descoperiri ale minții omenești, sborul ar fi o realizare dibuitoare, o operă imperfectă; omul cel mai curajos s'ar simți în continuă nesiguranță, ar fi totdeauna nemulțumit de propria-i muncă, iar progresul ar merge în ritmul târît al melcului.

Un avion deasupra norilor, cu întreaga lui povară omenească, este un element cu totul izolat de lumea de jos. Orientarea în haosul de sus, numai după simțurile omului, este imposibilă. Chiar soarele, deasupra norilor, când, jos, cețuri și ploii cern tristeți, soarele strălucind în toată sfânta lui lumină, nu este suficient punct de orientare cert legat cu pământul, din cauză că omul, dacă nu are un punct de orientare cert legat cu pământul, în completa lui izolare celestă, pierde noțiunea timpului, a spațiului : a orientării adică.

Dacă avionul nu ar avea antena altimetrului cu care să sondeze, să pipăe și să înregistreze înălțimile, sau dacă i-ar lipsi

compasul-busolă, care are darul de orientare precis, atât de precis încât greșelile sunt cu totul minime azi, omul-pasăre ar fi totuși un fulg la voia — bună sau rea — a întinderilor albe de sus. Cu aceste două aparate de precisă sensibilitate mecanică, datoriiile acestor doi ochi morți și totuși atât de vii, încât ne lăsăm cu încredere viața pe seama lor,—în orice clipă în orice punct, al spațiului. omul își dă seama de rosturile lui în Univers, are în stăpânire precizia de nediscutat a punctului din spațiu pe care îl ocupă în orice moment și știe unde se află și el și toate cele din jurul lui.

V

Țelul de totdeauna al omului transmis peste veacuri, trăite de noi cu ajutorul materiei inerte îmbinată într'o minunată realizare : pasărea metalică, — acest țel uriaș, odată materializat ; mitul descins din ere al înrădăcinării pământene a căzut. Purtând în sine exasperarea multor veacuri, acea exasperare care hotăra aproape iremediabil: sborul omenesc este imposibil. Newton s'a gândit să fixeze „legile căderii“, legile de plumb ale atracției. Și totuși, limitată în timp și spațiu, atracția a fost învinsă. S'a găsit o forță cu destule resurse care să enunțe, măcar parțial, „legile înălțării“.

A doborî un mit înseamnă a crea altul.

Este, ceea ce ne înlesnesc aceste „legi ale înălțării“, ceea ce în decursul a numai patru decenii, într'o atitudine dreaptă și dâră, cu o patetică sfortare a intelectului, cu un lirism epopeic al curajului, a îndeplinit sborul mecanic : mitul omului-pasăre.

Reminiscente, nu lipsite de iezuitism, ridică în auzul nostru marota mașinismului distrugător de gust artistic și suflet, pentru că sborul omenesc, acest neoclasic motiv de satisfacții spirituale alese, trebuie să conchidem că nu se poate concepe fără elementul mașină. Dela *Galileo Galilei*, pornind, ofensiva aceasta nedreaptă împotriva Științei, a tehnicei, a mașinismului, ofensiva aceasta cu orice preț, a devenit tot mai îndârjită cu fiecare cucerire eroică a omului. Fenomenul antiscentist s'a manifestat la descoperirea tiparului, la aflarea mașinilor de țesut,

ca să reisbucnească, de astă dată pasiv, dar tot atât de neîncrezător, odată cu izbutirea sborului omenesc. Se uită, voit se uită atunci când realizările și isbânzile ultimelor veacuri — inclusiv o bună parte din realizările artistice — pornind cu geniile concepții mecanice ale lui *Leonardo da Vinci* și sfârșind cu perfecționatele avioane ale zilelor noastre; se uită că toate acestea nu sunt desaxări spirituale — cum ar dori iezuiții criticaștri, ci întregirii etice, estetice și utilitare. De altfel utilitarismul și confortul ce mașinismul pune omului la îndemână se pare că sunt noțiunile care nu convin celor ce, dintr'un sterp tradiționalism și injust și prost interpretat, nu-și pot asimila progresul civilizației, celor ce nu pot fi în pas cu veacul. Întru cât spiiitualitatea, sufletul omenesc prin urmare, a avut de pierdut atunci când Galileu a șoptit acel memorabil „și totuși se mișcă“, după ce fusese forțat să-și renege concluziile referitoare la mișcarea circulară a pământului? Ce catastrofă înteroară a deslănțuit constatarea formidabilei puteri de expansiune a gazelor, de acel geniu tăcut și muncitor care a fost Papin? Și întru cât epocala descoperire a lui Gutenberg a dus lumea la prăpastie?

Este drept, realitatea cea nouă, văzută în adevărata-i lumină, a deschis multe minți și a înflorit și mai multe inimi. Și marii satrapi ai omenirii — din toate epocile — nu au avut lipsă nici de minți deschise, nici de inimi înflorite, deși toate transfigurările emotive, cu creștinismul începând, au avut darul să facă pe om mai înțelegător, mai drept, mai bun; iar lumea a înaintat cu pași ades uriași, spre culmile unor biruinți pe drept meritate.

Poate, în tot ceea ce a fost și este spirit refractar progresului, va fi fiind și aversiunea atavică a omului față de noutate, de surpriză; poate va fi fiind și acea endemică luptă dintre tinerete și bătrânețe, între formele învechite, dar suverane, și faptele noi, dar singulare, tocmai prin curajul cu care sunt realizate și elanizate.

Aviația, Arta de a sbura, care este în egală măsură Știință, a avut de întâmpinat dacă nu o pornire antagonică — pentrucă, propriu zis, nu sdruncina o tradiție—un scepticism ades descur-

rajator, completat cu ironice aprecieri ori de câte ori experiența a dat greș. Și sborul este doar copilul experienței mai mult ca în oricare ramură a activității omenești. În fruntea atâtor nelămuriri ale omului călduț de pe stradă, a fost ancestrala întrebare rezolvată numai de pasări: cum veți sbura?

Cum veți învinge cu aripi imobile de pânză, lemn sau metal, cu inimă de fier, cu inertul materiei — acea veșnică și constantă legătură de pământ, faimosul fenomen al atracției universale?

Și iată, în parte, sburătorii au lămurit multimilenara taină...

Aici, în această lămurire de căpătâi, stă victoria mașinei.

Numai prin ajutorul intrinsec al forței organizată mecanic și încheată într'un cuplu perfect nu numai tehnicește ci și din punct de vedere al disciplinelor teoretice, omul a isbutit să birue, într'o formă unică și perfectă, marea taină a fixării de lut. A face imponderabilă greutatea, chiar pentru un timp limitat, a crea magia neașteptată a „inertului util prin el însuși“, a germina o năstrușnică procesiune de idei și realizări epice întru biruința completă și definitivă a omului, iată conturarea marelor gânduri, sublimelor visuri ale veacurilor, în această victorie a mașinii.

În clipa când, cu aspect prometeic, o minusculă scânteie incendiază biruitoare amestecul explosiv de aer și esență în cilindreele mașinei la presiuni mecanice uriașe, — în clipa aceea de concomitență a cauzei cu efectul ei, materia inertă ia aspect vital, frământarea purgatorie a focului avântă potența oțelurilor, a aluminiului, a bronzului, a lemnului, spre țelul căutat: mișcarea, activitatca, sborul.

Dela acest dumnezeesc dinamism, până la evoluțiile mult mai superioare, mult mai complicate decât ale tuturor celorlalte pasări, nu mai este decât un salt. Un salt de natură psihologică-reflexivă; am putea spune: interioară.

Cristalizarea micilor și marilor lașități omenești: temeri întru menținerea victii, dă omului aripele vulturești ale curajului. Antinomicului groază-curaj poartă, pe linia de mijloc, tot înțeleșul subtil și minunat al sborului. Dar — și acest lucru vom să-l subliniem — orice vultură cât de măiastră, orice viraj cât

de irizat, orice cădere cu aspect cât de înspăimântător sau eroic, orice gând cât de liric sau de dur, au la origină, se fac posibile, sunt împlinite, numai prin acea trainică și aproape misterioasă ferveare a exploziunii, prin acea stelificare a motorului. Steaua aceasta, concepută și desevărsită de gând și mână omenească, poartă în ea mitul deslănțuirii verticale. Aici, în sâmburele exploziei, se află cheia susținerii și viteții. Un plin-regim al motorului înseamnă salt înainte, o manetă, mânăuită sigur și temerar, pune avionul în stare de completă suspendare în aer, în vastitatea cerului, fără a se mai gândi cineva la arhimedicul „punct de sprijin“.

Cântările metalului și faptele cu care sburătorul preamărește cerul proclamă sfărâmarea cătușelor cu care chemarca pământului l-a țintuit milenar de lut, pe om. Niciodată, nici un *imn* nu va isbuti să redea aspectul estetic al îngenuncherii aprigei chemări. În fața propriei sale creații, mintea rămâne ades uimită, extaziată de nemărginirea orizontului pe care poate fi stăpână de strălucirea minunilor tainice ce are înaintea-i de delegat.

Și totuși omul a trecut peste funia nevăzută a ancorării în lut... Răsbunările pământului, oricât de multe și de aspre, nu l au oprit, nu-l vor opri, din drumul destinului său trasat, dâră imanență de azur, în sus!

DESPRE OM

*Su credem în spirit ca în cea mai înaltă
valoarea ființei noastre.*

N. I. Herescu

VI

Un crez alert, un sbucium continuu, țin în picioare tăria iluminată de reflexele biruitoare ale drumului străbătut până acum de sborul omenesc și evidențiază fascinant tendințele spre viitor. S'a crezut multă vreme, că desele înfrângeri suferite de sburători le vor îngenunchia neobositul avânt. Astăzi nu se mai crede.

Când o pasăre, avântată cu temeritate în sus, se clatină, se pleacă oboșită sub povara destinului și se prăbușește, în iureș scrâșnind, pe jghiaburile nevăzute ale cerului, într'adevăr încă o cărămidă mai cade din colonadele încrederii colective, încă o decepție sapă în sufletele chinuite de chemarea norilor; dar această decepție, această deficiență exterioară, are darul să înalțe pe omul-pasăre în singurătatea sa, în adâncul său. „Dacă fratele meu a căzut, mă voi înălța prin căderea lui eroică“. Odată sortii aruncați, cei rămași să ducă mai departe răscolirea înaltului și gândurile de azur ale fraților zburători știu sigur că vor birui, că vor învinge orgoliul vechi cât lumea al Morții. Oriunde se cer jertfe. În orice domeniu de activitate omenească se nasc eroi. În aviație, prin însăși sensul ei riscant, eroii ne apar măriți, aureolați, mai aproape de îndurărilor Dumnezeirii. „Infrângerea fratelui meu? Dar ea poartă, în crisalida neîntinată a faptei, sâmburele biruințelor viitoare“. Poate, dacă în aviație nu ar fi fost atâtea jertfe omenești, dacă nu s'ar fi creat atâția eroi, atâția oameni care să calce peste destin, peste moarte, întru reușita celui mai pur, celui mai celest aspect al vieții: desprinderea de lut. nu am fi ajuns să apropiem depărtările așa cum nimeni, până în zilele noastre, nu ar fi îndrăsnit să gândească. Și nu am fi ajuns la faptele de eroism mitologic ale sburătorilor.

În marele război și în încheștarea ceasurilor de față dintre popoare, acest adevăr s'a verificat din plin. Atunci când întâlnirea cu un avion sub stemă streină înseamnă lupta pe viață și pe moarte, călirea caracterelor la focul totalei temerități vedem cum ia forme gigantice. Mintea celor de jos nu izbutește totdeauna să cuprindă tăria spirituală, cu trupurile care, cu avioanele ciuruite. cu motoarele rănite, cu trupurile însângerate de iureșul ucigător al gloanțelor, isbutesc totuși să se întoarcă la cuib, eroi. În această iscusită înfruntare a morții, cu sfânta obrăznicie caracteristică numai cuceritorilor de rasă, stă buna reușită a luptelor aeriene duse, în simfonii de apocalips, de un D'Annunzio, de un Fonck, de un von Richtoffen, de un Guynemer, de un Wos, un Udct, un Garos, un Göring, un Munteșcu sau un Egon Nasta.

Pentru a scrie cum se cuvine despre faptele eroilor aerului, trebuie să te desperi în întregime de humă, să te pui în situația păsărilor, a libelulelor, a norilor, a stelelor. Trebuie să nu mai fi om. De aceea ne simțim prea mici în fața monumentului uriaș de tărie și curaj ridicat de așii sborului omenesc. Căci suntem atât de mult oameni...

VII

O biruință cere eforturi, cere jertfe. O biruință a gândului. — căci sborul este mai întâi o biruință a gândului și apoi a faptei de curaj, — mai cere și o constanță de fier dozată cu un optimism sănătos. Să ne gândim ce preț în realizare poate să aibă un sburător pesimist, unul care se gândește prea mult la el, la unitatea lui bioorganică, la trecerea acestei unități pe lângă căile morții. Un astfel de sburător ar fi unul cu nervii tociți, ar avea săpate pe chip brazdele fricei, în suflet furtunile groazei, i-ar distruge orice echilibru. Măinile pilotului ar tremura, privirile sburătorului ar căuta în jos : spre lut, nu în sus : spre cer. Vedenii sumbre i-ar copleși orice act de hotărâtoare voință. Vă puteți închipui un sburător cu un asemenea aspect ? Și în primul rând, ar fi un asemenea om, un sburător ?

Dacă socotim că biruința în sbor cere ceva mai mult decât efort și jertfă trecătoare, că această biruință cere *vrăjmașe renunțare* ; — vrăjmașe împotriva a tot ce este „eu“ și „pentru mine“ în om—ne convingem definitiv că efortul și jertfa, la sburător sunt de cu totul altă plămădă decât aceea cerută marilor realizatori ai celorlate multe ramuri de activitate omenească.

Pentru omul logic organizat, grăsuț, echilibrat, totdeauna vesel și îndestulat, renunțarea este mare și unica piatră de încercare. Ordinea și armonia faptelor liniștite nu înscriu în cadrul sbuciumului omenesc acest negativ aspect al biruinții, pentru că o astfel de ordine și o astfel de armonie nu admit nici măcar noțional „sbuciumul“. De altfel între înșeși noțiunile biruință-renunțare există un antagonism vizibil. Dacă nu cumva fenomenul bipolar al originarului nu află și aici o aplicație de natură pur speculativă, cu tot aspectul

perimat al teoriei lui Goethe. Dar aceasta este o chestiune care iese din cadrul preocupărilor noastre. Noi subliniem numai antagonismul, pentru a face să iasă în relief fapta. Trebuie însă mult spirit, multă luciditate, pentru a organiza temeinic fapta, fapta sănătoasă, plină, rotundă. Această faptă între fapte trebuie să fie de drum drept, fără ezitări și poticniri, fără ocolișuri și pante. Drumul drept, pentru un sburător, este piatra de temelie a victii.

S'ar putea așeza pe o treaptă în scara valorilor psiho-fiziologice și *caracterul*; caracterul luat în înțelesul întreg al cuvântului. Adică și în ceea ce privește însușirile interioare și în direcția definirii exterioare a omului. Dar caracterul, dintre toate însușirile omului, are mai mult decât altele, lărgite limitele de fluctualitate. Vrem să spunem că stabilitatea caracterului este aproximativă. Totuși fluctualitatea acestei însușiri este suficient acoperită de elan, atunci când este vorba de *omul de acțiune*, prin urmare și de sburător care este un asemenea om, prin excelență. Aceasta nu înseamnă că lipsa de caracter — repetăm, luat în înțelesul deplin al cuvântului — nu este o scădere; dar o scădere care nu va influența procesul de înaltă și veritabilă creație. Marele poet al simbolismului-decadent, Paul Verlaine, a fost un om lipsit de aspectul etic al caracterului. Iși bătea până la schingiuire mama, era pederast, trecea peste orice limită în abuzul de alcool, era un dezordonat; un dezechilibru psiho-patologic pusese stăpânire pe organismul său tocit de patimi și frământări neobișnuite. Și totuși creațiile sale lirice sunt acelea ale unui real talent, unele atingând genialitatea. Ni se spun aceste lucruri de oameni autorizați, critici care s'au aplecat atent și îndelung atât asupra vieții lui Verlaine, cât și asupra operei lui. Și în acest caz constatarea: caracterul este un tonic atunci când este, în nici un caz un generator fenomenologic al creației, nu este lipsită de dreptate.

Dacă în creațiile de obișnuită Artă, unde acordarea sensibilității poate fi strânsă sau întinsă după voie, acest aspect al caracterului este suportabil, cu atât mai mult caracterul creatorului de Artă sburătorească: izvor de noi și mărețe valori, trebuie să fie înțeles așa cum el este perceput. Aici coarda sen-

sibilității este atinsă de suficienți factori, deosebiți de voința sburătorului chiar. Pentru că omul se dorește stăpân în toate domeniile ce are de cucerit, pentru că aviatorul trebuie să fie forte pentru a stăpâni și a se stăpâni, se înțelege că prezența unui caracter adevărat — acest excelent tonic — este o necesitate legată de însăși misinua deosebită ce are de îndeplinit cuceritorul văzduhului.

Și totuși, să nu uităm pe Verlaine...

VIII

O, vastitatea câmpului !

Cât vedem cu ochii, șes. Dungă lipită de orizontul culcat liniar pe pământ. Zarea nu este molestată de nici o movilă, de nici o sinuozitate. Iarba crește scurtă, deasă, verde, pentru a nu turbura, parcă, perfecțiunea formei.

Un neted perfect !

Spre orizont nu se pot ghici demarcajele, nici semnele convenționale știute de sburători, nici balisele. Un câmp... aerodromul...

Doar când, în viraj, sau alunecând sideral pe o aripă ca într'un vals, sau într'o reverie, vedem dedesupt cercuri, linii, vaste patrule perfect geometrice, văruițe în alb curat ; simțim o temătoare înduioșare și așteptăm parcă un fluturat alb de batistă, care nu mai vine. „Să aluneci, în tăcere și umbră, pe un teren de pornire...” Să simți cum trupul ți se desprinde, uriaș, din verdele ierbii și netedul câmpiei, spre înalțuri, spre vertical... Să absorbi viteza, ca pe un vin vechi, puternic... Să trăești ideea realizată... Să-ți cânte inima, înfiorată de teamă și fericire, melodia de pace a adâncurilor. Să te simți personaj mitologic, învolburat în sgomote homerice, în vârtejuri icariene... Să fi mai mult decât un om...

Din clipa în care a îmbrăcat haina de azur a hotărîrii spre cer simțind tainica și chemătoare tresărire a pământului, omul este într'adevăr preotul celui mai greu de cercetat, dar și de înțeles cult : al sborului. A, mirosul acela sănătos al hainei de piele prevăzută cu reostate pentru a încălzi electric pe în-

drăzneț!... Dar mângăierea mătăsoasă a caschetei cu baerele strânse sub bărbia încordată? Dar crom-nikelul fin și mecanic al cataramelor centurii de salvare? Dar botforii de pâslă care amintesc nu știu ce aspect nordic? Dar mirosul cauciucat al gărzii manetelor? Dar scaunul scund și intim ca o mărturisire sau ca o femeie iubită? Dar întreaga colivie a carlingei plină de magica realitate a atâtor și atâtor manometre, șuruburi, sârme, aparate cu ochi de fosfor și organe cu rost capital în sbor?... Câte bucurii oferite de elan celor puțin aleși!...

Și, între toate aceste magice și inerte făcături, chipul de zeu străvechi al sburătorului...

Din multiplele noastre observațiuni—trăiri deci, nu simple subiectivități — putem să afirmăm cu toată siguranța, că profilul aspru, puțin alungit de vârtejuri și trombe, cu bărbia încordată, cu ochii foarte atenți și pleoapele contractate sub ochelari, cu fălcile imobilizate într'o atitudine de desăvârșită atenție, este același la toți sburătorii. Acești oameni nu pot fi deosebiți în flegmatici saxo-nordici, sau de clocotitor temperament mediteranean. Mișcările, deși aparent libere, le sunt supuse celui mai aspru control psihic interior, izbucnit în reflexe prompte, hotărâtoare. Urechea le este gata să prindă cele mai ușoare sgomote false care s'ar pierde, întâmplător și totuși posibil, în ordonata deslănțuire simfonică a avântului. Ochiul trebuie să perceapă orice neregulă exterioară, pentru toți ceilalți profani ochi, invizibilă sau firească. Mâna să controleze, netemătoare, fără sincopă, acăstare sau echivoc, lianele comenzilor și ochii aparatelor de bord. Piciorul să apese sigur, majestos, fastuos chiar. Gâtul să se sumețască dârz. Pieptul să crească involburat de inspirația profundă a siguranței de sine, a credinței de sine. Creerul să devină de o luciditate axiomatică și de o profundă concentrare. Gura, puțin strânsă, să refuze orice glumă sau avânt inutil, într'un rictus ironic și vultaneu. Nasul să se dilate adulmecând laolaltă: viteza, zăările, norii, piscurile, șesurile... Obrajii să se îndrâjească în atitudini și profiluri de statui romane. Fruntea să se limpezească vastă și totdeauna senină... Imaginea aceasta falnică și totuși prietenoasă a sburătorului!... Este atât de adevărată... Și atât de fi-

rească... Gândiți-vă; vă puteți închipui un om pasăre, un sburător adevărat, altfel decât în această epopeică încordare? Și toți sunt la fel. Ca îngerii. Ca stelele. Există o asemănare psiho-fiziologică totală; telurică, am putea spune. Și gândurile le sunt la fel. Și inimele: bat în ritmuri accelerate de înalt miraj, de profund lirism sideral; — se contopesc în sgomotul rigid și imperial al motorului, în fulgerele vitezei, în ozonul înalturilor.

Făcând aceste emotive constatări, vom putea înțelege de ce, în aviație, oamenii sunt *frați*; de ce atunci când volute elastice ne avântă spre biruință, nu ne aflăm nici șefi, nici subșefi; nici conducători, nici conduși; de ce *omenescul* din noi este osmizat de camaradul căruia, alături, aripele inimii îi sburdă în același ceresc unison, într'o îmbrățișare cu aspect aproape transcendent: spirit, — mult, neprecupețit. Sborul, prin însăși înfrățirea cu înalturile, nu poate fi decât numai frățietate, o ordonată și dorită frățietate. Este reconfortant orgoliul de a fi frate în înțelesul etic și eroic al cuvântului, purtat pe aripi în cuprinderi imense de destin! Și destinul omului sburător stă scris pe sripele sale.

Frate mai mare sau frate mai mic!

Ocrotitor și ocrotit!

Gloria unora dintre sburători este gloria tuturor sburătorilor: o aduc, din pacea azurului sau vâltoarea norilor, jos, pe aerodrom și o depun — ofrandă a ochilor copleșiți de frumusețea imensităților fără sfârșit — la picioarele celor de jos, celor care o așteaptă, o adulmecă, o divinizează. Celor ce știu că trebuie să-și plinească, la rându-le, destinul.

Și, poate, pentru confirmarea acestei desăvârșite frățietăți, moartea unui sburător înseamnă, mai mult ca în orice altă împrejurare, învierea virtuților omenești prin jertfă.

Cea mai frumoasă moarte!

IX

Scriind despre omul sburător ne amintim cu multă tristețe și cu puțin scepticism golul narativ și descriptiv ce se simte în jurnalul lui.

Scriitorii se ocupă prea puțin de acest om cu structură interioară aparte. Pictorii nu se ocupă de loc, ca să dea drum liber, într'o măsură deocamdată cu aspect mai mult mercantil, sculptorilor care totuși au reușit câteva bucăți celebre în subiect. Credem că, pentru fixarea neoclasicismului scientist în Artă, va trebui să se ridice un Van Gogh, un artist care, surpând anumite norme devenite tradiție, să redea, fie cu penelul, fie cu dalta, întregul aspect serafic și deopotrivă omenesc al realității „sbor“. Or, noi deocamdată nu vedem, printre noi, ridicându-se un asemenea revoluționar al Artei plastice.

Rămân scriitorii. Dar acești artiști se ocupă prea puțin și mai totdeauna accidental de omul curios care este sburătorul. Poeții exploatează toți spații de vis. Aproape toți își diafanizează viziunea creatoare, dar prea puțini s'au gândit la aspectele estetice și artistic-emoționale prilejuitoare de splendide analize literare, oferite de un sbor *real*. Și totuși spiritele ascuțite, fremătătoare de gând și imagine, ar avea, sburând efectiv, cel mai nimerit prilej să facă o paralelă între „sborul alb“ al avântatei lor imaginații creatoare și cestălalt sbor, real, al avionului. Suntem convinși că mirosul estetic și puternic de esență, uleiuri și cauciucuri, sau șgomotele homeric deslănțuite ale motorului în mers, sau frigul biciuitor născut din acea vrăjmașe viteză a avionului, nu vor impieta asupra bunelor noastre impresii despre sbor, ci, dimpotrivă, vor fecunda imaginația, mai ales dacă emoția estetică, prevăzătoare, va avea grije să înglobeze în noțiunea „sbor“, elementele pomenite. Beția înalturilor se integrează minunat, „beției vaporilor de esență“, sau celeilalte beții a frigului biciuitor, gustat în plină față deolaltă cu desfășurarea panopticului terestru de sub avion.

Pentru a degusta tăria emoției este neapărat de trebuință să eșim din confortul *cabinei*, în cercul strâns și complicat al *carlingei*. Marii artiști ai cuvântului scris, care ne-au dat nemuritoare pagini despre sbor, au trăit fenomenul cu ardoare. Un Gabriele d'Annunzio, un Anton de Saint-Exupery, un Udet, un Henry Bordeaux, un René Fonck, un Victor Ion Popa sau un Constantin Argeșeanu au creat luminoase opere pentru sbor sub calda inspirație a aripelor purtătoare de oameni. Pagini mari de

neoclasicism literar aflăm multe, fie în acel minunat și palpitant roman : *Terre des hommes* al asului Saint-Exupery, fie în palpitantul jurnal de bord al asului german Udet, fie în povestirea vestitului căpitan René Fonck : *Mes combats*, fie în romanul d-lui Victor Ion Popa ; *Sfârlează cu Fofează*, sau în cartea d-lui Constantin Argeșeanu, vechi sburător militar : *Drumuri albastre*.

Totuși despre sbor nu s'a scris nici măcar în parte ceea ce trebuia să se scrie. În privința *literaturizării*, sunt de invidiat marinarii. Știm că o tradiție de veacuri stă în sprijinul literaturii mării, dar mai știm că scriitorii, atunci când au avut marea drept subiect al operelor lor, au trecut realitatea printr'un minuțios control al inspirației. Aceste lucruri știute, sau tocmai pentru că aceste lucruri sunt știute, nu ne putem împiedica să afirmăm că tot atât de vaste, în schimb de un inedit mult mai atractiv, mai surprinzător, sunt posibilitățile emoționale și estetice oferite de sbor și înalțuri spiritului contemplator. Tot atât de vaste ca și aspectele infinite și austere în majestatea lor, ale unui mijloc albastru de mare sau ale unui ochi de iezer.

Cine, atunci, din cei ce au gustat tăria înalțurilor se poate opri vre-odată să îndemne, cu toată convingerea și cu adâncă dragoste, la sbor și — mai vârtos — la o cât mai apropiată cunoaștere a sufletului sburătoresc ?

Și cine, pătruns de tainicul îndemn al dragostei de frumos, nu se va ruga, copleșit, cu poetul :

Pentru cei care zboară prin aer,
 Pentru cei care pieptul cerului îl descos,
 Nu lăsa Doamne vânturile să-i caute,
 Nu lăsa Doamne pământul prea jos.

(Rugăciune pentru călători,
 de Virgil Carianopol).

LADMISS ANDREESCU

ORIGINILE PRIVILEGIILOR BOIEREȘTI

Studiul vechilor noastre realități sociale nu s'au bucurat de prea multă atenție din partea istoricilor noștri. Câteva studii mai vechi ¹⁾, și atât. Ca să nu mai vorbim de organizarea financiară a Țării, care a atras și mai puțini cercetători ²⁾.

Cauzele sunt ușor de ghicit :

1. ariditatea cercetărilor, și
2. lipsa izvoarelor istorice.

¹⁾ R. Rosetti, Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova. t. I. Buc. 1907, p. 555. același, Despre originea și transformările clasei stăpânitoare în Moldova. An. Acad. Rom. t. XXIX, mem. sc. ist. pp. 145—213, Buc. 1906 ; G. Panu, Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute, 2 vol. 652 p. Buc. 1910 ; R. Rosetti, Răspuns la o agresiune, Iași, 1910 ; G. Panu, O încercare de mistificare istorică, Buc. 1910 ; R. Rosetti, Pentru adevăr și dreptate, Iași 1911 ; N. Iorga, Cercetări istorice cu privire la viața agrară a românilor. Buc. 1908 ; N. Iorga, Anciens documents de droit roumain, Paris, Buc. 1930, 2 vol. ; C. Giurescu, Vechimea româniei în țara Românească și legătura lui Mihai Viteazul, An. Acad. Rom. sc. ist. t. XXXVII pp. 479—544 ; C. Giurescu, Despre români, ibidem, t. XXXVIII, pp. 191—246 ; C. Giurescu, Despre boieri, Buc. 1920 ; I. Filitti, Evoluția claselor sociale în trecutul principatelor Române, în Arhiva pentru știința și reforma socială, 1924, Nr. 1—2, pp. 71—116 și pp. 337—370. Rezumat în : Clasele sociale în trecutul românesc, Buc. 1925 ; I. C. Filitti, Oameni dependenți și cultivatori liberi în principatele române în sec. XV—XVII, An. Acad. Rom. sc. ist. t. XIII, mem. 18 ; I. Bogdan, Despre Cnejii Români, An. Ac. Rom. mem. sc. ist. t. XXVI.

²⁾ I. Vlădescu, Despre dări sau impozite, I. Birul, Buc. 1925 ; C. C. Giurescu, Organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrân, An. Ac. Rom. mem. sc. ist. s. III t. VII (1927) mem. 1.

Pentru că, dacă avem ce-i drept, numeroase documente interne prin care Domnii întăresc, dăruiesc, și mai ales scutesc de dări proprietățile, nu avem în schimb condicile de visterii care ne-ar putea spune fără îndoială multe lucruri pe care astăzi suntem siliți să le deducem, despre organizația economică și socială a poporului român; economia, după cum se știe, putând explica viața oamenilor, sau invers, viața oamenilor putând să explice starea economică a timpului. E metoda de care ne vom servi. Nu vom avea firește pretenția să spunem că astfel vom epuiza subiectul, stabilind puncte definitive peste care cu greu se va putea trece, sau nu se va putea trece de loc, dar vom pune în schimb o problemă, de unde (poate) se vor scoate lucruri interesante. Cercetări mai amănunțite stau la îndemâna oricui. Rămân să fie făcute. Intre timp au apărut și documente noi, și s'a format și o nouă concepție istorică. Nu mai suntem cu alte cuvinte în stadiul când istoria se fabrica pentru a sluji anumite interese de clasă (și acesta e unul din motivele pentru care vechile studii din acest domeniu nu mai sunt valabile astăzi), și nici nu mai privim vechea societate românească idilic sau cu sentimentalism. Am ajuns s'o privim critic, sau cam așa ceva. În orice caz, asta e tendința de azi a istoriei: adevărul.

Pentru stabilirea lui ne vom strădui și noi la stabilirea privilegiilor boierești, întrebare pe care de altfel ne-am pus-o cu toți: De ce au fost boierii privilegiați în trecut? Sau: De când au început a fi privilegiați boierii? De când a luat naștere această inegalitate fiscală?

Iată întrebările la care va trebui să răspundem.

Monografiile, pentru analiza repartiției obligațiunilor fiscale pe diferite categorii sau clase sociale, lipsesc.

Și nici documentele nu sunt prea precise și elocvent.

În ceea ce privește vămile și amenzile, lucrurile sunt mai simple și deci și mai precise. Plăteau vâmi cei care făceau negoț, iar gloabe sau amenzi, cei care încălcau legea, indiferent de categoria socială căreia îi aparțineau¹⁾. (Asta, când societatea se va despărți în clasele distincte). Dar dările, slujbele? Erau supuși toți locuitorii țării la aceste îndatoriri fiscale, sau numai o parte din ei?

După un document din 1408-1418, fără loc și dată, prin

¹⁾ C. C. Giurescu, *Organizația financiară a Țării Românești*: în epoca lui Mircea cel Bătrân, An. Ac. Rom. mem. sc. ist. t. VII, mem. I. p. 40.

care Mircea cel Bătrân întărește boierilor din Țara Făgărașului, Ioan, Burcea și Calian moșiile Branîștea, Urâșiei, Vadul Șercaici și muntele Lereștilor. scutindu-i de toate dările și prestațiile „și de toate slujbele și dări și dijmele, câte le vor afla întru tot ținutul țării și întru biruința domniei mele, să se odihnească ei de dijmă de oi și de vămuitul porcilor, de dijmă de grâu și de vinăricie și de stupi, și de vadure și de în apă“¹⁾, s'ar părea că boierii erau și ei supuși la slujbe și dijme ca și ceilalți locuitori ai țării. Credem însă (dacă nu cumva actul n'a fost fabricat așa ulterior) că suntem în fața unei traduceri greșite. Originalul slav (dacă va fi existat), trebuie să fi avut mențiunea : „să le fie de ocină și de ohabă“, așa cum găsim și în actul din 1415, prin care Mircea întărește boierinașilor Vlad și nepoților săi Șișa, Buia și lui Stănilă cu frații săi satele Beala și Preslopul în județul Motrului²⁾; și în cel dela 1430, Septemvrie 16, prin care confirmă lui Stoica, Dumitru, Vâlcsan, Mihail, Petru și Șișman, satele Ciurilești, Dâmbova, Turcinești și jumătate din Balomirești³⁾. Traducătorul, neînțelegând însă formula slavă, a deformat înțelesul, făcând ca scutirea să privească pe proprietari personal, iar nu satele lor. ceea ce-i contrar dorințelor lor. Ei aveau interes nu ca ei să fie scutiți, de dări, ci satele lor, venitul acestora, trecând în pungile lor. Pentru că, altfel ce rost ar fi avut inexplicabila favoare a lui Vladislav de pildă, de a scuti satul Jidoșița de toate obligațiile fiscale față de domnie, dacă de scutirea aceasta n'ar fi beneficiat mănăstirea întemeiată de Domn?

Domnul renunță la drepturile sale în favoarea proprietarului. Cu alte cuvinte, scutirea nu e decât o schimbare de destinație a obligațiilor fiscale care continuau să existe⁴⁾. Și documentele ne spun clar lucrul acesta.

Astfel, actul dat în Giurgiu la 11 Mai 1409, „mănăstirei Preacuratei Născătoare de Dumnezeu care este la Strugalea“, spune că scutește satul Pulcovăț „de slujbele și dările mici, până la cele mari“ cu condiția însă ca acestea să fie „ohabă acelei mănăstiri“⁵⁾. Și renunță chiar la legea prin care oamenii sunt obligați „să vâneze trei zile domniei mele moruni“ cu aceeași condiție : „să fie a mănăstirii“⁶⁾.

1) P. P. Panaitescu, Documentele Țării Românești act. 22. p. 86.

2) ibidem. act 32, p. 110.

3) ibidem. act. 57, p. 161 și urm.

4) C. C. Giurescu, op. cit., p. 54.

5) P. P. Panaitescu, op. cit., act 30, p. 105

6) ibidem.

Iată deci cum trebuiesc înțelese scutirile acordate satelor mănăstirești și boierești. Numai ca o trecere a privilegiilor dela o persoană la alta.

Să răspundem însă la întrebarea ce ne-o pusesem puțin mai înainte.

Aveau sau nu boierii obligații fiscale la fel cu ceilalți locuitori ?

Din cercetarea primelor documente, rezultă că nu. Nu plăteau nici dijmă, și nu făceau nici o slujbă. Până la o vreme sunt simpli beneficiari ai unor drepturi pe care nu le aveau, beneficii pe care însă, prin uzurpație continuă, ajung să le creadă ca un drept al lor.

Și ținând seama de asta, ne putem explica ușor de ce Neculce, care este un boier, și asistă la o oarecare nivelare socială din punct de vedere financiar în timpul celei de a doua domnii a lui Mihail Racoviță, se arată scandalizat de schimbarea vechilor obiceiuri.

„Făcutau și alt obicei nou, care nu mai fusese în țară, asupra boierimei și mazilimei și a mănăstirilor stinghere de au dat desetină de stupi și de mascuri câte doi potronici, țărănește“¹⁾. Sau la Pseudo Nicolae Costin, care scrie din aceleași interese de clasă :

„Intr'acești ani, la veleatu 7217, iar dela Hristos 1708, au și stricat Mihai Vodă obiceiul desetinii, și au scos peste toată țara de au dat desetină țărănește și Mitropolitul cu episcopii și boierii cei mari și mici și monastirile și preoții și toate brezelele, care au avut scuteală pre obiceiul carele au fost legatu dela Domnii cei bătrâni“.

Obiceiul se pare că nu mai existase până la această dată, după cum nici luarea slujbelor și dărilor nu existase vre-odată așa cum și-au imaginat-o de altfel și cei care s'au ocupat mai târziu de această problemă, socotind că, din secolul XVII, țărani ai cam început să se obrăsnicească și să-și ceară drepturi pe care nu le aveau și nu le avuseseră niciodată²⁾.

Din cercetarea documentelor, ni se pare că lucrurile nu stăteau tocmai așa, ci invers.

Adică, boierii n'au fost decât niște beneficiari temporari ai acestor bunuri, pe care însă, prin abuzuri mai ales și prin trecerea societății dela starea gentilică la cea etatică, ajung să le creadă drepturi absolute și definitive.

¹⁾ Neculce, p. 289.

²⁾ După C. Giurescu (Despre rumâni), categoria cultivatorilor liberi de pământ s'a ivit în secolul XVI.

Originile acestor privilegii trebuiesc puse deci în faza de apariție a boeriei românești. Trecerea dela cnezul sătesc, ales și oricând revocabil, cu drepturi și datorii dinainte stabilite, la stăpânul satului. Trecerea dela reprezentantul de ceată, la stăpânul de ceată.

Insemnări contemporane, care să povestească această transformare, nu există. O putem descifra însă în documentele mai mai târzii, ecoul străbătând până departe în aluzii foarte vagi și de cele mai multe ori insuficiente.

Și e normal să fie așa.

Referindu-se la fapte cunoscute de toți (din vremea aceea) laconismul lor era destul de deslușit pentru lectorii actului. Nu tot astfel stau lucrurile și cu noi.

Vom încerca deci să le ghicim și să le punem într'o oarecare ordine.

Și pentru a înțelege și mai bine, vom începe printr'o scurtă istorie a acestei faze, a cărei durată n'o putem preciza, dar ale cărei urme au durat în unele părți până foarte de curând¹⁾. Scopul ultim este bine înțeles tot stabilirea originilor privilegiilor boerești.

Încă din diploma din 2 Iunie 1247, a regelui Bela al IV-lea de concesiune a ținutului Severinului, „terra Zewrino“, și a Cumaniei, ordinului Cavalerilor Ospitalieri din Ierusalim, împreună cu cnezatele lui Ion și Farcaș și în afară de cnezatul voevodului Litovoi, iar peste Olt „totam Cumaniam“ în afară de țara lui Seneslau „Olatus“ („excepta terra Szeneslai Waiuvode Olatorum“)²⁾, se constată că în fruntea Românilor stăteau cnezii și voevozii, fără să presupunem prin aceasta o clasă socială superioară. deasupra claselor sociale inferioare ale celorlalți locuitori. Dar germenii diferențierii aici stătea.

În privilegiul ce-l au cnezii de-a fi judecați ca și ceilalți nobili ai regatului maghiar, de însuși regele. Ceea ce, bine înțeles, că-i așează deodată pe un plan superior față de cei pe care ei îi reprezentau.

1) H. H. Stahl, Contribuții la problema răzășiei satului Nerej, Arhiva pentru știința și reforma socială, an VIII Nr. 4 și an. IX, Nr. 1-3 ; și T. Alex. Stoianovici, Un funcționar sătesc: pomojnicul, Sociologia Românească, sub tipar.

2) Zimmerman-Werner, Urkundenbuch der Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Hermannstadt, 1892, I. p. 73 — Hurmuzachi, Buc. 1837, I p. 249.

Până la această dată însă, acești „maiores terre“ nu sunt deloc asemănători cu acei „domini“ de care ne vorbește Rege-rius în „Carmen Miserabile“¹⁾. Sunt simple căpetenii de sate, alese și oricând revocabile, așa cum ne arată un obicei păstrat până foarte de curând în Argeș²⁾. Iar Ioan, Farcaș și Litovoi, nu sunt altceva decât cnezi mai mari, de vale sau de ocol³⁾ peste cnezii sătești din regiunile respective. Numai mai târziu cnejii vor deveni boieri și deci și stăpâni de sate și oameni, așa cum ne atestă îndeajuns actele mai târzii. Deocamdată ei nu sunt decât reprezentanți ai unor confederații gentilice, grupate pe tradiții de rudenii (descinderea din același „moș“ sau „bătrân“ din care satul „se trage“ „sau umblă“⁴⁾ sau pe ale unei necesități geografice, ca de pildă valea unui râu cu înălțimile ce-l înconjur⁵⁾).

Că ar fi existat și acum oameni în dependență personală, cum crede d. Dinu C. Arion⁶⁾ bazat pe cunoștințele ce le are despre societățile gentilice în general, e foarte puțin probabil, deși nu imposibil.

Ceea ce putem spune însă sigur, e că știri documentare în această privință nu există.

Dar aceste gense sătești, înrudite prin „roiri“ ale satelor bătrâne⁷⁾, au dat forme mai complexe de viață socială: ocoalele (voevodatele) sau „crainele“ din toponimia Ardealului⁸⁾.

Asta numai ca o cauză a apariției Voevodatului.

O alta e cea economică. Nevoia negustorilor de a-și asigura comerțul primejduit și redus de cele mai multe ori în beneficii de diverși cneji locali.

Bine înțeles, trecerea aceasta, asupra căreia vom reveni mai pe larg cu alt prilej, nu s'a făcut brusc, ci a evoluat împreună cu societatea.

Dar concepția rudeniei de sânge continuă să stea încă la baza societății: răspunderea întregului sat în materie penală și fis-

1) Popa Liseanu, *Isvoarele Istoriei Românilor V—VI*, Buc. 1895.

2) T. Alcx. Stoianovici, loc cit.

3) Fă analogie cu studiul citat al lui H. H. Stahl.

4) Sebastian Radovici, *Moșcnii și Răzeșii*, 1909, p. 84.

5) C. Jirecek, *Geschichte der Serban*, p. 115.

6) Dinu C. Arion, *Cnejii (Chinezii) Români*, Buc. 1938, p. 24.

7) Despre formarea satelor vezi același articol al lui H. H. Stahl, p. 118 și urm. și p. 447 și urm.

8) Silviu Dragomir, *Câteva urme ale organizației de stat slavo-române, Daco-romania*, I. p. 150—155.

cală ¹⁾, ca și la alte societăți gentilice ²⁾, înfrățirile îndeplinite cu știrea megieșilor ³⁾, și dreptul de preempțiune, întărit mai apoi și prin acte și legiuiri ⁴⁾.

Alte aspecte ale fazei gentilice sunt: împărțirea tripartită a satului, vatra, țarina și părțile din această întindere, necomportând decât cultura pastorală și aceea a celorlalte produse ale solului, ca păduri, fânețe, ape, etc., cum reese și din documente (și în acest sens putem cita documentul din 1433 al lui Ștefan Voevod ⁵⁾ și privilegiul de a primi venituri în natură (dijme), de a percepe amenzi ca sancțiuni de delict de pe urma judecăților penale (gloabe), de a se da oarecare câtimi de muncă în comun (clăci), de a avea monopolul morii și cărciumii satului, dreptul de a pescui, sau de a pescui alții pentru el, și concesionarea unei părți mai mari din hotarul satului spre folosul său personal (vezi în această privință Arhiva Istorică, IV, p. 76 Privilegiu asupra cnezatelor din Dwernic și Polana, acordat lui Luca și Petru Tarnowski în a. 1553). Toate acestea, adăugate unele la altele, reușesc cu timpul să-l ridice de-asupra celor pe care-i reprezenta, făcându-l nu reprezentantul, ci stăpânul lor. De unde-i veneau aceste privilegii? Tocmai din natura lui eligibilă și revocabilă.

Pentru slujbele ce le aducea satului, sau satelor (depinde de natura cnezului: sătesc, de vale sau de ocol), și pentru interesele lui neglijate din cauza funcției, codevălmășii, acceptau ca o parte din munca lor să revină cnezului (dijmele), după

1) D. D. Mototolescu, *Gesambürgerschaft im Rumänischen Rechte, verglichen mit anderen Rechte*, Praga, 1928.

2) Sumer-Maine, *Etudes sur L'Histoire des Institutions Primitives*. Paris, 1880, cap. III și IV. — R. Bruner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, I, Leipzig, 1887, p. 206, nota 13.

3) Ștefulescu, *Documente Slavo-Române relative la Gorj*, 1908, p. 191. Act din 1578 al lui Alexandru Vodă prin care confirmă lui Bogdan, cumpărăturile sale în Goroșani, iar lui și fratelui său Radu, înfrățirea reciprocă ce și-au făcut-o pe moșia Goroșani și Masloși... „pentru că au vândut și s'au înfrățit acești mai sus ziși oameni, de a lor bună voie, dinaintea domniei mele și cu știrea tuturor megieșilor“.

4) Vezi „Pravilieasca Condică a lui Alexandru Ipsilant Sbornicescul Hrișov din 1785 al lui Alex. Mavrocordat și codurile Caragea și Calimah.

5) Costăchescu, *Documente Moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare*, II, p. 131: „și tot hotarul Lieștilor și tot câmpul și țarina veche, afară de această țarină nouă ce și-au îngrădit-o odată pentru dânșii, accasta să fie a Lieștilor“.

cum tot lui îi reveneau gloabele, și venitul părții din hotar cedate în folosul său, pentru care oamenii făceau clacă. Nu e exclus pe urmă, ca la diferite ocazii : sărbători, nunți, succesiuni, să-i fi adus și unele plocoane ¹⁾.

Toate acestea ne fac să vedem pe cneaz nu ca pe un stăpân al satului, ci ca pe un reprezentant al lui, așa cum se întâmplă și cu Domnul, — când unul din cnezi va deveni Voevod.

Pentru toate acestea trebuie să fi avut un întreg divan sătesc în care fiecare își avea atribuțiile lui bine stabilite, pentru că numai astfel ne putem explica acele nume generice de judecători, globnici, birari, ce apar în primul act muntean din 1369 ²⁾, ceea ce înseamnă că erau instituții vechi, intrate bine în uz, căci altfel alcăgerea nu s'ar fi oprit asupra lor, ca nume reprezentative. Numai mai târziu darurile benevole pe care codevălmașii le făceau cneazului devin datorii ale sătenilor către cneaz, făcându-se „*firii obiceiii și din obiceiii pravilă*“ cum se temeau la 7 Noemvrie 1846, blănarii din Iași că se va întâmpla cu meseria lor acaparată de „jidovi“. (Arhiv. Stat. Iași Tr. 1772 op. 2020, dos. 12253 fila 2).

Astea sunt în primul rând, și în linii mari, privilegiile cneziale. Acum, ca să spunem precis și în amănunt ce primea și ce nu primea cneazul dela codevălmașii săi, e greu de spus. Știri documentare în această privință nu există. Dar el trebuie că primea ceea ce va primi mai târziu Domnul, care nu-i altceva decât tot un cneaz, ridicat de nevoile economice ale țării și de nevoile negustorilor străini de a-și asigura comerțul intern sau de tranzit ³⁾, și recunoscut apoi și de ceilalți cnezi și voievozi.

Privilegiile domnești erau amplificarea celor cneziale (și nu putem explica unele fără celelalte) care e drept, nu știm precis în ce constau, dar trebuie că primeau tot bunurile enunțate de documentele domnești sub cele trei categorii generale : dări, munci, venituri, indicații foarte vagi de altfel, de

¹⁾ N. Iorga, Bani și măsuri, în *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, vol. III, p. 208—209.

²⁾ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 31—32.

³⁾ Pentru relațiile comerciale cu Ungaria și Ardealul, vezi St. Meteș, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul*, până în veacul XVIII, Sighișoara, 1921 ; N. Iorga, *Brașovul și România*, Buc. 1925 ; Pentru comerțul cu Bulgaria și Serbia: C. Moisil, *Monetele lui Radu I. Basarab în Curtea de Argeș*, Buc. 1923, p. 131 ; Pentru comerțul intern: N. Iorga, *Istoria Comerțului Românesc*, I

care ne-ar fi fost imposibil să știm în ce constau ele, dacă unele documente din secolul XIV nu ar fi avut și o enumerare a lor.

Dărilor de pildă, sub care nume se înțelege tot ce se dădea domnului, constau din dijme pe diferite produse (grâne, oi, porci, miere, ceară, pește, lapte, fân) și toate „prestațiile și dărilor mari până la cele mici“¹⁾, și biruri.

O întreagă listă cuprinsă într'o singură formulă.

Dijma de grâne pomenită în documentele din 11 Mai 1409²⁾, 10 Iunie 1415³⁾ și 16 Septemvrie 1430⁴⁾ și numită și gălerit sau câblărit, dela derivat după Bernker⁵⁾ din germanicul Kubil, iar după Meillet⁶⁾ din latinul cupella, e darea de grâu și după un document din 23 Martie 1482, al lui Basarab către mânăstirea Snagov, și de orz⁷⁾. Quantumul ei, după etimologie, e a zecea parte din producție, iar găleata cu care se măsură, „pare să fi fost de mărimea banitei“ și „s'a întrebuintat ca măsură de capacitate cam până pe timpul lui Matei Basarab“⁸⁾.

Dijma de vin pomenită în aceleași documente ca și dijma de grâu mai poartă numele și de vinărici și se poate admite și ea tot cu procentul de unu la zece.

Dijma de oi sau vama oilor, atestată de aceleași documente, nu se poate preciza la cât se ridica procentul ei. În orice caz, proporția de unu la zece ni se pare aici exclusă. Ceea ce știm, e că în Ardeal, pe aceeași vreme, se lua o oaié din cincizeci⁹⁾, iar în Serbia, păstorii valahi dădeau țarului din cincizeci de oi, una cu mielul ei și una stearpă¹⁰⁾. Documentele românești, cunoscute de noi, nu ne dau relații mai precise, cum nu ne dau nici despre *dijma de porci* (goștină sau gorștină), nici despre *albinărit* pe care îl bănuim după numele de desetină ce i se mai

1) P. P. Panaitescu, op. cit., act 9, din 1389 Sept. 4. p. 51.

2) ibidem. act 30, p. 104 și urm.

3) ibidem. act 32, p. 110 și urm.

4) ibidem. act 57, p. 161 și urm.

5) Slavisches etymologisches Wörterbuch, Erster Band, Heidelberg, 1908-1913, p. 658.

6) ibidem.

7) P. P. Panaitescu, op. cit., act 142, p. 321 și urm.

8) C. Giurescu, Despre rumâni. An. Acad. Rom. mem. sc. ist., t. XXXVIII, p. 219.

9) I. Bogdan, Despre cnejii români, idem, t. XXVI, p. 16.

10) ibidem. p. 15.

—dă, că e tot a zecea parte din producție ¹⁾, și nici despre celelalte dijme, pe care desigur locuitorii de atunci știau la ce se rezumă, iar noi suntem siliți doar să le bănuim.

O altă dijămă pomenită în documentele imediat posterioare întemeierii, e cea de pește, menționată în documentul din 1369—1376 al lui Vladislav I, pentru mănăstirea Vodița ²⁾ și în cel din 3 Octomvrie 1385, prin care Dan I, confirmă darurile sale mănăstirii Tismana ³⁾.

În documentele posterioare (sec. XV și XVII), mai apar două dijme nepomenite până la aceste date : dijma din produsele laptelui ⁴⁾, și dijma de fân ⁵⁾.

Despre bir, deoarece nu este locul aici de a intra într'o descriere amănunțită a organizării financiare a Țării Românești în această vreme, vom spune numai că deși nu e pomenit în documente decât la 1408-1418, într'un act al lui Mihail, prin care dăruiește mănăstirilor Cozia și Cotmeana, între altele, zece case de oameni în orașul Târgoviște, cu porunca aspră către orice jupân, vornic, pristav, birar, folnog,, „sau oricare slujitor“, să nu le ia nimic, ci, numai birul și oastea și să lucreze la moară ⁶⁾, după numele birarului, funcție care apare aici bine și de mult constituită, are să fie mai vechi ⁷⁾. La cât se ridică această dare nu știm, deoarece cum spuneam și la început, condicile de visterie ale timpului, menționate în unele documente ⁸⁾, lipsesc.

O altă serie de venituri ale Domnilor din prima fază de după

1) Berneker, op. cit., p. 168. Destiță = a zecea parte.

2) P. P. Panaitescu, op. cit., act 4, p. 35 și urm.

3) ibidem. act 5, p. 38 și urm.

4) Arhiva Istorică, I. 1, 104, act din 24 Iulie 1542 al lui Vladislav prin care dăruiește azilului de săraci dela Argeș, „toate brânzeturile care se vor alege din județul Pădureț“.

5) N. Iorga, Studii și documente, VII, p. 156, act din 14 Ian. 1630, prin care Leon Vodă scutește pe preoții bisericii domnești din Buc., „de bir și de bou și de oaia seacă și de cal și de mied... și de câbla cu fân“.

6) P. P. Panaitescu, op. cit., act 29, p. 101 și urm.

7) C. C. Giurescu îl socotește ca aparând pentru prima oară în actul din 20 Iunie 1441.

8) N. Iorga, Studii și Doc. V, p. 480: „apoi domnia mea am căutat la *catastihul* lui Mihai Vodă de satele de cumpărătoare și am aflat domnia mea...“ —și același, Neamul lui Petru Șchiopul și vechi documente de limbă mai nouă. An. Acad. Rom. mem. sc. ist., t. XVIII, act 6, p. 4“ câte vor hi scriși în *catastih* la Viestiarul Domniei mele“.

întemeiere, și deci — raportându-le în faza preetatică — și ale cnezilor, erau slujbele sau muncile: păscutul cailor domnești, cositul fânului și transporturile cu carele, lucrul la poduri, cetăți și mori, etc.

Căratul, sau transporturile cu care e una din îndatoririle ce revin des în formulele de scutire¹⁾. Această slujbă consta în căratul produselor destinate Domnului. Mai multe amănunte în privința ei nu putem da. Ne lipsesc și știrile documentare, cât și o monografie a vieții economice din acest timp. Ceea ce avem e numai o oarecare strângere de material căruia-i lipsește dacă nu și o justă interpretare, cel puțin o oarecare discuție asupra lui.

Dar ceea ce-i sigur, e că toate aceste privilegii pe care întâi satul le dă cneazului, și apoi, când unul din cnezi devine Domn — Domnul anumitor supuși ai săi, fac să apară o clasă privilegiată, care va acapara încetul cu încetul tot satul natal, și de multe ori și pe cele din jur, aservind pe codevălmașii lor sub diferite pretexte. Faze de „hainire“ a aleșilor sătești (hain, superlativul dela mare... om hain, copac han, casă haină. S. Pușcariu, *Limba română*. vol I, p. 22). S'au făcut cu alte cuvinte mai mari decât erau în realitate. Pentru că atunci când vor avea și „carte“ și poate de aici și zicala „ai carte, ai parte“ (din sat), să devină stăpânii absoluți ai satelor și ca o dovadă a acestui fenomen, mi se pare numele de Kenegină sau Knighină sau Kneaghină ce se dă soțiilor de boieri. Ele sunt deci soțiile celor care au căpătat „carte“.

Vom vedea însă mai târziu cum se desfășoară acest proces, și vom vedea de asemeni cum satul, deși clăcășit, continuă să-și trăiască vechia sa viață liberă, cu globnicii lui, cu logofetii lui, și așa mai departe.

Aceste privilegii sunt însă, evident, germenii unei separații în clase (clasa celor care plătesc și clasa celor care primesc dări și slujbe), și mai târziu, a unei lupte de clasă, ce se va accentua pe măsură ce vor trece secolele.

Se adaogă apoi podvezile amintite totdeauna alături de „care“.

Astfel, Ilie Voevod, scutește la 1438, August 18, împreună

¹⁾ P. P. Panaitescu, op. cit., act 9. p. 51 și urm. „care și podvezi“ 4 Sept. 1389, al lui Mircea cel Bătrân, pentru întărirea hotarului mănăstirii Cozia, și același act 30 p. 104 și urm. din 11 Mai 1409, al aceluiași Voevod pentru mănăstirea Strugalea a boerilor Baldovin, Serban și Radul, asemeni actul 57 din 16 Septemvrie 1430 al lui Dan II

cu fratele său Ștefan Voevod, mănăstirea dela Poiana, unde este egumen Dosoftei, de „podvoadă de vin“¹⁾.

Asemeni Mircea, o parte din satul Jiblea de „podvoade“²⁾ și satul Pulcovăț de „călăuze și de transport“³⁾.

Aceeași formulă se repetă și în alte documente.

De aici mi se pare că a venit mai târziu obligația clăcașilor de a face transporturi pentru boieri, sau de a le căra dijele cu carele lor până acasă.

La început totul fusese un dar sau mai bine spus o concesiune pe care satul o făcea cneazului, apoi aceasta extinzându-se, trecuse asupra Domnului, iar acesta renunțând la unele din privilegiile lui în folosul unor funcționari ai săi, concesiunea se transformase în obligație. Ar veni așadar : satul, cneazului; satul și cneazul, cnezilor de văi (gen Ion și Farcaș din diploma lui Bela al IV-lea), iar aceștia la un loc, Voevozilor.

Iată itinerarul parcurs de privilegii și din care Domnul — când statul se va organiza pe baze feudale — cedează boierilor săi.

Și pentru a se vedea și mai bine trecerea concesiunii dela o persoană la alta, n'avem decât să cităm două acte : unul dela Mircea, din 1407, (fără loc și dată)⁴⁾ în care se spune lămurit: „și gloabele ce s'ar întâmpla să le facă, sau deșugubine, sau orice, dela mic până a mare, toate să fie ale mânăstirii și călugării dela Tismana să le ia, iar alții nimeni dintre boieri să nu cuteze“; și altul dela Moise Movilă⁵⁾, în care spune ; „așijderile și voi pârçalabi de acel Ținut și globnici și deșugubinari ca să n'aveți voi treabă cu gloabele, ce ca să aibă a le lua gloabele egumenul și călugării, pentru că le-am lăsat domnia mea, ce vor hi gloabe, acelea într'acel sat să le ia călugării să le fie de bocănci“.

Și încă și mai lămurit într'un document din 11 Mai 1409 al aceluiași Mircea: „Și încă, cum este legea, trei zile să vâneze domniei mele moruni, și aceasta o liberez ca să fie a mânăstirii“⁶⁾.

1) Damian P. Bogdan, Acte Moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare act 4, p. 27 și urm.

2) P. P. Panaitescu, op. cit., act 9, p. 51 și urm.

3) ibidem. act 30, p. 104 și urm.

4) ibidem. act 17, p. 72 și urm.

5) N. Iorga, Neamul lui Petru Șchiopul .., act 6, p. 7/377.

6) P. P. Panaitescu, op. cit., act 30, p. 104.

Se vede deci limpede cum concesiile puteau trece dela o persoană la alta, după lege, — după obișnuință cu alte cuvinte, știut fiind că în vechiul nostru drept tot ceea ce se obișnuia era lege și tot ceea ce nu se obișnuia erau obiceiuri noi, — tot așa cum, după aceeași lege ele trecuseră dela cneaz la Voevod, după itinerariul stabilit.

E normal însă să ne întrebăm: Dar Voevozii, de unde aveau aceste privilegii? Lor cine li le dăduse?

Din ccr, bine înțeles nu căzuseră, după cum nici cele boerești nu fuseseră date de vre-o putere divină, cum s'a plăcut să se creadă. Sunt rezultatul unor întregi evoluții sociale, pe care tangențial le-am atins și noi mai sus.

Acum vom intra ceva mai în amănunt. Sau mai bine spus, vom face o schiță de amănunt.

Și pentru a se putea înțelege și mai bine aceste lucruri, precum și cele ce se vor mai spune, ar trebui cred o oarecare lămurire a organizării sociale a țării.

În urma ultimilor cercetări ¹⁾, s'a văzut că organizarea țării se baza pe mai multe cete: de sat, de vale (în cercetările noastre am mai găsit una, de obște) și de ocol sau de țară.

Satul, care-și avea o organizație profund democratică, își avea funcționarii săi aleși și oricând revocabili, — despre care nu știm ce nume purtau în acel timp, dar posibil că numele generice din documentele mai târzii: globnici, birari, deșugubinari, etc., — care-și trimeteau reprezentanți în obștile sau cetele mai mari, de vale sau de ocol.

Privilegiile pe care alesul respectiv le avea cât timp continua să funcționeze în sat se măreau desigur pe măsură ce era trimis mai departe. Iar voevodul, care era cel mai mare conducător al obștilor acestea, avea cele mai multe privilegii, și din ele, când statul începe a se organiza pe baze feudale, dă, cu voia boierilor ²⁾ (reprezentanții obștilor) mânăstirilor și cnezilor respectivi.

Și procesul acesta de feudalizare se simte mai cu seamă în actele moldovenești în care Domnii întăresc cnezilor satele de baștină mai întâi, apoi cnezilor mai mari, mai multe sate de pe o vale, și așa mai departe.

¹⁾ H. H. Stahl, loc. cit.

²⁾ Vezi în acest sens documentul din 11 Februarie 1400 al lui Alexandru, publicat de M. Costăchescu, Documente Moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. I, act 11, p. 33 și urm. „cu tot sfatul boierilor“.

Iată pentru prima afirmație un act din 20 Decembrie 1414 al lui Alexandru cel Bun, prin care dăruiește lui Crăciun Belcescul și fraților săi, cu tot venitul, satul de pe Valea Albă „unde-i este casa din veac“¹⁾

Dar cele mai frecvente întăriri de moșie se dau cnezilor mai mari, stăpâni de văi și de ocoale.

Astfel, același Alexandru Voevod dă la 11 Februarie 1407, lui Dan Vameșul, care nu este boier de divan — și pentru că lucrul se repetă, bănuim că boierii de divan nu sunt decât cnezii de ocoale — „șase sate într'un hotar, anume locul Șurincești și Mânjeștii, și Todereștii și Șerboteștii și Lățcanii și Iacobeștii unde a trăit Iacob al Orbului²⁾. Asemeni prin actul din 2 August 1414, prin care dăruiește lui Toader Pitic „trei sate, un sat la Cobâla, unde-i este casa, unde a fost Veariș Stanislav, iar alt sat la gura Jeravățului, unde cade în Bârlad, anume unde au fost cnezii Lie și Tigăneștii și al treilea sat la Bârlad“³⁾. Toader Pitic din Cobâla, unde e cneaz Veariș Stanislav, trebuie să fi fost un delegat al satului natal în obștea superioară, iar Veariș Stanislav, e cneazul satului Cobâla.

Un alt document din 8 Aprilie 1419 dăruiește lui Dragomir „trei sate în câmpul lui Dragoș, la Nechid, un sat, unde-i casa lor, alt sat Pașcanii, al treilea sat Dragoteștii și un sat pe Tazlăul Sărat, anume Provozeștii și poiana lui Opriș“⁴⁾.

Putem face același comentariu pe care l-am făcut și mai sus și pe care de altfel l-am putea face și pentru actul următor, din 12 Martie 1423, prin care, Alexandru cel Bun dăruiește lui Batin „trei sate la Putna, anume, unde este casa lui, alt sat unde a fost lupșe, al treilea unde este vadul la Putna“⁵⁾.

Asemeni cel din 12 August 1426, către Giurgiu Stângaciul, căruia-i dă patru sate „la Cârlișgătură, anume Popeștii, unde este casa lui, și Fântânele și Mihneștii pe Bahlui și Cioltanii în Glod și poiana din codru“⁶⁾.

Sau în actul din 29 Ianuarie 1434; „și i-am dat în țara noastră, satele la Crasna, anume Roșiori, unde este Negrilo și

1) M. Costăchescu, op. cit., I, act 38, p. 111 și urm.

2) ibidem, act I 1, p. 34.

3) ibidem, act. 36, p. 103 și urm.

4) ibidem, act 44, p. 131 și urm.

5) ibidem, act 50, p. 153 și urm.

6) ibidem, act 58, p. 176 și urm.

mai jos sub pădure. unde este Pavel Bulgariu și seliștea lui Mârlec și unde este Mic Ruptură¹⁾.

Apariția numelui cneazului în act nu implică deocamdată și deplina lui stăpânire asupra satului respectiv. El e un sătean ca oricare, ce va trece de îndată ce uricul va fi cunoscut sub ascultarea boierului, devenind câteodată și „ciocoiul“²⁾ (funcționarul) acestuia.

Numele lui însă servește la mai buna desemnare a satului, fiind câteodată mai multe cu același nume, și excluzându-se astfel confuzia. Și pe urmă, obiceiul trebuie să mai vină și din nevoia negustorilor de a-și fixa satele pe unde au trecut, punând alături de numele satului și pe cel al cneazului, confundând în cele din urmă aceste nume³⁾. Și de aici sate purtând numele cneazului lor.

Dar accentuarea fazei feudale românești se poate vedea bine nu numai din actele acestea sau din cele în care Voevozii întăresc boierilor de divan — cnezilor de ocoale — cum îi credem noi — regiuni întregi, cum vedem în actul din 20 Decembrie 1437 al lui Ilie și Ștefan Voevozi prin care dăruiesc lui Mihail dela Dorohoi 52 de sate⁴⁾, ci din privilegiul ce se dă acestor boieri, în afară de cele economice : dependența directă de Domn. Și „niciodată, pe alt judecător să nu-l aibă, afară de domnia mea“⁵⁾. E repetarea situației ce-o creaa cnezilor și voevozilor români, diploma regelui Bela al IV-lea. Numai că acum lucrurile sunt amplificate și adâncite și prin privilegiile economice : scutirile de munci, bir, dijme, etc.

Dar să ne întoarcem de unde am plecat făcând această lungă, dar necesară digresiune : la muncile și slujbele noastre.

Ne-am ocupat până acum de „care“ și de „podvezi“.

Asupra celorlalte, caii de olac, pescuitul morunilor, de care am mai avut prilejul să pomenim în două rânduri, păscutul, posada, cositul fânului, lemnele, conacele și lucrul domnesc, vom

1) ibidem. act 63, p. 374.

2) La 1685, o slugă românească este trimisă să apuce pe Stoica din Pătâr-lagele „ciocoi de județ“ pentru că părăse la boierii sărmaci din județ pe niște săteni din Sibiciu (Buzău) încât li se luase 24 de taleri (Acad. Rom. pach. 124, doc. 143). Tot cu înțeles de slujbaș îl găsim și la 1791, „să nu îndrăznească vreunul din ispravnici sau polcovnici, sau ciocoi... să supere... cel mai mic lucru al vreunui locuitor“ (Urechia, Ist. Rom IV, 79).

3) Costăchescu, op. cit., act 11, p. 31.

4) ibidem. act 166, p. 540.

5) ibidem. act 160, p. 520.

zăbovi mai puțin, oprindu-ne numai asupra celor mai importante pentru consecințele lor economice.

Așa este păscutul, ce apare în documente ca îndatorirea oamenilor de a „hrăni” caii cneazului la început, apoi pe ai Domnului — și la asta cred că se referă documentul din 9 Ianuarie 1498, care, printre altele, pomenește și de hrănitul cailor: „nici cai să nu hrănească“¹⁾ — apoi, mai târziu a clăcașilor de pe moșiile boierești. Originea îndepărtată trebuie să fie asta : privilegiul cneazului.

O altă slujbă, în afară de „posadă”, îndatorirea de a da pasnici sau străji, cum apare într'un act moldovenesc din 18 August 1431²⁾, e cositul fânului³⁾, pentru curtea Domnului.

Cât de mare era această cantitate, nu se poate preciza, dar originea îi e tot în privilegiul cnezial.

Lemnele apar în documentul din 17 Noemvrie 1431 al lui Alexandru Aldea, pentru mânăstirea Dealului⁴⁾, fără să putem însă preciza la ce număr de copaci se ridica această slujbă.

O altă obligație a locuitorilor satelor era lucrul domnesc; lucrul pe care altă dată îl făceau cnezilor.

De această îndatorire ne vorbește un document din 9 Ianuarie 1498, prin care Radu cel Mare scutește trei sate ale mânăstirii Tismana, „de toate slujbele cele mari și cele mici”. Locuitorii acestor sate spun actul, „nici la lucrul domniei mele să nu lucreze, nici la cetate, nici la mori, nici la poduri să nu urneze“⁵⁾.

Domnul C. C. Giurescu, în lucrarea d-sale „Organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrân”, crede că lucrul domnesc consta în repararea cetăților, podurilor, dresul morilor, etc. Nu știm dacă înseamnă numai asta. În orice caz, așteptăm nou material documentar pentru a ne lămurii mai bine, deoarece așa cum reese din documentul acesta, „lucrul domniei mele” pare să fie altceva decât munca la poduri, mori și altele. Repetarea lui „nici” acela enumerativ nu ne lasă să credem asta. Sunt poate toate muncile cuvenite Domnului la un loc, dintre care acestea sunt doar o parte.

Orice ar însemna însă, importanța lui socială e mare. Prin renunțarea la acest „lucru”, din partea Domnilor în favoarea

1) Ștefulescu, Tismana, 206.

2) Damian P. Bogdan, op. cit., 4, p. 27.

3) P. P. Panaitescu, op. cit., act 57, p. 161.

4) ibidem, act 59, p. 164.

5) Ștefulescu, Tismana, 206.

diverșilor slujbași care „au slujit cu cinste domnici mele“, se consfințesc și mai mult privilegiile boierești, ceilalți locuitori ai țării fiind sortiți foarte curând clăcășirii.

Iată, în puține cuvinte cum se prezenta situația economică a Țării Românești și Moldovei în primul secol de după descălecare : dări, biruri, munci și abuzuri.

Repercusiunile acestui sistem fiscal însă se vor putea ceta mai bine, în felul de viață al oamenilor.

Inegalitatea aceasta fiscală, pe care domniș o întăresc prin actele de scutire ce le dau cnezilor-boieri, are drept consecință ridicarea unei clase în detrimentul alteia, deși până la această dată nu se putuse vorbi de două clase sociale diferite, fiecare cu legile și privilegiile ei. De aici încolo, prăpastia se sapă definitiv. Satul, care-și alesese cneazul și căruia-i dăduse anumite privilegii, începe să fie clăcășit. Iar cneazul, din reprezentant de sat sau sate, devine stăpân de sat sau sate. La început ca simplu uzufructuar al lor, mai apoi, când boierimea devine o clasă feudală și bine consolidată, ca stăpân absolut.

Prin darurile de colectivități ce i le face Domnul în dorința de a-și sprijini puterea pe o clasă puternică și avută în locul obștilor, seimurilor sau „țărilor“ anarhice, gata oricând să recunoască doi Voievozi ¹⁾, puterea lui crește.

Astfel, în 4 Septembrie 1389, Mircea scutește o parte a satului Jiblea, aparținând lui Costea, Vâlcul, Albul și Radomir „de toate prestațiile și dările mari până la cele mici“ ²⁾. Alt document din 20 Iulie 1400, privitor la jumătate din satul Mândra pe care Mircea îl dă boierilor Micul și Stoia, scutește satul de „toată dijma lui, din porci, din stupi, din vin, din moară și din toate câte va fi având“ ³⁾. La 10 Iunie 1415, același Voevod întărește boiernașilor Vlad cu nepoții săi Sișa și Buia, și lui Stănilă cu frații săi, satele Beala și Preslopul în județul Motrului „de ocină și de ohabă, începând dela vama oilor, de vama porcilor, de albinărit, de găletărit, de vinărit, de gloabe, de transporturi, de călăuze, adică, dela slujbele mici, până la cele mari“ ⁴⁾. Un hrisov asemănător dă la 16 Septembrie 1430, Dan al II-lea, slugilor sale, Stoica, Dumitru,

1) I. C. Filifti, Negru Vodă, Buc. 1925; C. Moisil, Monetele lui Radu I Basarab, p. 130.

2) P. P. Panaitescu, op. cit., act 9, p. 51 și urm.

3) ibidem. act. 14, p. 65 și urm.

4) ibidem. act 32, p. 110 și urm.

Vâlcsan, Mihail, Petru și Șișman pentru satele Ciurilești, Amarul, Dâmbova, Turcinești și jumătate din Balomirești ¹⁾.

Aceeași situație în Moldova.

Scutirea de dări însă, cum am văzut la începutul acestui studiu — și pe care vedem că toate documentele reproduse o menționează — nu înseamnă că satele erau iertate de orice îndatorire fiscală, ci numai că în loc de a-și plăti sarcinile către Voevod, le vor da dela data documentului numai cneazului lor, așa cum făcuseră și mai înainte, cu singura deosebire că în loc de a le da numai partea convenită lor, le-o dădea și pe cea convenită Domnului, și în loc de-a le da „după obicei“, le dădeau din obligație, noul stăpân cerându-le din ce în ce mai mult, până ajunge să-i aservească, făcându-i din cultivatori de pământ liberi, cultivatori dependenți. E numai o renunțare de privilegiu în favoarea vre-unei mănăstiri sau vre-unui boier.

În acest timp cnezii devin *boieri*, adică funcționari domnești.

Cnezii de ocoale și văi, boieri de curte : logofeți, postelnici, stolnici, comiși, ceașnici, etc., iar cei sătești boieri mici.

Ca exemplu, putem cita actul din 1566 al lui Petru Vodă, menționat de d. C. Giurescu în lucrarea „Despre boieri“, p. 78 și urm. în care spune că „satul Milești a avut pâră înaintea Domnului Mele cu satul Hălmăjanii și cu cneazul Hălmăjanilor, cu Stan vel spătar“ ²⁾.

Ceilalți funcționari sătești, birarii, găletarii, vameșii de albine și de porci, globașii, devin și ei boieri.

Ne vine în sprijin recomandăția documentului din 1408-1418, al lui Mircea, prin care dăruiește mănăstirii Nucet întemeiată de dânsul, și starețului Sofronie, satele Miclusevăț, Curilo și Ghedanovăț, pe Dunăre : „De aceia, sau este judecător, sau globnic, sau oricare dintre boierii domniei mele, mari și mici, dintre dregătorii domniei mele, nimenea să nu cuteze să prigonească acele sate de nicio dajde“ ³⁾.

¹⁾ ibidem. act. 57, p. 161 și urm.

²⁾ Vezi asemenea, la același, un act din 1599 al lui Mihai Vodă, și un altul din 2 Mai, fără însemnare, al lui Alexandru Iliăș.

³⁾ P. P. Panaitescu, op. cit. act 28, p. 98 și urm. Sau în actul din 27 Ianuarie 1483 (act 145, p. 329 și urm.) „Și să nu cuteze să-i prigonească nici judecător, nici bircei, nici globnic, nici nimeni altul dintre boierii și dintre dregătorii domniei mele“. Asemeni în actul mai vechi, din 1402-1408 (act 20, p. 81 și urm.) „fie că este judecător, fie orice boier“.

Decamdată erau numai boicri de funcțiune, putând fi înlocuiți, — nu știm de cine — oricând.

Ne baziim în afirmația noastră pe hrisovul din 3 Octomvrie 1385, prin care Dan I dăruiește mănăstirii Tismana, printre altele, câte 400 de găleți de grâu anual, din județul Jaleșului : „și cine va fi găletar, să nu mai întrebe pentru aceasta pe domnia mea, ci să-l trimită îndată la mănăstire“ ¹⁾).

Din oarecarea independență a acestui funcționar, pe care expresia „și cine va fi găletar“ ne-ar îndemna să credem că funcțiunea lui era vremelnică, credem că el nu era *numit* de Domn, ci ales probabil de obștea unei regiuni, și era mai mare peste alți funcționari asemănători dintr'o regiune (cf. găletarul de Jaleș).

Ceea ce știm, e că fiecare dintre aceste categorii de boieri de funcțiune aveau în fruntea lor un dregător superior la curtea domnească : stolnicii, cei care luau dijma de pește ²⁾, pe marele vistier, vinăriceii pe marele paharnic, etc. ³⁾.

Veniturile lor în această perioadă credem că se rezumau numai la partea ce-o aveau din venitul dregătorii. Birarii luau o parte din bir, găletarii o parte din dijma de grâu, globnicii o parte din gloabe, și așa mai departe.

Un document din 23 Martie 1482 al lui Basarab cel Tânăr ne arată de pildă că Vornicii primeau o parte din gloabele sau amenzile ce le luau : „Iar când se fac gloabe, asupra acelor sate, să nu meargă călugării singur, să le împlinescă, ci să trimită dvornicul o slugă domnească și alta dvornicească ca să împlinescă ei și să ducă gloaba la mănăstire, iar egumenul să dea curtenilor ce le este dreptul și precum ar fi gloaba“ ⁴⁾.

Problemele ce se mai pun în legătură cu aceste lucruri nu le vom debata aici. Am zăbovit asupra lor numai atât cât ne-a fost necesar pentru înțelegerea apariției boieriei românești și începuturile privilegiilor lor, aceste probleme de o covârșitoare importanță pentru lămurirea vechii noastre vieți sociale.

Și cu asta am terminat o etapă a studiului nostru.

Rămâne acum să vedem roadele acestei politici fiscale în viața socială a vremii.

¹⁾ ibidem. act 5, p. 38 și urm.

²⁾ Document din 14 Iunie 1623 (Bianu, Doc. rom. p. 85).

³⁾ C. C. Giurescu, Contribuțiuni la studiul marilor dregătorii din secolele XIV și XV, 1926 p. 143, 134-5.

⁴⁾ P. P. Panaitescu, op. cit., act 142, p. 321 și urm. Comp. și cu numele satului din Jud. Dolj, plasa Mehedinți, Mierea-Birnici.

Am văzut că privilegiile boierești au ca origine îndepărtată epoca cnezială, iar trecerea dela concesiile la obligații consfințite prin hrisoave se petrece în epoca vovodală. Creată prin abuzuri și prin dorința domnilor de a-și prujini puterea pe o clasă feudală, puterea acestei boierii crește și mai mult, mai cu seamă a celei moldovene, după ruinarea drumului de comerț polonez care ducea dela Cetatea Albă la orașele hanseatice Bremen, Hamburg, Lübeck.

Singura sursă de bogăție rămânea acum pământul, din care clasa noastră boierească avea — prin grija ei și a domnilor — îndestul. Mica meșteșugărie însă și țărani decăd din ce în ce, până ajung de se vând vecini fie cu tot pământul lor, fie numai cu capul ¹⁾.

În ceea ce ne privește, credem că există întâi vecinia cu capul, și pe urmă cea și cu pământul.

Asta pentru simplu motiv că în faza devălmășii absolute oamenii nu puteau vinde ceea ce n'aveau, proprietățile nefiind încă împărțite, fiecare rumân cu delnița lui cum credea profesorul I. Peretz ²⁾, și pentru un al doilea motiv, că până la o anumită dată, nu pământul contează, ci oamenii care fac să rodească acel pământ. Ce folos ar fi tras să zicem un boier care ar fi fost stăpân pe o moșie cât un șfert din teritoriul de atunci al țării, pe care n'ar fi avut însă nici un țaran, sau ar fi avut un foarte mic număr față de întinderea ei? Deci nu pământul îi trebuia, ci mâna de lucru. Oameni care să seceră și care să are. Așa trebuie înțeleasă apariția boieriei noastre. O boierime stăpână de oameni, nu de pământuri ce n'ar fi avut nici o valoare fără oameni.

Astfel Mircea cel Bătrân asigură la 1407 (?) cu ocazia morții starețului Nicodim satele mănăstirii Tismana că nu le va da „niciunui boier sau cneaz“ — notați: boier sau cneaz, formulă care explică și mai bine evoluția boieriei românești, și deci și a privilegiilor lor — ci le va lăsa „ca să fiți sub stăpânirea mănăstirii“ ³⁾.

Prin sate, înțeleg locuitorii acelor sate, iar nu ele însăși, care fără oameni n'ar fi avut nici o valoare și deci ar fi făcut posibilă orice scutire „de toate slujbele și dăjdiile“ ⁴⁾.

Pentru același lucru, și cu același înțeles pentru noi, Ale-

1) N. Iorga, Anciens documents de droit roumain I. p. 212.

2) Curs de Istoria dreptului român, vol. I, p. 212.

3) P. P. Panaitescu, op. cit., act 17, p. 72 și urm.

4) ibidem.

xandru cel Bun dăruiește la 31 Octomvrie 1402 mănăstirii Moldavița, pe lângă două mori la Baia, „patru sălașe de țigani în același oraș“¹⁾, iar la 22 Septemvrie 1411, același Domn ia cinci sălașe de tătari, dela moșia Tămârtășești dăruită de Șoldan Petru, și le dăruiește mănăstirii Poiana²⁾.

Astfel de oameni dependenți se numesc în Muntenia *poslušnici*, adică servitori, om care poate fi întrebuințat la orice fel de serviciu, așa cum reese din actul din 1402-1408 al lui Mircea Voevod către mănăstirea Nucet a starețului Sofronie, vorbind despre „un om care s'a închinat starețului Sofronie, să fie poslušnic mănăstirii, anume Tâmpa“³⁾, iar în Moldova *liude* (oameni). În accepția de oameni dependenți este întrebuințat în două hrisoave. Unul dela 5 Aprilie 1440, în care „liude“ din satele mănăstirii Poiana: Ciulinești, Beresteani și Roșca, și meșterii de acolo, se scutesc de dări și se lasă „să fie mănăstirii întreg venit“ fiind puși de asemeni sub exclusiva jurisdicție a călugărilor⁴⁾; iar altul din 1453, Februarie 23, prin care Alexandru Voevod acordă mănăstirii lui Iațco, de lângă Suceava, dreptul de a înființa sat pe hotarul ei, dispunând ca oamenii „câți vor fi în această mănăstire, să fie slobozi să-și samene grâu și să cosească fân în țarina târgului Suceava, ca și oamenii târgoveți“ și să fie scutiți ei, și meșterii de orice neam vor fi ei, de orice dări, și să nu fie judecați decât de stareț⁵⁾.

În hrisovul de reînnoire ce se dă mănăstirii 150 de ani mai târziu (1597) se precizează că toți acei „liude“ vor fi „sub ascultarea mănăstirii“⁶⁾ ceea ce pare că implică dependența personală.

Pentru a vedea însă și mai bine că nu pământul ci omul contează în această fază boierească a Țării Românești, vom recurge și la alte acte.

Oamenii sunt vânduți odată cu moșia, sau e vândută numai moșia și ei sunt păstrați, sau sunt mutați dintr'o parte în alta, etc.

1) Costăchescu, op. cit., act 15, p. 45.

2) ibidem. act 31, p. 92.

3) P. P. Panaitescu, op. cit., act. 20, p. 81 și urm. C. Giurescu, Despre ru-mâni, p. 4, îl datează din 1387. Sofronie însă nu e stareț la începutul domniei lui Mircea, ci spre sfârșitul ei.

4) Costăchescu, op. cit., act 85, p. 310, vol. II.

5) ibidem. act 124, p. 461 și urm.

6) Stefanelli, Documente din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc, p. 434—436.

Astfel la 1620, o oarecare Maria Cazaca, vinde a șasea parte dintr'un sat, cu șase vecini ¹⁾. La 1645, vecinii din satul Petia se plâng că stăpânul lor i-a mutat în alt sat ²⁾, iar la 1621, patru proprietari din Bădeni își vând partea lor de ocină cu rumâni cu tot, dintre care unii erau fugiți în Moldova, ce-rând când aceștia se vor întoarce, un supliment de preț, că : „ni-i a părut că ni este vândută ocina cam ieftin și am ridicat până pentru niște rumâni ce au fost fugiți mai dinainte vreme de vânzarea noastră și acum ei au venit“ ³⁾. La 1625, doi proprietari vând „partea noastră de ocină din sat din Tâmburești și cu 19 rumâni capete — se înșiră numele lor — iar patru dintr'aceștia au fugit la Turci... Și am tocmit... drept 260 galbeni... iar 30 nu ni-a dat, că... de vor veni iar ceilalți rumâni, să ni dea toți banii deplin, iar de nu vor veni, să so-cotim câte câți bani vor cădea la un rumân, să scădem din hani, și iar ne-am tocmit... câți rumâni se vor afla din partea noastră fugiți mai dinainte vreme, mai mulți decât cei 19... să fie volnic pe toți să-i strângă la sat“ ⁴⁾.

Am reprodus acest document pentru a se vedea și mai clar că nu pământul înseamnă totul, ci oamenii care-l fac să rodească. Și de aceea se întâmplă ca proprietarii să-și vândă o moșie, dar rumânii de pe ea să-i păstreze ⁵⁾.

Numai în lumina acestor fapte putem înțelegem și „legătura“ lui Mihai Viteazul.

Sunt aici interesele unei clase feudale, pe care Domnul, în nevoia de a o avea de partea sa, pentru a-și purta războaiele sale, oprimă o altă clasă care din punct de vedere economic și militar nu însemna nimic pentru el.

E aici, nu cum greșit s'a crezut, începutul unei noi politici, ci consfințirea uneia mai vechi ajunsă la apogeu, precum și o încercare de reorganizare a economiei țării, cum vom vedea mai târziu.

Fiscalismul din ce în ce mai apăsător — din cauza privilegiilor pe care vechii domni le dăduseră în recursul timpurilor boierilor lor — macină pe zi ce trece puterea claselor mijlocii și de jos. Meșteșugarii și negustorii decăzuseră din cauza rui-

1) R. Rosetti, Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova, p. 261, nota.

2) ibidem. p. 264, nota.

3) Codin și Răuțescu, Dragoslavele, p. 34-35.

4) Em. Hagi Mosco, Rectificări istorico-genealogice, în Rev. Arhivelor, Nr. 4, anul 1927, p. 233.

5) C. Giurescu, Despre rumâni, p. 24 (ex. dela 1628 și 1650).

nării drumurilor de comerț după cucerirea raialelor Dunărene de către Turci, iar ceilalți, „țara“, le urmasse curând.

Din dezechilibrul acesta economic, o clasă se ridicase deasupra altora. Și pe măsură ce războaiele se înmulțeau, și burghezia sărăcea prin obligația ce i se impunea (Dabija Vodă), de a echipa și menține soldați pe socoteala ei, clasa boierească, privilegiată mereu, se făcea din ce în ce mai puternică.

În acest timp, țărănimea, din sânul căreia ieșise boierimea printr'un întreg complex economic, e aservită.

Oamenii încep să se vândă pentru cele mai felurite motive. Așa la 1600 se vând vecini unui Prăjescu, pentru că a scos capetele lor de sub consecințele unui omor de care erau răspunzători ¹⁾. La 1672, niște oameni se dau vecini unui Rosetti, pentru că le-a plătit dările ²⁾. Tot atunci, un păstor dă următorul zapis: „am fost păstor... la datul sămii au lipsit boi, vaci, n'am avut cu ce plăti și m'am dat vecin, cu femeia și cu feciorii, să muncesc la casa d-sale în veci“ ³⁾.

Iar la 1630, Decembrie 13, Leon Vodă, Domn al Ungrovalahiei, întărește lui Leca spătar, din Măgureni, un vecin anume Nan, nepotul lui Nan, logofăt în același sat împreună cu partea lui de moșie, „pentru că a bătut Nan nepotul lui Nan logofăt, mai sus scris, pe un țigan, al slugei domniei mele, Leca spătar, de a murit. Iar apoi Nan cu alta n'a avut cu ce plăti pe acel țigan“ ⁴⁾. La 1661, mai mulți oameni liberi, dau înscris lui Pană Filipescu „că fiind noi oameni judeci și șezând la satul domniei sale la Nenciulești (se mai poate surprinde faza în care boierii sunt doar simpli uzufructuari, și nu stăpâni absoluți, — ne spune asta expresia „fiind noi oameni judeci și așezând la satul domniei sale...) ne-am vândut dumnealui rumâni, pe bani gata, numai noi, capetele noastre, că moșie n'am avut“ ⁵⁾.

Dar și mai devreme, în secolul XVI, se petrec asemenea lucruri.

Astfel la 1517, Neagoe Basarab, confirmă lui Calotă vel vornic, partea lui Moșu din moșia Lupșanu, „pentru că a venit Moșu înaintea domniei mele de s'a vândut vecin jupânului

1) R. Rosetti, op. cit., p. 274.

2) ibidem. p. 273.

3) N. Iorga, Anciens documents de droit roumain I, p. 274.

4) Damian P. Bogdan, Patru acte muntene din anii 1593-1630 aflate în arhiva fundației M. Kogălniceanu, act 4, p. 15.

5) C. Giurescu, Despre boieri, p. 109-110, nota.

Calotă¹⁾). La 1569, șase mici proprietari din Balaci, ne având cu ce-și plăti birurile, își vând părțile lor din moșie lui Dragomir logofătul, și totdeauna, „s'au închinat ei singuri, de a lor bună voie, să fie vecini lui Dragomir“²⁾).

Asemenea vânzări dese, mai cu seamă în Muntenia în secolele XVI și XVII, sunt adesea impuse de boierii puternici sau chiar de Domn, dar de cele mai multe ori se datoresc fiscalismului excesiv, cum s'a văzut și din exemplele citate de noi.

Cronicarul Nicolae Costin spune chiar că boierii făcuseră obicei nou, ca oricine stă pe o moșie 12 ani, să fie vecin.

Vânzări sau luări de moșii pentru neplata birurilor de către Domn sau de către boieri se întâlnesc foarte des în documente.

Așa, un act dela Moise Movilă din 1634, cuprinde un șir de treisprezece „cumpărături“ făcute de pârcălabul Pătrașcu Boldescu dela deosebiți răzeși.

Unul din ei își vinde pământul pentrucă pârcălabul îi plătise dările timp de trei ani; altul pentrucă le plătise „multă vreme“ al treilea, pentrucă nu putuse răspunde datoria de doi boi și 20 lei; al patrulea, pentrucă înecase o iapă de preț a boierului, și așa mai departe³⁾.

În alte documente, cum e cel din 1643 al lui Matei Basarab, Domnul dă boierului Stroia vistierul, moșia Vulpești, pentrucă acești oameni „hicleni“ fugiseră de bir, iar boierul plătise pentru ei.

Același Voevod, amenință la 1646 pe niște răzeși, că dacă nu vor plăti datoria către boierul Dudescu, îi va da pe toți rumâni acestuia.

În 1649, niște săteni din Tătarul mărturisesc că i-a luat Vornicul în chezășie că-și vor plăti birul, — și ei au făcut și jurământ că nu-l vor înșela — dar după aceea nu s'au ținut de cuvânt și au fugit⁴⁾.

Urmarea a fost că boierul le-a luat moșia.

Un document din 1610 arată pe un oarecare Tudor din Voi-nești că ar datora de opt ani boierului Mihai 7700 aspri pe care nu-i putuse plăti, deși îi pusese în mai multe rânduri „zi“, „iar acum m'am rugat de mi-a pus ziua la Sfetți Dimitrie, iar de

1) C. Giurescu, Vechimea rumâniei, p. 14, n. 2.

2) St. D. Greceanu, Genealogii documentate, I, p. 99-100.

3) Ghibănescu, Ispisoace și zapise II, I, p. 25.

4) N. Iorga, Studii și documente V. p. 182

nu-i voi putea plăti aspri la zi, iar eu să-i fiu rumân cu feciorii mei și cu toată moșia mea¹⁾.

Iată origina „drepturilor“ boierești de a avea pământuri și rumâni. Un abuz motivat de politică financiară a timpului, o politică insuportabilă pentru cei mai mulți din locuitorii țării după totala decădere a drumurilor internaționale de comerț, prin cucerirea cetăților dunărene de către turci și aservirea economiei voevodatelor românești economiei turcești, dirijată de capitalul grecesc din mahalalele Stambulului. Cuceririle turcești nu sunt altceva decât crearea piețelor de desfacere pentru negustorii levantini care dirijează pe dedesubt toată politica sultanilor. Și cucerirea Constantinopolului în definitiv nu e altceva decât rezultatul aceleiași politici a negustorilor bizantini. Asigurarea comerțului lor primejduit de o nouă putere ce sfarmă cu totul slabul imperiu bizantin, care nu mai oferea de mult nici o garanție.

După cucerirea raialelor, comerțul românesc stagnează, și luptele cu turcii reîncep.

Voievozii înțeleg ce însemnează pierderea acestor „chei“ ale țărilor lor²⁾, și încearcă să le recapete prin cele mai felurite mijloace: lupte, capitulări, închinări, recunoașteri de vasalitate, etc.

Marea nădejde le rămâne însă tot la recăpătarea lor prin luptă.

Și de aici aderarea spontană a voevozilor noștri la orice proiect de cruciadă.

Căderea raialelor însă nu lovise prea mult cum am văzut în boierimea noastră care începuse să se închege. Din contră. O ridicară și mai mult, pământul rămânând acum singura sursă de bogăție.

Privilegiile codevălmașilor lor și ale voevozilor le dăduse o oarecare superioritate asupra restului populației. Luptele care încep, sleind țăranimea și mica burghezie, și nevoia Domnilor de-a se sprijini pe o clasă bogată și puternică, le mărește puterea și privilegiile. Acum am putea spune, boierimea noastră se feudalizează.

Mihai Viteazul, urmând politica înaintașilor săi, le sprijină acțiunea, prin încercarea de reorganizare economică a țării, el însuși fiind un exponent al acestei clase, ca și al celei negus-

1) Arhiva Istorică, I, 1, p. 8.

2) Miron Constantinescu, Politica lui Ștefan cel Mare. în Curierul Serviciului Social, an. V, Nr. 12.

torești, ce începe a se ridica iarăși. Nu acum se clăcășesc țărani prin mult discutata „legătură” a lui Mihai, ci se încearcă numai o reorganizare a țării.

Țăranii sunt opriți de a se muta de pe o moșie pe alta „dând bir cu fugiți” și îngreuind astfel încasarea dărilor, nu pentru a fi iobăgiți, sau nu numai pentru a fi iobăgiți, ci pentru ca finanțele țării să poată corespunde oricând economiei de război a timpului.

A stărui mai mult asupra acestui lucru știm că nu este de loc zadarnic, dar subiectul studiului de față nu este rezervat exclusiv acestei probleme, așa că trecem mai departe. Acum e destul să știm că oamenii se puteau muta de pe o moșie pe alta, cum ne atestă un document din 1498 al lui Radu cel Mare către mănăstirea Tismana, în care spune: „câți vecini vor vrea să meargă în satul sfintei mănăstiri, pârçălabii să nu îndrășnească a-i opri, fără numai să le ia găleata”¹⁾.

Documentul acesta, ca și unul din 1644 dela Matei Basarab prin care poruncește unor rumâni ai mănăstirii Toplița: „sau să lucrați la mănăstire ca niște rumâni, sau să vă dați găleata”²⁾, ne arată că ideea despre origina liberă a acestor oameni mai exista. Ei nu devin rumâni în înțelesul de mai târziu al cuvântului decât prin abuzuri. Deocamdată sunt oameni liberi. După obicei sunt datori să dea dijme și să facă munci sau slujbe și atât. Dar tocmai de aici un pas spre clăcășirea lor, și deci a unui privilegiu boieresc.

Și în acest sens, ni se pare relevant un act din 1666 al lui Radu Leon către niște sate din Romanai: „care sunteți rumâni ai sfintei mănăstiri Cozia... să aveți a strânge toată pâinea mănăstirii, câtă se află pe hotarele voastre de dijmă și de clăci, și să o treerați și să o încărcăți în carele voastre și să o duceți la Râmnic”³⁾.

Așa trebuie că s'a întâmplat și cu cneazul.

„Pâinea” lui, provenită din dijmele și clăcile ce i le făceau oamenii și pe care i le transportau acasă cum am văzut la începutul acestui studiu când am vorbit de „care și de podvoade”, s'a transformat din concesiile în obligații.

De altfel procesul poate fi surprins și astăzi de oricine studiază condițiile de muncă în satele noastre. Aceleași zile de mun-

1) Ștefulescu, Tismana, p. 206.

2) C. Giurescu, Despre rumâni, p. 21.

3) ibidem. p. 37, n. 2.

că în comun (clăci), aceleași plocoane, aceleași transporturi, a-
celeași greutate și suferințe.

Totuși, evoluția de mai târziu a boeriei românești, ca și a pri-
vilegiilor ei, nu o vom mai urmări aici.

Deocamdată nu ne-au interesat decât originile acestor privi-
legii, pe care sperăm că, pe cât ne-a fost cu putință și cu mate-
rialul documentar ce ne-a stat la îndemână, le-am arătat.

Nu ne-am ridicat până la timpurile romane, vorbind despre
stăpâni, coloni — numiți în legile de către sfârșitul imperiului
roman și *ingenui*, adică oameni liberi — și nici despre sclavi.
A fixa din aceste timpuri privilegiile boierime românești, sau
măcar a face analogie cu ele, mi se pare un lucru cu totul greșit.

Sunt două situații profund deosebite.

Sclavii și coloni romani corespund unei anumite evoluții a
societății romane, iar cnejii, boierii, vovezii, rumânii sau vla-
hii noștri unei alte evoluții sociale. Nu e aici nici o analogie, ci
numai o profundă deosebire.

Principalele române n'au avut dela început o clasă conducă-
toare bine consolidată cum greșit s'a crezut ¹⁾, clasă care ar fi
întemeiat țara și și-ar fi constituit un regim politic și social co-
respunzător intereselor sale, ci această clasă a evoluat prin pri-
vilegii economice și mai târziu din cauze economice și mai pu-
ternice, din masa nediferențiată încă și devălmașe a țărănimii
române.

Capii aleși și revocabili ai satelor noastre au ajuns mai târ-
ziu, din cauzele analizate, *boieri*, transformând privilegiile în
obligații și aservind apoi pe codevălmașii lor, cei care le dic-
taseră odată drepturile și îndatoririle.

Și atunci, în lumina acestor fapte, putem înțelege ușor cum
mai târziu, Neculce — printr'o confuzie de care nu era răspun-
zător, el nefiind decât exponentul în scris a unei păreri univer-
sale pe atunci — se arată scandalizat de schimbarea vechilor
obiceiuri fiscale întreprinse de Mihail Racoviță în cea de a doua
domnie a sa : „Făcutau și alt obicei nou, care nu mai fusese
în țară, asupra boierime și mazilimei și a mănăstirilor stinghe-
re de au dat desetină de stupi și de mascuri câte doi potronici,
țărănește“ ²⁾.

Lucrurile nu stăteau așa cum le credea Neculce — și ca el
desigur întreaga boierime a Moldovei — dar el n'avea de unde

1) I. C. Filitti, Evoluția claselor sociale în trecutul poporului român, Arh.
pt. știința și reforma socială, an. V (1924), n. 1-2, p. 94.

2) Neculce, p. 289.

ști adevărul. Iși apără interesele și privilegiile clasei sale și nimic mai mult. Așa apucase el, așa apucaseră generații întregi înaintea lui, și așa credea că trebuie să fi fost totdeauna.

Și atunci, lovit greu de „nedreptățile“ ce i se făceau lui și clasei sale, scrie aplecat peste cronică sa : „Și atunci a început a pricepe boerimea că Mihai Vodă nu este cum se arată, blând și șagaci cu toți și moale, ce este într'alt chip, că are mai multe firi, nu numai o fire“¹⁾.

Aceleași cuvinte s'ar fi scris — sunt sigur — și pe vremea când vechia societate românească s'a transformat din cnezială în boierească, și când cneazul își lua drepturi pe care nu le avusese, dacă și pe atunci oamenii ar fi avut un cronicar care să înregistreze faptele în toată adâncimea lor socială și economică.

O asemenea scriere însă n'avem și putem fi siguri că n'a existat niciodată. Așa că noi cercetătorii, din ce în ce mai multe și mai amănunțite, trebuiesc făcute pentru a se lămuri odată pentru totdeauna toate problemele încă întunecate ale istoriei noastre naționale.

În ceea ce ne-a privit, am căutat pe cât posibil să facem acest lucru. Dacă am reușit sau nu, rămâne de văzut. Am arătat totuși — nădăjduim — cum transformările vechei societăți devălmașe românești se datoresc în special factorului economic, și cum evoluția societății se poate explica prin el, și invers, el poate fi explicat prin viața oamenilor, omul fiind totdeauna după spusa lui Miron Costin „sub cârma vremii“, și cum mai ales prin aceste fapte se pot explica privilegiile boierești, născute prin trecerea dela faza gentilică la cea etatică, prin abuzuri, și prin dorința domnilor de a-și sprijini domnia pe o clasă feudală puternică și avută.

Aici am crezut noi că trebuiesc căutate originile privilegiilor boierești. Ale acelor privilegii care au ca finalitate despărțirea societății devălmașe românești în clase sociale cu tendințe antagonice.

La baza lor stă economicul.

De aici privilegiul cneazului de a lua dijme, gloabe și slujbe pentru acoperirea deficitului pricinuit de neglijarea ocupațiilor sale (prin slujba ce a consimțit s'o primească), de aici privilegiul — când el se va transforma în boier — de a „rumâni“ oameni pentru diferite motive de ordin economic (ne-

¹⁾ ibidem.

plata birului, datorii, etc.) și de-aici și celelalte privilegii analizate la locul cuvenit.

Mai târziu, tendința stăpânitorilor de moșii a fost de a considera pe toți cultivatorii de pământ ca personal dependenți.

S'au împotrivit însă domnii (care nu mai erau față de tendințele boerimei de a imita șleahța polonă „ca o matcă fără ac“ cum îl caracterizează cronică pe Petru Schiopul), fixând numărul zilelor de lucru, uneori chiar pe ale vecinilor mânăstirești.

Astfel, un act din 1660, al lui Ștefan Vodă al Moldovei, ne spune că locuitorii unui sat al mânăstirii Bărnova vor lucra numai două zile pe lună ¹⁾, iar un alt act, din 1691, ne spune că pentru moșia mânăstirii Slobozia (Ialomlița) se hotărîse de Matei Basarab ca locuitorii de pe acea moșie să lucreze trei zile, iar Duca Vodă cinci ²⁾.

În cele din urmă, în secolul XVIII, Constantin Mavrocordat desființează dependența personală pe care o doreau boierii pentru toți ceilalți locuitori ai țării, punând astfel capăt unor întregi stări de fapte care amesteca pe toți ceilalți locuitori în masa clăcășimei.

TUDOR ALEXANDRU STOIANOVICI

¹⁾ R. Rosetti, *op. cit.*, p. 261, n. 2.

²⁾ N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 364.

HEREDITĂȚI SPIRITUALE

Hereditatea în domeniul biologiei este un fenomen de adâncime și durată care a fost studiat pe numeroasele lui fețe putând îngloba deopotrivă transmisiunea caracterelor câștigate, iar pe o treaptă mai înaltă, transmisiunea caracterelor psihice. Se pot astfel cita numeroase cazuri de familii, în care, în generații succesive, pe aceeași linie a heredității, au apărut mai mulți naturaliști, matematicieni, muzicanți, medici sau scriitori. Dacă se cercetează ramurile ascendente ale primului reprezentat caracteristic din această filiațiune, se poate constata prezența mai îndepărtată, la strămoși, a unor înclinațiuni, a unor vocațiuni în anumite domenii de manifestare a spiritului care, cu timpul, se afirmă stăruitor, se individualizează, prind un relief proeminent, izbucnesc într'o operă creatoare. Acest fapt, ne încredințează până la evidență, în cele mai multe cazuri, că ivirea unui talent, a unui geniu chiar, nu este un fenomen singular, inexplicabil, un fel de mutațiune psihologică, o aparițiune bruscă, ci, dimpotrivă, ea este punctul de convergență a unui proces mai îndelungat, care poate fi studiat, în felurite manifestări, pe linia hereditară a familiei.

Lumini noi s'au ivit în biologia spiritului odată cu studiile asupra heredității. Printre acești autori, care sunt foarte numeroși, întrucât studiile asupra heredității au luat o mare extindere, Sir Francis Galton, Weissmann, Et. Rabaud și Apert, au atras atenția asupra grupării celulelor germinative și problema a fost strămutată în domeniul impoderabil al fenomenelor calitative, acolo unde, numai prin teorii și ipoteze, se poate ajunge la o clarificare. Substratul adânc al heredității, esențele intime ale acestui proces de transmitere a unor anumite carac-

terè, scapă de sub atenția cercetătorului. Din această pricină, investigațiile care s'au făcut au dus numai la formulări ipotetice, căci microscopia celulară, oricât ar fi de înaintată, nu a ajuns la gradul unei perfecțiuni desăvârșite, încât să ne îngăduie să privim în adâncurile fără de fund ale vieții. În acele particule ultra microscopice ale embrionului în formație se polarizează într'un chip misterios elementele calitative ale vieții, acelea care, prin tainica lor simetrie, vor hotărî structura hereditară a omului adult. A încerca să le definim, căutându-le o individualizare concretă, înscamnă a folosi aceeași terminologie variată de până acum.

Ele au fost numite de Herbert Spencer „unități fiziologice“; Darwin le-a botezat „gcmule“; Elsberg „plastidule“; biologul De Vries le-a înglobat sub denumirea de „pangene“; ele sunt sub alți termeni „plasomele“ lui Wiesner, „idioblastii“ lui Hertwig, „bioforii“ lui Weismann, și enumerarea poate continua. Nu ne putem opri la acest capitol controversat, de oarece insuficiența mijloacelor noastre de investigație ne împiedică să ajungem la concluzii sigure. Vom apuca alt drum, acela al studiului heredității cu un material verificabil, de unde se poate vedea că trăsăturile sufletești și intelectuale sunt fundamentale în procesul de formațiune al talentelor literare, al vocațiunii științifice și artistice.

Th. Ribot în lucrarea lui *L'hérédité psychologique* (Alcan, 1925) susține că după cum facultățile perceptive sunt hereditare, de asemeni și formele superioare ale inteligenței, geniul, talentul, aptitudinile artistice sunt hereditare. El încearcă să concilieze cele două ipoteze, materialistă și idealistă, arătând că după ambele interpretări fenomenul este posibil. Multiplicitatea și diversitatea fenomenelor intelectuale nu se poate subordona unui fenomen de desmembrare, unei cercetări analitice, ci, dimpotrivă, presupune o operațiune de sinteză la lumina căreia să se poată înțelege mai limpede corelațiunile și transformările acestei complexități psihologice. Hereditatea psihologică, așadar, nu poate fi urmărită pe linia aceluiași strict pozitivism după cum poate fi înregistrată bunăoară hereditatea fiziologică și organică.

Candalle a arătat că într'o anumită categorie intelectuală procesul transmisiunii hereditare este convergent pe linia unor aptitudini, și de aici se poate deduce, cu certă probabilitate, o păstrare a înclinațiunilor fiziologice. Copiii unui muzicant se pot naște cu o înțelegere facilă a muzicei, cu simț auditiv perfecționat în această direcție, după cum copiii unui matematician vor avea ușurința calculului numeric. Nu se poate totuși ajunge la concluzia că în viața lor unii vor fi muzicanți și alții matematicieni. Se poate întâmpla ca altă înclinațiune sau altă cristalizare a inteligenței, afirmată spontan, să predomine. Rămânând în cadrul acestei expuneri, fără îndoială că hereditatea inteligenței, în majoritatea cazurilor, nu întâmpină obiecțiuni serioase. Să ne întrebăm însă ce se întâmplă cu formele superioare ale imaginației. „Istoria artelor, — ne spune Th. Ribot, — ne arată că imaginația creatoare este transmisibilă prin hereditare. Adeseori găsim familii de poeți, de muzicanți și de pictori. Familiile de poeți sunt mai rare și iată explicația. Nu poți să fii muzicant fără o sensibilitate aleasă a urechii, nici pictor fără un dar înnăscut al colorilor și al formelor care presupune o anumită conformație a organului vizual.

Acestea sunt condiții fiziologice pe care poezia nu le presupune în același grad. Putem afirma că talentul muzical sau plastic depinde mai mult decât talentul poetic de conformația organelor. Hereditatea psihologică este mai intim legată de hereditatea fiziologică, și aceasta face ca transmisiunea să fie mai sigură”. (pag. 71).

Am văzut mai sus că Th. Ribot împărtășea deopotrivă punctul de vedere materialist și idealist. Mai departe, când vorbește de o anumită conformație a organelor, încercând prin acesta să explice talentul muzical sau plastic, ne strămutăm într'un domeniu pur materialist, dar mijloacele de investigație pentru această demonstrație ne lipsesc, încât putem spune că ne aflăm tot în fața unei simple ipoteze. Ea nu ne mulțumește, deoarece talentul muzical sau plastic, în formele lui desăvârșite, presupune o certă imaginație creatoare și ar fi neîntemeiată credința că acest proces atât de complicat să depindă numai de un organ sensorial. Cristalizarea procesului intelectual

se săvârșește într'un domeniu imponderabil, acolo unde, sinteza dintre senzații, imagini și expresie, presupune o colaborare a întregului organism și al întregii vieți, evocând memoria hereditară și nu de puține ori punând în mișcare germeii atavici.

Intr'un studiu amănunțit (*Hereditary Genius*, 1869) Sir Francis Galton ne înfățișează tabloul heredităților psihologice în familiile de muzicanți, pictori, filosofi și oameni de știință. Vom extrage câteva cazuri semnificative. Familia Bach începe în 1550 cu Veit Bach, butrar în Presburg, care se ocupa cu muzica și cântecele; ultimul descendent al familiei, după opt generații, este Regina Suzana care trăia în 1880. Legătura familială era foarte strânsă. Membrii familiei se întruneau anual și ni se spune că, la una din aceste reuniuni, se adunaseră 120 de persoane cu numele Bach. O descendență prodigioasă din care 29 sunt semnalati în clasificarea lui Sir Francis Galton ca fiind muzicanți celebri. In ascendența lui Ludwig van Beethoven găsim: pe tatăl care era tenor la capela electorului din Colonia, pe bunicul său cântăreț și maestru al acestei capele. In familia Mozart, la tatăl celebrului muzicant (care era maestru secund în Salzburg) și a copiii lui aflăm pronunțate aptitudini muzicale.

Trecând la pictori, Sir Francis Galton alcătuește o listă mai cuprinzătoare: din 42 pictori, Italieni, Spanioli și Flamanzi, iluștri, 20 au avut părinți pictori cunoscuți, chiar celebri. In- tre aceștia: Jean Van Eyck și Hubert van Eyck doi frați tot atât de însemnați; Ruysdael Jacob și Solomon, frați; în familia Titian Vecellio, nouă pictori cunoscuți; mai mulți în familia lui Van der Velde. Geniul poetic se menține în diferite forme la filiațiunea lui Byron, Corneille, Coleridge etc. Goethe își revendică origina hereditară a talentului său în versurile cunoscute .

Vom Vater hab'ich die Statur,
Des Lebens ernstes Führen;
Von Mütterchen die Frohnatur,
Und Lust zu fabulieren..

Scriitorii : Grotius Hugo, bunicul erudit, tatăl episcop al Universității din Leyda ; unchiul profesor de filosofie ; fiul diplomat și erudit. Scaliger Jules Cesar și fiul Joseph erudit, etc. Oameni de știință : Bernouilli, matematicieni ; Cassini, astronom, fiul, nepotul, strănepotul astronomi și naturaliști ; Euler Leonard, trei fii dintre care unul astronom, altul fizician și altul matematician. Doi strănepoți ai lui Benjamin Franklin au scris tratate de științe naturale, chimie și medicină. Galileo Galilei : tatăl său a scris o teorie despre muzică și fiul a aplicat la ceasornice pendula, folosind descoperirea tatălui.

Frații Wilhelm și Alexandru Humboldt ; familia de botaniști De Jussieu. Pliniu Bătrânul și nepotul său Tânărul, naturalist. George și Robert Stephenson ingineri celebri. Iată în rezumat cazurile cele mai reprezentative expuse în lucrarea lui Francis Galton.

Vom găsi astfel în foarte multe cazuri un „tip familial“, o grupare caracteristică a caracterelor psihice. În această categorie pot fi citați cei patru fizicieni Becquerel, în patru generații succesive. Familia Darwin și Galton ilustrează un minunat exemplu de hereditate intelectuală. Timp de cinci generații s'a păstrat linia hereditară a acestei familii de celebri naturaliști. Erasm Darwin și Robert Darwin, naturaliști cunoscuți, nu sunt alții decât bunicul și tatăl lui Charles Darwin, urmat la rândul lui de Georges și Leonard Darwin, de asemeni naturaliști. Din această spiță hereditară se trage și Sir Francis Galton, nepotul lui Charles Darwin. Geniul artistic al celor trei Vernet, tatăl și fiul Dumas ; tatăl și fiul Daudet ; familia Rostand. Și această listă se poate completa cu numeroase exemple din toate domeniile de manifestare ale spiritului. Relatările de mai sus pun cu toată tăria problema heredității intelectuale.

Este un fapt vrednic de a semnalat și anume conservarea și chiar amplificarea virtuților hereditare prin rezistența impresionantă a celulei nervoase. Efortul de gândire și creație în domeniul spiritului nu se întovărășește de un dezechilibru organic, nu presupune o mutațiune pe un alt plan biologic care să însemne o turburare a armoniei interioare. Un efort susținut și de durată, când evoluează în condițiuni normale, se reface din

substanța proprie. Sistemul nervos și întregul organism se adaptează în condițiuni optime cu această fiziologie. Este firesc însă, ca atunci când efortul intelectual este întreținut cu stimulente psihice sau toxice, cu diferite ingrediente, cum a fost în cazul lui Edgard Poë, Ch. Baudelaire sau Jack London, să se risipească potențialul biologic care ar putea să influențeze descendența într'un chip creator. Aceste excepții nu le vom discuta, rămânând să cercetăm la lumina câtorva cazuri reprezentative valoarea heredității spirituale în unele familii românești.

Vechile culturi și civilizații ale Romei, Athenei și Florenței sunt opera câtorva familii aristocratice. Ne pătrundem și mai bine de acest adevăr când ne dăm seama că democratizarea culturii este un fenomen specific modern, că în epocile istorice de înălțare a spiritului, dincolo de cuprinderea utilitară, către creația pură, numai un număr limitat a folosit acest privilegiu. Fenomenul este pus în evidență de sociologul Vilfredo Pareto și de filosoful Oswald Spengler. „Destinele statelor în întregime, — spune Oswald Spengler, — depind de destinul privat al câtorva familii care capătă astfel dimensiuni fantastice. Istoria Atenei în secolul al V-lea este în mare parte aceea a Alcmenoizilor, istoria Romei aceea a câtorva generații precum Fabienii și Claudienii. Istoria politică a barocului, în mare, se confundă cu efectele politice ale caselor de Habsburg și Bourbon și crizele sale depind de forma căsătoriilor și a războaelor de succesiune. Istoria celei de a doua căsătorii a lui Napoleon face să se înțeleagă incendiul Moscovei și bătălia dela Leipzig“.

Famiiliile boierești de odinioară au dat pe cronicarii de seamă, pe eroii luptelor, pe ambasadorii spiritului autohton peste hotare, pe ctitorii locașurilor de cultură și filantropie. Nu s'ar fi ajuns la aceste rezultate fără o selecțiune a sângelui, fără transmisiunea hereditară a virtuților aristocratice. Miron și Nicolae Costin, Dimitrie și Antioh Cantemir, sunt luminoasele ilustrațiuni ale acestei heredități spirituale. Legătura dintre tată și fiu este strânsă, pe amândoi îi învâluie aceeași chemare caldă a intelectului. Misiunea literară și vrednică de stimă a

Văcăreștilor stăruie încă în atenția noastră. Trei generații de Văcărești, în fruntea cărora se așează cu vrednicie poetică Ianacu Văcărescu, au redat culturii dulceața graiului strămoșesc, o sensibilitate caldă și mângâietoare, o intelectualitate de mare cuprindere pe care nu o putem cunoaște îndeajuns dacă nu le cercetăm viața și aptitudinile. Ianake Văcărescu se înrudea cu Constantin Vodă Brâncoveanu, iar Iănăkiță se înrudea cu Cantacuzineștii. Numai cine va ține seama de furoarea sângelui revoluționar și războinic al Cantacuzinilor și de datina cărturărească a Brâncovenilor, luminată de apoteoza bizantină, va putea înțelege însemnătatea acestui proces hereditar.

Conștiința hereditară se deslușește în toate purtările Văcăreștilor. Asemănarea acestei familii de destoinici ostași, și nu mai puțin de înțelepți cărturari, cu aceea a Hasdeilor, este de o semnificativă evidență. Legenda ne spune că în armia lui Negru Vodă s'ar fi aflat și un tânăr Negoită, os de domn din Țara Făgărașului. Urmașilor săi Văcărești el le lasă scutul cu emblema *Virtus*. Din această spiță de neam se trage Pătrașcu, acela care va întovărăși în războaie pe Mihai Viteazul, fiind ban al Craiovei, iar chipul lui va rămâne posterității zugrăvit pe zidurile bisericii domnești din Târgoviște. Ii va urma un Neagoe, hărbat politic de incredere al lui Șerban Vodă Cantacuzino, răpus cu năprasnică osândă de turci.

Dar sângele lui va rămâne încă viu în feciorul său Ianake, sprijinitor al lui Constantin Vodă Brâncoveanu, dar și capul lui căzu în acele împrejurări tragice când a fost măcelărită la Constantinopol familia Brâncovenilor. Dacă documentele istorice dela dânsul încep să fie învăluite de obscuritate, se poate vorbi totuși cu destul temei despre cei patru fii, Constantin, Barbu, Radu și Ștefan, dintre care, cel din urmă, Ștefan, a tras multă învățătură de carte din epoca lui, fiind priceput în pravile și cunoscător a mai multor limbi. Acesta a avut un fiu, la 1740, pe Iănăkiță Văcărescu, o minte în care își găsea locul cultura timpului, fiind scriitor și poet totodată, călător prin străinătate, ambasador al țării și aprig dușman al Fanarioților. Dela dânsul ne-a rămas orânduirea aceleia ce se numește *Pravilniceasca Condică a Domnului Alexandru Ioan Ipsilante Voe-*

vod, o gramatică românească, tipărită la 1787, cu un titlu prea lung, dar în care găsim aprecieri critice despre folosința corectă a limbei, despre scrierea prozei și a poeziei, fără a pierde din vedere acea povață în versuri adresată cititorilor. *Istoria a prea puternicilor împărați otomani adunată și alcătuită pe scurt de dumnealui Ianake Văcărescu*, etc... este încă una din operele lui. Dar ceea ce îl înalță și mai mult în stima acelor contemporani care, își îndulceau limba în rimele ușoare și săltărețe ale versurilor, este vestita poezie *Amărâtă Turturea*, și nu mai puțin alte stanțe erotice zămislite de sentimentalismul acestui pelegrin al dragostei romantice. Li vedem și astăzi portretul pe zidurile bisericii Sfântul Spiridon din Calea Șerban Vodă, având în mână un pergament pe care sunt scrise următoarele versuri :

Urmașilor mei Văcărești,
 Las vouă moștenire,
 Creșterea limbei românești
 Ș'a patriei cinstire !

Sfânt testimoniu de dragoste a limbei strămoșești, entuziastă chemare patriotică, înțeleaptă conștiință culturală pentru vremurile care aveau nevoie de această îndrumare. În stihurile Văcărescului grăește conștiința unui neam întreg de eroi și cărturari. Posteritatea va vedea în el un îndrumător, un deschizător de orizonturi, îi va cinsti memoria, căci faptele și vorbele lui sunt punctul de convergență a unei minunate sinteze hereditare. În ele se întrunesc, ca într'o caldă melodie, intelectul svăpăiat și mândria cea fără de prihană a patriotismului. Chipurile de eroi ale strămoșilor mărturisesc până la consacrare această predestinare hereditară. Din căsătoria cu Domnița Caragea, cea de a treia soție a lui Iănăkiță, s'a născut poetul Nicolae Văcărescu.

Între el și tatăl său Iănăkiță se așează fiul mai mare al acestuia, Clucerul Alecu Văcărescu, și el literat. Logofătul Iancu (Ioan), fiul lui Alecu, va călca și el pe urmele bunicului său Iănăkiță, fiind întemeietorul poeziei române moderne. Instru-

nindu-și lira, din sensibilitatea înflăcărată a Văcărescului se încheagau versuri de dragoste, sincere și corecte, și după cum era obiceiul timpului, poezii de slăvire a gloriei istorice. Chiar sa-tira îl îmbie cu ironia ei îndreptată împotriva moravurilor de atunci. Acest „*Anacreon rumînesc*“, după cum l-a botezat Ion Eliade, este după cum se vede produsul liniei hereditare de vână poetică, a tatălui său Alecu și a bunicului său Banul Iă-năchiță. Pe toți îi învăluie acolada darului poetic, toți au fost intelectuali de seamă, cărturari pasionați, exemplare reprezentative ale sângelui strămoșesc. În sfârșit, descendentul contemporan al acestei mândrii hereditare este d-ra Elena Văcărescu.

Un alt exemplar peste care se așează neștearsa predestinare a virtuților cărturărești, cultivate la mai multe generații, este fără îndoială B. P. Hasdeu. D. Iuliu Dragomirescu, într'o lucrare despre *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, afirmă că acesta, cu puțin timp înaintea morții sale, descoperise pe cel mai vechi ascendent al Hasdeilor în persoana lui Grigorcea Hasdeu care ar fi trăit pe vremea lui Petru Mușat. Până la această descoperire cunoaștem numai pe Ștefan Spătarul, cu al cărui nume începea genealogia Hasdeilor dela anul 1457. Este suficient însă să arătăm, că, din această familie, care, după fericita expresie a lui Zamfir Arbore, este „proba cea mai înaltă a vechii noastre boerimi pămîntene“, — s'au ridicat un Tadeu Hasdeu (1768—1835). Talentat poet și nu mai puțin vrednic ostaș, el a tradus din limba polonă operele lui Kotzebue și a scris o năvelă intitulată *În două ființe*.

Fiul său, Alexandru Hasdeu, ridică și mai mult gloria intelectuală a familiei, prin studii istorice, lucrări în domeniul științelor naturale, îndrăgostit de poezia poporană fiind, el este unul dintre primii descoperitori ai tezaurului istoric. Va publica, pe lângă alte lucrări istorice și filologice, a căror enumerare nu-și găsește loc în această expunere, trei studii despre cântecele istorice și poporane românești. Sprijinitor și îndrumător al studiilor istorice în Basarabia, Alexandru Hasdeu a fost și membru de onoare al Academiei Române.

Bogdan Petriceicu Hasdeu este fiul lui Alexandru Hasdeu și

al soției sale născută Eliza Dauksza. Aptitudinile intelectuale moștenite se adâncesc și se amplifică, câștigă în subtilitate și capătă sub dominantul temperament al lui B. P. Hasdeu o vigozitate neîntrecută. Memoria de prodigioasă adâncime, scânteietoarea inteligență, sprinteneala spiritului, vehemența polemică, nemărginita erudiție, fac din B. P. Hasdeu un scriitor de cuprindere universală. Tipărește studii istorice, filologice, adâncește problemele de filosofie, urcă într'un acces de melancolie dureroasă drumul anevoios al investigațiilor spiritiste, își risipește fără teamă și șovăială patosul înflăcărat al unui temperament frământat de o nepotolită dorință combativă. Sancționează vehement, pune concluzii categorice, își poartă cu mândrie destinul intelectual până în cele mai tumultuoase zone ale luptelor polemice. Pe acest B. P. Hasdeu nu l-ar fi înțeles decât acei care se ridicau la nivelul său intelectual. Dar puțini erau aceștia în vremea lui, și cu atât mai mare ne apare B. P. Hasdeu când ne gândim la prodigioasa lui hereditate, la sângele voevodal, la perfecționarea aptitudinilor intelectuale din generație în generație. Căsătorindu-se cu Iulia Faliciu, are o fată, Iulia, o ființă plăsmuită din esența geniului, un miracol de inteligență, o precocitate căreia nu-i lipsea nici fondul adânc al unei culturi, asimilată cu aceeași memorie puternică a tatălui. Printr'un blestem stupid și absurd, firul intelectual al neamului Hasdeilor se frânge. Cu Iulia se încheie această tradiție cărturărească cinquantenară.

Când Iănăkiță Văcărescu lăsa moștenire Văcăreștilor creșterea limbei românești avea conștiința hereditară a misiunii sale. Clucerul Alecu, fiul, și logofătul Iancu, nepotul, îi vor urma pașii pe acest drum.

Tot așisderea, B. P. Hașdeu, conștient de aceeași hereditate, își mărturisese credința înrâuririi strămoșești în următoarele versuri :

Din tată, din al tatei tată
 Noi toți Hașdeii moșteneam,
 Prin muzica cea ne'ncetată
 A sângelui de neam,

Trei lucruri mari ce'n lumea mică
 P'un ticălos atom
 D'asupra firei îl ridică
 Făcându-l om.

Pe zeu, pe țară, și femei
 Iubeam aceste trei,
 Aceste trei în cari se'ncheie
 Mii de idei.

Pe emblema Hasdeilor se aflau înscrise cuvintele : *Pro fide et Patria* ; pe stema Văcăreștilor : *Uirtus*. Aceste cuvinte contopesc în esența lor credința în virtuțile strămoșești. Acesta este germenele din care s'a zămislit înalta intelectualitate a Văcăreștilor și Hasdeilor.

În unele cazuri geniile nu sunt produsul unui accident inexplicabil prin legile biologice ale heredității. În domeniul speculațiilor abstracte, sau în acela al imaginației creatoare și al fanteziei, este mai greu de aflat o filiațiune directă. Totuși, cercetând gruparea aptitudinilor psihologice la ramurile ascendente sau pe linia descendenților, vom afla, și nu în puține cazuri, o evidentă înclinațiune care la unii dintre membrii familiei se poate înfățișa cu o intensitate remarcabilă. De oarece gânditorii și poeții acoperă cu celebritatea lor presupusul anonim al familiei, nu s'au făcut investigațiuni biografice amănunțite. În literatura noastră mai avem cazul lui Ion Creangă, socotit ca o apariție genială într'o familie de țărani chiaburi din nordul Moldovei. Dacă cercetăm însă neamul lui Ion Creangă, vom izbuti să identificăm câteva chipuri reprezentative care explică prin circulația sângelui hereditar aptitudinile literare. Despre tatăl său nu se poate spune nimic altceva decât că era un gospodar harnic și priceput, un om cu vază în satul său, un răzeș dintre cei mulți care au făcut să se menție tradiția unor familii puternice cu îndeletniciri cărturărești. Smaranda, mama lui Ion Creangă, era o pasionată a învățaturii. Între mamă și fiu se observă de timpuriu o trainică circulație de gânduri și de aspirații. Ea va învăța să scrie și să citească pe același abecedar

ca și fiul său. Ii va îndruma pașii peste tot, îi va stimula gustul pentru învățătură, îl va susține în eforturile sale, cu o tenacitate și o încredere care face din ea tainica autoare a geniului lui Creangă. Unul dintre biografii lui Ion Creangă, care a observat valoarea acestei contribuții, ne spune : „Iubirea de carte fusese moștenită dela tatăl ei, David Creangă, care prețuia învățătura și care citea cu ușurință viețile minunate ale sfinților. David a fost și vornic în Pipirig, vreme de douăzeci de ani“ (Nicolae Țimiraș). Fratele lui Creangă, Zahcu, nu era un cărturar ales, dar aceeași fierbere a sângelui strămoșesc îi însuflețea inteligența. Om de spirit, remarcabil anecdotist, înzestrat cu un umor sănătos și robust, el s'a realizat mai mult verbal, în întâlnirile cu ziaristii și scriitorii din Iași. „Prietenii lui Creangă îl primeau cu mulțumire în mijlocul lor ; iar Eminescu, de câte ori venea la Iași, căuta să-l vadă, și să petreacă un ceas, două, în tovărășia acestui român sfătos și mucalit“, — ne spune d. Nicolae Țimiraș, el însuși scriitor cunoscut și înrudit cu Ion Creangă. Nu se poate încadra acest tablou familial fără a ține seama de bădia Gheorghe Creangă, fratele Smarandei, care de bună seamă va fi influențat pe povestitor întrucât era un susținător și mai mult chiar decât o rudă, un prieten al acestuia. Legăturile lor literare, prin anecdotică, evocări și povestiri, făcute în comun, sunt evidente. Pe amândoi îi cuprindea același duh al geniului moldovenesc : bonomie, frivolitate humoristică, darul narațiunii. Povestitor în relațiile prietenești a fost și Moș Gheorghe Gheorghită din Pipirig, înrudit cu Smaranda. Darul povestirii era în familie. Il găsim desvoltat în variate chipuri la diferiți membri. Ion Creangă este un punct culminant pe această linie hereditară.

Al. D. Xenopol a simțit nevoia să-și povestească viața cu tendința mărturisită de a spulbera acuzația ce i se aducea că ar fi vlăstarul unei familii de origine evreiască, și totodată cu dorința de a îndreptăți recunoștința față de acci care l-au îndrumat. Tatăl, Dimitrie Xenopol, se trăgea dintr'o veche familie anglo-saxonă, protestant și apoi botezat la credința ortodoxă. Dimitrie Xenopol era un cărturar, cunoscător al mai multor limbi și al literaturilor străine, plăcându-i mai cu seamă citi-

rea dicționarelor. Fusese directorul unui pension, era deci profesor și pedagog. Ii plăcea cu deosebire muzica, pentru care avea o înclinațiune specială. Și în această direcție, Al. Xenopol își recunoaște influența sângelui patern atunci când spune „Ariile și cântecul tatălui meu și-au dat acea pasiune mare pentru muzică“. O soră a lui Al. D. Xenopol a fost încă o scriitoare cunoscută : Adela. Pe aceste temeuri se poate vorbi nu numai de un mediu cărturăresc, dar și de o hereditate evidentă a însușirilor intelectuale.

În ramura paternă a lui I. L. Caragiale găsim răsadul actoricesc și literar. Bunicul Ștefan a avut trei feciori, dintre care Costachi a fost actor și gazetar cunoscut, iar Luca, tatăl, actor și el, însă de mai puțin talent, fără a-l uita și pe mezinul Iorgu, actor, sufler, însfârșit o inteligență cu înclinațiuni humoristice. La cei doi fii ai lui I. L. Caragiale, Luca și Matei, se simte moștenirea facultăților intelectuale ale tatălui. Luca avea o memorie puternică, un simț artistic dezvoltat, o variată producție literară, remarcându-se cu deosebire ca poet și traducător, fără a pierde din vedere că încercase și romanul.

Matei Caragiale desăvârșește în nuanțele stilului și în cunoașterea limbei calitățile tatălui. Aceeași memorie remarcabilă, același simț artistic perfecționat și puternic, pretențios, dar printr'un ciudat fenomen își revendica un blazon de aristocrație și avea o stranie pasiune heraldică. Mare prozator înainte de toațe și poet.

Fenomenul hereditar al spiritului se poate urmări în numeroase cazuri. Ne-am oprit însă la câteva pe care le socotim semnificative pentru că prin ele problema se pune dintr'un îndoit punct de vedere : vâna de inspirație literară se răsfiră nu numai la descendenți, dar și la colaterali. Se poate deci vorbi de familii spirituale. În al doilea rând, am ales anume câteva creere geniale ale literaturii române, Cantemir, Creangă, Caragiale, de unde se poate vedea cu destul temei că desăvârșirea inspirației literare, în forme originale, revendică prin filiațiunea aptitudinilor hereditare o necontestată influență. Privit sub această înfățișare, geniul nu este un produs exclusiv al spontanietății, de neînțeles în esența lui intimă, ci, dimpotrivă,

un fenomen biologic, inteligența năzuind către perfecțiune, dar uneori este pândită de epuizare în viața descendenților, cu toate că ea poate renaște în alte forme la urmașii mai îndepărtați. Am mai folosit aceste cazuri demonstrative pentru a arăta că într-o cultură pe care mulți istoriografi și detractori au vrut s'o creadă „minoră“, fără o tradiție familială a grupurilor de creatori, se întâlnesc destule sinteze hereditare de unde se poate vedea că biologia culturii este un fenomen tot atât de adânc, de permanent și de evident ca și biologia în general.

NICOLAE ROȘU

POPORUL ROMÂNESC S'A NĂSCUT ÎN SATE

În cadrele largi ale romanității, în care formarea și caracterele specifice ale limbii ne apropie atât de poporul romanic al peninsulei italiice, evoluția socială a deosebit hotărît formațiunea etnică și evoluția istorică a celor două popoare.

Sat și oraș. — Iată în două cuvinte demarcația netă între mediul în care s'a plămădit soarta a două neamuri. Pe când în peninsula Apeninilor, Italienii s'au format ca popor și au rezistat secole de-a-rândul într'o fărămițare politică mult mai adâncă decât a noastră, în jurul orașelor, — aici, la noi, unde așezarea urbană romană a devenit cetate (*civitatem*), toată viața etnică s'a concentrat la sate. Acolo, pe pământul sărăcit al Italiei, bogatele orașe au creat, în locul unei unități rurale, ce nu a existat până în zilele noastre, unitatea culturală italiană, acolo orașele au scos la iveală și au păstrat prin veacuri marile valori, care au fost nu numai venețiene, florentine sau romane, ci și italiene; — la noi satele au păstrat, într'o desăvârșită unitate etnică, peste separațiile politice ori istorice, spiritul românesc; tot ele au dat prin *boeri*, adică prin războinici (slv. *boljar* — războinic), fii ai satelor și ei ca și primii conducători de unități mai strânse, *juzii*, și apoi *voevozii* însăși, toată valoarea trecutului românesc.

Pe cât de caracteristic este vieții italiene orașul, pe atât de strein este el de rosturile vieții românești. La noi alături de sat, acum un secol, nu aveam decât *târgul*, centru comercial cu pronunțat caracter rural, și odinioară mai erau și *cetatea* și *curtea* din care s'a născut „Capitala“. În afara acestora tot ce este *oraș*, așa cum arată și termenul de origine streină (mag. *város*), trece dincolo de marginile creațiunii românești.

Este interesant de observat că limba română în domeniul terminologiei așezărilor umane, urmărește, în stratificarea crono-

logică a termenilor, însăși evoluția istorică a dezvoltării așezărilor umane pe pământ românesc.

Dela strămoșii cei îndepărtați, dela Traco-Iliri am moștenit fără îndoială nu numai, așa cum vom vedea, așezarea caracteristică neamului nostru, ci și însăși numele satului, (să se vadă articolul nostru: „*alb. fsat, rom. sat. o moștenire autohtonă*”, în *Revue historique*, 1938). Dela Romani, odată cu orașele au pierit și termenii respectivi, s'a perpetuat totuși, cu rosturile lor cele noi, doi termeni: *civitate*m care a devenit locul de apărare al solidarității cetățenești, *cetatea* și *co (ho)rt*em care alunecând spre înțelesul de reședință a stăpânitorului — Curtea de Argeș. — Slavii, cu un început de circulație rurală a bunurilor, ne-au dat *târgul* (slv. trg), în vreme ce numeroasele *Grădiști* (slv. grad : cetate) nu au putut înlocui vechiul termen latin. Orașul (mag. város) nu va apărea decât cu streinii care, așezându-se temeinic pe pământurile noastre, nu se vor amesteca totuși cu noi, ci vor rămâne izolați în așezările lor orașenești lipsite de priză asupra mediului românesc rural.

Intr'adevăr. orașul rămâne și azi în Ardeal cu toată vechimea sa multi-seculară, un post izolat, strein de rosturile regiunii, post sugrumat, asediat de cercul de sate românești din jur, fără de care, cu toată producția sa industrială, cu toate rosturile sale comerciale, ar fi pierit de mult; iar dincoace de munți, acolo unde rosturi administrative și comerciale nu i-au creat o vigoare nouă, el s'a transformat în târg, urmând soarta istorică a atâtor vechi orașe sau cetăți întemciate de negustori ori cavaleri streini, — sau a rămas ca în Moldova, insulă străină.

Satul cu formele sale evaluate, răsărite din imbolduri militare, economice sau administrative. — târgul și cetatea, — forme ce au păstrat de altfel până în secolul nostru și ele caracter rural, — au format deci și formează și azi specificul național în domeniul așezărilor umane ale neamului nostru.

O rază de lumină, țâșnită sub acest unghi vizual din cunoștințele noastre istorice și aruncată îndărăt, în secole de trecută viață românească, ar putea evidenția, — înainte de a se arăta în imagini pregnante rosturile satului în nașterea, tăria și slăbiciunile societăților politice românești, — cât de vechi tradiții are satul în spiritualitatea românească.

Intorcându-ne cu milenii îndărăt, două și chiar trei, să vedem cum se caracterizau în Carpați și dincolo de Dunăre, până la hotarul lumii helene, așezările trace, între care Dacii nu erau decât o mlădiță. Și atunci, ca și azi, când Bulgarii și Sârbii continuă cu al lor *selo*, forme de viață pre-romane, ținuturile aces-

tea, adăposturi minunate pentru agricultori, ascundeau numai așezările rurale, *satele*.

Atât de caracteristică pare să fi fost așezarea rurală vieții strămoșilor noștri, încât până și numele sub care îi cunoșteau Romanii pe aceia dintre Traci din care coborîm noi direct, pe Daci, în forma sa primitivă *Davi*, pare să fie numai derivarea nominală a terminațiunei *dava*, care în nordul Dunării servea la formarea numelor de așezări dace, astfel că Dacii sau Davii ar însemna *sătenii*. De asemeni N. Iorga vedea cândva în numele Geților derivatul unor forme înrudite cu un substantiv grec (pământ), iar eu însumi am putut să afirm (Albanica vol. I, pag. 52—54), că numele etnic al Albanezilor, — care în orice caz moștenesc și pe Traci, — amintește munca pământului, caracteristică strămoșilor noștri.

Satele trace și numai ele, prin fixarea populației, au permis strămoșilor noștri. — spre deosebire de frații lor Iliri care, locuind un pământ, ce nepermițând dezvoltarea așezării în sate s'au irosit în triburi, — trecerea la forme superioare de organizare politică, care nu și-au pierdut niciodată caracterul lor etnic și localizat. De aci satele trace, care au lipsit Ilirilor, dar de aci și localismul lor regional, care nu numai că a permis crearea unor organisme imperialiste, dar a împiedecat uneori și înfiri-para unor sinteze naționale.

Tot de aci și diferențierea de viață istorică dintre macedo-români și daco-români. Cei dintâi, macedo-români, trăind în forme de trib, — fălcările reprezintă după toate probabilitățile o moștenire iliră — cu toată minunata lor rezistență etnică, cu toată eflorescența lor pastorală-negustorească, n'au putut ajunge niciodată la o creațiune național-politică și nici chiar la tendința unor forme proprii de organizare națională. Daco-românii, din contră, născuți în satele trace, și trăgându-și vigoarea etnică numai din sate, au reprezentat din cele mai vechi timpuri, de atunci de când în îndepărtatele vremuri ale evului mediu bănuim numai urmele unor „libertăți țărănești“, o formă de organizare etnică proprie și specifică, care ea și numai ea lămurește tăria și apoi slăbiciunile trecutului nostru.

Iată atâtea trăsături vechi legate de sat și stat, ce amintesc retrăirea lor milenii mai târziu, pe văile râurilor noastre, pe care, așa cum vom vedea îndată, din sate s'au născut organismele politice naționale, ce au rămas totdeauna legate de teritoriul etnic, veșnic apărător al acestuia, atât cât soarta a pus stăpânirea în mâinile lor și numai ale lor.

Dar satele noastre coboară nu numai din lumea îndepărtată a acestor strămoși — ce s'au ascuns într'atât în tainele etnicului, încât numai migăloase cercetări dacă pot să adauge ceva a-mintirii numelui lor, nume pe care prestigiul Romei l-a îndepărtat și pe el din moștenirea noastră, — ci mai coboară și din lumea nouă a locuitorilor de orașe ce au fost în alte părți Romanii, dar care au fost și ei înainte de toate țărani, așezați în sate.

Astfel că viața satelor trace, care se păstrează anonimă în viața rurală de azi, și-a găsit nu numai continuare în vremurile romane, — ce i-au adus între altele simțul disciplinei, cel al legii, — ci și o întărire ce a făcut-o să reziste în vremuri mai grele.

În mândrele așezări urbane ale Daciei, cu băile și teatrele sale păstrate alături de temple în împodobirea orașelor, în drumurile ce au brăzdat din belșug provincia, nu putem vedea instrumentele de romanizare ale Daciei, — pământ de țărani care ca și azi se țineau departe de aceste așezări streine lor, — ci găsim în ele numai dovada intensi vieți romane, născute atât de timpuriu pe pământul ce e cu totul al nostru.

Viața urbană a Daciei nu a putut naște ea poporul daco-roman, după cum părăsirea Daciei prin distrugerea orașelor de către barbari n'a însemnat, un secol și jumătate mai târziu, părăsirea ogoarelor ei de către provinciali. Desvoltarea atât de rapidă a acestei lumi barbare, care nu subplanta aci o ființă urbană mai veche, ci se naște spontan dintr'un surplus de energii și bogății, se lămurește mai ales prin aceia că aci ca și în Gallia Narbonensis, orașul se naștea târziu, urmând o veche înflorire a vieții rurale romane pe aceste meleaguri, viață anterioară chiar cuceririi lui Traian.

Orașul devenit la Daco-romani cetate, adică numai post de apărare pentru vremuri turburi, nu va putea explica niciodată pe meleagurile noastre romanizarea, căci știm din evoluția istorică a acestor pământuri că totdeauna orașul aci, fie el grecesc în Dobrogea, fie maghiar sau săsesc în Ardeal, a rămas izolat între masele rurale românești, care n'au fost impresionate decât de alte așezări rurale. Slavii cei vechi, Rutenii și Bulgarii apoi, ca și așezările maghiare rurale din Săcuime, au reușit tocmai prin caracterul lor sătesc, asemănător așezărilor românești, să se amestece cu noi, să înstrăineze o parte din fondul nostru național.

De altfel încă de mult d. prof. N. Iorga a putut să puie în justa lumină romanizarea Daciei, — contestată numai cu apa-

rență dreptate pe căile unei vieți urbane superficiale și de scurtă durată, — arătând că ea s'a făcut pe drumurile sale cele adevărate ale unei vieți rurale romane ce s'a înfiripat de timpuriu alături de lumea satelor traco-ilire.

Pentru ca să se înțeleagă acest fenomen de viață populară, trebuie să se pornească din îndepărtatele vremuri ale sfârșitului republicei romane, dela rosturi de viață economico-sociale specific italice, și anume dela transformările economice, care făcând imposibilă viața țăranimii în peninsula, au provocat una din cele mai mari emigrații populare, ce-a împânzit vre-odată lumea, și a creat romanitatea.

Într'adevăr, ultimile timpuri ale republicii au însemnat în domeniul politic ridicarea în locul vechilor claes populare care alcătuiseră până atunci însăși puterea statului, autoritatea unui mic număr de bogătași ce au adus cu stăpânirea lor, o înflorire pur urbană a statului, ce contrasta cu părăginirea vieții rurale; părăginirea ce se naștea de o parte din sustragerea unei părți a pământurilor rolului lor natural, din cauza extinderii vieții romane târzii, a vilelor și terenurilor de vânătoare (așa cum secole mai târziu, Insulele Britanice aveau să devină un imens teren de vânătoare, iar Englezul aruncat pe mare în căutarea câștigului vieții), iar de altă parte prin însăși degradarea pământurilor în urma exploatărilor sălbatice a pădurilor. Dacă adăogăm la acestea rezultatele economice ale noilor cuceriri orientale, — ce posedau imense rezervoare de cereale, care aduse a Roma nu costau nimic, deoarece acolo în orient pământurile publice se cultivau cu sclavi și tot cu robi se aduceau pe corăbii spre metropolă și produsul lor, — vom înțelege ușor pentru ce țăranul italic, atât de prolific și odinioară ca și azi, coborât în mizerie, a trebuit să părăsească pământul Italiei pe care acum trăia fără drepturi și fără posibilitatea muncii create.

De aici uriașa emigrație populară romană care îndreptându-se către Vest, spre Galia de Sud ca și spre Est a trecut peste Alpii orientali spre văile Savei și Dravei atingând Panonia, în vreme ce alte grupe atingeau peste așezările ilire, ținuturile trace și Dunărea noastră.

Nici un text istoric, inscripție, cronică ori altă însemnare nu amintește, este drept, această mișcare de populație, dar faptul acesta nu poate să aibă valoarea unei probe negative, nu poate să contrabalanseze indicii și mai ales simțul realităților istorice, care impun luarea în considerare a acestui fenomen de viață populară

Căci știm că istoria scrisă a acelor vremuri ca și tot ce atinge viața publică oficială nu se preocupă decât de pomenirea faptelor ce atingeau viața statului organizat sau personalitatea stăpânilor, nu amintea decât faptele stăpânilor sau a celor care puteau dispune fățiș de rosturile publice ; poporul cu viața, nevoile și evenimentele sale cădea în afara preocupărilor istorice, în afara rotsurilor pomenirilor prin inscripții, și au trebuit să treacă multe secole, milenii chiar, până ce vremurile noastre de abia au creat istoria popoarelor alături de istoria statelor și a stăpânilor.

A fost atunci „o infiltrare domoală, dar profundă de țărani romani“ care a „putut transforma într'o populație romană, vorbind latina vulgară, pe Iliri ori pe Traci, pe care cucerirea politică așa de trecătoare în Dacia, n'ar fi putut decât să-i atingă“¹⁾.

Intr'adevăr numai așa s'ar putea explica romanizarea atât de intensă a ținuturilor dace ca și cea a celor agricole trace din Balcani, în termenele atât de scurte ale stăpânirii romane, în vreme ce, cu toată lunga stăpânire romană din Iliricum, peste șase secole, nu s'a ajuns decât la romanizarea superficială a Albanezilor, căci acolo, alături de stăpânirea romană, nu s'a produs din cauzele economice ale improductibilității agricole a pământului, și o mare așezare romană agricolă, care ea, și numai ea, a determinat romanizarea, provocând chiar ca și cucerirea Daciei.

Iată deci că lumea romană, supunând politic viața neamurilor trace, impunându-le interesele sale militare și economice, aducea totuși pe plan social un puternic aport ce avea să continue. întărită și disciplinată, vechea viață a acestor ținuturi ce a fost și a rămas caracterizată și sub Romani prin *sate*. Viață în care, în satele cele noi, s'a plămădit amestecul celor două popoare, prin adoptarea a tot ceea ce aducea superior cotropitorul pe fondul veșnic al supusului : limba, instrument limpede de largă înțelegere, în locul graiurilor locale neevoluante, neclare, și lipsite de circulație : ordinea romană în locul frondei trace ; și înfârșit forța etnică latină, simțul unității, în locul spiritului individualist al neamurilor trace.

Dar pentru ca din acest amestec, pentru ca din traco-daco-romani să se nască poporul nostru, mai trebuia ca din atâția

¹⁾ *Selo* (sat) reprezintă în partea slavă a Peninsulei Balcanice satul familiar identic cu cel românesc și total deosebit de tipul de așezări slave *zadruga* și *mir* (la Ruși), care reprezintă o formă de viață în comun.

barbari ce au trecut pe la noi, să se mai facă amestecul și cu singurul neam plugar ce au trecut pe aici : *Slavii*.

Mongolii și Germanii, păstori și rășboinici, au trecut mulți și de multe ori pe aici, între un jaf și o bătălie au ascuns multe comori, dar nu s'au așezat niciodată ; mai târziu unii (Pecenegii și Cumanii) s'au și așezat temporar însă, creând chiar organisme politice, n'au lăsat totuși, decât amintiri în toponimie, căci nici unii nu s'au putut apropia de viața satelor noastre. Târziu de tot, alții din neamurile lor (Maghiarii), așezați artificial în cetăți sau târguri comerciale, au trebuit să trăiască, uneori și prin sate, dar acolo unde soarta i-a așezat în satele noastre, au pierit și pier și azi încă pe îndelete, dar nu absorbiți, ci asfixiați.

Din atâtea neamuri câte au trecut pe aici, numai agricultorii slavi, oameni rurali prin însăși viața lor, s'au putut amesteca cu populația vechilor sate traco-romane, imprimându-ne coloritul specific ce ne caracterizează, între popoarele romanice.

Slavii, agricultori care cunoșteau satul, dar care prin natura însăși a pământului patriei lor primitive dintre Nistru, Vistula și Carpați își organizează viața în formele caracteristice ale mirului sau zadrugiei, — ce nu sunt decât forme de comunism, în care pământ și produse se stăpânesc și se consumă în comun, de-a-valma de comunitate, — de îndată ce în ramura lor sudică au intrat în atingere cu viața satelor traco-romane, și-au dobândit prin ele, formele definitive ale vieții lor populare. Au părăsit în mare parte așezarea zadrugii și au adoptat *satul trac-selo*, ce se găsește azi și la Sârbi și la Bulgari.

Acolo unde n'au dispărut cu totul în mulțimea satelor daco-romane, acolo unde numărul sau împrejurări de ordin istoric general le-a favorizat conservarea caracterului etnic, ei au continuat social numai, în ale lor *selo*, viața satelor traco-romane ; sate din care s'au desvoltat și la ei ca și la noi, organisme politice superioare, organisme ce au fost tari numai atât cât au mers pe drumurile etnice, sprijinite de sate, și care au pierit de îndată ce au apucat-o pe căile streine ale imitațiilor imperiale. Sate, care la Sârbi, ca și la Bulgari, au păstrat ele viața etnică atunci când statele depărtându-se de rosturile lor etnice au pierit pe drumuri streine de sensul lor.

De aci concluziile : de o parte o întreită origină rurală, străjuște originile neamului nostru ; iar de altă parte, vitalitatea satului trac a fost atât de puternică încât a înflorit pentru toți cei ce s'au asimilat rosturilor lui sociale.

O CATEDRĂ EMINESCU

De-o jumătate de veac, de când omul Eminescu s'a stins, opera lui a fost neconținut prezentă în spiritul generațiilor literare care i-au urmat; s'ar putea spune că însuși omul, cu suferințele și peregrinările lui, a fost tot atât de actual, prin nenumărate amintiri, referințe și documente, publicate de foștii prieteni, de admiratori și de zeloși cercetători. O întreagă arhivă de fapte și impresii a întreținut însuși procesul vieții chinuite a celui mai mare poet național. Romantic prin operă și prin existență, Eminescu a fost sortit să nu beneficieze, după moarte, de destinul Luceafărului, cu care s'a identificat, și dacă a strălucit „nemuritor“ nu i-a fost dat să fie și de o strălucire „rece“.

Imaginii convenite de geniu transcendent, neatins de mizeriile pământești, alcătuită de Maiorescu, i-a urmat imagina de victimă a societății românești, și a dezamăgirilor de idealist, de victimă a pesimismului schopenhaurian și a *Junimii*, înjghebată cu patos de Gherea. Socialismul sentimental al veacului trecut l-a iubit și deplâns pe „reacționarul“ Eminescu, văzut ca o victimă a burgheziei, și toți poeții eminesceni și-au ciupit strunele în ritmul marelui maestru.

Măr al discordiei, dintre critica metafizică și critica științifică, așa cum au înțeles-o și practicat-o criticii maioreșciani și gheriști, opera și viața poetului au fost un pretext de dispute, de încriminări și de teorii, pe care istoria le-a înregistrat cu minuție.

Naționalismul sămănătorist și cel derivat din el au văzut, în Eminescu, un luptător, un profet al românismului, un doctrinar al conservatismului etnic și un steag larg desfășurat, sub cutele căruia s'au înrolat militanți mai vânjoși sau mai anemici.

Eminescu a dominat visul poezilor romantici care l-au imitat și a străjuit aspirațiile, vrerile și dânzemia militanților naționaliști.

Din când în când, câte-un cercetător mai asidu sau mai sporadic a folosit opera tipărită și inedită a poetului, pentru probleme de istorie literară, de ediție critică, de estetică, fără să ducă la un sfârșit o inițiere sau alta. Deschizători de căi, cu aproximație, cu grabă, cu erori fatale, acești pionieri ai eminescologiei și ei s'au certat, s'au completat, s'au străduit, în tot cazul, să lumineze atâtea și atâtea probleme care se puneau în legătură cu o scumpă moștenire spirituală.

Opera eminesciană a fost un teren de întâlnire, pentru atâția cercetători, mai norocoși sau mai neîndemânateci, mai pricepuți sau mai rătăciți, cu toții însă tinzând să se orienteze într'un dedal, în care firul Ariadnei se 'ntindea și se 'ncâlcea, alternativ, ca din nou să vină un altul și să se atingă de ghemul vrăjit al problemelor iscate de ea.

*

Din toate aceste strădanii, generațiile succesive au reținut câte ceva, au respins altceva, au adăogat noi lumini, învârtindu-se în același cerc fermecat al eminescologiei ; căci eminescolog a început să se socotească și desgroșătorul de fapte și date, și editorul de texte, cunoscute sau inedite, și biograful modest sau pretențios, și iscoditorul naiv sau savant de izvoare, și alcătuitorul de sinteze critice, mai interesante sau nu, și povestitorul de „viață romanțată“ mai episodică sau mai interpretativă. Eminescu a devenit un bun comun al culturii, un centru de întâlnire al tuturor care-au avut de spus un cuvânt autorizat sau și numai o vorbă de clacă, despre viața și opera lui.

Bibliografia eminesciană, variată ca preocupări și importanță, a crescut atât de mult, în cincizeci de ani, încât ea însăși presune o specializare, pentru a selecta amănuntul de esențial, adevărul de neadevăr, contribuția efectivă (mai mare sau mai mică) a fiecăruia, dintr'un șantier în care lucrătorii necalificați, cei calificați și constructorii veritabili s'au perindat fără încetare, atrași de dificultatea întreprinderii unii, de faima poetului sau de vanitatea lor proprie, alții.

*

Eminescu este astăzi o instituție națională ; viața și opera lui alcătuiesc un monument neclintit al culturii române ; nici întemperiile vremii, nici adversitățile crunte ale istoriei, nici momentele de decădere și înălțare ale oamenilor, nimic nu-l poate atinge în eternitatea lui spirituală ; căci Eminescu nu mai

este un simplu nume, oricât de mare ar fi el, din repertoriul divers al literelor naționale ; el este însăși mărturia supremă a existenței noastre ideale, este una din marile justificări ale existenței de Român, între atâtea entități etnice și spirituale, care-și dispută un loc sub soare.

Pentru noi, cincizeci de ani de cult în preajma operii și vieții lui nu înseamnă un drum închis sau o epuizare de cercetări ; înseamnă o consfințire, o limită maximă (în raport cu începuturile și până la acest prag) la care s'a ajuns, prin serii de strădanii, mai meritoase sau mai modeste.

Când trei luni am trăit o cumplită dramă națională, ale cărei răni sângere și vor sângera cât nu se știe, când cu toții ne sbatem într'o criză acută a existenței noastre, cu speranțe, cu credințe nescătuite, o fixare într'o entitate spirituală ni se pare leacul cel mai alinător și mândria cea mai întăritoare, după o serie de umilinți și crucificări.

Iată de ce n'am vrea să fie socotită propunerea ce-o facem drept o ciudată tichie de mărgăritar, într'un timp de griji practice fără asemănare, de remedii urgente și de soluția salvatoare pe care momentul le reclamă stăruitor și imperios.

Un neam își apără ființa colectivă cu toate mijloacele ce-i stau la dispoziție. Astăzi, ne stau la îndemână mai mult mijloacele morale ; istoria ce se face peste capul nostru nu ne poate lua și sufletul ; iar, dacă e vorba să concretizăm acest suflet într'o valoare nediscutată, să-l concretizăm în cel mai ales, mai adânc și mai cuprinzător suflet al rumânității ; el este, recunoscut unanim de noi înșine și verificat și peste hotare, în Eminescu.

O *catedră Eminescu*, la Universitate, este astăzi nu numai un capitol de buget și nici o simplă formă de încadrare a unui om și a unei funcții ; o catedră Eminescu este un templu, în care să se officieze, cu venerație și competență, simbolul însuși al existenței noastre spirituale. În primul rând ; și mai este un vast și viu laborator de discipline literare, de aplicația lor metodică și la nivel european, asupra vieții și operii celui mai pur și dominant geniu românesc.

*

Ne vom permite să schițăm, mai toate acele preocupări și discipline ce-ar putea să se nutrească din câmpul fertil al creației eminesciane, expusă în fața tinerelor generații și luminată în cât mai multe din aspectele ei complexe.

O catedră Eminescu, în cel mai imediat scop al ei, ar avea la îndemână un excepțional exemplu biografic ; o viață pate-

tică, agitată, rătăcitoare printre toți Românii vechii Dacii, curioasă să cunoască istoria și limba, folklorul și aspirațiile specifice și totuși unitare ale provinciilor românești. O pildă de complexă psihologie individuală, în care visul și acțiunea, des-nădejdea metafizică și credința etnică iluminată se împletesc într'un aliaj misterios ; o serie de încercări dureroase, de aptitudini multiple, un strat vizibil de viață socială și un strat intim de viață amoroasă și creatoare în spirit, care funcționează și alternează, fără a se stânjeni reciproc ; a mare tragedie omească, din care geniul și-a salvat tot ce-a putut salva, printr'o neostenită și relativ scurtă încordare de creație, și din care omul s'a mistuit până la depersonalizarea iscată de boală. Istoria literară propriu zis, psihologia individuală și rădăcinile ramificate și ascunse ale psihologiei etnice pot colabora într'o cuprinzătoare sinteză biografică. Între boemul Eminescu și geniul Eminescu sunt puncte de legătură și poduri rupte peste care un spirit atent și subtil va ști să treacă insensibil, să le asocieze și disocieze, la nevoie, într'o expunere dintre cele mai ispititoare. În Eminescu lucrează ereditatea etnică și familială, o psihologie bilaterală, paternă și maternă, geniul lui propriu, structura lui complexă, împrejurările și constantele lui de sensibilitate și gândire. Chiar forma depersonalizată a individualității lui, de după boală până la moarte, se mișcă în unele tipare automatizate ale personalității lui excepționale; sub aspectul dureror de viață lui, Eminescu nu e numai un bolnav comun, cu simptomele clasice ale maladiei de care-a suferit, ci un bolnav în care se mai sbat umbrele geniului stins.

Biografia lui Eminescu, oricâte înrudiri ar avea cu tipologia geniilor romantice, este totuși biografia unui geniu românesc, sortit să se nască într'un anume timp istoric, într'o anumită atmosferă morală și culturală, dintr'o anumite ereditate etnică și familială și să se fi desfășurat între anumiți oameni, consumându-se prin fapte strict individuale.

Dar poetul nu ne-a lăsat moștenire numai o viață excepțională, dramatică și oricând în stare să ispitească un biograf, s'o refacă și s'o interpreteze launtric, din rețeaua de întâmplări în care s'a sbatut ; de pe urma lui a rămas cea mai bogată, mai variată și mai expresivă operă a unui geniu românesc. Un noroc aproape uimitor a făcut să se păstreze posterității, pe lângă opera lui scrisă, și cel mai prețios laborator de creație artistică pe care l-a lăsat vre-un scriitor național. Omul care-și purta, ca înțeleptul antic, totul cu sine, care n'a avut cămin, n'a avut o situație socială, care n'a agonisit nimic, ca să-și fixeze în urme

materiale, o existență de o rară bogăție, și-a conservat cu o grijă minuțioasă, cu o conștiință superioară, cele mai multe din etapele creației lui scrise. Manuscrisele eminesciane, încăpote după moarte pe mâinile ferme ale lui Maiorescu și cedate Academiei Române, alcătuiesc un adevărat *Corpus* al aperiilor lui, pe care-am început s'o cunoaștem în toate uimitoarele ei evoluții, în mersul ei viu spre o formă perfectă. Este un adevărat miracol să vezi ce laborioasă muncă de atelier, câtă strădanie și ce joc alternativ, între inspirație și reflecție critică, mărturisesc filele lui de manuscris.

Se poate spune că Eminescu ne-a impus, prin acest legat spiritual, lăsat moștenire urmașilor, să ne creăm câteva discipline, în care cercetătorii să afle și metoda de lucru și materialul cel mai important.

Critică de texte, în vederea unei ediții definitive, nu-și găsește un teren mai fertil, ca'n opera lui manuscrisă. Problema variantelor apare în cea mai dificilă și seducătoare față a ei, în aceea a variantelor interne a poemului și a variantelor lui externe. Ceea ce înțelege critica modernă prin *expresie*, adică legătura organică între conținut și formă, este preocuparea fundamentală a variantelor eminesciane.

Un filolog aplicat la manuscrisele poetului este numai un simplu restaurator de materiale; el trebuie să fie însoțit, în aceeași persoană, de un istoric literar priceput, de un critic subtil și de un estetician înțelegător. Iar filologul însuși, pe lângă cunoașterea limbii (în continuă evoluție) poetului și a manuscriselor, în aspectul lor material, e neapărat nevoie să fie și un expert grafolog. Nu un grafolog oficial, cu diplome și sisteme de explicație a grafiei individuale, ci un grafolog crescut în atmosfera specifică și organică a scrisului eminescian.

Intr'o notă foarte interesantă, adăogată la controversa cu d. N. Iorga, referitor la comunicarea sa făcută la Academie, despre cel dintâi tom al ediției critice de *Opere* eminesciane, d. Perpessicius, cel mai bun cunoscător al manuscriselor poetului, remarcă: „Problema grafiilor la Eminescu este pe cât de clară, tot pe atât și de obscură. Câte ceva am schițat și noi în introducerea ediției noastre, fără să gândim că un atât de vast subiect ar putea fi epuizat în câteva rânduri. Scrisul eminescian, în aspectele lui dificile evident, este atât de înșelător și mistifică cu atâta măiestrie, încât fără o inițiere aprofundată rătăcește și pierde. E tocmai pricina multora din greșelile de filiație și cronologie ale lui Constantin Botez“.

Și mai departe, drept concluzie a constatării: „Grafologia

eminesciană se pare totuși că merită o cercetare de altă natură, oarecum interioară, nu numai de suprafață. Ideea unui curs de grafologie eminesciană, afectat școlii de arhivistică, ar trebui să ispitească pe cei în drept. Un curs, negreșit, cu studenții catedrelor de literatură și care ar ține cel puțin 10 ani“.

Ne permitem să credem că cercetarea propusă, de *natură oarecum interioară*, s'ar nimeri mai curând unui curs nu de pură arhivistică ci ar fi una din preocupările multiple, care-ar intra în competența doritei catedre Eminescu. Căci, oricât ar fi de vastă opera poetului și oricât de numeroase problemele ce le iese, Eminescu este unul și indivizibil, este un univers cu toate bogățiile și accidentările lui; și cine se dedică acestui univers trebuie să fie un veritabil enciclopedist eminescolog. Fiindcă eminescolog înseamnă și specialist în Eminescu, dar și în toate problemele câte se pot pune, în legătură cu viața și opera lui.

D. Perpesscius însuși, închis între vastele zări ale universului Eminescu, de câțiva ani, descoperă singur unele din aceste dificile și subtile probleme. Nu mai departe decât în aceeași controversă cu d. Iorga, în același al treilea și ultim articol, din care-am citat, discutând în principiu și în fapt câteva din edițiile anterioare ale poetului ca și proiectata ediție Iorga, voită sub auspiciile Academiei, ne împărtășește câteva prețioase observații asupra arhitecturii personale a ediției Maiorescu.

Dar, desigur, toate aceste posibile probleme sunt și rămân preocupări colaterale sau incidentale, în legătură mai mult cu istoria edițiilor critice întocmite de diverse spirite, din opera poetului.

*

Universalitatea creației eminesciane, înțeleasă atât de bine de Maiorescu, este astăzi un fapt evident; este chiar și un loc comun. Numai un raport între valorile interne ale operii poetului și valorile liricii universale ne poate da o imagine fermă, despre acest univers.

Literatura comparatistă, care este o lărgire de sferă a istoriei literare izolate, autarhice, a încercat, și în domeniul eminescologiei, să stabilească anume înrudiri de motive, anume similitudini și deosebiri, între opera eminesciană și operele atâtor literați streini. O adevărată întrecere de a descoperi „isvoare“ a născut atâtea „sourcier-îști“, mai notabili sau nu, și Eminescu a fost în primejdie, uneori, să fie înecat în apele succesive ale unor „isvoare“ diverse, din Orient și Occident, amenințând, prin afluență, să acopere într'un mare moartă personalitatea lui creatoare. Dacă există o sumă de „isvoare“ care-au udat

pământul rodnic al geniului eminescian, ele n'au putut să-i inunde culmile, să-i teșească reliefurile.

Universul eminescian nu este produsul unor influențe livrești, cu exclusivitate ; au căzut în ele tot soiul de semințe, dar au fost în pământul lui original, în misterioasa lui forță creatoare, alătea semințe proprii, care-au rodit însutit ; mai curând s'ar putea vorbi de altoiuri, în imensul copac al geniului eminescian.

O cercetarea statistică de „isvoare“ este numai o operație de spirit pedestru. Eminescu este un complicat relief ; în perspectiva creației, relieful lui trebuie văzut în raport cu alte reliefuli. Inglobat în mare familie de spirite a Romanticilor, Eminescu se valorifică în comparație cu reliefurile atâtor individualități ale ei.

Comparatismul eminescian, dacă se mulțumește să adune așchii, frunze și vreascuri, face operă de pădurar nu de alpinist. Și tocmai un asemenea alpinism ar trebui să fie metoda comparatistă aplicată la studiul lui Eminescu, văzut în raport cu un Leopardi, un Byron, un Musset, un Alfred de Vigny, un Victor Hugo, un Pușchin, un Shelley sau cu oricare geniu liric înrudit.

Sentimentul că poetul nostru este unul din cei mai mari poeți ai lumii și că rădăcinile lui daco-române au hrănit un copac cu vârful înalt și ramurile stufoase să nu mai fie un sentiment vag sau un adevăr restrâns de câteva spirite. Ca și arborele visat de Sultan, din *Scrisoarea III-a*, arborele geniului eminescian să fie un semn al puterii creatoare vădite a geniului românesc. Crescut din pieptul poetului, destinul lui e să foșnească viu, alături de ceilalți arbori roditori ai liricii universale.

*

Poet, critic al culturii, ziarist și polemist, doctrinar al naționalismului, critic literar și dramatic, culegător de folklor, preocupat de filologie, de pedagogie, de metafizică, de politică și de câte altele — Eminescu este un geniu complet și complex, iar opera lui are atingeri cu atâtea domenii ale spiritului.

Nu vom face eroarea să punem pe același plan și să vedem aceeași adâncime, în toate multiplele lui preocupări. Pentru noi cei de astăzi, el nu mai este un mit, ci o realitate spirituală, o valoare permanentă, a culturii naționale. Opera lui nu se epuizează într'o generație ; ea *se asimilează* și se așează 'n perspective felurite. Câtă influență și cât ecou e în stare să producă opera eminesciană, în succesiunea istorică a culturii noastre, e

interesant abia în al doilea rând să ne preocupăm. Fără a fi lipsit de rost, un atare studiu, dacă e să-l facă cineva, ține mai mult de curiozitatea istoricului, care ar vrea să stabilească relațiuni între o valoare spirituală permanentă și resfrângerile ei în anume personalități, epoci sau momente.

În sine însăși—opera eminesciană este o unică valoare creatoare și în acest plan trebuie ținută neconținut în actualitate.

O catedră Eminescu ar avea, în primul rând, să nteție un foc veșnic aprins la un altar, în care ritualul este nu numai un semn exterior al credinții, ci expresia credinții însăși.

În dialectica istorică a civilizației noastre, poezia eminesciană a fost văzută mai ales ca un produs al romantismului; este, desigur, și aceasta : dar în permanența valorii ei, poezia eminesciană este o cristalizare a Poeziei însăși.

În aceeași dialectică istorică, doctrina naționalistă eminesciană a fost văzută mai mult drept un produs al conservatismului nostru etnic, ba chiar al reacționarismului nostru politic, într'o anume fază ; este desigur, și aceasta ; dar în permanența valorii lui, naționalismul eminescian este o cristalizare a Naționalismului însuși.

În evoluția criticii noastre, opera eminesciană a fost un material imens de lucru și un corp de aplicare a atâtor metode. Pentru Maiorescu, a fost un prilej de aplicare a esteticii schopenhaueriene, a tipologiei geniului, din același izvor, și a criticii estetice. Pentru Gherea, un prilej de aplicare a „criticii științifice“. așa cum el o înțelegea și practica. Pentru d. Dragomirescu, un prilej de teoretizare a altei „critici științifice“. Pentru d. G. Călinescu, prilejul unui vast studiu critic, sub un anume unghi de vedere și cu anume aplicații a disciplinelor critice. Pentru d. Perpsicius, un prilej de a realiza o excepțională ediție critică. Pentru d. Tudor Vianu, un prilej de isvoare filozofice cu predilecție căutate și aflate. Pentru d. D. Caracostea, un prilej de a aplica o anume directivă a criticii germane contemporane, în exclusiva privire a operii poetului, ca expresie a „artei cuvântului“. Pentru unii, un prilej de a căuta și identifica isvoare; pentru alții, în sfârșit, un gras subiect de probleme istorico-literare și biografice sau de psihologie romanțată.

Opera eminesciană, dacă a favorizat toate aceste aplicații, înseamnă că poartă 'n sine numeroase semnificații ; înseamnă că în contact cu ea, toate disciplinele istoriei și criticii literare se însuflețesc și devin fertile.

La cele pomenite până acum, se mai pot isca încă atâtea alte preocupări : despre influențele exercitate asupra scriitorilor

posteriori, despre ecoul în critica streină, despre marele număr de traduceri în alte limbi, de variabilă importanță; apoi probleme în legătură cu estetica poeziei, cu versificația și estetica limbajului (un domeniu încă de exploatat de-acți înainte), cu iconografia eminesciană etc... Când Maiorescu, în cunoscuta lui scrisoare adresată poetului, după primul acces al bolii care trebuia să-l mistue, i se adresa cu măgulitoare recunoaștere a geniului „care pentru noi este și va rămânea cea mai înaltă încorporare a inteligenței române“ — vorbea anticipat, în numele întregii culturi române, nu numai în numele *Junimii*.

Titu Maiorescu a văzut, și de data asta, clar și pe plan universal. O catedră Eminescu ar fi o catedră a culturii române, un templu închinat în cinstea celui mai mare geniu național și un altar, în care să se slujească ceea ce în mod permanent și desăvârșit, ar trebui să însemne, prin vorba cam rebarbativă eminescologie !

POMPILIU CONSTANTINESCU

ESTETICA TEOLOGICĂ A D-LUI NICHIFOR CRAINIC

Reluând seria noastră de articole asupra principalelor aspecte ale esteticii românești contemporane ¹⁾, ne oprim de data aceasta în fața contribuției d-lui *Nichifor Crainic* ce se cuprinde mai cu seamă în ultimul său volum „*Nostalgia paradisului*”. (Edit. Cugetarea, 1940, pag. 413).

Cadrul general în care se înscrie concepția estetică de care vorbim, e — după cum se știe — unul pur teologic. Trebuie să recunoaștem dintru început alături de d. Nichifor Crainic că pătrundem cu d-sa într'o lume cu totul necunoscută intelectualității românești, scrisului nostru mai ales care aglindește toate curentele gândirii universale în afara celui religios pe care raționalismul modern l-a negat permanent. Motivele acestei situații sunt desigur numeroase și felurite, dar ele nu aparțin numai mimetismului europeist al cugetătorilor noștri, ci și într'o bună măsură timidității reacțiunii autohtone de până acum și în special a teologiei căreia îi lipsea o metodă și un aparat de prezentare mai modern, odată cu o informație științifică mai vastă. E meritul deosebit al noii noastre teologii de a fi apucat dela un timp pe acest drum pe care și gânditorii pot păși cu încredere și înțelegere. Pe această linie, contribuția d-lui N. Crainic a fost de mult recunoscută și intelectualii noștri îi datoresc aș spune chiar inițierea într'un domeniu pe care școala superioară l-a ignorat aproape cu totul dela începuturile ființării ei. Cu un teolog ca scriitorul de care vorbim, pătrunzi pe treptele științei celei mai înalte în altarul veșnicelor adevăruri religioase și în deosebi a celor ortodoxe, convingându-te de necesitatea simbiozei credinței și cunoștinței ca fețe ale acelcași năzuinți și strădanii omenești. Discutarea problemelor culturii din punct

¹⁾ Vezi în „*Gând Românesc*”, 1939 Dec., Nr. 10—12: *Desbateri în jurul principiilor de estetică ale d-lui G. Călinescu* și în „*Revista Fundațiilor Regale*”, 1940 Iulie Nr. 7: „*Sistemul estetic al d-lui Lucian Blaga*”.

de vedere creștin și ortodox, iată perspectiva generală a d-lui N. Crainic în care se descifrează și zarea lui estetică.

„*Nostalgia paradisului*“ desfășoară în frazele cu poleiul aurit al stilului involburat de entuziasmul ascensiunii mistice, trei mari probleme : raporturile dintre cultură și religie, cele dintre teologie și estetică, finalitatea culturii și artei, înșfârșit. Toate sunt unitar și deci sistematic soluționate, creștin și ortodox prin prisma modului *teondric*, după care actele culturii sunt expresia unei înalte colaborări ale divinității cu omul care „*în tot ce face și în tot ce creează e colaboratorul lui Dumnezeu*“ (op. cit 56). Doctrina ortodoxă admite valabilitatea universală a principiului *teondric* și ca atare aplicarea lui în problemele culturii. Prin aceasta ea se situează, cu întreaga teologie creștină de altfel, în opoziție cu direcțiile fundamentale ale filosofiei culturii moderne descreștinate în mare parte și înnămolită în antropocentrism și individualism anarhic de unde nici una din încercările eroice ale gândirii moderne n'a putut-o mântui.

Dintre problemele cărții d-lui N. Crainic, nu ne vom opri decât în fața celor estetice și anume a raporturilor teologiei cu estetica.

Disciplina modernă a esteticii e orientată în general sub semnul specializării spre un foarte riguros și exagerat autonomism. Obiectul ei în special a fost de aceea izolat și îndepărtat de celelalte domenii ale culturii și în deosebi de religie. D. N. Crainic înțelege dimpotrivă că o apropiere a esteticii de religie e necesară în interesul însăși al celei dintâi, fără ca prin aceasta să se împietzeze asupra autonomiei disciplinei. Argumentele sunt următoarele : a) religia nu e un oarecare domeniu al culturii alături de știință și artă, ci unul de o valoare excepțională ce tinde a îmbrățișa totalitatea câmpurilor creațiunii omenești și care poate fi foarte fecund pentru explicarea lor ; b) arta ca apariție istorică este „marea frică a religiei și mijlocitoare a cultului divin“ (pag. 131); c) autonomia artei nu poate fi turburată de religie întrucât arta a servit totdeauna biserica fără a-și trăda legile ei proprii; d) neputința esteticii moderne de a defini experimental și raționalist frumosul și esența artei. Considerăm întemeiate aceste argumente cu observația că și ultimul e principal îndreptățit pentru toate domeniile culturii odată ce metoda cercetării pozitivistice nu poate depăși raza ei de eficacitate în câmpul fenomenelor. În schimb se pătrunde în luarea credinței și a dogmei. Doctrina teologică e chemată să răspundă la problemele nedeslegate ale esteticii și d. N. Crainic socotește că ea posedă suficiente elemente „pentru a preciza liniile

unui sistem“, ceea ce dezvoltările noastre ulterioare vor confirma.

Metoda generală a studiilor de estetică ale d-lui Nichifor Crainic urmărește confruntarea principiilor teologice cu cele ale esteticii tradiționaliste de care uneori se apropie cele dintâi, și cu cele ale esteticii moderne de care se separă categoric. În rezumat, estetica mistică și teologică a scriitorului nostru înțelege să se opună net esteticii științifice care prin pozitivarea și autonomismul ei s'a redus la „o zonă spirituală pipernicită și supusă unor răstălmăciri de multe ori neconvenabile nici artei și nici sensului teologic“ (pg. 140). Îndepărtând din sfera preocupărilor ei problema frumosului în sine și a inspirației cu originile sacre, estetica modernă a săpat o prăpastie între teologie și artă, a „*duș la o scoborîre a prestigiului ideii de frumos și de artă*“ (137), completează, cu argumente de ordin etic, d. N. Crainic, opoziția sa.

Să înfățișăm acum problemele estetice așa cum le desleagă prin prisma teologică autorul nostru. Cea dintâi e problema „frumosului în sine“ cum spune metafizica, dând soluțiile cunoscută ale platonismului, după care frumosul e ideea eternă ce reapare în mintea omului cu prilejul contemplării lumii sensibile amintindu-i originea lui divină sau aceea apropiată a lui Schopenhauer, după care frumosul e de asemeni ideea veșnică întrevăzută de geniu ce ia inițiativa repetării ei în artă. Metafizica tinde deci — spune d. Nichifor Crainic — a reduce frumusețea în sine la „*un concept abstract, impersonal și vag, „un extract logic și atât*“ ceea ce în fond nu corespunde tocmai intențiunii ei reale, întrucât metafizica depășește construcția logică, căutând substanța, ideea de frumos nefiind numai o sistematizare rațională ci și una existențială. E drept însă că vagul concepției metafizice e vădit și că nu poate mulțumi pe cugetător ancorându-l într'o etapă provizorie. Doctrina teologică va căuta deci a depăși provizoratul și a-i umple vagul cu un conținut mai precis: „frumusețea perfectă sau absolută e Dumnezeu însuși“ (146), i se creează deci un fundament transcendent și i se schițează opoziția față de metafizică ce avea o bază imanentă îndreptând pe om spre ideea de frumos, de jos în sus din propria lui inițiativă. Așadar, „*frumosul în sine definit în mod vag de transcendent al tuturor frumuseților din ordinea văzută, fie frumusețile naturale artistice, morale*“ (148). Estetica teologică depășește deci considerabil obiectul esteticii moderne care se reduce la „frumosul artistic“, nu însă în sensul restrâns ce i-l dă d. Nichifor Crainic ca „frumos sensibil“ în-

trucât și noua esteică se ocupă de „frumosul ideal“ sau de „*vi-ziunea fantaziei creatoare*“ ca etapă a creației artistice sau ca esență a analizei fenomenologice. Frumosul e deci transcendent și „*cauza creatoare și finală a tuturor lucrurilor*“. Frumosul coboară și se dăruete de sus în jos, se revelează adică. Amintim aici concepția estetică d-lui *Lucian Blaga* ce vorbește de asemeni de o „*revelare a misterului*“, dar într'un mod ciudat de jos în sus ca o urmare a pomenitei atitudinii metafizice ¹⁾. Punctul de vedere teologic pare a fi aici mai cuprinzător întrucât aplicând modul teondric al esenței, atât factorul divin transcendent cât și cel uman immanent se manifestă activ și sintetic, cele două direcții, de sus în jos și de jos în sus, concurând spre același punct central al operei.

Frumosul înfățișat mai sus alcătuește ființa recreată a lui Dumnezeu, izvorul ei, generatorul frumosului din întreaga lume creată. Care este însă situația frumosului creat și în primul rând al celui natural în estetica teologică? Să reamintim mai întâi poziția estetică tradițională și a celei moderne față de această problemă.

Pentru estetica tradițională, frumosul natural însemna doar o treaptă de pregătire pentru frumosul artistic socotit doar ca desăvârșire al celui dintâi. Așa a gândit de pildă estetica metafizică a lui Schopenhauer. De asemeni și pentru estetica psihologică tradițională, aceeași emoție era provocată atât de frumosul material cât și de cel artistic. Situația s'a schimbat în estetica modernă care s'a orientat spre o separare categorică a frumosului natural de cel artistic, cu scopul de a întemeia și mai sigur autonomia estetică. D. Nichifor Crainic citează următoarele argumente folosite pentru diferențierea celor două categorii ale frumosului: a) frumosul artistic are legi proprii și deosebite de cel natural; b) în ordinea psihologică nu există unitate între frumosul artistic și cel natural; c) natura nu e nici frumoasă, nici urâtă, ci anestetică iar dacă ni se pare uneori frumoasă, e numai fiindcă proiectăm asupra ei impresiile culese din artă; d) pentru religie, natura apare frumoasă în totalitatea ei, dar aceasta e religiozitate, nu sentiment, estetic. Cu excepția primului argument, a cărui temenicie o recunoaște întrucât nu socotește că frumosul estetic are misiunea de a imita în mod inutil pe cel natural, autorul nostru respinge toate celelalte motivații ale separării celor două feluri de frumos. Fiind creație a

¹⁾ Vezi și studiul nostru despre „*Sistemul de estetică al d-lui Lucian Blaga*“ (loc. cit. pag. 202).

divinității, natura nu poate fi decât frumoasă și ar fi o aberație să i se neghe această proprietate chiar în numele estetice. A se reduce apoi frumusețea naturii numai la proiectarea impresiilor noastre subiective asupra ei, ar însemna — spune mai departe d. Crainic — a se mina fundamentul științific al estetice însuși. Ar urma atunci să proiectăm impresii și asupra operelor de artă, fiindcă întocmai ca în cazul naturii, am putea trece pe lângă frumusețea lor fără a fi înrâuriți de ea. Sau majoritatea oamenilor gustă mai îndată arta decât natura? Nu se întâmplă oare dimpotrivă, sfera contemplatorilor artei fiind mai restrânsă decât cea a admiratorilor naturii? Dar însăși puțința unei proiectări a impresiilor artei asupra naturii nu desvăluie de fapt asemănarea lor?

Rămân cu toate acestea argumente ale estetice științifice necesitate de d. Crainic, care susțin mai departe eterogenitatea celor două categorii ale frumosului. Le înfățișăm și le discutăm după tratatul de estetică al d-lui Tudor Vianu după cum urmează : a) frumosul natural e un element dat, frumosul artistic unul creat de om; b) există un fel deosebit de evaluare a artei și naturii, cea dintâi ducând la artist, cealaltă nu; c) frumosul natural e infinit, cel artistic finit, redus la un fragment sau colț al lumii; d) interesul deșteptat de natură are surse extraestetice : puterea de a te odihni și întări organic, liniștea pe care natura o opune sbuciumului social și civilizația, sentimentul religios pe care-l provoacă, etc. Dacă privim însă aceste argumente ale estetice științifice din punctul de vedere teologic al d-lui Nichifor Crainic, unele din ele par a ceda. Astfel la punctul a) se poate răspunde că pentru teologie natura nu e nicidecum un element dat, ci unul creat de Dumnezeu, ca și frumosul artist care e creat de om, dar totuși cu colaborarea divinității prezente în toate actele culturii, datorită modului teondric. La punctul b) : Apoi diferența dispăre întrucât și prețuirea naturii duce la un autor care e Dumnezeu. La punctul c) mai departe se poate obiecta că deosebirea cantitativă a frumosului natural de cel artistic dela infinit la finit nu e reală, oșera de artă oglindind în chiar ființa ei redusă sclipirile infinitului divin odată ce modul teondric se manifestă și aici. În ce privește punctul d) însă să recunoaștem că el rămâne valabil pentru foarte numeroase cazuri, că interesul extraesthetic pentru natură e foarte frecvent, așa cum am arătat-o și noi în „*Conceptul de artă populară*“ (Capitolul „Arta populară și valoarea estetică“) și că de foarte multe ori cel religios le domină pe toate. Față de această plasă de argumente ce se interferează adesea, a-

nulându-se reciproc, dar se și mențin uneori, cum se prezintă situația în cele din urmă? Concepția științifică pare a rezista și e simptomatic că un estetician ca d. Lucian Blaga chiar, a cărui poziție nu e științifică, ci principial metafizică și mistică, susține totuși eterogenitatea celor două planuri ale frumosului prin acea lege a netransponibilității ce socotește că distanța dintre ele e cât a unei „mutații ontologice“. De altfel să recunoaștem că d. Nichifor Crainic însuși se declară pentru o autonomie relativă a artei față de natura pe care nu înțelege s'o imite pur și simplu, văzând — cu drept cuvânt — inutilitatea acestei concepții. Perspectiva teologică are însă avantajul privirii de ansamblu și al realizării unității frumosului prin raportarea variantelelor lui la Dumnezeu. Acolo unde știința separă și țărzurește cu grijă teologia, îmbrățișează și unește dogmatic. În capitoul despre artă al cărții se vede totuși clar dorința autonomizării „*ce aduce pe lume o nouă ordine de lucruri care prin structura lor sui-generis nu mai au nimic de a face cu ordinea naturii*“ (189).

Studiile de estetică ale d-lui Nichifor Crainic nu se ocupă însă numai de problemele obiective ale frumosului și artei, ci poposesc și asupra psihologiei creației căreia i se aplică la rândul ei concepția teologică. Se ridică mai întâi problema factorului creator de artă, a *geniului*, respingându-se dintru început explicarea lui patologică și universalitatea lui așa cum o vede estetica științifică ce și-a dat toate silințele să sfărâme caracterul lui excepțional. Democratizarea geniului, adică prezența lui obiștească, s'a fundat pe identitatea dintre contemplator și creator. Intrucât toți oamenii pot gusta arta, ei o pot și crea. Neprimind această teză, d. Crainic o combate printr'o analiză a procesului de creație care arată că în timp ce artistul pleacă dela intuiția sau viziunea ideală a operei și apoi trece la realizarea și intuiției ei sensibilă, contemplatorul rămâne numai la cea din urmă. Intuiția sensibilă e comună tuturor muritorilor, cea ideală aparține numai artiștilor. De aici universalitatea contemplației și excepționalitatea geniilor. Să observăm însă că analiza procesului creației în comparație cu cel al contemplației a dus de fapt la alte rezultate. Intre artist și contemplator diferența pentru estetica științifică a părut a fi doar direcția inversă a divinului străbătut. Pe când artistul trece dela intuiția ideală a operei lui la cea sensibilă, contemplatorul purcede dela cea din urmă la cea dintâi. În nici un caz însă nu-i lipsește nici lui intuiția ideală care alcătuiește doar țelul final al contemplației, intuiția sensibilă mărgininu-se doar la învelișul exterior al operei. Având deci puțința atingerii stadiului ideal, diferența din-

tre contemplator și artist ar dispărea de fapt. O deosebire trebuie să existe totuși, pentru simplul motiv că altfel geniul ar trebui să fie universal. Ea constă — socotim — în faptul că intuiția ideală dela care pleacă artistul nu se poate acoperi niciodată cu cea la care ajunge contemplatorul. Intr'adevăr, opera ca existență realizată sensibil nu reproduce decât în parte viziunea ideală de cer ce a străfulgerat în intuiția ideală inițială a artistului. Plecând dela operă, contemplatorul nu va putca ajunge deci în mod fatal decât la o parțială viziune a lumii originare întrevăzute de creator. Pe această bază o diferențiere a artistului de contemplator e cu puțință, adăogându-i-se firește și posibilitatea realizării în forme sensibile a intuiției ideale pe care n'o posedă contemplatorul.

De psihologia creației artistice se ocupă mai departe d. Crainic atunci când înfățișează și insistă asupra *problemei inspirației*. Pe baza unor multiple mărturii dintre care nu lipsesc și cele ale unor pozitiviști, se accentuiază însemnătatea elementului transcendent în procesul inspirației. Inrudirile dintre mistică și artă sunt recunoscute de altfel în acest domeniu, chiar de unii cercetători psihologi. Acolo unde însă discuțiunea între concepția teologică și cea a estetice moderne se aprind, privește „locul“ inspirației. Cercetările științifice ale psihologiei creației așează într'adevăr locul inspirației în inconștient sau subconștient, în timp ce teologia ortodoxă susține cu d. Nichifor Crainic „spiritul“ ca sediu al ei, deci plina și puternica lumină a conștiinței. Isbucnind din subteranul infernal al inconștientului, geniul devine astfel iresponsabil. De altă parte este cu puțință ca tocmai în inconștient să ia naștere cel mai înalt act al culturii? După cum se vede, argumentele de față au o puternică tinctură etică ce depășește planul pur explicativ al problemei. Ele se leagă de modul teondric sub care se privesc toate problemele culturii, omul fiind în opera de artă colaboratorul lucid, conștient al lui Dumnezeu. Ocupându-se apoi de „isvoarele“ inspirației, d. N. Crainic subliniază în deosebi faptul că cea mai de seamă fântână a operei de artă — Biblia — a fost foarte mult ignorată la noi și că prin aceasta s'au pus sensibile piedici universalității artei noastre. Subscriem acest argument și ne îngăduim să amintim contribuția hotăritoare a „Gândirii“ în acest domeniu.

Cu prilejul ridicării *problemei stilului*, d. N. Crainic reia problema rolului inconștientului ca factor generator de cultură și artă, discutând chestiunea în opoziție cu d. *Lucian Blaga*, ale cărui teorii le prețuește înalt de altfel.

Să fie stilul expresia matcei inconștientului și a categoriilor abisale? Scriitorul nostru analizează pe rând stilul *personal* al artiștilor și pe cel *instrumental*, și găsește, dimpotrivă, că încrederea cea mai conștientă stă la baza lor. Stilul lui Eminescu sau Flaubert nu oglindește oare prin atâtea transcrieri și cercetări un calcul artistic evident. Un stil instituțional apoi ca cel bizantin nu e format din atâtea elemente disparate pe care numai un act de mare luciditate le-a putut selecționa și doza magistral. După felul acestor argumente, se vede însă îndată că ceea ce înțelege d. Nichifor Crainic prin stil e doar expresia de manifestare. Prin stil și problema lui, d. Blaga și ceilalți cercetători pătrund însă și în fondul culturii, în substratul ei intim, în sensul în care se și vorbește de un „stil interior“. Conștiința sau calculul artistic intervin numai în faza ultimă a creației, mai mult ca un act de perfectare a ceea ce nu s'a putut dintru început realiza pe deplin. Stilul lui Eminescu sau stilul bizantin n'au fost exclusiv opera unui „calcul“, ci și a unor determinați îndepărtați și necunoscuți pe care analiza nu-i va lămuri nicicând. E straniu să constatăm aici că tocmai o concepție teologică ține a îndepărta vâlul mistic de pe suprafața creației artistice pe care nici știința n'o poate de fapt lămuri definitiv. D. N. Crainic are însă dreptate acolo unde combate inconștientul ca o mlaștină a sufletului, cum îl înfățișează de pildă freudismul. Dar prin inconștient teologic, nu înțelege oare tainele de nedeslegat ale divinității care generează într'un fel nepriceput de biata minte omenească operele culturii și artei? Coborând cu Dumnezeu în creația artistică, omul nu e dominat și călăuzit de duhul Lui atotputernic fără a-l pricepe? Fără îndoială, problema aceasta a factorului inconștient sau conștient în creație, în lumina teologiei ortodoxe, trebuie reluată și din nou discutată.

Încercarea de a roti o privire de ansamblu asupra esteticeii din punct de vedere teologic și ortodox — așa cum a întreprins-o d. Nichifor Crainic — reprezintă o noutate din cele mai evidente. Teologia posedă vădit o perspectivă unitară ce poate soluționa în felul ei toate problemele esteticeii în afara planului științific pur, aprinzând lumini noi acolo unde rațiunea se dovedește sfioasă și palidă. Pentru estetica românească orientată aproape numai metafizic sau științific, contribuția d-lui Nichifor Crainic deschide zări pe care flăcările stilului său inspirat le desvăluie cu splendorile lor din alte lumi.

SEMNIIFICAȚIA NAȚIONALĂ ȘI CULTURALĂ A
TERITORIILOR CEDATE UNGARIEI

Teoriile atribuite Ungariei de arbitrajul dela Viena nu prezintă, din nici un punct de vedere, o unitate strictă. În ce privește compoziția populației, hotărîrea arbitrajului n'a reușit să rezolve problema minoritară, decât într'un mod solomonic. După cât se pare, refuzând principiul schimbului de populație propus cu multă generozitate de guvernul român, ca o soluție definitivă a litigiului româna-maghiar, comisia de arbitraj a preferat să așeze problema minoritară pe o pretinsă bază de reciprocitate, acordând ambelor țări însemnate grupuri minoritare. Astfel din 1.300.000 de maghiari au mai rămas în lăuntru hotarelor românești 400.000 de suflete — firește, un număr cu mult mai mic decât reprezintă numărul Românilor care de azi înainte vor trăi sub stăpânire maghiară. În ciuda județelor secuiești care dispun de o compactă populație maghiară, în teritoriul cedat, Românii dețin 50 la sută din totalul populației. Exprimându-ne în cifre rotunde și luând de bază recensământul din 1930, numărul Românilor din Ardealul ocupat se ridică la 1.300.000, ca și al Ungurilor din Ardealul întreg de ieri, pe când populația maghiară nu întrunește decât 900.000 de suflete. Evreii sunt circa 150.000, astfel încât nici cu ei numărul populației cu limba maternă maghiară nu atinge numărul impozant al Românilor. Alături de aceste naționalități, mai viețuiesc în Ardealul de Nord, în enclave economice și culturale bine organizate, circa 70.000 de Sași, care, conform protocolului semnat la Viena, se vor bucura de un tratament deosebit de larg, fiind astfel la adăpost de orice tendință de desnaționalizare. Afară de aceștia mai viețuiesc 80.000 de suflete de origine etnică variată, aparținând în majoritate diverselor naționalități slave.

Caracterul inegal și lipsit de omogenitate nu se restrânge însă numai la această compoziție etnică a teritoriilor cedate, deși este în bună parte determinat de ea. În orice caz, e interesant a remarca împrejurarea că Ungariei i-a revenit nu numai cea mai maghiară regiune a Ardealului — Secuimea — ci deșigur și unul din cele mai românești ținuturi transilvane. Este Năsăudul, care întrunește o populație românească de peste 90 la sută, neavând nici măcar un singur procent de locuitori maghiari. Alături de Făgăraș, Sibiu și Hunedoara, Năsăudul a fost în toate timpurile o puternică fortăreață a vieții românești, cu așezăminte proprii și cu o pronunțată conștiință națională.

Condițiile geografice și economice ale acestor teritorii prezintă de asemeni cele mai inegale variațiuni. În complexul Transilvaniei și Banatului ele s'au integrat, găsind fiecare aspect particular o completare firească. Unitatea aceasta milenară, pe care țara noastră a reușit s'o valorifice până acum în chipul cel mai fericit, astăzi s'a destrămat. Ceea ce ne interesează de acum înainte în primul rând, este firește populația românească rămasă acolo, care va trebui să ducă o viață independentă de restul teritoriilor românești și ardelenе, din sânul cărora a fost smulsă de hotărîrea comisiei de arbitraj.

Indeobște Ardealul de Nord a fost considerat ca un ținut sărac, iar populația sa, expusă și în trecut înstrăinării. În realitate, partea aceasta a românismului alcătuiește o vână din cele mai dârze ale etnicității noastre. Sub raportul manifestațiilor culturale și politice, populația românească din teritoriile pierdute își are aportul său deosebit de însemnat, care trebuie apreciat firește și în funcțiune de psihologia generală a acestei populații. În genere, putem să distingem în cuprinsul acestor teritorii, două tipuri distincte — ambele importante și reprezentative pentru viața noastră națională. Astfel partea de șes a Bihariei cu Sălajul, Sătmarul, Someșul și județul Cluj, întrunește populația din regiunea deluroasă, reprezentând în adevăr un tip îndeajuns de unitar ca mentalitate. Într'o altă categorie trebuie clasată populația grănicerească dela Năsăud, cu care prezintă oarecari înrudiri și Maramureșii, deosebiți totuși printr'un trecut istoric aparte. Fără îndoială, populația din regiunea deluroasă a Ardealului de Nord a fost cea mai expusă încercărilor de desnaționalizare din trecut. Deschisă prin însăși așezarea ei geografică, ea n'a cunoscut decât pe alocuri fortărețele naturii pe care le oferă munții atât de iubiți și utilizați în așezările din sudul Ardealului și în inima sa, în Munții Apuseni. O primă consecință s'a manifestat în port și alta, apoi, în graiul acestor Români. Astfel portul din țara Sălajului și din Someș, cât și acela din partea de șes a Sătmarului, este cu totul compromis, cuprinzând o seamă de elemente maghiare. Aici vom întâlni din belșug pantalonii largi aduși de pe pusta Tisei, care n'au nimic comun cu cioarecii strânsi, atât de tradiționali ai țărănilor noștri de pretutindeni. Infloriturile de pe hainele țăranelor, cât și cămășile bărbaților, nu se aseamănă cu stilul și colorile portului românesc, dovedind în mod vădit obârșia lor maghiară. Tot astfel și graiul acestor ținuturi este împetritat cu o seamă de maghiarisme, în expresii și ton. Este poate limba românească cea mai stricată, care se vorbește în Ardeal.

Aceste împrejurări sau poate conștiința pericolului desnaționalizării, care amenința aici poporul românesc, a determinat ca o reacțiune, afirmarea politică cea mai viguroasă a cărturării românești din această regiune. Fără îndoială, nu este o simplă incidență faptul că din Sălaj a răsărit Simion Bărnuțiu, care printre cei dintâi a reușit să împrumute gândirii sale politice o formulă juridică pentru întreg cuprinsul teritoriului locuit de Români. De asemeni, nu se poate ignora faptul că părintele Vasile Lucaci, unul din luptătorii noștri cei mai vajnici, s'a născut și a activat în Sătmar. Nepot al lui Bărnuțiu și fiu al acelorai plăiuri sălăjene, este d. Iuliu Maniu, care prezintă o seamă de însușiri comune cu unchiul său. Este lesne să descoperim trăsături înrudite între acești luptători politici, mergând astfel pe urmele unei anumite mentalități comune. După opinia noastră, dacă afirmarea energică și combativă a rase noastre pe planul politic găsește aici o expresie de compensație cu formele incipiente ale unei desnaționalizări posibile, dârjenic de caracter, hotărârea, perseverența și spiritul de sacrificiu trebuiesc căutate în structura sufletească a populației însăși. Și în adevăr, o caracteristică generală a mentalității populare îngăduie să diferențiem, în această privință, temperamentul muntenesc de cel al populației care viețuiește pe șes sau pe plaiuri deluroase. Omul de munte este îndeobște mai neliniștit, poate ca o consecință a peisajului său mai variat. Monotonia șesului și a plaiurilor deluroase oferă omului o mai mare liniște lăuntrică, în stare a încheia o constanță de caracter care poate duce, în fața problemelor serios examinate, la o combativitate dârză și susținută. Din punctul acesta, psihologic, de vedere, poate nu este fără interes să remarcăm unele însușiri sufletești ale oamenilor politici proveniți în această regiune. S'a reliefat astfel adeseori caracterul de non-violență pe care unii conducători politici din această regiune au reușit s'o imprime în ritmul mijloacelor de luptă. De altă parte s'a vorbit de un anume temperament rigid, juridic, legal-formalist, lipsit de izbucniri pasionale, căruia i s'au adus în anumite împrejurări și acuzații tocmai din acest motiv. Totuși a trebuit să se conceedă că în combaterea și epuizarea problemelor care rămăneau totdeauna de ordin politic svâcnește o puternică pasiune — aceeași ca și la Simion Bărnuțiu. Morala non-violenței nu poate fi decât rezultatul unor îndelungate reflexii raționale, în care sentimentul este adus pe făgașul voinței dirijate. O asemenea operație internă necesită din capul locului mult calm, deci tocmai acea condiție care duce la constanță și fermitate. Iată cum la acest tip de mentalitate se încheie un circuit strâns dela temperament la morală.

Același a fost în linii mari și cazul de conștiință al lui Simion Bărnuțiu și al părintelui Vasile Lucaci : problema națională, cea mai de seamă problemă a existenței pentru dânșii, a fost deopotrivă de esență politică și morală. Nu este vorba aici de o lipsă de diferențiere a valorilor, ci mai degrabă de o nativă solidaritate a lor, pe care, între hotarele noastre vechi, am îndrăznit să susținem, că tocmai aceste ținuturi au reprezentat-o mai din plin.

Năsăudul oferă un alt cadru și alte probleme. Peisajul alcătuește o fortăreață mai utilizabilă a naturii decât Valea Someșului, Sălajul și Sătmarul. Există apoi și o altă tradiție locală, deci și o altă conștiință. De veacuri încă, românimea acestui ținut a primit anumite privilegii împărătești pe care a știut să le întrebuinteze în folosul său. Năsăudul a fost o regiune grănicerească, asigurându-i-se de Habsburgi condiții mai prielnice de existență. După unirea Ardealului cu Regatul Sfântului Ștefan, la 1867, toate privilegiile acestea cu bogatele lor posesorate au fost utilizate pentru păstrarea ființei românești și pentru înălțarea neamului nostru din acel ținut la un nivel de viață mai ridicat. Județul Năsăud ne-a dat literaturii doi dintre reprezentanții ei cei mai de seamă. Sunt Gheorghe Coșbuc și Liviu Rebreanu, între care de asemeni n'ar fi greu a se stabili anumite trăsături comune pentru reconstituirea unei mentalități unitare. Cum însă, în cronica aceasta nu vrem decât să semnalăm anumite probleme legate de aceste ținuturi, a căror pierdere ne pricinuieste atâta durere, lăsăm această interesantă întreprindere pe seama criticei și științei literare.

Năsăudul a dat însă nu numai literați, ci și personalități care s'au afirmat în alte domenii. Subtilul filolog Nicolae Drăganu, mort de curând la Cluj, a fost de asemeni o mândrie a grănicerilor năsăudeni. Și tot de aici a răsărit Mitropolitul Nicolae Bălan, una din personalitățile prestigioase ale vieții publice din Ardeal, totodată o strălucită figură ecleziastică a Bisericii lui Șaguna.

Fără îndoială, diviziunea aceasta nu este desăvârșită. Ea suferă mai întâi de defectele oricărei tipologii. În al doilea rând apoi, nu este nici completă. Populația românească de pe teritoriile cedate Ungariei aparține și altor regiuni, pentru care trăsăturile semnalate nu sunt caracteristice. Astfel țara Oașului și țara Chioarului, fără îndoială cele mai pitorești regiuni din Ardealul de Nord, păstrează caracteristice proprii care nu se pot integra în mentalitatea sălăjană și a Românilor din Valea Someșului, dar nici în aceea a grănicerilor din Bistrița-Năsăud.

Particularități cu totul speciale prezintă apoi Românii din vecinătatea Secuilor, din jurul Reghinului și al Topliței, din județul Mureș. Aici a activat fruntașul Școalei Ardelene, Petru Maior. Aici s'a născut și Patriarhul Miron. În genere, țărănimea din această regiune păstrează o conștiință de demnitate foarte accentuată. În același timp, regiunea aceasta este bogată în talente artistice și în inteligențe naturale surprinzătoare. Există în această parte a Ardealului o seamă de artiști-țărani care, fără să abandoneze stilul țărănesc de viață, își profesază arta cu deplină conștiință. Civilizația satului românesc a atins aici o strălucire rară.

Firește, acum totul se pune, din punctul nostru de vedere, în funcțiune de conservare și dezvoltarea elementului românesc de aici înainte. În privința aceasta, este foarte greu să rostim vre-un pronostic precis, deoarece realitatea politică este supusă neconținut celor mai variate schimbări. A trage concluzii din experiența românească din Ardealul de dinainte de Unire este numai în parte îndreptățit. A crede însă naiv, că de acum înainte încercările de desnaționalizare ale maghiarilor vor fi mai moderate ca în trecut este de-a-dreptul absurd. De pe acum se constată o pornire pătimașă din partea populației maghiare împotriva elementului românesc, o pornire întru totul neîndreptățită. Punctul de vedere pe care stă oficialitatea maghiară cu privire la existența elementului românesc din Ardeal este în flagrantă contradicție cu concepția științifică, astăzi unanim admisă, cu privire a originii noastre. Pentru a putea sprijini pe o solidă temelie politico-psihologică concepția istorică a Coroanei Sf. Ștefan, oficialitatea maghiară contestă pur și simplu temeiurile conștiinței noastre daco-romane, susținând că noi originar nu suntem băștinași ai acestor ținuturi, în care am fi pătruns de abia prin secolul al XIII-lea și XIV-lea, datorită toleranței maghiare, de care am abuzat. Înțelegem dificultatea oficialității maghiare de a respecta un adevăr științific care ne indică tocmai Transilvania ca leagăn al obârșiei noastre, cu mult înaintea venirii Ungurilor.

Dar, firește, nu aceste discuții de ordin quasi-științific vor determina soarta românismului din Ardealul pierdut. Ele se vor utiliza numai cu scopul unor justificări interne sau externe, oferind cel mult căile de agitație politică. Cu mult mai importante sunt în ceasul de față, condițiile culturale care se vor putea asigura Românilor de acolo. Pentru a le putea discuta, este necesar a aștepta mai întâi măsurile pe care va înțelege să le ia Guvernul dela Budapesta. Desigur, anumite primejdii se pot

de pe acum semnala. Astfel bunăoară încercarea de desnaționalizare va putea fi înlesnită de acea faimoasă Episcopie dela Hajdudorog, care a prilejuit cel mai vehement protest al deputaților români din Parlamentul de altădată dela Budapesta. Se înființase anume o episcopie maghiară greco-catolică, cu scopul vădit de a-i desnaționaliza în acest chip pe românii greco-catolici din Ardealul de Nord. Tendința va perzista și azi. Se va izbi însă de greutăți cu mult mai însemnate ca în trecut. Este firesc ca însăși conștiința populației românești din Ardealul de Nord, după 22 de ani de comună viețuire românească, să fie astăzi mai puternică ca în trecut. În același timp apoi, însăși, România de azi, ca forță politică, este mai însemnată decât a fost România de dinainte de război. Firește, românismul din teritoriul liber trece astăzi printr'o cumplită criză, tocmai în urma dureroasei mutilări a țării. Crizele sunt însă trecătoare și poporul își va recâșta în curând încrederea în forțele sale. Și atunci, se va pune din nou, cu toată hotărîrea, destinul Românilor din teritoriul ocupat.

Ceea ce agravează situația de moment a Românilor din Ardealul pierdut, este lipsa așezămintelor culturale. O mare greșeală a administrației românești a constituit etatizarea vieții publice. Înainte de război, sub fosta stăpânire maghiară, am dispus de o seamă de școli profesionale care sub era românească în bună parte au fost etatizate. Statul maghiar nu admite însă, școli de stat în altă limbă decât cea ungurească. Or, constituie acum o întrebare dacă va autoriza reînființarea acelor școli profesionale, care au fost etatizate tocmai de noi. Un asemenea institut a fost și liceul grăniceresc din Năsăud, care sub vechea stăpânire maghiară a reprezentat o importantă celulă a vieții culturale române.

În Ardealul de după Unire, regiunea de Nord a trăit un moment intens de înflorire culturală. El a fost larg întreținut de activitatea Clujului, care a devenit cel mai de seamă centru al vieții culturale românești din Ardeal. Spre nenorocire, în două săptămâni Clujul și-a pierdut acest caracter, tocmai datorită faptului că cele mai multe așezăminte în jurul cărora s'a dezvoltat o puternică viață cultural-națională, au aparținut statului.

Românimea din Ardealul răpit va trece deci printr'o grea încercare. În primul rând se va produce o inevitabilă scădere de nivel. Stilul culturii, care promitea să păsească pe plan major, va îmbrățișa din nou forme modeste. Totuși situația nu va fi neapărat disperată, în măsura în care vom izbuti să înjghe-

băm în Ardealul liber o asemenea mișcare culturală, din care să se poată alimenta și cărturăria românească de dincolo de linia demarcațională trasată la Viena. Politicește acțiunea e posibilă, tocmai datorită celor 400.000 de Maghiari care rămân înlăuntrul granițelor românești mutilate.

VICTOR IANCU

CÂTEVA CĂRȚI ALE LUI N. MILESCU, PUȚIN CUNOSCUTE

Ciudatul boier moldovean, a cărui origină grecească i-a fost contestată de savantul rus Kedrov, a însemnat pentru cultura rusească un moment culminant.

Milescu a fost un adevărat luceafăr pentru renașterea ortodoxă din veacul XVII în Rusia.

Studiile serioase dela Constantinopol, completate, mai apoi, în Italia, l-au pregătit definitiv pentru a face epocă.

Dacă întâmplări politice l-au determinat să fugă din Moldova, n'a însemnat aceasta că se va prăbuși omul și știința lui, acolo unde se va refugia.

Învățatul Arsenev se îndoiește că tăierea nasului, așa de frumos descrisă de Neculce, s'ar fi săvârșit în legătură cu vre-o trădare politică. O pune în firea patologică a voevodului moldovean.

Primirea făcută în Muntenia și fuga dela 1671 în Rusia, având cu sine o caldă recomandăție din partea lui Dosoftei, patriarhul Ierusalimului, l-au despărțit definitiv de Moldova.

Știuse să se deprindă cu tâlcul limbilor și-și însușise elina, neogreaca, turca, araba, rusa, latină și italiana. Acest cumul cultural l-a făcut să se bucure de stima țarului Alexandru Mihailovici, a boierului Artemon Serghevici Matcev.

În Rusia își păstrează doar numele de Spafari (Spathari) cu care-l vom găsi însemnat pretutindeni. Numele de Milescu este scos din uz.

În calitate de tâlmaci la Ministerul de Externe (Posolki prikaz) este însărcinat cu așa zisa orânduire a cărților, traducând și prevăzând cu desene câteva cărți pentru a fi dăruite țarului. Spiritul lui științific este dublat și de acela mistic și înclinat spre cabală.

Însăși grupările de cifre aflate în „*Aritmologhion*“ ni-l prezintă ca pe un autor ce savurează ciudătenia.

Să vedem câteva din operele lui scrise între 1672 — 1674.

1. „*Hrismologhion-ul*“ are titlul rusesc următor :

Khrismologion sirec Kniga prorocenostlovna ot drevneisja knigi ellinogreceskia prevedena na slavenskiy iazyk, poveleniem, carya Alexija Mikhailovica crez' Nicolaja Spasarija i ne tokmo prevedena no i na vsia glavny razlicnaja tolkovanija ego mnogotrudnym tsaniem prilozena v Moskve v leto ot C. M. Zrpa, meseca jannuaria. v 25 den.

Iar în traducere :

Hrismologhionul sau Profetarul, după o veche carte elino grecească tălmăcit în limba slavică, din porunca țarului Alexie Mihailovici de către Nicolae Spătarul, și nu numai tradus, dar încă explicat la toate capitolele prin comentarii felurite, cu multă muncă și stăruință în Moscova, anul 1673, ghenarie 25.

Opera se prezintă în versuri albe.

Introducerea este remarcabilă prin faptul că este adevărată opera a lui Milescu. A fost publicată de istoricul rus *Nicolai Polevoi* — în optzeci de pagini — în „*Russkij Vestnik*“ 1841. t. II pag. 383.

Milescu arată importanța istoriei și definiția ei.

„Istoria este povestirea cea mai folositoare pentru neamul omenesc, încât cu drept cuvânt se poate numi icoana vieții omului, căci desfășurându-se în ea faptele mai multor monarhi, împărați, crai și domni, în aceea povestire, ca în oglinda cea mai curată, privești cugetele lor, lucrările și cuvintele, atât cele bune precum și cele rele, și apoi luându-le seama cu amănuntul, oricine lesne se poate îmbunătăți și a se îndrepta, știind de care lucru să se ferească și cărui lucru să urmeze și cum să fugă de cele pățite de alții, iar îndreptându-și traiul cel pământesc se va apropria și de viața viitoare...”

Hrismologhionul sau cartea celor patru monarhi începe cu profețiile lui Daniel asupra visului lui Nabucodonosor și conține povestiri și anecdote din istoria antică. Autorul își manifestă în trecut antipatia față de Evrei, Mahomedani și Catolici. Concepțiile istorice ale lui N. Milescu le găsim și în operele lui Miron Costin și chiar în D. Cantemir.

Ele caracterizează știința românească din veacul XVII-lea. Exemplul clasic al Spătarului de a biciui vițiile și de a admira virtuțile ne întoarnă gândul spre Cornelius Nepos și Plutarh. Nabucodonosor, Darius, Alexandru Macedon sunt prinși cu penel de maestru.

Milescu socotește, în linie generală, că istoria este „*experiența veacurilor în serviciul momentului*“.

Iașdeu datează Hrismologhionul la 1673 și prin adâncă teorie istorică ce se desprinde din el îl asemuește cu „*Discursul asupra Istoriei Universale*“ al lui *Bossuet* sau cu ideile istorico-teologice ale lui *G. Vico*.

Milescu n'a putut să-și arate marea erudiție și cultură clasică terminând această operă, care nu-i o traducere după *Ligaride*, ci lucrare personală cu caracter de prelucrare.

Trebuia să aibă 3 volume: visul lui *Daniel*, profeții asupra căderii *Constantinopolei* și împărăției otomane, cunoștiințe despre *Turci* și multe lucruri până în zilele lui *Antechrist*.

Lucrarea interesantă s'a mărginit doar la un volum cu 195 foi (mss. *Tolstoi*) scris mărunț și 327 foi (mss. semiuncial *Rumiantzov*), ambele aflătoare în *Bibl. din Leningrad*.

Hrismologhionul a întâmpinat greutăți din cauza îndrăsnelii concepțiilor noi ale lui *Milescu*, ceea ce l-a determinat să spună că „îl supune revizuirii Țarului și Bisericii“.

2. *Kniga izvrannaja vkratce o deveti musakh i o sedmi svobodnykh khudozestvakh.*

adică :

Carte aleasă pe scurt despre cele nouă muze și cele șapte arte liberale.

Mss-ul are 65 foi în 4°. Aflător în *Biblioteca din Leningrad*.

Partea a doua a opusculului pe 12 foi în 4° are titlul :

Madrost ili opisanie sedmi svobodnykh khudozestv' kaia ctu v' seve soderzil' iz' ellinskogo dialekta izsledovanny na slavenskij jazyk' crez Nikolaja Șpafaria leta Gospodnia 1673.

În tălmăcire :

Înțelepciunea sau descrierea celor șapte arte liberale, cu arătarea cuprinsului fiecăruia, adunate din limba elenică în acea slavică de N. Șpătarul în anul Domnului 1673.

Arată cele nouă muze cunoscute și cele șapte arte liberale (împărțite în trivium și quadrivium).

Se reduce doar la definițiuni în 60 foi.

Prezintă interes pentru mentalitatea *Moscovei* de-atunci, care simțea nevoia unei cărți în învățătură retorică, dar reflectă și gustul de *Român* al lui *Milescu*, în privința selecționării juste din feluriții autori clasici, cum și talentul lui de pictor sensibil al albumului cu imagini colorate (*Bibl. lui Tolstoi*).

3. *Vasiliologhion*, cronologia împăraților lumii, cuprinde o culegere de 18 biografii împărătești.

Sunt expuse pe larg biografiile figurilor din antichitate — *Semiramida*, *Cyrus*, *David*, *Solomon*, etc. — iar biografiile ța-

rilor ruși sunt redată succint — Ivan IV-lea, Fedor Ivanovici, Dimitri Feodorovici, Alexandru Mihailovici — din motive lesne de înțeles.

4. *Sibilele* tratează cheștiunea profetiilor păgâne sibilice, 12. în loc de 10 cunoscute.

La Milescu găsim în plus pe Regina din Saba, care a recunoscut „*lemnul Crucii*“, apoi apocriful lemnului celui de trei ori fericit.

Urmează: „*Descrierea bisericei Sf. Sofia din Constantinopol*“, „*Cartea Ieroglifică*“, „*Ziarul călătoriei prin Siberia*“, „*Descrierea Chinei*“, „*Descrierea fluviului Amur*“, „*Descrierea Mongoliei*“ și „*Cărticica tătarească*“. Ultimele trei sunt scrise în anul 1678 și sunt alcătuite nu numai din bucăți, ci și după observațiuni personale.

„*Descrierea Chinei*“ a fost editată de învățatul Arsene, iar „*Descrierea Catedralei Sf. Sofia din Constantinopol*“ o aflăm în vol. II din „*Letopisețe*“ de Tihonravov.

Ceea ce concludem din întreaga lui operă este că păcătuiește printr'un stil didactic, greoi, prolix, cu înflorituri retorice supărătoare.

Întreaga operă a lui Milescu este știință adevărată, scrisă cu spiritul lui scolastic și abstract.

Doar în „*Descrierea Chinei*“ găsim amănunte geografice și descrițiuni cursive, care fac opera plăcută și ușoară.

Trebue să mai adăogăm faptul că învățații ruși precizează anul morții ca fiind 1709, nu 1714 (G. Pascu), aceasta ca un amănunt biografic de reținut.

I. G. DIMITRIU

O PIESĂ FRANCEZĂ ȘI UN TITLU GERMAN TRADUSE ÎN ROMÂNEȘTE

În anul 1846, D. Moșoi traduce în românește comedia „*Encore des Ménechmes*¹⁾ ou *l'Un pour l'autre*²⁾“, a scriitorului fran-

¹⁾ Comédie en 3 actes et en prose (Représentée pour la première fois au théâtre de Feydeau, en 1791; remise au théâtre de Louvois, par les comédiens de l'Odéon, le 18 Floréal, an 10). Paris, chez Huet an X—1802.

²⁾ Acest al doilea titlu e dat numai de *Courrier des Spectacles*, 18 Floréal, an X, în cronică dramatică pe care o face piesa.

cez Louis-Benoît Picard, și-i dă ca titlu „*Nepotul ca unchiul*“¹⁾. Sub un titlu identic : „*Der Neffe als Onkel*“²⁾, piesa e tradusă cu mulți ani înainte și în limba germană, de Schiller.

Identitatea titlurilor? Să fie o simplă coincidență? Traducătorul român a utilizat traducerea germană a lui Schiller, în locul textului francez? Sau a folosit în același timp și textul francez și textul german?

Cercetarea comparativă a textelor : francez, german și român ne-a dus la concluzia că traducătorul român, D. Moșoi, n'a folosit traducerea germană a lui Schiller, ci textul francez. În ce privește titlul însă, o serie de fapte ne îndreptătesc să afirmăm că D. Moșoi a cunoscut traducerea lui Schiller, dela care a luat titlul. Vom căuta să arătăm, în ce împrejurări, traducătorul român dela 1846 a putut cunoaște traducerea lui Schiller și ce l-a îndemnat să folosească titlul ei.

Comedia *Encore des Ménechmes*, jucată de prima dată la Paris în 1791, și des reluată apoi pe scenele diferitelor teatre, nu e piesa care a stabilit reputația de bun autor comic a lui L. B. Picard; ea însă începe seria succeselor teatrale ale scriitorului, care, ca și Molière, a fost actor și conducător de teatru.

Cu toată neverosimilitatea comediei, autorul a izbutit să realizeze scene amuzante care se succed repede, alcătuind un spectacol plăcut³⁾. De bună seamă că aceste însușiri au atras atenția lui Schiller asupra piesei pe care o traduce în 1803.

Intr'adevăr, în răstimpul marilor sale creații, atunci când sănătatea nu-i îngăduia eforturi îndelungate, Schiller compunea poezii ușoare, sau traducerea din repertoriul francez și englez⁴⁾. Traducerile acestea satisfăceau în același timp nevoia de a procura teatrului din Weimar, piese ușoare, vesele, în genul preferat de ducele de Weimar ; iar pentru Schiller constituiau „un travail aisé“, prin care „pouvait s'entretenir la main“ în perioadele de nelucru, și în plus „lui ont rendu plus sensibles certaines qualités de technique“. El declară chiar că una din piesele

1) Comedie în 3 acte. Tradusă dela Picard de D. Mușoiu (*Repertoriul teatrului Românesc*). București în tipografia „Colegiului Sf. Sava, 1846.

2) Lustspiel in drei Aufzügen Aus dem französischen des Picard. Schillers sämtliche Werke, siebenter Band.

Stuttgart und Augsburg. I. G. Cotta'scher Verlag, 1856.

3) *Vezi Courrier des Spectacles*. 20 Floré al, an X.

4) *Der Neffe als Onkel, comedie en 3 actes de F. Schiller, tiré du français de Picard, avec des notes et explications grammaticales par M. Lévy*. Paris, Librairie classique de Ch. Foubert, 1866.

lui Picard (*Médiocre et Rampant*) l-a încântat prin planul compoziției¹⁾. Incepută în Martie 1803, traducerea piesei este trimisă la 23 Mai același an, împreună cu *Médiocre et Rampant*, directorului teatrului din Hamburg, Herzfeld. La 23 Febr. 1804 acesta răspunde că nu poate monta piesa din pricina asemănării celor două personaje—unchiul și nepotul—și cere permisiunea să prefacă ultimele două scene, ca să evite întâlnirea acestor personaje. Schiller a admis modificarea, deoarece o scrisoare a lui Herzfeld, din 26 Martie 1804, mulțumește dramaturgului pentru aprobarea schimbărilor cerute și-i anunță apropiata reprezentare. Până la publicarea scrisorilor lui Herzfeld, modificările acestea²⁾ se atribuiseră lui Schiller³⁾. *Der Neffe als Onkel* se studiază și azi în școlile franceze, ca un exemplu de o bună transpunere dintr'o literatură străină în limba națională.

Am insistat asupra amănuntelor de mai sus, pentru a învedera că frumoasa carieră a piesei, atât în Franța cât și în Germania, poate ușor justifica prezența ei în țările române, unde atât Picard cât și Schiller se bucurau de o largă circulație în lumea cetitorilor. Pe L. B. Picard îl întâlnim de timpuriu la noi: în 1838 îl găsim figurând în catalogul cărților pe care librăria Fred. Walbaum din București, le împrumuta cetitorilor⁴⁾, cu o serie de romane: *l'Exalté, Gil-Blas de la Révolution*, etc. și tot cu romane, precum: *Les Aventures d'Eugène de Sennevoille, les Gens comme il faut*, îl regăsim în 1846, într'un catalog similar al librăriei Rosetti și Winterhalder⁵⁾. De asemeni teatrul lui Schiller este cunoscut de publicul român, atât prin traduceri intermediare franceze, — dintre care unele sunt apoi traduse și jucate în românește⁶⁾ — cât și prin texte germane,

1) Edmond Egli: *Schiller et le Romantisme français*. Paris, J. Gamber, 1927, vol. I, p. 21.

2) Actul III în versiunea lui Herzfeld are 15 scene, în loc de 9 scene, câte are la Schiller. Modificarea începe dela scena 8-a, înainte.

3) *Schiller's Werke. Siebenter Teil. Uebersetzungen und Bearbeitungen fremder Lustspiele*, herausgegeben von R. Boxberger. Berlin und Stuttgart, Verlag von W. Speraum, s. d., p. 185—186.

4) *Catalogue des livres français qui se donnent et lecture à la librairie de la Cour de Fr. Walbaum*, București, 1838. (Biblioteca Academiei Române).

5) *Catalogue des livres français qui se donnent*. București, 1846 (Biblioteca Academiei Române).

6) Vezi studiul nostru *Les Intermédiaires français de Shakespeare en Roumanie, Revue de Littérature comparée*, Nr. 70, Avril—Juin, 1938, pag. 274.

așa cum îl găsim într'un cabinet de lectură dela Iași ¹⁾, ca și în cataloagele unor librării ²⁾. Va trebui odată întreprins un studiu care să arate în ce măsură atât cabinetele de lectură — foarte la modă în capitalele apusene — cât și librăriile care împrumutau cărți, au contribuit la cunoașterea literaturilor străine.

Traducătorul român a putut deci întâlni în teatrul lui Schiller și traducerea acestuia din Piard. În condițiile noastre actuale de lucru, nu știm la ce dată a fost tipărită prima dată comedia *Der Neffe als Onkel*; o găsim în orice caz înainte de traducerea românească, într'o ediție din 1840 ³⁾ pe care, pe cât mi-aduc aminte, am văzut-o cândva și într'una din anticăriile noastre.

Encore des Ménechmes, titlul original al piesei, se pare că nu i-a vorbit traducătorului român, care, neputând găsi un echivalent românesc, a recurs la titlul dat de Schiller, titlu, trebuie s'o mărturisim, mai cu înțeles, mai clar și corespunzând exact cu intriga piesei. Aceste deformări de titluri erau de altfel un procedeu curent în dramaturgia vremii: și dacă uneori erau făcute din dorința autorilor de a ascunde originalul folosit și a trece drept originali, în cazul de față, acest motiv nu se poate invoca, întrucât traducătorul arată autorul din care traduce; modificarea titlului aici e datorită numai greutateii de a transpune în românește titlul francez; textul lui Schiller i-a înlesnit înlăturarea acestei dificultăți.

În traducerea sa, Schiller urmează îndeaproape modelul francez; însă marele dramaturg reușește să evite gândurile banale, expresiunile abstracte și să introducă, în locul lor, o vorbire mai colorată și mai mult delicată în idei. Din punct de vedere al tehnicei, la fel constatăm câteva modificări fericite:

Astfel, în actul I, Schiller introduce o scenă în plus și anume: desprinde din scena IX, pasajul final, cu intrarea și ieșirea celor doi lachei. Impărțirea aceasta e mai firească.

În actul II, Schiller comprimă scenele VII și VIII într'una singură (a VII-a), suprimând scena VII-a din textul francez,

¹⁾ *Librairie et Cabinet de lecture française et allemande de F. Belle et C-ie*, Jassy, 1864.

²⁾ Cabinet de lecture de la Librairie de G. Caliman et Comp. I-ère partie. Jassy, au bureau de la feuille comunale, 1846 (No. 1491—1495) *Catologue Winterhalden*, Bucarest, 1847.

³⁾ *Schiller's Sämmtliche Werke*, in einem Bande, Stuttgart und Tübingen J. Gotha'scher. Verlag, 1840, pp. 647-660.

care în realitate se reduce la o singură propozițiune din vorbirea d-nei Dorsini, vorbire care apoi se continuă în scena următoare : modificarea lui Schiller păstrează unitate în vorbirea d-nei Dorsini, nu o mai fragmentează în două acte.

Același procedeu îl găsim și în actul III ; traducătorul germana evită a face o scenă dintr'o singură propozițiune a unui personaj, a cărui intrare în scenă e imediat urmată de altul și când singur dialogul lor alcătuește scena.

Trecând acum la traducerea românească, e ușor de văzut că nici una din modificările introduse de Schiller nu se găsesc în textul lui D. Moșoi. Până și ordinea în care sunt anunțate personajele, calitățile cu care ele sunt prezentate, indicațiunile scenice, toate acestea nu corespund traducerii germane.

Pentru a ilustra fclul cum traduce Schiller, voi da mai jos un pasaj în ambele redacțiuni — franceză și germană — și apoi îl voi compara cu cele două traduceri românești a lui D. Moșoi, din 1846, și a lui P. Petrescu din 1880.

İată pasajul (act. II), sc. XI :

M-me Mirville. Ne crains rien, tu peux entrer ; il n'y a personne que Champagne.

Champagne (apercevant Dorsigny). Juste ciel ! Le voilà qui revient (se jetant aux pieds de Dorsigny). Mon cher Monsieur, ayez pitié d'un pauvre garçon, innocent, bier coupable, à la vérité.

Dorsigny : Qu'est-ce que cela veut dire ! relève-toi ; je ne t'en veux pas.

Champagne : Vous ne m'en voulez pas, monsieur.

Dorsigny : Eh! non, mon ami; au contraire. Je suis fort content de la manière dont tu as joué ton rôle.

Fr. v. Mirville (kommt sachte hervor und spricht in die Scene zurück). Das Feld ist rein — du kannst herauskommen es ist niemand hier als Champagne.

Dorsigny (tritt ein).

Champagne: (Kehrt sich um, und fährt zurück, da er ihn erblickt). Mein Gott, da kommt er schon wieder zurück. Sich Dorsigny zu Füßen werfend). Barmherzigkeit gnädiger Herr! Gnade-Gnade einem armen Schelm, der ja unschuldig — der es freilich verdient hätte.

Dorsigny : Was soll denn das vorstellen? Steh auf! Ich will dir ja nichts zu Leide tun.

Champagne : Sie wollen mir nichts tun, gnädiger Herr.

Dorsigny: Mein Gott, nein! Ganz im Gegentheil, ich bin recht wohl mit dir zufrieden, da du deine Rolle so gut gespielt hast.

Champagne : Comment, monsieur c'est vous?

Dorsigny : Eh, oui, c'est moi.

Champagne : Ah, monsieur, votre oncle est ici.

Dorsigny : Je le sais ; après ?

Champagne : Je l'ai vu, monsieur ; je lui ai parlé, je l'ai pris pour vous, je lui ai tout dit, il sait tout.

M-me Mirville : Ah, malheureux!

Champagne : Et que voulez-vous, Madame ? Vous venez de voir que j'ai pris le neveu pour l'oncle ; il n'est donc pas étonnant, que j'ai pris l'oncle pour le neveu.

Champagne : (erkennt ihn): Wie, Herr, sind Sie's?

Designy : Freilich bin ich's.

Champagne : Ach Gott! Wissen Sie, dass Ihr Onkel hier ist?

Designy : Ich weiss es. Was denn weiter?

Champagne : Ich hab' ihn gesehen, gnädiger Herr. Ich hab' ihn angeredet — ich dachte, Sie wären's! ich hab' ihm alles gesagt ; er weiss Alles.

Fr. v. Mirville : Unsinniger, was hast du' gethan?

Champagne : Kann ich dafür? Sie sehn, dass ich eben jetzt den Neffen für den Onkel genommen — ist's zu verwundern, dass ich den Onkel für den Neffen nahm?

Comparând aceste două redacțiuni e ușor de văzut că Schiller urmează pas cu pas modelul francez, însă îl transpune într-o frumoasă limbă germană, pitorească și plină de sevă.

Dau acum același pasaj, în cele două traduceri românești, din care se poate constata că prima traducere—cea dela 1846, a lui D. Moșoi — urmează originalul francez și că, în afară de titlu, nu datorește nimic textului german; în timp ce traducerea dela 1880 e făcută direct după textul intermediar al lui Schiller.

Traducerea lui D. Moșoi (1846)

Mad. Mirvil : Nu te teme, nu te teme; poți să intri, nu e nimeni decât Șampani

Șampani (zărind pe Dorsini nepotul) : Aoleo ! cerule îndură-te

Traducerea lui Petra-Petrescu (1880)

D-na de Mirville (intră încet și vorbește către fundul scenei): Locul e deșert... poți intra... nu e nimeni aici decât Champagne. (*Dorsigny* intră).

Champagne (se reintoarce și văzându-l, se retrage iute): Dumneze-

Iată că iară vine! (Ingenunchind la picioarele lui Dorsini nepotul). Scumpul meu domnișor, fie-ți milă de un copil sărman, nevinovat și prea nevinovat cu adevărat.

Dorini (nepotul): Ce va să zică asta? scoală-te în sus, nu voiu să te rogi astfel.

Șampani: Nu vrei astfel, Domnule?

Dorsini (nepotul): Dar, prietene nu; și pentru ce? din potrivă, eu sunt prea mulțumit de rola care ai jucat-o.

Șampani: Ce! dumneata ești domnule?

Dorsini (nepotul): Ei, dar, eu sunt...

Șampani: Ah! Domnule, unchiul dumitale este aici.

Dorsini (nepotul): Știu alt?

Șampani: M'am întâlnit cu dumnealui și i-am vorbit; socotind că ești dumneata, i-am spus tot și știe tot.

Mad. Mirvil: Ah! nenorocitul! ce-ai făcut.

Șampani: Ei! dar, de ce mă nenorocoști așa, Madam? Ce! nu e de miare; cum s'au înșelat alții de au luat pe nepotul de unchiu, așa m'am înșelat și eu de am luat pe unchiul de nepot.

ule! iar se 'ntoarce. Acum e vai de mine! (Aruncându-se la picioarele lui Dorsigny) Indurare, Măria-Ta! Grație... Grație unui biet prăpădit, care e nevinovat... care ar fi meritat într'adevăr...

Dorsigny: Ce va să zică asta? Ridică-te! Nu vreau să-ți fac nimic.

Champagne: Nu-mi vei face nimic, Măria-ta?

Dorsigny: Zău, nu. Din contră sunt prea mulțumit cu tine, deoarece ce ți-ai jucat roia atât de bine.

Champagne (îl recunoaște): Cum stăpâne, dumneata ești.

Dorsigny: Vezi bine că sunt eu.

Champagne: O, Doamne! Știi că unchiul dumitale e aici?

Dorsigny: Știu. Și-apoi?

Champagne: L-au văzut, stăpâne. I-am vorbit... credeam că ești dumneata... i-am descoperit toate... știe toate.

D-na de Mirville: Nerodule! Ce-ai făcut!

Champagne: Ce să fac? Dumneata vezi, chiar acum am crezut că nepotul e unchiul... să se mire omul, că pe unchiul l-am luat drept nepotul?

Traducerea lui D. Moșoi prezintă și ea scăderile vremii: sunt unele stângăcii în exprimare, fraza n'are vioiciunea necesară comediei, fără să mai vorbim de situațiile unde traducătorul, neînțelegând bine anumite expresii pur franțuzești, recurge la improvizații care lasă de dorit și ca sens și ca stil literar.

Nu știm dacă traducerea lui D. Moșoi s'a jucat pe vre-una din scenele noastre. Cu zece ani mai înainte de tipărirea acestei piese, în Iunie 1836, se jucase pe scena teatrului din București,

comedia *Nepotul în locul unchiului*¹⁾. Cu toată apropierea între titluri și, deși în ambele cazuri e vorba de o comedie, în lipsa textului din 1836 și fără alte indicații, nu putem afirma nimic despre această piesă. Titlul ei fiind însă foarte sugestiv, am socotit totuși util de a sublinia faptul.

*

Era firesc lucru ca traducătorul român dela 1846, să folosească direct textul francez și ar fi fost un fapt paradoxal și poate unic dacă limba germană ar fi servit, în acea vreme, ca intermediar pentru literatura franceză.

Paul Hazard, dela Academia Franceză, a arătat într'un documentat articol : *L'Invasion des littératures du Nord en Italie*²⁾, că Franța servește de intermediar între Anglia și Germania de o parte și spiritul latin — începând cu Italia — de alta, în secolul al XIX-lea. Rolul acesta de mediator al literaturilor nordice — engleză și germană — l-a jucat Franța și pentru țările române, în prima jumătate a secolului al XIX-lea³⁾.

Ori, cum în epoca de care ne ocupăm (1840—1850), Schiller ajunge la cunoștința publicului român prin intermediul limbii franceze, — fie în traduceri, fie în imitațiile autorilor francezi⁴⁾ — nu ar fi fost într'adevăr paradoxal ca tocmai Schiller să fie mediatorul unui text francez ?

Contact direct cu literaturile nordice va avea literatura română, abia către 1860; și aceasta ar putea explica, în parte, de ce traducătorul român dela 1880 a cunoscut un autor francez numai prin intermediul limbii germane.

I. HORIA RĂDULESCU

¹⁾ D. C. Olănescu, *Teatrul la Români. Partea II. Teatrul în Țara Românească*. Analele Academiei Române, Seria II Tomul XX. 1897—1898. p. 79.

²⁾ *Revue de Littérature comparée*, 1921, pp. 30—67.

³⁾ Vezi articolul nostru mai sus citat : *Les Intermédiaires*.

⁴⁾ *Abelino, ou le Grand Bandit*, tragédie en 5 actes; *Robert, chef des brigands* drame en 5 actes, imitații făcute de Lamartelière, după Hoții lui Schiller, sunt traduse în românește, prima în 1840 (Craiova, tipografia lui C. Leca), a doua la 1847, de Comisul A. Vasiliu (Iași, Institutul Albinei).

De asemeni *Intriga și amora*, dramă în 5 acte și 9 tablouri, e tradusă de S. Mihăilescu (București, tipografia lui I. Copainig, 1852) după textul intermediar al lui Alexandre Dumas : *Intrigue et amour*. (Paris, Calman Lévy, s. d.).

REVISTA REVISTELOR

STRĂINE

CULEGEREA ȘI STUDIUL CÂNTECULUI POPULAR IN GERMANIA
Deutsche Kultur im Leben der Völker — anul 14 — caetul 2 — August 1949.

În revista Academiei Germane din München pe care o redactează docentul *dr. Fochler Hauke*, cunoscutul cercetător al cântecului popular cu deosebite merite pentru îndrumarea modernă a folclorului — *John Meier* — publică un studiu sintetic cu titlul înfățișat mai sus. Cităm felul în care se fixează scopurile ultime ale executării cântecului popular german :

Numai dacă se încercă o comparație a felului cântecului popular german, pe baza cunoașterii istoriei și evoluției sale cu produsul altui popor, rezultatul va fi mai sigur și mai rodnic, numai astfel se poate obține o caracterizare reală și solidă a cântecului propriu. Pentru epoca modernă, opera aceasta este mai ușoară decât pentru cea veche, căci diferențele față de cântecele populare ale celorlalte popoare s'au accentuat.

Ceva mai dificilă este recunoașterea elementelor rasiale în cuvânt și melodie, chiar dacă există desigur în mare număr.

Această misiune presupune ca pregătire o cercetare răbdătoare și fără pretenții a cântecelor particulare. Abia când această muncă va atinge un anumit grad vom putea constitui din elemente singuratice o privire de ansamblu. Și totuși trebuie prin toate aceste mijloace să încercăm cu ultimă energie să atingem cele mai înalte țeluri ale cercetării cântecului popular german : să conturăm cântecul popular german în ceea ce are el strict specific și după posibilități, să distrugem oglindirea în melodie și cuvânt a elementelor rasiale, Oricât de grea ar fi această misiune : *sanctus patriae amor dat animum.*

WILHELM FURTWÄNGLER DESPRE J. BRAHMS

Geist der Zeit — anul 18 — caetul 5 Mai 1940.

Cel mai de seamă dirijor al Germaniei de astăzi — *W. Furtwängler* — publică un substanțial articol despre J. Brahms văzut în perspectivă istorică ajungând la următoarele concluzii :

„Brahms e primul mare muzicant la care semnificația istorică nu se mai acoperă cu aceea a personalității artistice. Dar nu din vina lui, ci din cea a epocii. Chiar și cele mai lăaturalnice plăsmuiri ale lui Beethoven s'au iscat din spiritul timpului sau în măsura în care au folosit limba și posibilitățile de expresie ale acestei epoci. Voința lui Beethoven oricât de atemporală și profetică ar fi fost, s'a dovedit în consonanță cu voința timpului; Beethoven fusese purtat pe umerii epocii sale. Chiar și cele mai îndrăznețe și consecutive opere ale lui Wagner vorbesc nu numai despre puternica umanitate a creatorului lor, ci umplu totdeodată și viața și virtualitățile vremii. El era, oricât se simțea în opoziție cu epoca sa, expresia ei. La Beethoven, la Wagner — la cei de mai târziu, la Strauss, la Reger, Debussy — se acoperă voința personală cu cea a timpului. La Brahms — și pentru întâia oară la el — drumul celor două voințe se despart. Și aceasta nu pentru că Brahms n'ar fi fost adânc înrădăcinat în epoca sa, ci pentru că posibilitățile muzicale ale timpului său urmau drumuri ce nu-i mulțumeau voința. El este cel dintâi care a depășit ca artist și creator funcțiunea sa muzical-istorică“.

FILOSOFIA GERMANĂ A DREPTULUI ȘI A STATULUI

Forschungen und Fortschritte — anul 16 — Nr. 28 — Octombrie 1940.

Prof. *Karl Layenz* dela Universitatea din Kiel înfățișează în linii sintetice ultimile direcții ale filosofiei germane a dreptului și statului, citând cele mai de seamă opere apărute pe acest domeniu dela 1933. Desprindem din introducere și final caracterizările generale :

„Pozitivismul și neokantismul nu mai aparțin în filosofia dreptului german decât trecutului. În măsură în care operele mai mari apărute în ultimii 5 ani cu un caracter sistematic se orânduiesc în evoluția schițată de mine mai înainte în lucrarea: *„Rechts und Staatsphilosophie der Gegenwart — aceste opere vor fi în primul rând aci citate — ele urmează acele discuții filosofice ce nu se disting prin dușmănie metafizică principală. E vorba în mare parte de lucrări care au ieșit la iveală chiar în evoluția de până acum și care — ca Binder — au adus o contribuție remarcabilă la ea rezumând stradanii ei“.*

Se încheie apoi privirea generală asupra acestor lucrări (ale lui Jung, Petraschek, Gerber, Schönfeld, Schilling, Kriek, Dietze) prin următoarele rânduri :

„Nici una din ele nu se poate măsura în strictetă sistematică sau bogăție de idei ca de pildă „Sistemul“ lui Julius Binder sau cu opere mai vechi asemănătoare ca de ex. : „Tratatul“ lui Stammler. Dar promovarea unei fundamentări antropologice a filosofiei dreptului și a unei antropologii filosofice mai cu seamă este vădit îndreptățită și sunt de așteptat și pe mai departe strădanii în acest domeniu.

MAGDALENELE LUI TIȚIAN

La Letura — anul 40 — Nr. 8 — August 1940.

Alessandro Luzio crede a fi putut identifica în Palatul Ducal din Mantova o a patra Magdalena a lui Tiziano Veccelli; apropiările de cele din Florența, Napoli și Leningrad sunt așa de mari, încât autorul pare să fie mai mult ca sigur că are dreptul să adauge la opera lui Tițian, încă o lucrare importantă. Diverse conjecturi îl duc la ipoteza că nu e exclus să se afle și altele, încă nedescoperite.

ROMĂNEȘTI

HANS CAROSSA DESPRE ROMÂNI

Universul Literar — Anul 49 — Nr. 42 — 12 Octombrie 1940.

Despre scriitorul german Hans Carossa, care ne-a fost, de curând, oaspete, publică un interesant articol d-na Anina Rădulescu-Pogoneanu, ocupându-se, mai ales, de cartea *Tagebuch im Kriege-Rumänisches Tagebuch*. După cum se știe, Carossa a însoțit în calitate de medic „convoiurile militare ce străbat Ardealul până în spre Carpații Moldovei, în toamna anului 1916“. Din paginile jurnalului, în care predomină nota de omenie și stilul artistic mai mult decât documentul militar („notările lui zilnice nu surprind decât estompat vârtejul războiului și al operațiilor militare“), autoarea articolului reproduce câteva observații asupra Românilor :

„E întâia oară când întâlnește populație românească, — bătrâni, femei și fete ; ceea ce îl isbește îndată, este mersul lor ușor, liber și mândru... chipul sănătos și rotund, străluminat de spiritul rasei; la întâia privire gândul ți se duce spre Italia ; și totuși nu, — mai e ceva ; un aer de blândețe instinctivă, — dar și ceva tainic, un suflet zăvorit, o ascultare parcă de o poruncă lăuntrică, — o sălbatecă, străveche mândrie... Când trec trupele, niciuna din ele nu adastă în loc, cum fac de obicei cei dela țară, să-și piardă vremea în vorbe deșarte. Se simt dârji, lor înșile chezași, — o țară în care destinele se împlinesc firesc și limpede“.

În acelaș număr al revistei, d-l Ion Pillat publică traducerea a două poeme de Hans Carossa. Reproducem poemul „*Bejenie*“.

Războiul pâlpâe tot mai aproape !
 Vă arde grăul ! Ostașii vi s'au dus !
 De-acuma să pribegiți spre miazănoapte !
 S'o luați pe valea începutului în sus !

Proectil de-otravă a căzut.
Albe văluri blând adie fum.
Cine'și deschide gura. acolo pică mut.
Iute la drum ! Iute la drum !

Cu mâni hotărîte, cinstite,
Deschid lavițe zugrăvite,
Se'mbracă în portul de sărbătoare
Cu cisme 'nalte, largă cingătoare.

Straniu un singur copil
Seamănă în porumburi hoabe tiptil,
Cântând le presară pe frunte de vite,
Prin coarne frumos aicuite.

Icoana străveche,
În care în aur Prunc sfânt se mai vede,
O strânge'n cojoc după ce o sărută.
Țăcuți se tot duc pe câmpia tăcută.

EVOLUȚIA PICTURII BISERICESTI

Biserica Ortodoxă Română — Anul 48 — Nr. 9 — 10 — Septembrie-Octombrie 1940.

Ocupîndu-se, într'un desvoltat studiu, de „Pictura bisericească“, d-l I. D. Ștefănescu accentuează caracterul complex și nepermanent al manualelor de pictură bisericească, numite călăuze sau erminii, care evoluează cu vremea și cu condițiile locurilor unde se ridică locașuri sfinte. Cităm câteva observații revelante pentru chipul în care ar trebui zugrăvite bisericile noastre :

„Programele iconografice sunt, se vede bine, lucrări complexe, care stau în strînsă legătură cu teologia vremii și cu viața Bisericii, cu destinația monumentului și cu hramul căruia îi este închinat, și cu firea neamului căruia aparține decoratorul sau pentru care este înălțat monumentul. Despre un program iconografic tip nici nu poate fi vorba.

Este locul acum să atragem luarea aminte asupra unui număr de idei și de principii care hotărîsc liniile mari ale unui program iconografic în vremea și în Țara noastră. Trei lucruri nu pot lipsi : ilustrația „Bisericii cerești și pămîntești“ așa cum este lămurită în „Istoria Ecclesiastică“ și cum a fost consfințită de Sfânta Tradiție ; Taina liturgică și riturile Sfintei Jertfe așa cum sînt luminate în celebrul tratat de liturghie a lui Nicolae Cabasilas și în Sfîntul Simeon Tesaloniceanul; ființa Fecioarei Maria și zămislirea fără de prihană a Mîntuitorului; înțeleusul Evanghelicului lămurit prin parabole, minuni și patimi sau numai prin unul din aceste clemente, și viețile

sfinților, aceea a Sfântului căruia îi este închinat monumentul, în cel dintâiu rând și, la rigoare, chiar exclusiv. Esențial este faptul înlănțuirii scenelor și portretelor care compun programul, înlănțuire logică de idei și de fapte. Și aceasta nu se poate realiza prin alegerea și alăturare de scene luate din monumente din diferite țări și din diferite epoci. Ilustrația picturală a pereților unei biserici constituie o carte, un fapt complex de cugetare care trebuie să aibă drept teme o idee principală și, pe urmă, anume necesare explicări și dezvoltări, date în același spirit și întregitoare de înțeles. Un program constituit deci din scene și ilustrații luate dintr'o biserică a Bizanțului ori dintr'o biserică sârbească celebră, și alăturate de scene din biserici bizantine din Capodocia, din Apus ori din Țara noastră, va fi neapărat lipsit de logică, de legătură de idei, de înțeles și de unitate. El nu poate sta la baza unei lucrări de valoare artistică. În însăși țara noastră monumentele bisericesti ne obligă să distingem trei regiuni perfect deosebite: Ardealul, Oltenia cu Muntenia, și Moldova cu Bucovina. Ardealul la rândul lui cuprinde două regiuni bisericesti, distincte din punct de vedere iconografic, precum și în Muntenia și în Moldova deosehim câte două tradiții limpede deosebite una de alta. În adevăr monumentele Ardealului se leagă, în parte, de tradiția Tesalonicului, iar în parte, de aceea a Italiei meridionale Vasiliene și Capadociene; Muntenia de Mistra și muntele Athos; Moldova, în sfârșit, de Serbia și de Orient. Această, socotind lucrurile în linia mari, fiindcă amănuntele sunt mai complexe și mai greu de lămurit într'un studiu ca acesta, care are de scop lămuriri și orientări de ordine generală. În cadrul acum al acestor tradiții și regiuni iconografice trebuie să distingem opera vremii, adică fazele de evoluție de care am pomenit mai sus. Monumentele oltenesti ori muntene din veacul XIV și XV se deosebesc mult, din punct de vedere iconografic, de acelea ale veacului XVI, și mai mult încă de acelea ale veacului XVII și XVIII, care își au fiecare alte caracteristici și altă înfățișare. La fel se petrece lucrul cu monumentele moldovenești unde iconografia bisericilor lui Ștefan cel Mare este fundamental deosebită de aceea a bisericilor veacului XVI, și unde iconografia monumentelor veacului XVII aduce note neîntâlnite până atunci și de un caracter temeinic diferit“.

„Programele iconografice sânt fapte fundamentale în pictura bisericească și în decorarea unui monument. Ele nu pot fi copiate din crminii, care n.ș decât compendii sumare și târzii alcătuite de zugravi, fără cunoștințe teologice adâncite. Ele nu pot fi formate din teme și scene alese după criterii așa zise artistice ori de gust din diferite monumente și din epoci diferite. Programele iconografice sunt lucrări de cugetare teologică de ordin complexă. Ele cer neapărat ajutorul unui specialist în iconografie, și împlinirea unor condiții de foarte mare importanță care stau în legătură cu dogmele și cu liturghiile, cu hramul monumentului și cu tradiția istorică și sufletească a neamului pentru care se decorează monumentul“.

DOINA PRUTULUI

Viața Basarabiei — Anul 9 — Nr. 9-10 — Septembrie-Octombrie 1940.

În ultimul număr al revistei *Viața Basarabiei*, cu un bogat material literar și documentar, d-l V. V. Haneș se ocupă de „Scriitorii basarabeni contemporani”, citând, printre altele, și următoarele versuri de Sergiu Cujbă, intitulate „Doina Prutului” :

— Foaie verde de secară
Prutule, apă amară,
Ce vii tulburat prin țară ?
— Cum să nu fiu tulburat
Dac'atât am așteptat...
Și aștept mercur, mereu
Să se schimbe, rostul meu...
Căci grozav am obosit
La străini să fiu robit.
Eram românească apă,
Azi streinii se adapă;
Și de dâșii ispitit,
Să văd de nu se strecoară
Vreun frate în spre țară;
Să se vadă frați cu frați

De același dor mânați.
Iar eu stau și n'am ce face
Nici în luptă's, nici în pacc.
Și de-atâta frământare
Imi sunt apele murdare,
Și de-atâtea doruri strănse.
O, Ștefane, Doamne sfânt !
Ce nu ieși tu din mormânt,
Să bați aprig din picior,
Să-ți aduni al tău popor ?!
Iar eu mândru, fericit,
Să curg iarăși lin, tihnit,
Pentr'un singur neam și-o țară,
Cum a fost odinioară !..

FOLCLOR SEMNIFICATIV

Revista Institutului Social Banat-Crișana — Anul 10 — Nr. 33-36 — Iulie-Octombrie 1940

Revista dela Timișoara continuă publicarea studiilor d-lor C. Groțșoran („În țara Dacilor”) și Ing. Virgil Birou („Crucile de piatră de pe Valea Cărașului”) despre care ne-am ocupat la notele acestei reviste. Discuții științifice privind națiunile conlocuitoare din Banat sunt purtate cu aceeași competență și simț al actualității, care au impus dintru început revista aceasta, pe care ar trebui s'o cunoască orice sociolog, istoric și literar. Tot ceea ce scriu Șvabii, Sașii, Ungurii și alte popoare despre noi se găsește consemnat în această publicație.

Profesorul Nicolae Ursu își publică notele luate în campania monografică a Institutului de Cercetări Sociale al României, regionala Timișoara, în vara anului 1939, note cu privire la „O nuntă în Valea Almăjului”.

Reproducem câteva pasaje despre obiceiul pețitului și despre vrăjile ce preced ceremonia cununiei, din care reiese spiritualitatea plină de imaginație, humor și credințe străvechi a Românului :

„Fiecare viitor socru chiamă la el acasă rudeniile sale.

Fecioru cu tată-su pleacă la fată cu neamuri cu tot și cu „plosca” cu țuică, împodobită cu flori.

Acolo dau :

— Bună seara !

— La ce-ați venit ?

— Noi am venit că am audzit că Dumnia-voastră avieț o căprioară, care-ați vinde-o !

— Poftiți în luntru, poftiți, c'aișia-i !

Se așează la masă cu socru mare în frunte. Dintre-ai fetei cineva iar întreabă :

— A, ce-ați venit Dumnia-voastră, atâta lumie ?

— Am audzit că Dumnia-voastră avieț o căprioară, cum v'am spus dela 'nșieput.

Ca să-l păcălească, îi aduc o fată micuță.

— Asta e ?

— Nu-i asta, dar să trăiască și asta !

Pentru rolul avut micuța capătă dela fiecare câte 5—10 lei. Fetița e din familia fetei, soră, verișoară, ori chiar vecină.

Aduc, apoi, o babă, bătrână, în ușe de care rîd cu toții și abia după aceea aduc pe viitoarea mireasă.

Socrului care îi întinde „plosca” cu țuică, ea îi sărută mîna, închină către toți, bea ea primadată din ploscă și zice :

— Ca dulșie-i !

Unul din rudeniile miresei umblă cu farfuria și adună bani, câte 100 lei ; socru mare dă și 500 lei.

Apoi nașu întreabă pe tineri, la ce l-or adus ?

— Uită nașulie ! Eu am găsit pă fata lu (cutare) și vrieu să mă'nșor cu ia.

— Binie ! Iți plașie ție de dânsa, ori numa pîntru parcia ei ?

— Da !

Miresei îi pune aceeași întrebare, primind răspunsul, desigur, afirmativ.

Mai stau, vorbesc, mai beau și apoi pleacă. Mireasa din ușa săruta mîna la fiecare ; mirele lângă dânsa. El pleacă după ceilalți toți“.

Un pasaj despre vrăjile din dimineața cununiei :

„Duminică dimineața soacra mare aduce apă de unde se'mpreună două ape și se spală mirele cu ea. („Cum să'preună apili, așa să să'mprieunie și ieț cu mireasa lui“).

El se'mbracă la o lumină aprinsă, nemîncat. („Să aibă năroc ; așa-i po'menit din bătrâni“).

În buzunar la „laibăr“ se pun tot felul de sămânțe, zahăr iar în gură ține o frunză de foiomfiu („ca să aibă năroc în pămînt“) (?), până la biserică. Când îi dă preotul vinul să-l bea, o înghite. („Așa să-ș țină și iel fața, cum iș ținie foiomfiu frunzda viergie). Zahărul îl mănâncă împreună cu mireasa, seara („ca să fie dulși ca zahărul“).

Când e îmbrăcat gata, se duc nuntașii, fără mire, după naș. D'acolo vin cu toții în sunetele muzicii și „cu stugu“ la mire. Aici mănâncă pânc, beau țuică și pleacă la mireasă. „Pă drum mirili nu-i voie să se uite napoi să vadă cât îi dă lungă nunta (c'atunșia mireasa îl ciemie dă alce lemei)“

UN INSTITUT AL ROMÂNILOR DE PESTE HOTARE

Lumina — Revista liceului român din Grebenca-Grecia — anul 4 Nr. 1-2 — 1940.

Continuând propunerile făcute, într'un număr mai vechi al revistei, de către d. Anton Ciumelti, d. Ioan Goschin discută din nou ideea creării unui Institut al Românilor de peste hotare. Autorul arată rostul acestui institut.

„O primă sarcină a Institutului ar fi deci întocmirea unei statistici cât mai complete și mai precise a tuturor Românilor cari trăesc peste granițele țării. Institutul ar avea astfel de cercetat, prin mijloacele pe care le va crede de cuviință, toate regiunile locuite de Români, până în cele mai îndepărtate și mai umile cătune, căutând să descopere elementul etnic spre a-l cerceta din toate punctele de vedere: social, cultural, economic, politic și chiar istoric. Când vom avea toate aceste date complete vom ști atunci să cerem, cu mai multă tărie și hotărîre, drepturile ce li se cuvin.

În afară de coordonarea datelor publicate despre care am vorbit mai sus, trebuiesc făcute cercetări pe teren pentru cunoașterea exactă a situației. În acest scop vor trebui cercetate cu deamănuntul toate regiunile locuite de Români“.

După aceasta, d. Goschin menționează regiunile din Bulgaria, Grecia, Albania, Jugoslavia, Ungaria și Ucraina, unde elementul românesc se afla în masă compactă și care ar trebui mai bine cunoscut și mai temeinic ajutat să-și realizeze ființa etnică.

Murind, Ion Inculeț, marele luptător basarabean, care a pregătit și realizat, împreună cu alți patrioți, unirea Basarabiei cu patria-mamă, desfășurând acea activitate sinceră și constructivă dela începutul anului 1918, continuată apoi de fostul președinte al Sfatului Țării în guvernele la care a participat ca politician de frunte, ne-a lăsat, peste durerea noastră de a fi fost martorii răpirii provinciei dintre Prut și Nistru, însăși durerea lui de patriot român și creștin, mărindu-ne astfel durerea și revolta împotriva actualului destin, groaznic de prezent pentru noi, dar trecător în fața istorici neamului nostru.

În a sa „Istorie a Basarabiei“, d-l Ion Nistor ne arată pe Ion Inculeț participând la fapta de susținere a conștiinței naționale, încă din prima decadă a secolului, când a apărut gazeta „Basarabia“, unde scriau intelectualii ridicați din rândurile răzășimii, clerului și târgurilor basarabene. Într'o cuvântare de mai târziu, Ion Inculeț mărturisise: „Nu vă pot spune câtă bucurie, câtă satisfacție aveam noi, colaboratorii acestui ziar, când vedeam la iarmaroace grupuri de țărani cari ședeau jos pe iarbă și

ascultau cum unul din ei, mai cărturar, li citea Basarabia“.

După întronarea prigoanei „Adevăraților Ruși“ împotriva naționaliștilor basarabeni, unii din ei plecară în diferite centre ale Rusiei, iar alții la Iași, nepărăsind însă lupta pentru neamul lor. La Petrograd, Ion Inculeț își continuă cursurile universitare, unde revoluția îl va surprinde conferențiar universitar. Sfatul Țării și l-a ales președinte, alături de el fiind într-o grupare dela ziarul „Basarabia“ de odinioară și în deosebi Ion Pelivan, Pan Hallipa, Pan Erhan, D. Ciugureanu, Ștefan Ciobanu, Vasile Bărcă, Gh. Pânteia, A. Cirhan și I. Buzdugan.

Ion Inculeț, scoborător dintr'o veche familie moldovenească, probabil Hâncu-leț, a participat cu toată devotațiunea și pricepera la acele ședințe memorabile ale Sfatului Țării, care, la 2 Decembrie 1917, a proclamat Basarabia republică moldovenească, iar la 27 Martie 1918 a hotărât unirea cu patria-mamă. Basarabia, glăsuște actul, „ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, — în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele

să-și hotărăscă soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România".

Credință, fapte și năzuințe, care nu vor fi uitate niciodată și pe care, murind, Ion Inuleț ni le-a lăsat ca o sfântă datorie.

R.

A dispărut din rândurile marilor patrioți ai neamului, lăsându-ne datoria de a-l continua cu mai multă viednicie, preotul protopop Ion Moța, gazetarul ardelean, care prin „Libertatea” sa a luptat cu exemplară dărzenie pentru cauza românismului, înfruntând stăpânirea ungurească și arătând lumii apriga dorință de unire a Transilvaniei cu vechiul Regat, care l-a primit cu atâta dragoste. După întregire, preotul, care mai înainte fusese și în America pentru a mobiliza întreaga conștiință a neamului, s'a înapoiat la biserica sa, venind la București doar ca parlamentar. Ultima sa operă, monumentala biserică dela Orăștie, era gata de sfințire, când bătrânul patriot, fiu de preot și tată de erou, a închis ochii, trecându-ne durerile și năzuințele sale integrale.

R.

Au trecut „acolo unde nu este durere, nici scârbă, nici întristare ci viață fără de sfârșit”, orientalistul Vasile S. Radu dela Facultatea de Teologie din Chișinău (Iași) și Teodor Botiș dela Academia Teologică din Arad.

Vasile S. Radu se înscrie cu ca-

ractere mari în șirul marilor orientaliști români. Și-a dedicat viața cercetărilor vetero-testamentare, domeniului extrem de vast al cercetărilor orientale. A studiat teologia la București, unde a luat și doctoratul în Vechiul Testament.

A făcut călătorii de studii în Occident și în Orient. Ani de-a-rândul a fost paroh al capelei ortodoxe române din Paris și a studiat cu pasiune codicii orientali și nenumăratele tomuri ce cuprind în ele munca uriașă a savanților care au încercat să cunoască tainele lumii orientale. Și-a însușit o aleasă cultură orientală, specializându-se în limbi semitice.

A publicat în franțuzește o lucrare foarte apreciată de specialiștii Apusului, *Voyages du Patriarche Macarie*. Vasile Radu studiază manuscrisele și se reconstituie textul care pare a fi mai veridic. Ne dă și traducerea franceză, alcătuită cu exactitate omului de știință consumat în cercetări. Lucrarea a apărut printre publicațiile Școlii de Limbi Orientale dela Paris.

Vasile Radu a publicat și o lucrare polemică — *Critică și metodă* — din care se vedește specializarea sa în domeniul filologiei semitice necesară pentru studiile vetero-testamentare. A publicat diverse traduceri și studii în *Biserica Ortodoxă Română* — revista Sfântului Sinod (remarc în special traducerea Istoriei Patriarhilor din Alexandria) și în *Revista Fundațiilor Regale*.

Rămâne nemuritor, urcă — gradus ad Parnassum — prin valoroasa sa contribuție la tălmăcirea Bibliei

tipărite de Sfântul Sinod în 1936 și a Bibliiei tipărite de Fundația Regală pentru Literatură și Artă în 1938. A lucrat decenii întregi în colaborare cu Gala Galaction spre a ne da în limbă veche și înțeleaptă, în graiul măestrit al Sfințelor Cazanii — Cartea Cărților. Ne-am dat una din cele mai reușite traduceri moderne, apreciată și de specialiștii din străinătate.

*

Cu câteva zile înainte de orientalistul Vasile Radu a închis ochii pentru vecie Teodor Botiș, profesor la Academia Teologică din Arad. Moare la adânci bătrânețe, după o viață dedicată pregătirii temeinice a clerului. Octogenarul a fost timp de trei decenii profesor de teologie și, pe lângă misiunea oficială, a fost îndrumător prețios tineretului. Voia să dea tineretului o cât mai extinsă cultură socială. Pe lângă activitatea dela catedră a dezvoltat și o vastă activitate extrașcolară. A condus ani de-a-rândul revista *Biserica și Școala* dela Arad și a redactat Calendarele Eparhiei Aradului și Anuarele Academiei Teologice. O publicat o monografie științifică a Academiei Teologice din Arad, care poate sta alături de studiul răposatului Nicolae Drăganu și Virgil Șotropa despre școalele dela Năsăud, de studiul lui Andreiu Bârseanu despre școalele dela Brașov sau de monografia d-lui Onisifor Ghibu asupra Universității Daciei Superioare.

Cunoscând de aproape câțiva reprezentanți ai familiei Mocioni — familie de nobili români din Banat — Teodor Botiș ne-a dat un studiu

genealogic — Familia Mocioni — publicat în biblioteca documentară a Fundațiilor Regale. Este unul din cele mai bune studii genealogice din țara noastră.

Iosif E. Naghiu

Cu toată năpraznica încordare a energiei germane pe plan voluntar, manifestările culturii n'au fost deloc împinse în vreun ungher părăsit sau reduse la sfioase murmure acoperite de tunetul armelor grele. Nici în cele mai cutremurătoare încercări, spiritul german nu-și pierde însușirile lui principale: stăpânirea de sine și munca metodică. O calmă diviziune a lucrului domnesc în Reich, plugul culturii arându-și mai departe ogorul ce i-a fost sortit în timp ce în stânga și în dreapta flacările distrugerii înroșesc cerul.

Cu o astfel de psihologie, sărbătorirea în plin războiu a lui *Gutenberg* la 500 de ani dela crearea „artei negre“ nu ne mai poate surprinde. Ne-am așteptat la o mic șorare a numărului sau calității manifestărilor de comemorare, dar lucrurile s'au desfășurat, fără nici o piedică, în pasul lor obișnuit. Orașele legate de hotărâtorul eveniment s'au întrecut în a omagia săptura marelui inventator al literelor mobile, conferințe populare sau științifice, expoziții, cărți, filme, festivaluri muzicale au apărut de pretutindeni închegând un puternic cor al recunoștinței oficiale și particulare pentru rodnică faptă.

În fruntea orașelor ce s'au închinat cu mai fierbinte aducere aminte lui Gutenberg, se ivește locul său natal, acel înduioșător prin întreaga

za atmosferă religioasă și medievală Mainz, vechiul scaun episcopal catolic la confluența Rinului cu Mainul, un adevărat muzeu al liniștitei provincii germane de altădată unde către 1400 s'a aprins flacăra vieții inventatorului. O săptămână festivă i-a celebrat aci opera.

Poetul *Wilhelm Schäfer* a inaugurat-o printr'o cuvântare în care a accentuat în deosebi contribuția lui Gutenberg la formarea și unificarea poporului german prin cristalizarea în tipar a limbii literare uniforme.

Să adăogăm din parte-ne că datorită tiparniței aceeași operă s'a răvârșit pretutindeni și prin urmare și la noi, unde încă din al XVI-lea veac limba literară s'a putut fixa și deveni un factor de solidarizare.

Săptămâna festivă din Mainz a fost împodobită însă și cu alte multe manifestări. Un film cultural al Casei Ufa „*Arta neagră a lui J. Gutenberg*” a cunoscut prima lui proiecție. O rară expoziție de ilustrații a vechii cărți germane din secolul al XV-lea până la al XIX-lea a avut loc în sălile Muzeului Gutenberg. O alta a înfățișat isbânzile artei tipografice contemporane. O prelegere populară despre „*Gutenberg și opera sa umanitară*” a ținut *Hans Schäfer*, plasticizând cu sugestive proiecții evoluția tiparului. N'au lipsit nici prelegeri științifice ca cea a lui *A. Ruppel*, conducătorul Muzeului din Mainz care a adus noi contribuții întru cunoașterea operei inventatorului înlăturând unele vechi erori. S'a repre-

zentat chiar și o piesă „*Apostolul negru*” de *Heinrich Bitsch*.

Cu prilejul acestei sărbătoriri au apărut o seamă de lucrări închinete inventatorului. Anuarul Gutenberg ce se tipărește la Mainz, a cuprins nu mai puțin de 532 pagini cu 264 figuri înfățișând studii și articole privind istoria hârtiei, a tiparului, a epocii lui Gutenberg, a difuzării tiparului, a ilustrațiilor etc. Orașul Leipzig a dat de asemeni o contribuție bogată. A editat primele două volume dintr'o serie ce-și propune a prezenta „*Presa germană în primul secol al evoluției*” (al XVIII-lea), un volumaș evocând cele mai prețioase cărți legate ale bibliotecii statului din Leipzig. Publicații cu un caracter științific a tipărit mai suscitatul *A. Ruppel*: „*J. Gutenberg, opera și vieța sa*”, cartea clasică despre inventator și „*Orașul Mainz și marele lui Jiu Gutenberg*” un rezumat al primeia. *Klenkens*, premiaturul din acest an al orașului Mainz, iscălește la rândul-i două lucrări ocazionale, dintre care una închinată tineretului și împărțită în orașul lui Gutenberg școlarilor.

După cum se vede, comemorarea s'a desfășurat atât pe planul popularizării cât și pe cel al cercetării științifice a istoriei și semnificației culturale a faptei lui Gutenberg.

Al. Dima

Rareori s'a realizat un spectacol mai românesc, în forma și materialul său, decât acela al Teatrului Național cu poemul dramatic al d-lui Ion Luca „*Icarii de pe Argeș*”. Mai întâi, autorul a dat legendei Mește-

rului Manole o interpretare profund originală și oarecum autohtonă, chiar sau mai ales dacă o comparăm cu lucrările celorlalți autori care au însuflețit-o pe scenă, dela Blăga și Maniu la Goga și Eftimiu.

La d-l Luca, duhurile și sensurile sunt, ca și în „Femea Cezarului“, întrupate în oameni. Aici dărâma-rea zidurilor este opera unui rival al lui Manole, boerul Andrei Hriscu, devenit staretul Averchie, care a renunțat la lume, dar nu și la patima dragostei, din pricină că Lăcrămioara, fata îndrăgostită de dânsul, s'a căsătorit cu Manole. Averchie este o întrupare diavolească, așa cum Manole, și el boer, aproape un artist umanist, este întruparea apolinicului, dacă nu chiar a cristicului. Om de Renaștere, dar și Român posedat de doruri curate, Manole construște mănăstirea „scor-monit“ sau inspirat de dragostea pentru Lăcrămioara și căutând să se desbure de înrăuirile streinătății, — așadar, încorporând dragostea în artă și tehnica în concretul etnic. Numai în contact cu țara și cu iubita devine el creator.

În această viziune, lipsită de abstracții metafizice, ci concretă, așa cum sunt adesea viziunile românești esențiale, se amestecă și intră în conflict păgânismul și creștinismul, vrăjitoria și prostia, șiretenia și curățenia, realități profund proprii.

Averchie recurge la ajutorul unei vrăjitoare, admirabil definită prin necredința ei în vrăji. Scepticismul și șiretenia poporului în cele lumești sunt exemplar întrupate în în baba care are conștiința limitelor

puterii omenești, dar și meșteșugul de a sluji prostia.

*Nouă omenilor nu ne
Este dat să spargem vremea
Când dorința noastră geme-a
Ști ce taină se ascunde.*

*Să știi taina, să furnici
Carne, simțuri, minte, tot!
Da! Aicea pot ce pot!*

spune vrăjitoarea, care, îndemnată de Averchie, va propune lui Neagoe să se sacrifice un suflet pentru zidirea mănăstirii. Concepție magică și păgână, motivată diavolește de Averchie, care explică Domnului și curții că în ruinele bisericii de odinioară s'au cuibărit strigoii iadului și că dacă omul a fost răscumpărat prin jertfa lui Hristos, natura și zidirile trebuiesc mereu răscumpărate, dându-se Satanei suflete și sacrificii. Neagoe va înfrunta iadul, ascultând povața lui Averchie și neținând seama de înțelepciune creștină a Mitropolitului și a lui Manole.

Însăși venirea Lăcrămioarei la zidari, înfruntând piedica furtunii, este, în parte, meșteșugită de vrăjitoarea, al cărei ghioc hotărăște pe celelalte soții să întârzie. Lăcrămioara, pe care Averchie caută din nou s'o ademenească, înțelege sensul jefirii ei și, ca o nouă Isoldă, se desparte de Manole în iubire :

*Ai zămislit în dragoste-o minune
De plan făcut din linii, să 'mpreune
Ca svonurile'n zarea depărta-ă,
Frumosul fermecat, care desfată
Năltându-ne mai buni la Dumne-
[zeu...*

*Dar, iată, peste dragoste s'abate
De undeva, dorinți să ne despartă...
Nimic nu umple inima întreagă
Și sufletele noastre nu le leagă
Decât... o despărțire în iubire...
Eu plec, prin jertfa mea să se înfire
În piatră, basmul tău croit în plan...
Prin jertfă numai ne iubim deplin !*

Astfel se despart Lăcrămioara și Manole, printr'un act aproape de sfințenie, după ce au făcut din dragostea carnală condiția inspirației artistice, iar din jertfirea dragostii condiția realizării artistice. Cu alte cuvinte, tema d-lui Luca ne pare a fi că arta are nevoie de dragoste pentru a se inspira și de jertfirea dragostii pentru a se desăvârși. Dar paralel cu arta însăși, dragostea își transcendă rostul pământesc, purificându-se ca o apropiere de Dumnezeu. Vocația artistică apare ca o chemare la suferință, ca un blestem, ca o crucificare necesară, având și pierzând dragostea, iar realizarea estetică asemenea unei biruințe asupra omenescului din noi. Concepție care contrastează, dar nu în totul, cu cealaltă, satanică sau dyonisiacă, a dijmii pe care natura o prilejuește mereu diavolului, căci pe pământ iadul este mereu cu putință.

Ultimele cuvinte ale lui Manole, înainte de a se prăvăli de pe acoperișul bisericii, cu aripile unui nou Icar, dar acesta contimporan cu Da Vinci, izvoditorul aparatelor sburătoare, sunt :

*E biruință, chiar strivit, de lași
O brumă de mândrețe la urmași!
Și-apoi, o Cruce-i vajnică putere!
Ea smulge-a treia zi o înviere!*

Viziunea și concepția d-lui Ion Luca sunt pe cât de autohtone, pe atât de dramatice și originale. Cel mai dinamic dintre dramaturgii noștri de astăzi, acest Moldovean dela Bacău și-a dovedit încă odată darul de a creea personaje deplin concrete și de a întrupa cât mai deplin ethosul tradiției noastre. Prin versurile sale, grele de gânduri, se exprimă nu atât un poet, cât un dramaturg adevărat, pentru care drama e, înainte de toate, întruparea omenescă a ideilor, credințelor și năzuințelor aflate în necunoscută sbatere și luptă pentru aflarea adevărului veșnic.

În această minunată repartizare și grupare a tipurilor, care răspund uneia sau alteia din cele două lumi în conflict, lumea păgână și drăcească și lumea creștină și curată, — lângă Manole și Lăcrămioara mai trebuie să pomenim pe călugărul Ermolac, simbolul curățeniei etnice, omul simplu, care silit să păcătuiască încă bolborosește adevărul și știe să se răscumpere. De cealaltă parte, alături de Averchie și Vrăjitoare, există opusul lui Ermolac, călugărul Stahie, sluga vicleană a stăpânilor răi. Între acest dualism, construit pe grupe de câte trei, Domnitorul Neagoe întrupează arta de a se sluji și de cei buni, și de cei răi pentru a-și desăvârși năzuințele de „boer vechi și domn creștin“, de citor care nu se teme de Satan, dându-i dijma doar pentru a se apropia de Dumnezeu, prin biserică pe care o înalță, cu nicio șovăire a voinții.

Dintre toate interpretările date legendei lui Manole, piesa „Jcarii

de pe Argeș“ nu este nici cea mai nobilă, nici cea mai poetică și nici cea mai înaltă în gândire, dar este cea mai dramatică și cea mai concret românească din câte s'au scris.

Punerea în scenă a „Icarilor de pe Argeș“ poem tratat în zece tablouri, care se succed asemeni scenele dintr'o frescă bizantină, a fost izbândă pentru Teatrul Național ca și pentru vechii și noii săi colaboratori. Decorurile și costumele, lucrute de d-nii G. Vânătoru și Geo Zlotescu, sunt cele mai frumoase și mai expresiv românești din câte s'au făcut până acum. Decorul și haina au fost alcatuite spre a oglindi plastic concepția dramei și starile sufletești ale eroilor.

Mai cu seamă, decorul tabloului al II-lea, poiana unde se întâlnesc, să-și spună dragostea, Manole și Lăcrămioara, este vrednic de neuitare. Munții cu crestele rotunjite și blânde se juxtapun, înălțându-se către fund și purtând pe ei câțiva brazi stilizați, ca accia din icoanele depe sticlă ale Făgărașului. În primul plan, în stânga, o mână de flori involte și sfioase, dar cu colțit intens ca nestematele aduc aminte de zorelele lui Luchian. Verdele munților și al copacilor viu, cald, străluminat și primitor de *Legendă și omenie*, cântă polifonic cu acciași gingășie și sobrietate ca și dragostea eroilor. Intensitate în culoare, simplitate în formă, naivitate voit stângace în amănunte (pomi, stele, flori).

Direcția de scenă a d-lui I. Sa-highian, pictorii Vânătoru și Zlotescu și probabil ochiul atoatevegetor al d-lui H. Acterian, direc-

torul Teatrului, au adus în mișcarea și gruparea scenică a personajelor viziuni de-o unică expresivitate. Gruparea, gesturile și mersul actorilor urmau canoanele artei decorative, ritmica frescelor bizantine, prestigiul etichetei dela curțile voevodale, armoniile aparițiilor legendare, suflul civilizației autohtone. pe care jocul și rostirile soliștilor căutau să-l potențeze.

D-nii Emil Botta (Manole), N. Brancomir (Averchie), T. Dimitriu (Emolae) și d-nele Tanți Economu-Veselowski (Lăcrămioara) și Sonia Cluceru (Vrăjitoarea) au reușit în mare măsură să se integreze viziunii decorative a spectacolului și să trăiască sentimentele și concepțiile autorului, rostind cât mai limpede și mai firesc versurile, grele de gând și de năzuință ale d-lui Ion Luca, căutând și aici, în dicțiune, o depășire. de care teatrele noastre au atâta nevoie, precum au și în aspectul plastic și ritmic al spectacolelor.

Petru Comarnescu

Actorul D. Grigoriu dela Teatrul Național a avut parte de o moarte mai cumplită decât aceea a ultimului personaj jucat de dânsul, răul Franz Moor din „Hoții“ lui Schiller. A murit strivit de dărâmurile blocului Carlton, în noaptea apocaliptică a celui mai puternic cutremur pe care l-a cunoscut țara (Sâmbătă 9 Noembrie). Alături de atâtea prăbușiri și suferinți, de atâtea orașe și sate nimicite, teatrul românesc și-a pierdut și mândra clădire a Teatrului Național din

București, inapătă acum de a mai găzdui spectacolele primei noastre trupe dramatice. La fel, Opera Română va trebui să-și caute alt local, după ce a jertfit morții pe merituoasa solistă Aura Davideanu.

D. Grigoriu a fost un actor cult, un tânăr dornic de cunoaștere și un gentleman, sfătos și potolit în acelaș timp, așa cum sunt mulți ieșeni. Mai în fiecare an, călătorea în streinătate cu banii strâși din greu, dar fericit că poate să se țină la pas cu realizările mării arte contemporane. La Statford-at-Avon se familiarizase cu tradiția shakespeareiană, cu felul de a interpreta simplu și interiorizat, patetic și totuși ru granlilocvent sau melodramatic. Ultimele sale două mari roluri au fost Căpitanul Shotover din „Casa luiimilor Sfărâmate” de Shaw și Franz Moor din „Hoții” lui Schiller. În amândoua, Grigoriu aducea o concepție unitară și un stil ce aveau, desigur, mult din grotescul și patetismul barocului, dar al unui baroc încă interiorizat și stăpânit de cugetare.

P. Com.

Extractul din „Actele institutului Regal venețian de Științe, Litere și Artă”, care cuprinde conferința despre „cultura românească” ținută în Decembrie 1939 de profesorul *Hamiso Ortiz*, autorul binecunoscutelor lucrări ce ne privesc, „Per la Storia della Cultura italiana in Rumania” (1916), „Medioevo rumeno” (1928), „Lineamenti din una critica interpretazione della corrente Italianista in Rumania” (1935),

„Cinquanti anni di studii italiani in Rumania” (1936), și a atâtor altele de importanță mai puțin generală, — înfățișează în rezumat, într'un soi de „raccourçi” fotografic, în același timp evoluția istorică și structura permanentă a culturii române. Întreprinderea nu pare deloc ușoară, dacă ținem seama de diversitatea problemelor întâmpinate și de cadrul mărginit al unei conferințe academice. Cu toate acestea, faptul de a putea mânui cu atâta siguranță material din domeniul atât de variat ca istoria, astrologia, filologia, literatura, artele plastice, arhitectura, muzica și politica unei țări, prilejuește profesorului Ortiz un substanțial și complet „aperçu” al realității spirituale românești, expus cu un jar simț al esențialului, în așa fel încât materialul se grupează dela sine în configurații certe, înglobând firesc amănuntul semnificativ totdeauna la timp introdus. Cele 13 pagini de text se completează prin 11 pagini de doctă și just comentată bibliografie, care concurează să prezinte cititorului italian, o iconă a stadiului culturii noastre actuale, dând justificare încheierii conferinței: „există aici voința de a lucra bine, și, când te gândești la imensul drum parcurs de România în mai puțin de un secol, nu se poate să nu rămâi minunat, și să nu prevezi culturii acestui tânăr popor latin cele mai strălucite ursite”.

Planul general al conferinței e astfel văzut încât să fie puse în valoare atât originea latină cât și constantele trace ale sufletului ro-

mănesc, nerămânând fără cuvenita interpretare influențele, rânduite în timp, alc popoarelor orientale dinaintea renașterii culturale românești. La urmă, contactul factorilor de cultură români cu centrele universitare din Occident.

Partea cu adevărat originală a expunerii o formează cea despre influența italiană care reiese astfel mult mai continuă și de mult mai de timpuriu decât ne-am obișnuit să credem, familiară culturii noastre.

„La Cultura Rumena“, prezintă, în minimum de spațiu tipografic posibil un rezumat al lucrărilor ilustrului prieten al României; esența ultimă adică a înștițuțiilor sale personale despre fenomenul complex asupra căruia disertează cu atâta elegantă siguranță.

Ion Frunzetti

Prin fericita descoperire și publicare, de către d-l Emil Vîrtosu, a poemei privind tragicul sfîrșit al Postelnicului Constantin Cantacuzino, literatura noastră recapătă una din comorile unui veac bogat în creațiuni, dar pe care soarta nu ni le-a păstrat decât în mică măsură, veacul al XVII-lea. Printre manuscrisele Bibliotecii Centrale din Blaj, d-l Vîrtosu a găsit, împreună cu altele, copia traducerii românești, făcută după o tipăritură din 1735. Traducerea este opera Logăfătului Radu Greceanu, după un text grecesc, a cărui tipăritură este necunoscută ca și tipăritura românească.

Scrisă în versuri de 15 silabe și într'o formă clasică, obișnuită poezilor de jale ale vremii, care își preamăresc eroii, condamnând fără cruțare pe dușmanii lor, poema, cea mai dezvoltată lucrare poetică din limba română a secolului al XVII-lea, umple astfel un gol în cunoașterea științifică a literaturii noastre; adaugă încă o perspectivă de strălucire domniei lui Brîncoveanu (nepot prin mamă al Postelnicului ucis la Snagov în 1663); limpezește mai deplin viața sbuciumată și plină de drame a acelei familii care a dăruit pe Șerban-Vodă și pe Stolnicul Constantin, adevăratul însuflețitor al artei și culturii brîncovenesti, fiii eroului acestei poeme. În fond, povestea jeluște pe Postelnicul Constantin Cantacuzino, arătîndu-l victimă a uneltirilor nepotului său, Dumitrașcu Cantacuzino, care hotărâște pe Grigorie Ghica Vodă, speriat să nu-și piardă tronul din pricina lui Șerban, fiul Postelnicului, să surghiunească pe bătrân la Snagov unde va fi sugrumat în toilul nopții, aproape de Crăciunul anului 1663.

Figurile acestei poeme sunt reliefate pe acelaș fundul etic și religios, ce caracterizează scrisul secolului. Postelnicul Constantin e înfățișat ca un om bun, prietenos, înțelept, aproape un erou de tragedie antică sau un mucenic creștin, avînd parte de ura și uneltirile acclora pe care i-a ajutat mereu.

*Cu prietenii săi cei buni, care-i iubea foarte,
Aceia l-au zavistuit și l-au dus la moarte,*

*Cel ce cu blagocesiie și frică dum-
nezeiască,
Și cu smerenie pururea, pohtia să
trăiască!*

Postelnicul este cinstit și de Ghi-
ca. la începutul domniei, iar pe
Dumitrașcu, nepotul său, îl crește
nefăcând nicio deosebire între aceș-
ta și fiii săi. Boer de țară, Con-
stantin :

*Nici la curte pururea să miargă
pohtia,
Ci ca să șază pururea la sate-ș,
fugiia,
Ca sa petreacă în liniște, întru a sa
smerire.*

Venea la curte doar când era che-
mat pentru sfaturi, ajutând pe
domn, așa cum îl susținuse și când
amândoi se aflaseră la Poartă. Dar
după întărirea domniei, Postelnicul
Constantin :

*El încă s'au tras înapoi, la țară se
dusease,
La satele-ș să preumbla, cu lunile el
șădea,
Asu pustiul iubiia, ca și o turturea.
— Eu, zice, am [îm]bătrânit, ce mai
voi eu în lume?
— Că părticiaoa ce mi-au fost, eu
mi-am luat dăn lume!
— Nu-m trebuiaște bocrie, nici să
fiu la curte,
— Teciorii mei că vor sluji Dom-
nului, la curte.
— Eu să-m păzescu bisearica și să
mă pocădescu,
— Și să-m postescu sufletul, de
moarte să gândescu!*

Acest ethos boeresc, exemplar în-
trupăt în eroul poemului, poate fi

comparat cu acela din cronica lui
Ureche, la care orice întâmplare
este un semn dela Dumnezeu. Par-
tea finală a poemului, din neferi-
cire incompletă, aduce și mai multă
măreție vrednicei trăiri a Postelni-
culu surghiunit la Mănăstirea Sna-
govului, în urma intrigilor și „meș-
terșugirilor“ acelora pe care îi în-
datorase. Trezit în toi de noapte,
Postelnicul este dus în biserică spre
a se împărtăși. Supus în fața oame-
nilor cei răi, văzând în ura lor,
semnul destinului său, postelnicul
blagoslovește numele Domnului :

*Nu să îngrozește nici cum, nici să
spūimăntează,
Nici plânge cu obida, nici să întris-
tează.
Ce cum au fost el mai înainte, la
toate pedeșit,
Așa și asupra morții au stătut în-
dărjit!*

Cel „la toate pedeșit“ refuză,
după împărtășanie, ospățul pe care
i-l oferă călăii, plecat voii dumne-
zești și credincios până la urmă.

În schimb, nepotul său, Dumitraș-
cu, apare rău, viclean, laș, tru-
faș și necredincios :

*Și el numai cum s'au văzut la atâta
volnicie,
Așa i se năluciiia, ca cum ar hi
având domniia,
Atuncea, rautatea lui s'ascunză nu
mai poate,
Și lăcomia ce avia, să spu nu mi să
poate.
Ca cainele făr' dă băfu, ca ursul
dăzlegat,
Și ca șarpele de iarbă, când iaste
deșteptat,*

Ca lupul când întră în stână și
vulpea în cotețu,
Inmălță-să trușcaștele și foarte e
semeșu,
Și ochii i se turbură de marea lă-
comie,
Și pre nimeni nu mai vedea, de
multă trușășie!
Scos-au biruri și nevoi atuncea pre
Creștin,
Și ei, cu lacrimi plătiia și le da tot
deplin.
Unde află de argintu, trimite dă-l
răpeaște,
Și totdeauna el limin șade de tipă-
rește,
Fiarte mulți nemunărași, la Tari-
grad trimite,
Și de frica lui Dumnezeu nu-ș aduce
aminte.
Și alte reale ce făcea, de nu sântu
să se scrie,
Nici în urechile cuiva iaste ca să se
spue...

Dacă observăm bine, poemul este scris în acelaș spirit și în acelaș stil de compoziție ca și o frescă bisericască din epoca lui Brâncoveanu, — deci într'un stil bizantin ceva mai conțret și mai viu. Personajele sânt înfățișate hieratic, pornindu-se dela ideea de sfințenie sau satanism, dela pedeapsa-incercare a lui Dumnezeu (cazul lui Constantin) și dela pedeapsa care afundă pe cel rău în răul veșnic (Dumitrașcu). Poemul este împărțit în scene relevante sau în momente esențiale, în care mișcarea și detaliile nu au decât un rost decorativ, pentru a reliefa și pune într'o lumină mai măreață. Imaginația aduce, ca termeni de comparație, tot felul de bestii, în-

tărind drama aceasta cu sens metafizic, chiar dacă întrupată în oameni. Peisajul începe să fie amintit, deși încă abstract și fără volum.

Literații și criticii vor putea găsi și alte virtuți lucrării traduse de Radu Greceanu, al cărei autor, încă necunoscut, a fost de față, după cum aflăm din poem, la uciderea Postelnicului. Scrisă desigur de un Creștin cu serioasă cultură elenă, așa cum erau mulți în jurul Cantacuzinilor, tradiția elenă fiind vie până și la Stolnicul format în Italia și care a fost un Român conștient, poema oferă elemente pentru studiul întrepătrunderii dintre gândirea religioasă ortodoxă și concepția antică a destinului. Cum oferă și o seamă de date istorice, economice, sociale și morale, fiind vorba, printre altele, de obârșia fanariotă a familiei, de impilarea sărăcimii prin biruri „scoase pre Creștin”, de îndemnuri la răscoale, (Dumitrașcu instigând că Postelnicu s'ar uni cu „Rumâni” împotriva Domnului, îndemându-i să nu-și plătească dajdiile), de credința nu numai în Dumnezeu și viața viitoare, dar chiar și într'o justiție immanentă :

Că cel ce groașa altuia să sape să
broudeuște.
Acela într'insa va cădea, și nu se
domireaste!
Și cine răul altuia a face să gân-
dește,
Nu știe, ticălosul, ca la capul lui
sosea, te!

Descoperirea și publicarea lucrării „O povestire inedită în versuri despre sfârșitul Postelnicului Constan-

tin Cantacuzino, +1663". de către merituosul cercetător Emil Vârtosu, cărui îi mai datorim cunoașterea și altor comori literare și istorice, constituie o dată însemnată în cultura noastră.

Petru Comarnescu

Silonul Oficial de Toamnă, găzduit anul acesta în Sala Dalles, a accentuat două directive prin desenele, gravurile și afișele expuse: de o parte, devoțiunea din ce în ce mai competentă, către o gravură cât mai legată de tradiția românească în spirit și în tehnică; de alta, o sensibilizare cât mai rafinată în desenul, colorat sau nu. De prima directivă sunt în primul rând răspunzători artiștii care s'au manifestat, ultimii ani, în asociația „Grupul Grafic”, în frunte cu d-l Al. Basarab. Aici se cuvine să așezăm, dintre expozanți, pe d-nii Al. Basarab, Marcel Ollinescu, Cristea Grosu, V. Dobrin, D. Dimitriu-Nicolaide, precum și pe d-nii N. Brană Emil Ivănescu-Milan și pe artistele Lucreția Mihail-Silion, Ileana Zelca Codreanu și Virginia Rudășlăvescu. Toți aceștia caută să se exprime în cadrul gravurii propriu zise, respectând, prin urmare, condițiile specifice acelei tehnici care nu îngăduie decât înfățișarea marilor teme sau sentimente, credința și năzuința esențială, viziunea sintetică iar nicidecum amănunțele pitorești sau ipostazele secundare.

Gravura cere un simț al măreției concentrate și substanțiale, un joc al liniilor prin care se sintetizează un suflet, o credință, o tradiție. Așa

se explică de ce temele alese de cei mai mulți dintre cei citați se concentrează în jurul sfinților și eroilor neamului (Al. Basarab), în jurul Mioriței (N. Brană), a viziunilor religioase sau dramatice (Dimitriu-Nicolaide, care a expus din nou aceea minunată „Imormântare”, care ca și „Orașul în furtună”, contrastează parcă măreția naturii și micimea celor omenești căutând, prin dramă, împăcarea), în jurul Cavalerilor Traci, a Haiducilor și Fraților Buzești, care urmează pe Mihai Viteazul (Cristea Grosu, care știe să alterneze minunat albul și negrul, scotând o ritmică mai mult decât decorativă) sau, iarasi, în jurul Ingerilor, văzuți oarecum concret, (Marcel Ollinescu).

Directiva aceasta se caracterizează nu numai prin cultul gravurii, dar, ceea ce este mai însemnat, prin tratarea gravurii în stilul vechilor noastre opere bizantine sau desene populare, legând firul tradiției și căutând o dezvoltare a spiritului și perspectivei românești, care ne-au îndrumat vcauri de-a-rândul. Dacă d-l Basarab lucrează prin simplificare, exprimând ceea ce este esențial și permanent într'un chip omnesc; dacă d-l Brană cultivă un decorativ viguros și dens, gravurile d-rei Ileana Zelca Codreanu tratează până și construcțiile urbane cu o sensibilitate cât mai poetica, precum d-l Dimitriu-Nicolaide caută un dramatism prezent în legendele și poveștile de jale ale folclorului. Psihologismul este o însușire a d-lui Dobrian, așa cum mișcarea viguroasă reliefează întreaga ființă a Co-

sașului d-lui Ceglocoff, care aparține aceleași directive, ca și d-na Tania Ballayre. Interesante, complexe compoziții ale d-lui E. Ivănescu-Millan, dela care așteptăm mari realizări, desvoltate din spiritul artei bizantine. Forță plastică au și gravurile d-lui Dumitru Horung, un nume nou pentru noi, debutanții nefiind puțini la acest salon.

A doua directivă, sensibilizarea desenului, notarea cât mai fină și mai potrivită cu tema, o găsim la artiștii mai legați de culoare și de pictural decât de forma și geometrie. Aici orânduim pe d-l N. Stoica (ale cărui schițe poetizează peisajul prin amănunte caracteristice de linie, umbră sau culoare), pe d-nii Dem. Berea, A. Vulpe, V. Hoefflich, Eug. Draguțescu, G. Tomaziu și pe d-nele Zoe Ricci și Lily Pancu, iar dintre cei mai de mult cunoscuți pe d-nele Elena Popea, M. Brateș-Pillat și Lucia Demetriade-Bălăcescu. In această categorie a desenatorilor picturali menționăm și că eva nume mai noi ca Aurelia Aricescu-Vasiliiu, Ion Diaconescu, Alupi Calinic, Ana Tzigara-Berza, Dona Nuni, Corina Lecca și Lucia Vasiliu, care ne-au oprit atenția, deși încă nu ne-am putut forma o părere definitivă.

Intre cele două poziții, trebuiesc menționate lucrările d-rei Mariana Petrașcu, care, supunându-se rigurilor gravurii și libertății unor viziuni colorate, caută să se exprime cât mai variat și mai temeinic, împăcând sensibilitatea și tehnica. Liniarul compozițiilor d-nei Olga Greceanu și d-lui D. Ghiăț impu-

ne, la prima prin ritmică, la al doilea prin volum. Volumul este căutat și de d-l I. Illiu. Compozițiile d-nei Popea caută se realizeze atmosfera de măreție, prin linii cât mai gingașe și mai sensibile. Dimpotrivă, pictorul C. C. Constantinescu a căutat, de data aceasta, constructivismul citadin și natural, lăsând la o parte picturalul. O experiență interesantă. D-l Mircea Olariu expune o bine construită viziune florentină. Pitoresc văzute, chipurile și peisajele d-lui Em. Nicolescu-Nic.

Un loc deosebit merită d-l Aurel Jiquide, ale cărui chipuri, scene și peisaje urmăresc totdeauna o idee de critic, un sentiment de milă, jale, ironie sau satirizează o situație. Pentru d-sa, arta este un mijloc iar nu un scop: un mijloc pentru a exprima omenia. La fel, și în tablourile d-lui Bilțiu-Dăncuș primează ethosul, într-o formă încă mai directă, dincolo sau peste artă, afirmând conștiința românității eterne, mai ales în compoziția „Am fo' ș'-oi si !”

Actualul Salon pune, așadar, o seamă de probleme de orientare, precum a prilejuit afirmarea unor talente felurite, pe care în această notă nu le-am putut decât menționa, grupându-le după anumite directive și scăpând din vedere o seamă din ceilalți expozanți merițoși. Totdeauna bogăția se lasă mai greu îmbrățișata decât sărăcia.

P. Com.

Dintre expozițiile individuale însemnăm pe aceea a pictorului Geo

Zlotescu, acum în plină dezvoltare, expoziția d-nei Ghiga-Bulbuc și pe aceea a tânărului Ioan I. Mirea, talente încă în formare. D-l Zlotescu caută valorile și nuanțele primare ale culorii. În pictură, nu-l interesează decât forma și mișcarea exprimate de culoare, poezia tonurilor și virtutea constructivă a pastelului. Varietatea de verde viu și aprins, prezentă în mai toate tablourile, îi slujește să învedereze esența peisajului. „Băiatul cu apra“ este o realizare măestră, atât de bogată și consistentă, în ciuda simplității aparente. În desenele acuarlate se anunță îndrumarea artistului către marea compoziție murală, aici stăruind preocuparea de volum, de ritmică, de mișcare. Înzăduindu-se atitudinilor și scene reprezentative, menite să dea decorativului cât mai multă substanță.

D-na Jenita Ghiga-Bulbuc dovedește o temeinică orientare spre peisajul pitoresc și spre arhitectonica aspectelor citadine, evocate uneori cu destulă consistență tehnică și cu suflu poetic. E un talent care trebuie urmărit. Inegalitatea de acum este în favoarea d-sale.

D-l Ioan Mirea este un începător cu mari însușiri, încât nestatornicit la un stil propriu, dar totdeauna interesant și viu, chiar și când, inspirat de marii maeștri, interpretează natura în chipuri felurite. Inușii faptul că nu se lasă inspirat decât de ceea ce este artă mare și adevărată și însăși diversitatea din actuala-i expoziție arată stadiul de serioasă căutare și începutul rezolvării prin mijloace personale a marilor probleme și atitudini. Toate

acestea-i vor folosi, atunci când, deplin încheiat, va opta pentru unul din marile drumuri pe care le-a apucat. Dragostea sa de varietatea peisagiului românesc, dela Vlașca la Făgăraș și dela Văratec la Suceava, dela natura pură la monumentul istoric, evocat poetic, căutând să construiască linie, mișcare și volum numai din culoarea înțeleasă ca o stare sufletească și ca o mărturisire lirică, așa cum este și la d-l Zlotescu artist în curs de realizare majoră, constituie încă o clinică vrednică de încrederea tuturor.

P. Com.

O tipăritură de mare însemnătate spirituală și artistică, realizată în condiții optime, este aceea a d-lui Gheorghe Racoveanu, *Gravura în lemn la Mănăstirea Neamțului*, recent publicată de Fundația Regală pentru Literatură și Artă. Cele 60 de planșe au valoarea unor stampe răspândite în tiraj limitat, deoarece s'au tipărit direct verhile clișee originale, aflate de multe decenii la sfântul locaș al Neamțului. D-l G. Racoveanu a identificat pe autorii acestor gravuri, grupând și selecționând materialul cu o îndoință priceperă, aceea a teologului și aceea a iubitorului de artă. Textul prezintă o schiță a istoriei gravurii în streinătate și la noi, iar apoi descrie și valorifica prețioasele opere ieșite din teacurile Mănăstirii Neamțului, unde chipurile și viziunile sfinte au fost răpate de Protoierei Mihail, de iscusitul Simeon Ierei, de stufosul și dinamicul

Chervasie Monahul, de Teodosie meșter devotat, de Damian și Nicolai, cu toții călăuziți de „cerințele aspre ale canonului”, dar îngăduindu-și să contopescă o seamă de înfrâuriri ale vremurilor, care au modificat, oarecum, hieratismul și lipsa de corporalitate a stilului bizantin. Cu o mîgală de om al științei, d. Racoveanu a descris, apoi fiecare planșă, precizând pe autor, stilul, amănuntele, înfrâuririle artistice și, ceea ce e și mai însemnat, talmăcind rostul teologic al icoanelor.

Cercetând această tipăritură, pentru care termenul de minunat nu este deloc exagerat, retrăești și duhul meșterilor devotați credinței, și înflăcărarea cu care săpat-au ei lemnul, modificând câteodată tehnica și spiritul răsăritean, pentru a aduce învățăminte de la Dürer, ca în planșa XLV (Bogatul căruia i-a rodit țarina) sau peste modelele grecești și rusești și fundalurile cu clădiri răsăritene, din care nu lipsește alteori nici scmiluna, motive decorative românești, ca în gravura a XI-a (Sfântul Grigorie al doilea, Cuvântător de Dumnezeu) sau în gravura XII-a (Deisis), în stil de icoană populară, aceasta mai nouă și mai stângace, dar mai apropiată de arta poporului nostru. Autorii acestor gravuri sunt, din nefericire, necunoscuți.

Din compararea clădirilor și peisajelor ce slujesc drept fundal Sfinților, uneori proiectați într'o atmosferă de palpabil misticism, alteori hieratici și abstracți ca în vechile canoane bizantine, s'ar putea trage

încă o seamă de concluziuni asupra provenienței modelelor, asupra locului de unde au venit influențele sau a spațiilor către care năzuiau călugării-artiști.

Gravurile acestea stărnesc nu numai evlaviază, dar și curiozitatea de-a statornici, în vremelnicia noastră, locurile și epocile ce s'au întipărit în viziunile meșterilor de la Neamț, care chiar când au lucrat în timpuri mai aproape de noi — multe gravuri sunt făcute în prima jumătate a veacului trecut — încă au adus, spre retrăire, viziuni și tehnici mult mai vechi.

Valorificarea cuviincioasă a comorilor de la Neamț este o faptă pentru care atât d. G. Racoveanu cât și editura merită toată preacinstirea

P. Com.

Dintre marii poeți ai lumii. Baudelaire este cel mai căutat de traducătorii români. Fenomenul se explică prin crescândă actualitate a acestei poezii, străbătută de-o dramatică spiritualitate și la care perfecția formală nu stănjenește nici profunzimile umane și nici rafinamentul sensibilității moderne. Doar Rilke se mai bucură la noi de-o atenție egală, poate pentru aceleași motive, împărțând contemporana căutare a adâncurilor cu o caldă sensibilitate concretă. După poezii Arghezi, Philippide, Pillat și alți traducători îndemânateci, poetul Șerban Bascovici ne-a înfățișat, anul acesta, un volum de traduceri din *Florile Râului*.

Delicatul, discretul și mult price

modestul poet, care s'a manifestat cu întreruperi, pornind odată cu directiva aristocratică dela „Viața Nouă”, odată cu răspândirea esteticii simboliste și a poeziei rafinate și continuând, apoi să publice versuri sensibile la „Flacăra” și alte reviste, este de prea multă vreme familiarizat cu marea artă a lui Baudelaire pentru a nu ne da o seamă de tălmăciri valabile. D-l Șerban Bascovici a ales și tălmăcit în versuri un mare număr de poezii, șaptezeci și una, oferindu-ne, prin urmare, o bună parte din *Les Fleurs du Mal*, carte măiastră care a mlădiat și rafinat însăși limba franceză, făcând-o susceptibilă, după cum a arătat și Gautier în faimoasa-i notă, de a exprima particularitățile semnificative, subiectele vieții moderne fie familiare, fie luxurioase. Sfortărea aceasta cantitativă își are și corespondentul-i calitativ, luându-se la întrecere cu cele mai bune traduceri românești din Baudelaire, acelea ale lui Argezi și Philippide.

Dacă acești poeți se îndepărtează, uneori, de text pentru a reda ideile sau simțirile cu un echivalent propriu pentru a colabora cu autorul, păstrându-i sensul general sau accentul inspirat, d-l Bascovici a căutat mereu să se țină cât mai aproape de text, neuitând niciodată că este traducător. A traduce pe Baudelaire în metru, ritmul, felul de a rima și totodată cu atmosfera lui specifică, este o sfortăre care onorază însăși limba românească, mlădiată, rafinată și dinamizată tocmai prin aceasta. Merindu-se de

neologisme sau de împerecheri parvenite și căutând, totuși, să nu facă opacă sau grosolană expresia atât de rafinată a poetului pe care mulți l-au socotit decadent (chiar și Gautier) până la apariția, oarecum recentă, a dialecticei spiritualiste care în Baudelaire și Kirkegaard își găsește precursorii, noul traducător a reușit să redea tot chinul neliniștea, groaza, exasperarea și nevoia de evadare metafizică a poetului blestemat, toată drama cunoașterii existențiale, conflictul între spleen și ideal, între naruirea vieții și seninătatea recantului, între desgustul trăirii și nostalgia Divinului. Desigur, traducerile rămân traduceri, iar încercarea d-lui Bascovici merită a fi cercetată de toți aceia care urmăresc putințele și valențele de expresie poetică a limbii noastre; de toți aceia care vor să știe cât de susceptibil ne este graiul pentru sensibilitatea, rafinamentul, voluptatea și drama omului modern.

Pentru a compara, reproducem o strofă din primul *Spleen* și apoi traducerea ei la d-nii Philippide și Bascovici :

Mon chat sur le carreau cherchait
[une litière
Agite sans repos son corps maigre
[et galeux
L'âme d'un vieux poète erre dans
[la gouttière
Avec la triste voix d'un fantôme
[frileux.

Motanul meu, cercându-și un loc
[ca să se întinda.

student se pregătește temeinic, nu se poate îndoi că cele mai frumoase rezultate se pot aștepta dela talentul său, în plină desvoltare.

Umbra lui Octavian Goga se va bucura desigur, de dincolo, cetind versurile trimise Ducei de tânărul ardelean. Și se va bucura pentru îndoit motiv.

R.

Prin noul său roman *Tudor Ceaur Alcaz*, d-l Ionel Teodoreanu încearcă o experiență literară în stil mai mare și vestește o preocupare de ctită socială, deosebit de semnificativă pentru prezentul românesc. Primul volum apărut descifrează în capriciile, neliniștile și fanteziile unui adolescent, fiu de boeri crescut la țară într-o abundență materială și într'un pitoresc ce nu-l pot satisface, nevoia unei trăiri responsabile, a unei integrări într'un absolut. Austeritatea îmbibată de tradiție și morgă a tatălui și surorii sale și nici cabotinismul duios și desordonat al mamei sale, fostă cântăreață la Opera din Paris, nu-l pot face fericit pe Coca Duduș, tip de copil teribil al curților și caselor boerești din Moldova, mereu strălucitor și mereu dezaxat, un neastâmpărat în căutare de un altceva, un disponibil, cum am spune noi astăzi, pe care nici avuția, nici extravaganțele, nici dragostea celor dimprejur nu-l pot liniști. El simte că nu se poate realiza în mediul dela Vorniceni, pe care-l explorează deplin, făcând feste familiei, trăgându-și disprețul tatălui, dragostea unei mame slabe, admirația slugilor și oamenilor de

casă sau căutând să evadeze în natură pentru a căuta, alături de un călugăr dela schitul vecin, pe Dumnezeu. Duduș își depășește mediul, prin însușirile și metamorfozle lui plurale. Inteligent și sensibil, dar destrămat și fără un țel constructiv, Duduș însumează hibriditatea mediului său compus din boeri și slugi, din ratați și profitori, din țărănci și călugări, din chefuri și sfințenie, din mediocritate și pitoresc, din morgă și cabotinism. Odată cu terminarea liceului, el a consumat tot ceea ce i-a putut oferi viața boerească dela țară, lăsându-l deschis unor încercări mai mari, care vor forma, probabil, materialul volumelor viitoare.

În afară de această problematică majoră, d-l Ionel Teodoreanu s'a depășit în noul său volum și printr'o anumită înțelepciune, care i-a maturizat lirismul și i-a adâncit felul de construire epică a personajelor, ridicate acum la tipuri reprezentative. Pe lângă subțiri intuiții, prezente totdeauna în opera sa, acum întâlnim o îndemănare de mare psiholog. Bătrânul boer Alcaz, eroul de casă, Samuel Fițig, tolerat și utilizat mai ales pentru filosofia sa pragmatică, țărani, slugile și călugării sunt măestrit conturați. Boala lui Duduș capătă o amploare de eveniment istoric în casa unor boeri care nu mai fac istoria și în fața unor săteni încă legați de curte. Tot mediul dela Vorniceni simbolizează cu armoniile și dezordinile lui, cu grotescul și pitorescul lui, modalitățile în care a putut perzista feudalismul românesc. Coca Duduș, viitorul Tudor Ceaur Alcaz, va ex-

prima probabil singura formă în care ar putea evolua această lume, unde concesiile și împăcărilor nu s'au făcut fără răni și suferinți.

Ionel Teodoreanu este romanticul care nu urăște pe nimeni; scriitorul care cu gingășia, bună-tatea și generozitatea-i de liric moldovean înțelege pe toți și nu arată răul real din fiecare. Totuși este lesne de înțeles către care oameni și către care situații își îndreaptă el mai mult dragostea și speranța. Căci bunătața și finețea, chiar dacă învălesc totul cu o căldură dumnezeiască, nu șterg niciodată ierarhiile. Cândva, va trebui să se scrie despre

logica inimii la Ionel Teodoreanu sau despre acele rațiuni pe care rațiunea nu le are, ci numai inima.

Ca pagini exemplare din noul volum menționăm, pentru măiestria analizei psihologice, felul de a învăța al lui Duduș o minte strălucitoare care, totuși, își încorporează anevoae bunurile exterioare, deci perfecta înțelegere a firii spontane (pp. 133-135), iar pentru spiritualitatea semnificativă a cărții felul în care autorul concretizează problematica tinereții (pp. 184-196), unde se ciocnesc concepțiile a două lumi.

P. Com.

REDAȚIONALE

Tipografia la care se tipărește publicația noastră fiind închisă câtva timp, în urma cutremurului din luna trecută, pentru reparațiuni, numărul de față din „REVISTA FUNDAȚILOR REGALE”, apare

cu o întârziere considerabilă și deci obișnuita cronică lunară a evenimentelor militare nu mai e posibilă din pricina decalajului dintre luna de apariție efectivă.

Numărul pe Decembrie (12/940) va apărea între Crăciun și Anul Nou.

CĂRȚI NOI

Dintre cărțile primite la redacție semnalăm:

VERSURI

Alecsandri, *Poezii*, Volum tipărit sub îngrijirea d-lui Prof. N. I. Hescu, Ilustrații de Demian, Ediție omagială a Municipiului București. Scri-sul Românesc, pp. 326, lei 60.

Ion Pillat, *Balcic*, cu ilustrații de Maria Brateș-Pilat, Scri-sul Românesc, Craiova, pp. 76, lei 80.

Șerban Bascovici, *Florile Răului de Charles Baudelaire*, alese și tălmă-cite în versuri, pp. 210, lei 100.

A on Cotruș, *Rapsodie Ualahă, Madrid*, pp. 22.

Alon Cotruș, *Țară*, Lisboa, pp. 32.

Ștefan Baciu, *Cetatea lui Bucur*, cu ilustrații de Ștefan Constantinescu, Colecția „Universul Literar“, pp. 92, lei 50.

Mihail Moșandrei, *Ofranda Muzelor*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, pp. 74, lei 60.

Gheorghiu-Vania, *Privighitoarea narbă*. Colecția Universul Literar, pp. 96, lei 50.

Constantin Bivolaru, *Omule, îți dau o Carte*, cu un portret de Iliu, Cugetarea, pp. 64 lei 45.

George Drumur, *Suflete în Azur*, cu cinci desene de Mac Constantinescu, Tip. Bucovina, pp. 136, lei 110.

Constantin Cojan, *Târgul cu Himere*, Cartea Românească, pp. 108, lei 70.

Ștefania Zottoviceanu Rusu, *De Ziua Tatei și Scrisoare către Dumnezeu*, Cugetarea, pp. 64, lei 60.

E P I C Ă

Mihail Sadovcanu, *Divanul Persian*, cu desene de Aurel Bordenache, Cartea Românească, pp. 304, lei 180.

Mihail Sadoveanu, *Uchime*, Cartea Românească, pp. 264, lei 80.

Ionel Teodorcanu, *Țudor Ceaur Alcaz*, Cartea Românească, pp. 391, lei 120

Ștefania Velisai Teodoreanu, *Viața cea de toate zilele*, Cartea Românească, pp. 365, lei 100.

STUDII, ESEURI, ETC.

G. Racoveanu, *Gravura în lemn la Mănăstirea Neamțul*, cu 60 de planșe în afară de text, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, lei 500.

Al. Rosetti, *Istoria Limbii Române, III, Limbile Slave și Meridionale*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, pp. 140, lei 100

Constantin Noica, *Schița pentru Istoria lui Cum e cu puțință c va Nou*, „Bucovina“ I. E. Torouțiu, pp. 322, lei 100.

Grigore Popa, *Existență și Adevăr la Søren Kierkegaard*, Seria Teologică, Tipografia Arhiepiscopiei, Sibiu, pp. 372, lei 140.

Documentele Moldovenești dela Bogdan Voevod (1504-1517), publicate de Mihail Custăchescu, Bucurcești, Fundația Regele Carol I, pp. 560, lei 100.

Emil Vârtosu, *O poveste inedită în versuri despre sfârșitul Postelnicului Constantin Cantacuzino, 1663*, pp. 24.

Emil Vârtosu, *Despre „Tragodia“ Uornicului Alecu Beldiman*, Editura Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, pp. 22.

Perpessicius, *Dictando Divers. 1925-1933*, Fundația pentru Literatură și Artă, pp. 270, lei 80.

Constantin Fântânanu, *Poezia lui Lucian Blaga și gândirea mitică*, Colecția Convorbiri Literare, pp. 264, lei 100.

Mircea Mancaș, *Condiționarea psihologică a Artei*, Editura Casci Școalelor, pp. 240, lei 75 .

Alexandru Randa, *Rasism Românesc*, Bucovina, I. E. Torouțiu, pp. 64.

Eugen Herovanu, *Despre Arta de a Citi*, Cartea Românească, pp. 128.

Eugen Angelescu, *Introducere în Chimia Fizică*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, Mica Enciclopedie, pp. 538. lei 160.

Autorii sau editurile, care doresc ca tipăriturile lor să fie recuzate sau menționate, sunt rugați a trimite fiecare lucrare în dublu exemplar pe adresa Secretariatului General al Fundațiilor Culturale Regale, Bd. Lascar Catargi 39, București. Unul din exemplare va fi păstrat în Biblioteca Fundațiilor, iar celălalt va fi încredințat unui redactor pentru a-l lua în considerare

TIPOGRAFIA
„FACEȚI CA NOI“
BUCUREȘTI